

Հայաստանի Հանրապետության
վճռաբեկ դատարան

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ
ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Հատոր 2

**ԵՐԵՎԱՆ
2013**

ՀՏԴ 343 (479.25)

ԳՄԴ 67.99 (23)8

Հ 706

Երաշխավորվել է տպագրության Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի գիտական խորհրդի կողմից

Սույն տպագրությունը հնարավոր է դարձել իրականացնել ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակի աջակցությամբ: Ձեռնարկում ամփոփված տեսակետները, մեկնաբանություններն ու եզրակացությունները կարող են չհամընկնել ԵԱՀԿ-ի կամ ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակի տեսակետների հետ:

Եվրոպայում անվտանգության և
համագործակցության կազմակերպություն
Երևանյան գրասենյակ

Հ 706 Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանություններ. – Ի. 2. – Եր.: 2013.– 488 էջ:

ՀՏԴ 343 (479.25)

ԳՄԴ 67.99 (23)8

ISBN 978-92-9234-280-7

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանությունների երկրորդ հատորը 2011 թ. տպագրված համանուն ձեռնարկի շարունակությունն է: Ձեռնարկում մեկնաբանված են քրեական օրենքի գործողության, խնդիրների ու սկզբունքների, մեղքի, հանցակցության, ավարտված ու չավարտված հանցագործությունների, պատժի նշանակման ու կրման, համաներման, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասով նախատեսված առանձին հանցակազմերի, արդար դատաքննության իրավունքի, ազատության իրավունքի, ապացուցման, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ու դատական ակտերի վերանայման ընթացակարգերի վերաբերյալ խնդրահարույց և գործնականում կիրառական նշանակություն ունեցող հարցեր:

Այն նախատեսված է իրավաբան ընթերցողների լայն շրջանակի համար. կարող է օգտակար լինել դատավորների, դատախազների, փաստաբանների, իրավաբանական բուհերի ուսանողների, դասախոսների և այն անձանց համար, ովքեր հետաքրքրված են քրեական արդարադատության հարցերով բարձրագույն դատական ատյանի նախադեպային իրավունքով:

© Հեղինակային խումբ, 2013 թ.

© ՀՀ դատավորների միություն, 2013 թ.

© ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակ, 2013 թ.

«Գիրքը վաճառքի ենթակա չէ»

ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԽՈՒՄԲ

Ավետիսյան Դավիթ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավագիտության թեկնածու,
դոցենտ

Ավետիսյան Սերժիկ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր,
իրավագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

Ասատրյան Համլետ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր

Ավագյան Հովհաննես

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահի ավագ
օգնական

Մարգարյան Աննա

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի
ամբիոնի դոցենտ, իրավագիտության թեկնածու

Մելիքյան Ռուբեն

ՀՀ արդարադատության նախարարի տեղակալ, իրավագիտության
թեկնածու, դոցենտ

Ղուկասյան Հրայր

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության
և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ, իրավագիտության
թեկնածու, ՀՀ փաստաբանների պալատի փաստաբան

Վարդապետյան Աննա

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահի խորհրդական,
իրավագիտության թեկնածու

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան	8
Բաժին 1. Զրեական օրենք	11
§ 1.1. Զրեական օրենսդրության սկզբունքները	11
§ 1.2. Զրեական օրենքի գործողությունը ժամանակի ընթացքում և տարածության մեջ	28
Բաժին 2. Հանցագործություն	49
§ 2.1. Հանցագործության հասկացությունը և տեսակները.....	49
§ 2.2. Մեղքը	57
§ 2.3. Չավարտված հանցագործությունները	65
§ 2.4. Հանցակցությունը	68
§ 2.5. Արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները.....	93
Բաժին 3. Պատժի նշանակման և կրման հարցեր	105
§ 3.1. Պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքները	106
§ 3.2. Հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները	114
§ 3.3. Հանցագործությունների բազմակիության դեպքում պատիժ նշանակելը	125
§ 3.4 Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը.....	135
Բաժին 4. Զրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելը	148
§ 4.1. Զրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում	149
§ 4.2. Զրեական պատասխանատվությունից ազատելն իրադրության փոփոխման դեպքում	153

§ 4.3. Զրեական պատասխանատվությունից ազատելը վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով	156
§ 4.4. Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը	159
§ Բաժին 5. Համաներում	164
§ Բաժին 6. Առանձին հանցակազմերի վերաբերյալ դիրքորոշումներ	187
§ 6.1. Կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները	187
§ 6.2. Անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործությունները	211
§ 6.3. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները	217
§ 6.4. Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունները.....	220
§ 6.5. Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները	230
§ 6.6. Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները	254
§ 6.7. Բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները	271
§ 6.8. Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները	274
§ 6.9. Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները	278
§ 6.10. Հինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները	286

Բաժին 7. Արդար դատաբնության իրավունք	306
§ 7.1. Անմեղության կանխավարկածը	306
§ 7.2. Պաշտպանության իրավունքը	320
§ 7.3. Սրցակցությունը և կողմերի հավասարությունը	328
§ 7.4. Մեղադրանքի հասկացությունը	341

Բաժին 8. Ազատության իրավունք	347
§ 8.1. Հիմնավոր կասկածը որպես կալանավորման պայման	350
§ 8.2. Կալանավորման հիմքերը և հիմնավորվածությունը	357
§ 8.3. Կալանավորման ժամկետի երկարացման հիմնավորում	368
§ 8.4. Կալանավորման օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգման դատավարական կարգը	377
§ 8.5. Գրավ	383
§ 8.6. Կալանավորում հանձնման նպատակով	389

Բաժին 9. Պետության՝ կյանքի իրավունքի պաշտպանության պոզիտիվ պարտականության դատավարական կողմը	394
--	-----

Բաժին 10. Ապացուցում և ապացույցներ	405
§ 10.1. Ապացույցների թույլատրելիություն	406
§ 10.2. Ապացույցների բավարարություն և ապացույցների գնահատում	413
§ 10.3. Ապացուցման գործընթացին վերաբերող այլ հարցեր	418

§ Բաժին 11. Դատական վերահսկողությունը մինչդատական վարույթի նկատմամբ	423
--	-----

ԲԱԺԻՆ 12. Վերաքննություն	445
§ 12.1. Վերաքննության սահմանները	445
§ 12.2. Վերաքննիչ դատարանի իրավասությունը	457
§ 12.3. Վերաքննիչ դատարանում բողոքի քննության դատավարական կարգը	465
§ 12.4. Վերաքննիչ վերանայման առարկան	469
 Բաժին 13. Վճռաբեկության սահմանները	474
 Բաժին 14. Բացառիկ վերանայում	478

ՆԱԽԱԲԱՆ

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի կայացրած որոշումները էական նշանակություն ունեն քրեական գործերով վստահելի արդարադատության ձևավորման և այս համատեքստում քաղաքացիների իրավունքների ու ազատությունների երաշխավորման համար: 2005 թ. կատարված սահմանադրական բարեփոխումներից հետո ստանձնելով օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու գործառնությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշումներ է ձևավորում քրեական արդարադատության տարբեր ոլորտներում ծագող խնդրահարույց հարցերի վերաբերյալ:

Իր դիրքորոշումներով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ուղղորդում է դատական պրակտիկան՝ ձգտելով ոչ միայն պաշտպանել կոնկրետ անձի իրավունքները և պատասխանել քրեական գործով ներկայացված բողոքում վեր հանված կոնկրետ հարցին, այլև հիմք ստեղծել մեր երկրում քրեական գործերով կանխատեսելի արդարադատության ձևավորման համար: Կանխատեսելի, հետևաբար նաև վստահելի արդարադատության ձևավորման առաջին փուլը օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու սահմանադրական գործառնության իրականացումն է: Երկրորդ՝ ոչ պակաս կարևոր փուլը կայացված նախադեպային որոշումների կիրառության ապահովումն է: Գրքում ներկայացված են 2010 թ. երկրորդ կիսամյակից մինչև 2012 թ. ավարտը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի կողմից կայացված որոշումները, որոնք վերլուծված են երկու մակարդակով՝ իրականացված թեմատիկ բաշխմամբ: Հատկապես առանձնացվել են նյութական և դատավարական ինստիտուտների վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի որոշումներում արտահայտված դիրքորոշումները և այդ շրջանակներում քննարկվել են քրեական օրենքի գործողության, խնդիրների ու սկզբունքների, մեղքի, հանցակցության, ավարտված ու չավարտված հանցագործությունների, պատժի նշանակման ու կրման, համաներման, ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասով նախատեսված առանձին հանցակազմերի, արդար դատաքննության իրավունքի, ազատության իրավունքի, ապացուցման, մինչդատական

վարույթի նկատմամբ դատական հսկողության ու դատական ակտերի վերանայման ընթացակարգերի վերաբերյալ խնդրահարույց և գործնականում կիրառական նշանակություն ունեցող հարցեր:

Ընթերցողի դատին ներկայացվող սույն գիտագործնական ձեռնարկը կազմվել է իրավագիտության ոլորտում տեսական ու գործնական փորձ ունեցող մասնագետների համատեղ ջանքերով: Ձեռնարկի հեղինակային խմբում ընդգրկված են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորներ, դատական ծառայողներ, ինչպես նաև Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության ու կրիմինալիստիկայի ամբիոնների դասախոսներ, ինչը հնարավորություն է տվել իրականացնել միաժամանակ դոկտրինալ և աուրենտիկ մեկնաբանություն և համակողմանի քննարկման ենթարկել վեր հանված խնդիրները:

Հեղինակային կազմի ընտրությունը պայմանավորված էր նաև այն հանգամանքով, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի և ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի միջև 2013 թ. սկզբին կնքվել է համաձայնության մասին հուշագիր, համաձայն որի դատական պրակտիկայում ծագած տարաբնույթ իրավական խնդիրների վերաբերյալ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմը պետք է տրամադրի խորհրդատվական բնույթի օժանդակություն՝ իրավական հիմնավորումների, վերլուծությունների և գիտական հետազոտությունների տեսքով: Այս առումով սույն ձեռնարկը վերոնշյալ հուշագրի շրջանակներում ձեռք բերված համաձայնության արտահայտություններից մեկն է և կոչված է ապահովելու կրթություն-գիտություն-պրակտիկա արդյունավետ փոխգործունեության մշակույթի զարգացումը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների գիտագործնական մեկնաբանությունների երկրորդ հատորը երաշխավորվել է տպագրության ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի գիտական խորհրդի կողմից, իսկ տպագրությունը հնարավոր է դարձել իրականացնել ԵԱՀԿ Երևանյան գրասենյակի հետ մեր երկարատև և արդյունավետ համագործակցության շնորհիվ:

Ձեռնարկը նախատեսված է իրավաբան ընթերցողների լայն շրջանակի համար: Այն օգտակար կլինի ինչպես պրակտիկ իրավաբանների, այնպես էլ տեսաբանների և ուսանողների համար, միաժամանակ կարող է ծառայել նաև որպես գիտագործնական ձեռնարկ ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետում դասավանդվող «Քրեական գործերով նախադեպային իրավունք» դասընթացի համար:

*Դավիթ Ավետիսյան
ՀՀ վճարելի դատարանի
քրեական պալատի նախագահ,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան,
իրավագիտության թեկնածու, դոցենտ*

ԲԱԺԻՆ 1

ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՔ

§ 1.1. Քրեական օրենսդրության սկզբունքները

Թե՛ քրեաիրավական տեսության մեջ և թե՛ իրավակիրառ պրակտիկայում խնդիրներ են առաջանում քրեական օրենսդրության սկզբունքների հստակեցման, դրանց բովանդակության բացահայտման առումով: Այդ պատճառով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նշված խնդիրների պարզաբանմանը, մասնավորապես՝

- ✓ օրինականության,
- ✓ արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքներին:

Օրինականության սկզբունքի պարզաբանմանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է անձի կողմից երկու կամ ավելի հանցանք կատարելու դեպքում համաներման կիրառման օրինակով՝ *Վարուժան Գագիկի Ավետիսյանի գործով 2011 թ. հոկտեմբերի 20-ին* կայացված թիվ ՍԴ3/0013/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Վ. Ավետիսյանի գործով որոշում), որտեղ վեր է հանված հետևյալ հիմնական խնդիրը.

«(...) Առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով Վ. Ավետիսյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով, 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 364-րդ հոդվածի 1-ին մասով, և նրա նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կանոններով պատիժ է նշանակվել՝ ազատազրկում 2 տարի 6 ամիս ժամկետով: (...) Համաներման ակտ չի կիրառվել, քանի որ, առաջին ատյանի դատարանի դիրքորոշման համաձայն, հանցագործությունների համակցության դեպքում յուրաքանչյուր հանցագործության համար առանձին պատիժ նշանակելով՝ այդ պատիժները լրիվ կամ մասնակի գումարելու միջոցով պետք է վերջ-

նական պատիժ նշանակվեր, և եթե նշանակված պատիժը չգերազանցեր 3 տարի ժամկետով ազատազրկումը, պետք է կիրառվեր համաներման որոշում, և ամբաստանյալն ազատվեր պատժից:

Վերաքննիչ դատարանը որոշել է, որ ամբաստանյալ Վ. Ավետիսյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի 1-ին մասով համաներման որոշում չկիրառելու հիմքեր չկան: Այն կիրառել է «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թ. մայիսի 26-ի որոշման (այսուհետ՝ Համաներման ակտ) 1-ին կետի 1-ին ենթակետը, և ամբաստանյալ Վ. Ավետիսյանին ազատել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նշանակված պատժից:

Վերաքննիչ դատարանը, 2011 թ. հուլիսի 15-ի մեկ այլ որոշմամբ առաջին աստիճանի դատարանի 2011 թ. ապրիլի 12-ի դատավճիռը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով բեկանելով, կիրառել է Համաներման ակտի 6-րդ կետի 2-րդ ենթակետը և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով Վ. Ավետիսյանի վերաբերյալ քրեական գործի վարույթը կարճել է և դադարեցրել Վ. Ավետիսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը (...):

Ներկայացված խնդրի եռությունից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված հարցը հանգում է անձի կողմից երկու կամ ավելի հանցանք կատարելու դեպքում Համաներման ակտի կիրառմանը, այսինքն՝ Համաներման ակտը ենթակա է կիրառման հանցագործությունների համակցությամբ պատիժ նշանակելուց հետո, թե՛ յուրաքանչյուր հանցագործության համար առանձին-առանձին: Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև դրվել է օրինականության սկզբունքի խախտման հարց՝ կապված արարքի քրեաիրավական հետևանքների որոշման առնչությամբ քրեական օրենքի ոչ հստակ լինելու հետ:

Պրոֆեսոր Ս. Ս. Ալեքսեևը և Ս. Ս. Մուրավյովը նշում են, որ «օրինականության սկզբունքը պետք է ընկալել որպես կատարե-

լագործված, կատարյալ օրենք ունենալու պահանջ, որի պայմաններում իրավական կարգավորման կարիք ունեցող բոլոր հասարակական հարաբերությունները հստակ կանոնակարգված կլինեն միայն օրենքով և պայմանավորված չեն լինի ինչ-որ մեկի անհատական դիրքորոշմամբ: Օրենսդրությունը պետք է գերծ լինի այնպիսի բացթողումներից և անկատարություններից, որոնք կարող են կամայականությունների տեղիք տալ»¹:

Նման դիրքորոշում է արտահայտել նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն, որը սահմանել է. «(...) պետությունը ոչ միայն պետք է պահպանի և կիրառի իր կողմից ընդունված օրենքները, այլև պետք է երաշխավորի դրանց իրավական և գործնական կիրառության պայմանները: Այն պետք է ապահովի ոչ միայն օրենքի առկայությունը, այլև օրենքի գերակայության գաղափարին համահունչ որակը՝ հստակությունը, մատչելիությունը և կանխատեսելիությունը (...)»²:

Ակնհայտ է, որ օրինականության սկզբունքի բովանդակությունը շատ ավելի լայն է, քան այն, ինչ ուղղակիորեն արտացոլված է ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 5-րդ հոդվածում, որը, բացահայտելով օրինականության սկզբունքի էությունը, սահմանում է, որ՝

«1. Արարքի հանցավորությունը, դրա պատժելիությունը և քրեաիրավական այլ հետևանքները որոշվում են միայն քրեական օրենքով:

2. Քրեական օրենքն անալոգիայով կիրառելն արգելվում է»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ ևս արձանագրում է՝

«(...) անձին հանցագործություն (հանցագործություններ) կատարելու մեջ մեղավոր ճանաչելու և այդ հանցագործության (հանցագործությունների) համար պատիժ նշանակելու միակ հիմքն է կատարման պահին նրա արարքն օրենքով հանցագործություն

¹ St' u Алексеев С. С., Теория права. М., 1995, с. 265. Муравьев С. С., Принципы законности («Nullum crimen, nulla poena sine lege») и его реализация в международном уголовном праве. Вестник Московского государственного лингвистического университета, 2007, N534, сс. 111–116:

² St' u The Council of Europe and the Rule of Law – An Overview. CM Documents, CM(2008)170, pp. 8–9:

համարվելը և այդ հանցագործության համար պատիժ նախատեսված լինելը: Ոչ ոք չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության և պատժի այլ կերպ, քան օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված դեպքերում, կարգով և չափով: Անձը չի կարող ենթարկվել պատասխանատվության այնպիսի արարքի համար, որն իրավական որոշակիության չափանիշին բավարարող եղանակով նախատեսված չէ գործող օրենքով: Անձը չի կարող ենթարկվել նաև այնպիսի պատժի, որը նախատեսված չէ գործող օրենքով:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» («Nullum crimen, nulla poena sine lege») կանոնը համընդհանուր ճանաչում ստացած հիմնարար սկզբունք է և իրավունքի գերակայության կարևորագույն տարր: Այն բացարձակ նշանակություն ունի մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում, հետևաբար նշված սկզբունքից որևէ շեղում անթույլատրելի է (...):

«Nullum crimen, nulla poena sine lege» սկզբունքին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև Ե. Մելքոնյանի գործով որոշման մեջ (տես Երվանդ Ռաֆիկի Մելքոնյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2011 թ. մայիսի 11-ի թիվ ԵՇԴ/0090/01/10 որոշումը (այսուհետ՝ Ե. Մելքոնյանի գործով որոշում)) սահմանելով, որ «Nullum crimen, nulla poena sine lege» սկզբունքից հետևում է, որ ցանկացած հանցագործություն և պատիժ պետք է հստակ ամրագրված լինի օրենքով: Այդ օրենքը չի կարող տարածական մեկնաբանվել և չի կարող կիրառվել անալոգիայով:

Թե՛ ՀՀ քրեական օրենսգրքի և թե՛ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նշված որոշումներում արտացոլվում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածում տեղ գտած հետևյալ ձևակերպումը. «Ոչ ոք չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն քրեական հանցագործություն չի համարվել: Չի կարող նաև նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը կիրառելի է եղել քրեական հանցա-

գործության կատարման պահին»:

Ներկայացված դրույթները վերլուծության են ենթարկվել ինչպես քրեական իրավունքի տեսության մեջ, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներում:

Վերլուծության ենթարկելով օրինականության սկզբունքը քրեական իրավունքում՝ Ն. Ֆ. Կուզնեցովան փաստում է, որ «հանցանք կատարած անձի քրեական պատասխանատվության հարցը պետք է կանոնակարգվի միայն քրեական օրենքով, որը պետք է սահմանի ինչպես արարքի հանցավորությունը, այնպես էլ պատժելիությունը»³: Չարգացնելով արտահայտված տեսակետը՝ Ի. Է. Չվեչարովսկին, Վ. Վ. Մալցևը հատուկ ուշադրություն են հրավիրում այն հանգամանքին, որ «հանցանքի այլ քրեաիրավական հետևանքները նույնպես կարող են առկա լինել միայն այն դեպքում, եթե նախատեսված են քրեական օրենքում»⁴: Ասվածից հետևում է, որ քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելը ևս պետք է նախատեսված լինի քրեական օրենքում:

Ռ. Ռ. Գալիակբարովը, Յու. Ե. Պուդովոչկինը պնդում են, որ «օրինականության սկզբունքի հիմնական բնութագրիչ է նաև քրեական գործերի քննության ժամանակ օրենքների միատեսակ մեկնաբանությունը և կիրառությունը»⁵: Ընդ որում՝ քրեական օրենքի բովանդակությունը պետք է ընկալվի դրա տեքստին խիստ համապատասխան⁶: Ուստի իրավակիրառ մարմինները քրեական օրենքը պետք է մեկնաբանեն միայն իրենց իրավասությունների շրջանա-

³ St' u „Курс уголовного права”. Общая часть, т. 1. Учение о преступлении / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой, М., 1999, сс. 67–70:

⁴ St' u Звечаровский И. Э., Современное уголовное право России. СПб., 2001, сс. 42–44. Мальцев В. В., Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности. СПб., 2004, сс. 225–226:

⁵ St' u Галиакбаров Р. Р., Уголовное право. Общая часть, Краснодар, 1999, сс. 16–17. Пудовочкин Ю. Е., Пирвагидов С. С., Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств. СПб., 2003, с. 88:

⁶ St' u „Курс российского уголовного права”. Общая часть / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова, М., 2001, с. 44. Лопашенко Н. А., Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. СПб., 2004, сс. 174–175:

կում և քրեական օրենքի տեքստին խիստ համապատասխան⁷:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպա-
յին իրավունքով ևս հավաստվել է, որ հանցագործության առկայությո-
ւունը որոշվում է և դրա համար պատիժ է նշանակվում բացառապես
օրենքի հիման վրա: *Կոկկինակիսն ընդդեմ Յունաստանի* գործով
վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորո-
շում է հայտնել այն մասին, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար
ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվեն-
ցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին կետը նախատեսված չէ միայն այն բանի
համար, որ արգելվի ի վնաս մեղադրյալի հետադարձության կարգով
քրեական օրենքի կիրառումը: Այն, ընդհանուր առմամբ, ամրագրում
է, որ միայն օրենքը կարող է սահմանել հանցանքը և նախատեսել
պատիժը. «Nullum crimen, nulla poena sine lege», ինչպես նաև այն
սկզբունքը, որ քրեական օրենքը չպետք է ի վնաս մեղադրյալի տա-
րածական մեկնաբանության ենթարկվի, այսինքն՝ կիրառվի անալո-
գիայով (տե՛ս KOKKINAKIS v. GREECE, 1993 թ. մայիսի 25-ի վճիռը,
գանգատ թիվ 14307/88, կետ 52):

Գ.-ն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով Մարդու իրավունքների եվ-
րոպական դատարանը սահմանել է, որ «Մարդու իրավունքների
և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրո-
պական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասն ամրագրում է, որ
միայն օրենքով կարող է որոշվել, թե որ արարքներն են համարվում
հանցագործություն, և ինչ պատիժներ են նախատեսվում դրանց
կատարման համար (տե՛ս G. v. FRANCE, 1995 թ. սեպտեմբերի
27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 15312/89, կետ 24):

*Ս. Ռ.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության և Ս. Վ.-ն ընդդեմ
Միացյալ Թագավորության* գործերով Մարդու իրավունքների եվ-
րոպական դատարանն արձանագրել է, որ «Մարդու իրավունքների
և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրո-
պական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածում ամրագրված երաշխիքներ-

⁷ Ст' u Звечаровский И. Э., Современное уголовное право России. СПб., 2001, сс. 42–44. Антонов А. Г., Специальные основания освобождения от уголовной ответственности и принцип законности. Вестник Томского государственного университета, Право, N2, сс. 19–23:

րը, լինելով օրենքի գերակայության էական տարրեր, Կոնվենցիայի պաշտպանության համակարգում կայուն տեղ ունեն, և դա հատկապես ընդգծվում է այն փաստով, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ անգամ պատերազմի կամ արտակարգ դրության ժամանակ Կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածից որևէ շեղում չի թույլատրվում:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածը, ելնելով իր առարկայից ու նպատակից, պետք է այնպես մեկնաբանվի ու կիրառվի, որպեսզի նախատեսի կամայական մեղադրման, դատապարտման և պատժման դեմ ուղղված արդյունավետ երաշխիքներ (տե՛ս C. R. v. THE UNITED KINGDOM, 1995 թ. նոյեմբերի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 20190/92, կետ 32, S. W. v. THE UNITED KINGDOM, 1995 թ. նոյեմբերի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 20166/92, կետ 34):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Վ. Ավետիսյանի* գործով որոշման մեջ, «Nullum crimen, nulla poena sine lege» սկզբունքի համատեքստում վերլուծության ենթարկելով համաներման ինստիտուտը, փաստել է, որ օրինականության սկզբունքի այն պահանջը, որ հանրորեն վտանգավոր արարքի քրեաիրավական այլ հետևանքները (տվյալ դեպքում՝ համաներման ինստիտուտի կիրառման հիմքով հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելը) պետք է նախատեսված լինեն քրեական օրենքով, պահպանված է, քանի որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Հանցանք կատարած անձն օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունվող Համաներման ակտով կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, իսկ դատապարտյալը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից, կամ պատժի չկրած մասը կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժատեսակով, կամ կարող է վերացվել դատվածությունը»:

Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման 16-րդ կետում արձանագրել է՝

«(...) համաներման կիրառման սահմանափակումները նախատեսված են Համաներման ակտով և պետք է պահպանվեն անվերապահորեն: Անվերապահորեն պետք է պահպանվեն Համաներման ակտում նախատեսված այն կանոնները, որոնք սահմանում են այն անձանց շրջանակը, ում նկատմամբ համաներումը կիրառելի է, ինչպես նաև սահմանում են, թե հանցանք կատարած անձինք ինչ չափով պետք է օգտվեն համաներումից՝ պետք է արդյոք ազատվեն քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից, պետք է արդյոք պատիժը մեղմացվի, կամ դատվածությունը վերացվի: Այդ կանոններից շեղումները, այդ թվում՝ նախատեսված համաներման կիրառումը կամ նախատեսվածից դուրս համաներման կիրառումը կարող են հանգեցնել օրինականության սկզբունքի խախտման և կամայականության, առաջացնել օրենքի ոչ միատեսակ կիրառություն (...):»:

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ օրինականության սկզբունքի պահպանման անհրաժեշտ նախադրյալ է քրեաիրավական հետևանքների որոշման առնչությամբ հստակությունը, օրենքի միատեսակ կիրառման ապահովումը:

Վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական, քրեական դատավարության օրենսգրքերը, ինչպես նաև «Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թ. մայիսի 26-ի որոշման դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ համաներման կիրառելիությունը և համաներման կիրառման արդյունքում առաջացող իրավական հետևանքը (քրեական գործի կարճում, պատժից ազատում, պատժաչափի չկրած մասի կրճատում և այլն) օրենսդիրը կատարած հանցագործությունների քանակից կախվածության մեջ չի դրել: Այլ կերպ ասած, եթե Համաներման ակտի համապատասխան դրույթներից բխում է, որ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում չպետք է հարուցել կամ իրականացնել, կամ անձը ենթակա է

պատժից ազատման, ապա նրա կողմից կատարված արարքների թվաքանակն ինքնին որևէ կերպ չի կարող խոչընդոտել համաներումը տառացի նշանակությամբ մեկնաբանելուն և կիրառելուն: Հանցագործությունների համակցության դեպքում համաներման կիրառման սահմանափակումն օրենսդիրը նախատեսել է միայն մեկ դեպքում՝ համաներում չկիրառելու հիմքում դնելով ոչ թե հանցանքների քանակական, այլ որակական կողմը, այսինքն՝ առկա է թեկուզ մեկ այնպիսի հանցագործություն, որի նկատմամբ համաներումը կիրառելի չէ:

Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ փաստել է, որ՝

«(...) ՀՀ օրենսդրության մեջ առկա չէ այնպիսի կարգավորում, որն անձի կողմից մի քանի հանցագործություն կատարած լինելու դեպքում հանցանքների համակցության կանոնների կիրառության համար սահմանում է առաջնահերթություն Համաներման ակտի կիրառության նկատմամբ՝ պարտադրում է սկզբից կիրառել հանցանքների համակցության կանոնները և դրանից հետո միայն քննարկել Համաներման ակտի կիրառելիության հարցը (...)»:

Ավելին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման 19-րդ կետում հղում է կատարում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածին, որը սահմանում է՝

«1. Դատավճիռ կայացնելիս դատարանը ներկայացված հաջորդականությամբ լուծում է հետևյալ հարցերը.

(...)

7) Ի՞նչ պատիժ պետք է նշանակվի ամբաստանյալի նկատմամբ:

8) Արդյո՞ք ամբաստանյալը պետք է կրի իր նկատմամբ նշանակված պատիժը: (...)

2. Ամբաստանյալին մի քանի հանցանք կատարելու մեջ մեղադրելու դեպքում դատարանը սույն հոդվածի 1-8-րդ կետերում նշված հարցերը լուծում է յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին-առանձին (...):»:

Վերոգրյալ դրույթի մեկնաբանությունից հետևում է, որ երկու կամ ավելի հանցանք կատարած անձի նկատմամբ դատավ-

ճիշտ կայացնելիս դատարանը պարտավոր է յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին պատիժ նշանակել, ապա քննարկել, թե ամբաստանյալը պետք է արդյոք կրի այդ պատիժը: Նշանակված յուրաքանչյուր պատիժը կրելու անհրաժեշտության վերաբերյալ հետևության հանգեցնող հետո միայն դատարանը կարող է կիրառել հանցանքների համակցության կանոնները և որոշել անձի նկատմամբ նշանակվող վերջնական պատիժը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ հանցագործությունների համակցության այն դեպքերում, երբ համաներումը կիրառելի է անձի կատարած բոլոր հանցանքների նկատմամբ, դատարանը պարտավորեցված է Համաներման ակտը կիրառել յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին: Եթե հանցագործությունների համակցության մեջ ընդգրկված հանցանքներից մեկով կամ մի քանիսով կիրառելի է Համաներման ակտը, իսկ մյուս հանցանքներով համաներման կիրառման սահմանափակումները բացակայում են, ապա դատարանը մեղադրանքի տվյալ մաս(եր)ով պետք է դադարեցնի քրեական հետապնդումը, այլ ոչ թե նշանակի պատիժ և կիրառի հանցանքների համակցության կանոնները: Նույն կերպ, եթե դատարանը յուրաքանչյուր հանցագործության համար նշանակում է այնպիսի պատժաչափ, որից անձը համաներման ուժով ենթակա է ազատման, ապա դատարանը չպետք է անցնի վերջնական պատժի որոշման փուլ, այլ պետք է լուծի համաներման կիրառման հարցը, քանի որ տվյալ դեպքում նույնպես բացակայում է համաներում կիրառելու՝ օրենքով ամրագրված որևէ սահմանափակում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Վ. Ավետիսյանի* գործով որոշման 22-րդ կետում արձանագրում է, որ՝

«(...) Հակառակ պարագայում կարող է տեղի ունենալ անձի նյութական իրավունքի խախտում, այն է՝ Համաներման ակտի կիրառման սահմանափակման բացակայության պայմաններում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կանոններով նշանակված պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու միջոցով կարող է սահմանվել վերջնական այնպիսի պատիժ, որից ազատելու

հնարավորություն համաներումը չի նախատեսում, և անձը կարող է ակնկալել միայն պատժաչափի չկրած մասը կրճատելու հնարավորություն: Արդյունքում կստացվի, որ համաներումը նրա նկատմամբ չկիրառվեց այնպես, ինչպես նախատեսում էր օրենքը: Այլ կերպ ասած՝ անձը կենթարկվի պատժի՝ առանց օրենքի, ինչը «Չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» («Nullum crimen, nulla poena sine lege») սկզբունքի խախտում է (...):

Ներկայացված ձևակերպմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը անթույլատրելի է համարում քրեաիրավական հետևանքների կիրառման ժամանակ կամայական մոտեցման դրսևորումը և կարևորում է ՀՀ քրեական օրենսդրության մեկնաբանությունը՝ դրա բովանդակությանը խիստ համապատասխան, այլապես անհնար կլինի խուսափել օրինականության սկզբունքը խախտելուց:

Արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի պարզաբանմանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հանցակիցների քրեական պատասխանատվության անհատականացման հիմնախնդրի կտրվածքով, *Գևորգ Խաչատուրի Ճաղարյանի և այլոց* գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին կայացված թիվ ԵՇԴ/0002/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Գ. Ճաղարյանի* գործով որոշում):

Քրեական պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի խախտման առումով *Գ. Ճաղարյանի* գործով որոշմամբ վեր հանված հիմնական խնդրի էությունը հետևյալն է.

«(...) քրեական հետապնդումն իրականացնող մարմինը, ամբաստանյալներին՝ Խաչատուր Ճաղարյանին, Տիգրան, Կարեն, Արթուր, Էդգար Հարությունյաններին, Արմեն Պետրոսյանին և Անդրանիկ Աբրահամյանին մեղադրանք առաջադրելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, չի հստակեցրել հանցակիցներից յուրաքանչյուրի կատարած արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստերը: Մեղադրող կողմն ամբաստանյալներին առաջադրել է բացարձակապես նույնաբովանդակ մեղադրանքներ՝ սահմանափակվելով նրանց կատարած արարքների ընդհանրական նկարագրությամբ, այն է՝ շուրջ 10 րո-

պէ տւողութեամբ տվել են խուլիգանական հայիտյանքներ, քաշքշել և ձեռքերով, ոտքերով ու տարբեր առարկաներով հարվածել են իրար, և չի հստակեցրել հանցավոր արարքի կատարման ժամանակ ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրի կոնկրետ գործողությունների շրջանակը, մասնավորապես, թե ով իմ է քաշքշել, ձեռքերով, ոտքերով ով իմ է հարվածել, հարվածելու համար ով ինչ առարկա է օգտագործել և իմ նկատմամբ, հարվածների հետևանքով կոնկրետ իմ է վնաս պատճառվել, ինչ բնույթ է կրել այդ վնասը և այլն»:

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակ պարզաբանում պետք է տար երկու հարցի.

✓ Արդյոք քրեական պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը պետք է կիրառվի գործի բնության միևնույնական փուլում:

✓ Արդյոք հանցակիցների, մասնավորապես՝ համակատարողների քրեական պատասխանատվությունը պետք է իրականացվի նույն ծավալով:

Առաջադրված հարցերից առաջինի վերաբերյալ արտահայտելով իր դիրքորոշումը՝ Գ. Ճաղարյանի գործով որոշման 26-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշում է.

✓ «(...) հանցագործությանը հանցակիցներից յուրաքանչյուրի մասնակցության բնույթն ու աստիճանը հաշվի առնելու պարտականությունն առկա է ոչ միայն մասնակիցներին պատասխանատվության ենթարկելու, այն է՝ գործով դատավճիռ կայացնելու փուլում, այլ նաև հանցակիցներից յուրաքանչյուրին մեղադրանք առաջադրելիս նրանց արարք(ներ)ին քրեաիրավական որակում տալու փուլում»:

Ակնհայտ է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հատուկ ընդգծել է քննարկվող սկզբունքի պահպանման կարևորությունը ոչ միայն զուտ պատժի նշանակման, այլև քրեական պատասխանատվության սահմանման ժամանակ:

Հիշյալ հարցին անդրադարձ է կատարվել նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Ի. Ի. Կարպեցի կարծիքով՝ քրեական պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի իրականացումը չպետք է կապել զուտ պատժի նշանակման հետ:

Այն իրականացվում է անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, ինչպես նաև քրեական պատասխանատվությունից ազատելու փուլերում⁸:

Պ. Վ. Կորոբովը նշում է, որ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող քրեաիրավական հարկադրանքի ծավալը որոշելիս պետությունը պետք է հաշվի առնի կատարված հանցանքի բնույթը, հանցավորի անձնավորությունը, պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները: Հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող քրեաիրավական հարկադրանքի ծավալի հստակեցման անհրաժեշտ նախապայման է քրեական պատասխանատվության անհատականացումը ինչպես դատարանի, այնպես էլ նախաքննության մարմնի կողմից⁹: Ընդ որում՝ պատժի կիրառումը քրեական պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի ամենախիստ, իսկ քրեական պատասխանատվությունից ազատումը ամենամեղմ դրսևորումն է¹⁰:

Քննության առնելով այն հարցը, թե հանցակիցների, մասնավորապես համակատարողների քրեական պատասխանատվությունը պետք է արդյոք իրացվի նույն ծավալով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ. Ծաղարյանի գործով որոշման 25-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) յուրաքանչյուր, այդ թվում՝ համատեղ կատարված հանցավոր արարք անհատական բնույթ ունի, ուստի հանցակիցների քրեական պատասխանատվության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է ելնել հանցագործությանը նրանցից յուրաքանչյուրի մասնակցության աստիճանից և բացառել կատարված արարք(ներ)ի համար հանցակիցներին «հավասարաչափ», այսինքն՝ ոչ ըստ յուրաքանչյուր հանցակցի մեղքի քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը:

Իրականացնելով պատասխանատվության անհատականա-

⁸ Տե՛ս Карпец И. И., Индивидуализация наказания в советском уголовном праве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук, М., 1963:

⁹ Տե՛ս Коробов П. В., Момент возникновения уголовной ответственности. / Правоведение, 2001, N2:

¹⁰ Տե՛ս Коробов П. В., О первоначальной индивидуализации уголовной ответственности. Уголовное право, 2011, N2, с. 36:

ցում՝ վարույթն իրականացնող մարմինը յուրաքանչյուր հանցակցի մասով պետք է պարզի, թե ինչպիսին է եղել նրա դերը հանցավոր վարքագծի դրսևորման ժամանակ, ինչ մասնակցության աստիճան է նա ունեցել, ինչ ձևով է դրսևորվել այդ մասնակցությունը՝ ակտիվ, թե՞ պասիվ»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը իր դիրքորոշման ձևավորման ժամանակ, փաստորեն, ղեկավարվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի, 9-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 39-րդ հոդվածի 7-րդ մասի, 61-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջներով, որոնք սահմանում են.

✓ Անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն անձամբ իր կատարած հանցանքի համար:

✓ Անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն հանրության համար վտանգավոր այնպիսի գործողության կամ անգործության և հանրության համար վտանգավոր հետևանքների համար, որոնց վերաբերյալ նրա մեղքը հաստատված է իրավասու դատարանի կողմից:

✓ Հանցակիցներին պատասխանատվության ենթարկելիս պետք է հաշվի առնվեն հանցագործությանը նրանցից յուրաքանչյուրի մասնակցության բնույթը և աստիճանը:

✓ Հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, այն կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

✓ Պատժի տեսակը և չափը պետք է որոշվեն հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներով:

Կարևորելով քրեական պատասխանատվության անհատականացման խնդիրը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որպես անհատականացման հիմք դիտել է հանցակիցներից յուրաքանչյուրի դրսևորած

մեղքը, հանցանքին նրանցից յուրաքանչյուրի մասնակցության աստիճանը, հանցավոր վարքագծում դրսևորած դերը, մասնակցության բնույթն ու աստիճանը:

Թեև ներկայացված չափանիշների մի մասն է միայն ուղղակիորեն նախատեսված ՀՀ քրեական օրենսդրության մեջ, այնուհանդերձ, մի շարք արտասահմանյան երկրների օրենսդրությունների վերլուծությունը վկայում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից *Գ. Ճաղարյանի* գործով որոշման մեջ ներկայացված գործոնները ուղղակի արտացոլում են գտել օրենսդրությունում:

Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի պարագրաֆ 29-ը սահմանում է, որ «յուրաքանչյուր հանցակից պատժվում է իր մեղքին համապատասխան՝ անկախ այլ անձի դրսևորած մեղքից»: Նույն օրենսգրքի պարագրաֆ 49-ի 2-րդ մասը սահմանում է, որ «պատիժ նշանակելիս դատարանը հաշվի է առնում հանցանք կատարած անձին ինչպես կողմ, այնպես էլ դեմ վկայող հանգամանքները՝ հատկապես ուշադրություն դարձնելով հանցանք կատարած անձի շարժառիթներին ու նպատակներին, հանցանքի կատարման ժամանակ դրսևորված կամքին, հանցանքի կատարման եղանակին և հանրորեն վտանգավոր հետևանքներին, անձի կողմից իր պարտականությունների խախտման աստիճանին, հանրորեն վտանգավոր արարքի ավարտից հետո նրա դրսևորած վարքագծին...»¹¹:

Հանցակիցների քրեական պատասխանատվության անհատականացման հարցերին անդրադարձ է կատարվել նաև քրեաիրավական գրականության մեջ: Ռ. Ն. Խամիտովը նշում է, որ «պատժի նշանակման անհատականացման սոցիալական նշանակությունը բազմիցս մեծանում է հանցակցությամբ կատարվող հանցագործությունները քննելիս, քանի որ նման դեպքերում դատարանը ոչ միայն պետք է գնահատի կատարված հանցագործության բնույթն ու աստիճանը, առաջացած հանրորեն վտանգավոր հետևանքները, այլև խիստ տարբերակված կերպով որոշի հանցակիցներից յուրաքանչյուրի ներդրումը առաջացած հանրորեն վտանգավոր հետևանքներում և պատիժ նշանակելիս յուրաքանչյուր հանցակ-

¹¹ Ст'ю „Уголовный кодекс ФРГ“, изд. „Зерцало“, 2000:

ցի նկատմամբ կիրառի անհատական մոտեցում»¹²:

Յուրաքանչյուր հանցակցի նկատմամբ անհատական մոտեցում կիրառելը ենթադրում է նրա հանցավոր գործունեության ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ կողմերի վեր հանումը: Օբյեկտիվ կողմը բնութագրող չափանիշները պայմանավորված են հանցավոր վարքագծի դրսևորման ժամանակ հանցակիցներից յուրաքանչյուրի մասնակցության բնույթով և աստիճանով, հանցավոր վարքագծում նրա ունեցած դերով, միևնույն պատասխանատվության անհատականացման ժամանակ պակաս կարևոր նշանակություն չունեն նաև սուբյեկտիվ հատկանիշները:

Բ. Ս. Վոլկովը նշում է, որ «Հանցակիցներից յուրաքանչյուրի վարքագծի սուբյեկտիվ կողմի բովանդակությունը և դրսևորումը տարբեր են՝ պայմանավորված արարքի կատարման հանդեպ նրանց տարբեր հոգեբանական վերաբերմունքով, դիտավորության կամային տարրերի և շարժառիթների տարբեր բովանդակությամբ»¹³: Չարգացնելով արտահայտված տեսակետը՝ Ա. Ա. Իլիշևը, Ա. Ռ. Աբուտալիպովը նշում են, որ «հանցակիցներից յուրաքանչյուրի կողմից կատարված հանցավոր արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի վրա ազդում են հանցագործության շարժառիթը, նպատակը, և ստոր դրդումները կարող են մեղսագրվել միայն այն հանցակիցներին, ովքեր գիտակցել են դրանք և ղեկավարվել դրանցով»¹⁴:

Թեև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ համակատարողները հանցագործության համար ենթակա են պատասխանատվության քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի նույն հոդվածով, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է,

¹² St' u Хамитов Р. Н., Специальные правила назначения наказания за единичное преступление по российскому уголовному праву: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Казань, 2001, сс. 174–175:

¹³ St' u Волков Б. С., Мотивы преступлений (Уголовно-правовое и социально-психологическое исследование). Казань, 1982, с. 113:

¹⁴ St' u Илизев А. А., Абуталипов А. Р., Актуальные проблемы индивидуализации наказания за преступление, совершенное в соучастии, с учетом общих критериев его назначения. Вестник Владимирского юридического института, 2012, N1, с. 92:

որ կազմակերպիչը, դրդիչը և օժանդակողը ենթակա են պատասխանատվության կատարված հանցանքը նախատեսող հոդվածով՝ հղում կատարելով քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածին, այնուհանդերձ, նշված դրույթների մեկնաբանությունից չի հետևում, որ օրենսդիրը նախատեսում է բոլոր հանցակիցների քրեական պատասխանատվության «հավասարություն»: Օրենսդիրը նշում է, որ հանցակիցների քրեական պատասխանատվությունը առաջանում է նույն հիմքով և սահմաններում, սակայն քրեական պատասխանատվության հիմքերի և սահմանների միասնականությունը չի նշանակում հանցակիցների քրեական պատասխանատվության «հավասարություն»:

Հիմնվելով վերոգրյալի վրա՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Գ. Ճաղարյանի* գործով որոշման մեջ արձանագրում է, որ՝

«(...) հանցակիցներից յուրաքանչյուրի նկատմամբ կոնկրետ հանցակազմի սանկցիայի շրջանակներում կոնկրետ պատիժ նշանակելու համար անհրաժեշտ է հաջորդաբար պարզել, թե՝

ա) ի՞նչ արարք է կատարվել, և արդյո՞ք դրանում առկա է հանցակազմ.

բ) արդյո՞ք արարքի կատարմանը մասնակցել են երկու կամ ավելի անձինք, և արդյո՞ք նրանց գործողություններում (անգործությունում) առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակցության ձևերից որևէ մեկը.

գ) հանցակիցներից յուրաքանչյուրը կոնկրետ ի՞նչ գործողություն (անգործություն) է կատարել.

դ) հանցակիցներից յուրաքանչյուրը մասնակցության ի՞նչ աստիճան է ունեցել հանցավոր արարքի կատարմանը.

ե) հանցակիցներից յուրաքանչյուրին ի՞նչ ծավալով պետք է մեղսագրվի կատարված արարքը (...):

Միայն առաջադրված հարցերի պարզաբանումը հնարավորություն կտա հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառել օրենսդրորեն տարբերակված մոտեցում և դատարանի ու իրավապահ այլ մարմինների կողմից երաշխավորել քրեական պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի ապահովումը:

§ 1.2. Քրեական օրենքի գործողությունը ժամանակի ընթացքում և տարածության մեջ

Ժամանակի ընթացքում քրեական օրենքի գործողության հիմնախնդիրները վերլուծելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հետևյալ հարցերին.

- արարքի հանցավորությունը սահմանող օրենքին հետադարձ ուժ տալու անթույլատրելիությանը,
- անձի վիճակը վատթարացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու անթույլատրելիությանը,
- արարքի հանցավորությունը վերացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հիմնախնդիրին,
- պատիժը մեղմացնող օրենքին հետադարձ ուժ տալու իրավական հետևանքներին,
- պատասխանատվությունը և պատիժը մասնակիորեն մեղմացնող և միաժամանակ մասնակիորեն խստացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հիմնախնդիրին:

Արարքի հանցավորությունը սահմանող օրենքին հետադարձ ուժ տալու անթույլատրելիությանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Ալվարոյ Չուբարի Ստեփանյանի* գործով 2011 թ. հոկտեմբերի 20-ին կայացված թիվ *ԼԴ/0327/01/10* որոշմամբ (այսուհետ՝ *Ա. Ստեփանյանի գործով* որոշում):

Քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառման առումով *Ա. Ստեփանյանի* գործով որոշմամբ վեր հանված հիմնական խնդիրը հետևյալն է.

«(...) Ա. Ստեփանյանը 2000 թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին Գ. Զիլավյանին պարտք տված ընդհանուր 1.215.182 ՀՀ դրամին համարժեք 2.300 ԱՄՆ դոլարի համար մինչև 2007 թ. դեկտեմբեր ամիսը ներառյալ պահանջել և ստացել է ՀՀ Կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքի կրկնապատիկը գերազանցող չափով տոկոսներ: Ընդ որում՝ մինչև 2003 թ. օգոստոսի 1-ը՝ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելը, ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից տարեկան 25-26 տոկոս սահ-

մանված լինելու պայմաններում պահանջել և ստացել է ամսական միջինը 6 տոկոս՝ 65.000–70.000 դրամ, կամ տարեկան 72 տոկոս հաշվարկով՝ 39 ամիսների համար՝ ընդհանուր 2.512.267 ՀՀ դրամ: Իսկ հիշյալ օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ 2003 թ. օգոստոսի 1-ից մինչև 2006 թ. ապրիլ ամիսը ներառյալ, պահանջել և ստացել է այդ տարիներին ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից սահմանված բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույթի՝ տարեկան 17–19 տոկոսի կրկնապատիկը գերազանցող չափով՝ ամսական 6 տոկոս՝ 65.000–70.000 ՀՀ դրամ, կամ տարեկան 72 տոկոս հաշվարկով՝ ընդհանուր 33 ամիսների համար՝ 2.145.000 ՀՀ դրամ:

Մեղադրանքի ձևակերպումից հետևում է, որ Ա. Ստեփանյանին, ի թիվս այլ արարքների, մեղսագրվել է նաև ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից տարեկան 25–26 տոկոս սահմանված լինելու պայմաններում մինչև 2003 թ. օգոստոսի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում ամսական միջինը 6 տոկոս՝ 65000–70000 դրամ, կամ տարեկան 72 տոկոս հաշվարկով՝ 39 ամիսների համար ընդհանուր 2.512.267 ՀՀ դրամ պահանջել և ստանալը (...):

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակ պարզաբանում պետք է տար այն հարցին, թե հնարավոր է արդյոք արարքի հանցավորությունը սահմանող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալ և վաշխառություն որակել նաև այն արարքները, որոնք կատարվել են մինչև 2003 թ. օգոստոսի 1-ը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածը սահմանում է. «Արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը որոշվում են այն կատարելու ժամանակ գործող օրենքով (...):»:

Միաժամանակ նույն օրենսգրքի 13-րդ հոդվածը սահմանում է. «Արարքի հանցավորությունը սահմանող, պատիժը խստացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը վատթարացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի (...):»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածը ևս սահմանում է, որ՝

«1. Ոչ ոք չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ

անգործության համար, որը կատարման պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն քրեական հանցագործություն չի համարվել: Չի կարող նշանակվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որը կիրառելի է եղել քրեական հանցագործության կատարման պահին (...)»:

Ներկայացված դրույթների վերլուծությունից երևում է, որ արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը որոշվում են հանցանքի կատարման ժամանակ գործող օրենքով: Հարկ է նշել, որ քրեաիրավական գրականության մեջ քննության առանձին առարկա է հանցանքի կատարման ժամանակի ճիշտ որոշումը: Եթե ձևական հանցակազմ պարունակող արարքների պարագայում հանցանքի կատարման ժամանակի որոշումը գրեթե խնդիրներ չի առաջացնում, ապա մոտեցումն այլ է այն դեպքերում, երբ գործ ունենք նյութական հանցակազմով կամ էլ տևող կամ շարունակվող հանցագործությունների հետ:

Նյութական հանցակազմերի առումով ՀՀ օրենսդիրն իր մոտեցումն արդեն իսկ արտահայտել է՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանելով, որ «Հանցանքը կատարելու ժամանակ է համարվում հանրության համար վտանգավոր գործողությունը (անգործությունը) իրականացնելու ժամանակը՝ անկախ հետևանքները վրա հասնելու պահից»:

Մինչդեռ շարունակվող և տևող հանցագործությունների ավարտման պահի հետ կապված՝ ՀՀ օրենսդիրը իր դիրքորոշումը չի արտահայտել, իսկ քրեական իրավունքի տեսության մեջ դրսևորված մոտեցումները միասնական չեն: Ըստ Վ. Մ. Ստեպանշինի՝ «(...) շարունակվող հանցագործությունների կատարման ժամանակ պետք է համարել անձի միասնական դիտավորությամբ ընդգրկված հանցավոր արարքներից վերջինը կատարելու ժամանակը, իսկ տևող հանցագործության կատարման ժամանակ՝ հանցավոր գործողությունը կամ անգործությունը խափանելու կամ դադարեցնելու ժամանակը (...)»¹⁵: Լիովին հակադիր կարծիք է

¹⁵ Ст'ю Степаншин В. М., Действие уголовного закона во времени. Вестник Омского университета, 2008, N4, с. 111:

արտահայտել Բ. Բ. Գալիևը. «(...) շարունակվող և տևող հանցագործությունների կատարման ժամանակը որոշելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել դրանց իրավաբանական ավարտի (սկսելու պահը), այլ ոչ թե փաստացի ավարտի պահը»¹⁶:

Շարունակվող և տևող հանցագործությունների ավարտման պահի հստակեցումը չափազանց կարևոր խնդիր է, քանի որ հանցանքի կատարման ժամանակի ճիշտ որոշման պարագայում միայն հնարավոր կլինի երաշխավորել քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու կամ չտալու իրավաչափությունը, ինչը մատնանշվել է Նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից Եցերը և Չեյրեքն ընդդեմ Թուրքիայի գործում (տե՛ս ECER AND ZEYREK v. TURKEY գործով 2001 թ. փետրվարի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 29295/95, 29363/95, կետ 33):

ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածը սահմանում է. «(...) Պատասխանատվություն սահմանող կամ պատասխանատվությունը խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ չունի (...)»:

Սահմանադրական այս դրույթն իր ամրագրումն է գտել Նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածում, որի մեկնաբանությունից հետևում է, որ արարքի հանցավորությունը սահմանող, պատիժը խստացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը վատթարացնող օրենքը չի կարող կիրառվել այն հանցագործությունների նկատմամբ, որոնք կատարվել են մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը: Նշված մոտեցմանը համահունչ դիրքորոշում է արտահայտել Նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանը՝ Ա. Ստեփանյանի գործով որոշման 16-րդ կետում արձանագրելով, որ՝

«(...) արարքը կարող է որպես հանցագործություն դիտվել միայն քրեական օրենքով, և անձը ենթակա է պատասխանատվության ու պատժի միայն քրեական օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված հանցանքի կատարման համար: Հանցավորությունը սահմանող, պատիժը խստացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը վատ-

¹⁶ Ст'и Галиев Б. Б., Темпоральное действие уголовного закона. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Челябинск, 2006:

թարացնող օրենքը չի կարող կիրառվել այն հանցագործությունների նկատմամբ, որոնք կատարվել են մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը:

Քրեական օրենքով նախատեսված՝ անձին մեղսագրվող արարքը պետք է արտացոլվի անձին առաջադրված մեղադրանքի ձևակերպման մեջ: Վերջինս պետք է ներառի հանցակազմի բոլոր պարտադիր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալները, ինչպես նաև դրանում պետք է նշվի քրեական այն օրենքը, որով նախատեսված են հանրության համար վտանգավոր, հակահրավակ և քրեորեն պատժելի արարքի հատկանիշները (...):»:

Արարքի հանցավորության սահմանումը կամ, այլ կերպ ասած, քրեականացումը դիտարկվում է որպես վարքագծի՝ հանրորեն վտանգավոր դրսևորումների բացահայտում և քրեական օրենսգրքում դրանց ամրագրում¹⁷:

Վ. Ն. Կուլդյապցևի կարծիքով՝ «(...) Քրեականացման արդյունքը քրեական իրավունքի նորմերի ամբողջությունն է, որոնցում սահմանվում են հանցագործություն հանդիսացող արարքների շրջանակը և դրանց համար նախատեսված պատիժները, հանցանք կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու և դրանից ազատելու հիմքերն ու պայմանները»¹⁸: Մինչդեռ Ա. Ի. Կորոբեևը պնդում է, որ քրեականացումը պետք է դիտարկվի թե՛ դիսամիկ (որպես գործընթաց) և թե՛ ստատիկ (որպես այդ գործընթացի արդյունք) վիճակներում¹⁹:

Առավել հետաքրքրական են քրեականացման միջոցները: Դ. Ա. Չիկովի, Ա. Վ. Շեսլերի կարծիքով՝ դրանց թվին են դասվում՝

1) քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասում քրեական իրավունքի հիմնարար ինստիտուտների սահմանման միջոցով քրեական պատասխանատվության հիմքերի և սահմանների որոշումը (տարիք, մեղք, հանցագործության փուլեր և այլն),

¹⁷ Ст'я „Российское уголовное право“, курс лекций / под ред. А. И. Коробеева, Владивосток, 1999, т. 1, с. 82:

¹⁸ Ст'я Кудрявцев В. Н., Основания уголовно–правового запрета: криминализация и декриминализация. М., 1982, с. 197:

¹⁹ Ст'я Коробеев А. И., Советская уголовно–правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. Владивосток, 1987, с. 61:

2) քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում փոփոխությունների կատարումը, մասնավորապես՝

ա) նոր հանցակազմերի նախատեսումը,

բ) հանցակազմի հատկանիշներից որևէ մեկի ընդլայնումը (օրինակ՝ «մարմնական վնասվածք» եզրույթի փոխարինումը «առողջությանը վնաս պատճառելե արտահայտությամբ»),

գ) կոնկրետ քրեաիրավական նորմում առանձին հատկանիշների բացառումը (օրինակ՝ հանցագործության հատուկ սուբյեկտին վերաբերող սահմանափակումը վերացնելը),

դ) հանցանքի վարչական պրեյուդիցիայի վերացումը²⁰:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Ստեփանյանի գործով որոշման 18-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) վաշխառությունը՝ որպես քրեորեն հետապնդելի արարք, նախատեսվել է 2003 թ. օգոստոսի 1-ից գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածով: (...) Ա. Ստեփանյանի նկատմամբ կիրառվել է այն քրեական օրենքը, որն արարքի կատարման պահին գոյություն չի ունեցել: Այսինքն՝ հետադարձ ուժ է տրվել արարքը քրեականացնող օրենքին, ինչի հետևանքով էականորեն վատթարացել է ամբաստանյալի վիճակը (...):»

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր դիրքորոշմամբ, փաստորեն, անթույլատրելի է համարել արարքի հանցավորությունը սահմանող, այսինքն՝ «վաշխառություն» հանցակազմը նախատեսող օրենքին հետադարձ ուժ տալը: Ըստ էության, այդ դիրքորոշումը լիովին բխում է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներում արտացոլված մոտեցումներից: Փոփոխությունները հետադարձ ուժ տալը իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածը ոչ թե սոսկ արգելում է անձի վիճակը վատթարացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալը, այլ պահանջում, որ

²⁰ Сг. у Зыков Д. А., Шеслер А. В., Понятие, основания и принципы криминализации и декриминализации деяний. Вестник Владимирского юридического института, 2013, N1, с. 86:

օրենքով հստակ սահմանվեն, թե որ արարքներն են համարվում հանցագործություն, և ինչ պատիժներ են նախատեսվում դրանց կատարման համար: Ներկայացված պահանջը բավարարված կարելի է համարել միայն այն դեպքում, երբ օրենքի համապատասխան դրույթներից ելնելով՝ անձի համար պարզ կլինի, թե իր ընդհանուր արարքները կհանգեցնեն քրեական պատասխանատվության (տե՛ս PUHK v. ESTONIA, 2004 թ. փետրվարի 10-ի վճիռը, գանգատ թիվ 55103/00, կետ 25):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը համանման դիրքորոշում է արտահայտել նաև *Վիբերն ընդդեմ Էստոնիայի* գործով (տե՛ս VEEBER v. ESTONIA, 2007 թ. հունվարի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 45771/99), ինչպես նաև *Դրագոտոնյուն և Միլիթարու-Փրոդիորնին ընդդեմ Ռումինիայի* գործով (տե՛ս DRAGOTONIU AND MILITARU-PIDHORN v. ROMANIA գործով 2007 թ. մայիսի 24-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 477193/01 և 77196/01):

Անձի վիճակը վատթարացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու անթույլատրելիությանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Սուրեն Ռումիկի Հակոբյանի* գործով 2012 թ. դեկտեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0030/01/12 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Ս. Հակոբյանի* գործով որոշում):

Ներկայացված գործի էությունը հետևյալն է.

«(...) 2010 թ. դեկտեմբերի 11-ին և 2011 թ. մարտ ամսին Ս. Հակոբյանը մաս-մաս ստացել և խարդախությամբ հափշտակել է առանձնապես խոշոր չափի գումար: Նույն թվականի հուլիս ամսին Ս. Հակոբյանը մեկ այլ անձից խարդախությամբ հափշտակել է առանձնապես խոշոր չափի գումար:

(...) Կատարված խարդախություններից առաջինը տեղի է ունեցել «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թ. մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց առաջ գործող քրեական օրենսգրքի գործողության ժամանակ, որի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում առանձնապես խոշոր չափերով, կազմակերպված խմբի կամ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-182-րդ,

222-րդ, 234-րդ, 238-րդ, 269-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների համար երկու կամ ավելի դատվածություն ունեցող անձի կողմից կատարված խարդախության համար:

(...) Առաջին ատյանի դատարանը Ս. Հակոբյանի նկատմամբ պատիժ է նշանակել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ երկու առանձին դրվագով խարդախություն կատարելու համար, ապա պատիժ նշանակել հանցագործությունների համակցության կանոններով:

(...) Համաներման ակտը Ս. Հակոբյանի նկատմամբ չի կիրառվել, քանի որ վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ՝ «(...) ՀՀ ԱԺ 26.05.2011 թ. որոշումը կիրառվում է այն անձանց նկատմամբ, ովքեր հանցագործություն են կատարել մինչև 01.05.2011 թ., այնինչ ամբաստանյալը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով (երկրորդ դրվագ) նախատեսված հանցանքը կատարել է 2011 թ. հուլիս ամսին: Համաձայն նույն որոշման 9-րդ մասի՝ համաներում չի կիրառվում մի քանի հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ, եթե հանցագործություններից թեկուզ մեկի համար նույն որոշմամբ համաներում չի կիրառվում, հետևաբար ամբաստանյալ Ս. Հակոբյանի նկատմամբ ՀՀ ԱԺ 26.05.2011 թ. որոշումը կիրառելի չէ» (...):»:

Ներկայացված խնդրից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պետք է պարզաբաներ Ս. Հակոբյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ երկու առանձին դրվագով պատիժ նշանակելու վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի որոշման հիմնավորվածությունն ու օրինականությունը՝ միաժամանակ հստակեցնելով նոր քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու իրավաչափությունը:

Վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական օրենսդրությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ս. Հակոբյանի գործով որոշման մեջ արձանագրում է, որ՝

«(...) Մինչ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թ. մայիսի 23-ի ՀՀ 30-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելն անձի կողմից առավել ծանրացնող հան-

գամանքներում կատարված երկու և ավելի խարդախությունները չէին կարող դիտվել որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված իրական համակցություն և ենթակա էին որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի որևէ կետով:

(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ անձի նկատմամբ կարող էր նշանակվել առավելագույնը 8 տարի ժամկետով ազատազրկում:

(...) Մինչդեռ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թ. մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո անձի կողմից առավել ծանրացնող հանգամանքներում կատարված երկու և ավելի խարդախությունները պետք է դիտվեն որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված իրական համակցություն և առանձին դրվագներով որակվեն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի որևէ կետով: Առանձնապես խոշոր չափերով երկու խարդախության համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, ըստ որի անձի նկատմամբ կարող է նշանակվել առավելագույնը 16 տարի ժամկետով ազատազրկում (...):»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ներկայացված վերլուծությունից հետևում է, որ թեև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թ. մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով խարդախություն հանցակազմի ծավալը չի ընդլայնվում, ինչպես նաև չի փոխվում արարքի պատժելիությունը, սակայն այդ օրենքով փոփոխության են ենթարկվում արարքների գնահատման, ըստ այդմ՝ պատժի նշանակման կանոնները, որոնք վատթարացնում են անձի վիճակը: Այդ օրենքով կրկնակիությունը՝ որպես հանցագործությունների բազմակիության տեսակ, վերացվեց, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի միևնույն հոդվածով և հոդվածի միևնույն մասով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը դիտվեց որպես հանցագործությունների իրական համակցություն, ինչն էլ հիմք հանդիսացավ հանցագոր-

ծությունների համակցությամբ պատիժ նշանակելու համար:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ս. Հակոբյանի գործով որոշման 17-րդ կետում արձանագրում է.

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասով հանցանք կատարած անձի վիճակը վատթարացնող է համարվում այն օրենքը, որը քրեական պատասխանատվության և պատժի նշանակման, քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու կարգի ու պայմանների առումով ոչ նպաստավոր պայմաններ է ստեղծում հանցանք կատարած անձի համար (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ներկայացված դիրքորոշումն իր արտահայտությունն է ստացել նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Ըստ Ա. Ե. Յակուբովի՝ հանցանք կատարած անձի վիճակը վատթարացնող օրենք է դիտվում այն ակտը, որը նախորդ օրենքի համեմատ՝

- ✓ սահմանում է պատժի նշանակման կամ պատժի կրման ոչ բարենպաստ պայմաններ,

- ✓ ընդլայնում է պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքների շրջանակը,

- ✓ սահմանափակում է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտի կիրառման հնարավորությունը,

- ✓ սահմանափակում է քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատվելու հնարավորությունը,

- ✓ նախատեսում է դատվածության մարման կամ այն հանելու ավելի խիստ պայմաններ,

- ✓ նախատեսում է համաներման կամ ներման կիրառման ոչ բարենպաստ պայմաններ,

- ✓ հանցագործությունը դասում է հանցագործությունների դասակարգման հանրային ավելի բարձր վտանգավորություն ունեցող խումբ²¹:

Հիմնվելով վերոգրյալի վրա՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ս. Հակոբյանի գործով որոշման 20-21-րդ կետերում արձանագրում է, որ՝

²¹ Ст'я Якубов А. Е., Категории, рецидив преступлений и обратная сила закона. Законность, 1997. Якубов А. Е., Категоризация и рецидив преступлений и обратная сила закона. Вестник Московского университета, серия 11, Право, 1997, №6:

«(...) «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թ. մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով խմբագրված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը հանդիսանում է Ս. Հակոբյանի վիճակը վատթարացնող օրենք, քանի որ դրանում սահմանված են նրա նկատմամբ պատժի նշանակման ոչ նպաստավոր պայմաններ:

(...) Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ առաջին ատյանի դատարանը բավարարել է մեղադրողի միջնորդությունը, Ս. Հակոբյանին մեղավոր է ճանաչել երկու դրվագով խարդախության համար՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և նշված հոդվածով պատիժ է նշանակել՝ դրանով իսկ հետադարձ ուժ տալով Ս. Հակոբյանի վիճակը վատթարացնող օրենքին: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վերաքննիչ դատարանի կողմից թույլ է տրվել նյութական իրավունքի խախտում, որն արտահայտվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտմամբ, և այդ առումով վերաքննիչ դատարանի որոշումն իրավաչափ չէ (...):»:

Փաստորեն, Ս. Հակոբյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակ արտահայտել է իր դիրքորոշումը և անթույլատրելի համարել հանցանք կատարած անձի վիճակը վատթարացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալը:

Արարքի հանցավորությունը վերացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հիմնախնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Լարիսա Ասատուրի Գևորգյանի* գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԼԴ/0286/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Լ. Գևորգյանի* գործով որոշում):

Նշված գործով արծարծված խնդրի էությունը հետևյալն է.

«(...) Առաջին ատյանի դատարանի 2010 թ. հունվարի 22-ի դատավճռով Լ. Գևորգյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և դատապարտվել է տուգանքի՝ 200.000 (երկու հարյուր հազար) ՀՀ դրամի չափով:

(...) 2010 թ. մայիսի 18-ին ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է օրենք «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարե-

լու մասին», որի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության 2003 թ. ապրիլի 18-ի քրեական օրենսգրքի 135-րդ և 136-րդ հոդվածները ճանաչվել են ուժը կորցրած: Նույն օրենքի 2-րդ հոդվածով սահմանվել է, որ այդ օրենքն ուժի մեջ է մտնում պաշտոնական հրապարակման օրվան հաջորդող տասներորդ օրը:

(...) ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2010 թ. մայիսի 18-ի որոշմամբ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2010 թ. հունվարի 22-ի դատավճիռը թողնվել է օրինական ուժի մեջ (...):»:

Փաստորեն, Վճռաբեկ դատարանի առջև դրված իրավական հարցն այն է, թե ենթակա է արդյոք Լ. Գևորգյանը քրեական պատասխանատվության այն դեպքում, երբ նրա վերաբերյալ դատական ակտեր կայացնելուց հետո ուժը կորցրած է ճանաչվել նրան մեղսագրված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 136-րդ հոդվածը:

Մինչ 2003 թ. օգոստոսի 1-ին ուժի մեջ մտած քրեական օրենսգրքի գործողությունը, օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռների կտրվածքով քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հարցը օրենսդրորեն կանոնակարգված չէր և տարաբնույթ կարծիքների տեղիք էր տալիս: Մ. Գ. Ռեշնյակը պնդում էր, որ պատասխանատվությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը բարելավող քրեական օրենքին միշտ պետք է հետադարձ ուժ տրվի՝ անկախ նրանից, թե դատաքննության որ փուլում է գտնվում գործը²²: Մինչդեռ պրոֆեսոր Չ. Ա. Նեզնամովան կարծում է, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռների պարագայում կատարված հանցանքների վրա նոր օրենքի հետադարձ ուժի կիրառումը հիմնավորված չէ, քանի որ նախ՝ բոլոր դատավճիռների վերանայումը չափազանց բարդ է, բացի այդ՝ դատարանը ստիպված պետք է լինի կրկին վերլուծել կատարված արարքի փաստական և իրավաբանական հանգամանքները, ինչը օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի պարագայում ոչ միշտ է հնարավոր²³:

²² St'u Решняк М. Г., О некоторых особенностях обратной силы уголовного закона. Вестник Российского университета кооперации, 2013, N1, с. 82:

²³ St'u Незнамова З. А., Проблемы применения обратной силы уголовного закона. Российский юридический журнал, 2012, N4, сс. 168–174:

Ներկայումս էլ Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի 112-1 հոդվածը սահմանում է, որ ավելի մեղմ քրեական օրենքի դրույթները հետադարձ ուժ ունեն միայն նախկինում կատարված այն հանցանքների վրա, որոնցով օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ առկա չէ²⁴:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, սակայն, *Լ. Գևորգյանի* գործով որոշման 14-րդ կետում հստակ արձանագրեց ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասում տեղ գտած ձևակերպումը, որի համաձայն՝

«(...) Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի վերոշարադրյալ դրույթի վերլուծությունից երևում է, որ օրենքի հետադարձության կանոնը կիրառվում է այն դեպքում, երբ անձի կողմից հանցավոր արարքը կատարվել է նախքան արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը բարելավող օրենքի ուժի մեջ մտնելը (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նշված դիրքորոշումից ակնհայտ է, որ արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ անձի վիճակը բարելավող օրենքը պետք է տարածվի ինչպես դեռևս նախնական քննության փուլում գտնվող, դատարանում քննվող արարքների, այնպես էլ արդեն դատարանի օրինական դատավճռով իրավական գնահատականի արժանացած հանցավոր արարքների վրա: Այնուհանդերձ, քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառման պայմանն այն է, որ արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ անձի վիճակը բարելավող օրենքն արդեն մտած լինի օրինական ուժի մեջ:

Լ. Գևորգյանի գործով որոշման վերլուծությունից ակնհայտ է, որ 2010 թ. մայիսի 18-ին ընդունված և ուժի մեջ մտած օրենքով տեղի

²⁴ Stéu «Уголовный кодекс Франции», Юридический Центр Пресс, СПб., 2002:

Ե ունեցել «վիրավորանք», հանցակազմի լրիվ ապաքրեականացում, այսինքն՝ նախկինում հանցագործություն համարվող արարքը նոր օրենքով համարվել է ոչ հանցավոր: Ընդ որում՝ օրենքը համարվում է արարքի հանցավորությունը վերացնող նաև մասնակի ապաքրեականացման ժամանակ, երբ արարքը չի դադարում հանցավոր լինելուց, սակայն քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր կամ Հատուկ մասերում կատարվում են այնպիսի փոփոխություններ, որոնց հետևանքով հանցավոր համարվող արարքների շրջանակը նեղանում է: Մասնակի ապաքրեականացումը կարող է դրսևորվել հանցակազմի օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ կողմի, հանցագործության օբյեկտի, առարկայի, սուբյեկտի կամ տուժողի հատկանիշները փոփոխելով²⁵:

Պատիժը մեղմացնող օրենքին հետադարձ ուժ տալու իրավական հետևանքներին, ինչպես նաև **պատասխանատվությունը և պատիժը մասնակիորեն մեղմացնող և միաժամանակ մասնակիորեն խստացնող քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հիմնախնդրին** ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Գասպար Արամի Պողոսյանի* գործով 2011 թ. հոկտեմբերի 20-ին կայացված թիվ ԳԴ1/0013/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Գ. Պողոսյանի* գործով որոշում):

Նշված գործով արձարծված խնդրի ելությունն այն է, որ՝

«(...) Առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով դատական քննության արագացված կարգ, 2011 թ. ապրիլի 20-ի դատավճռով Գ. Պողոսյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ կետերով և դատապարտել ազատազրկման 4 տարի ժամկետով: Առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության պահին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցանքի համար առավել խիստ պատիժ է սահմանված եղել՝ 6 տարի ժամկետով ազատազրկում, որի երկու երրորդը կազմում է 4 տարին, ինչպիսի պատիժ էլ նշանակվել է ամբաստանյալ Գ. Պողոսյանի նկատմամբ: (...) Առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատավճիռ կայացնե-

²⁵ Տե՛ս «ՀՀ Քրեական իրավունք», ընդհանուր մաս / Գ. Ղազինյանի խմբ., Ե., 2012, էջ 55-57:

լուց հետո Գ. Պողոսյանին մեղսագրվող հանցանքի համար պատասխանատվություն սահմանող օրենքը փոփոխվել է: 2011 թ. մայիսի 23-ին ընդունված «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը ուժը կորցրած է ճանաչվել, ուստի վերաքննիչ դատարանը, կիրառելով քրեական օրենքի հետադարձ ուժը, Գ. Պողոսյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով:

(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետում տեղի ունեցած փոփոխության հետևանքով պահեստարան և շինություն մուտք գործելու եղանակով գողություն կատարելու համար մատնանշված հոդվածի սանկցիան մեղմացվել է, այսինքն՝ հոդվածն ըստ բնույթի դասվել է միջին ծանրության հանցագործությունների շարքը, որի համար նախատեսված է պատիժ տուգանքի ձևով կամ ազատազրկման ձևով՝ երկուսից հինգ տարի ժամկետով, իսկ բնակարան մուտք գործելով գողություն կատարելու համար հոդվածի սանկցիան խստացվել է, այսինքն՝ արարքն ըստ բնույթի դասվել է ծանր հանցագործությունների շարքը (177-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1.1 կետ), որի համար որպես պատիժ նախատեսված է ազատազրկում՝ չորսից ութ տարի ժամկետով՝ գույքի բռնագրավմամբ կամ առանց դրա:

(...) Վերաքննիչ դատարանը հանգել է այն հետևությանը, որ ամբաստանյալ Գ. Պողոսյանի նկատմամբ կիրառելի է հանցավորի համար առավել բարենպաստ քրեական օրենքը, որը տվյալ դեպքում 18.04.2003 թ. ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետն է, սակայն առաջին ատյանի կողմից նշանակված պատժաժամկետը թողել է անփոփոխ՝ 4 տարի ժամկետով ազատազրկում (...):»:

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակ պարզաբանում է տալիս այն հարցին, թե որքանով են իրավաչափ եղել քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու իրավական հետևանքները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ. Պողոսյանի գործով որոշման մեջ արձանագրել է, որ՝

«(...) «Չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» («Nullum crimen, nulla poena sine lege») կանոնը համընդհանուր ճանաչում ստացած հիմնարար սկզբունք է և իրավունքի գերակայության կարևորագույն տարր: Այն բացառիկ նշանակություն ունի մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում, հետևաբար նշված սկզբունքից շեղումը բացարձակապես անթույլատրելի է: Սա նշանակում է, որ անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, եթե արարքը կատարելու ժամանակ գործող օրենքով այն հանցագործություն չի համարվել, մյուս կողմից՝ հանցանք կատարած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն այն օրենքով, որը գործել է նրա կողմից արարքը կատարելու ժամանակ: «Nullum crimen, nulla poena sine lege» սկզբունքի բաղադրամասերից է նաև այն դրույթը, համաձայն որի՝ չի կարող կիրառվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որն օրենքով կիրառելի է եղել հանցագործության կատարման պահին (...):»:

Այնուհանդերձ, ներկայացված դիրքորոշումը հստակեցվել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից և Գ. Պողոսյանի գործով որոշման 17-րդ կետում արձանագրվել է, որ՝

«(...) ժամանակի ընթացքում քրեական օրենքի գործողության ընդհանուր կանոնն ունի նաև բացառություն: Քրեական օրենքը հետադարձ ուժ է ստանում, այսինքն՝ դրա գործողությունը տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա հետևյալ դեպքերում.

1. Նոր օրենքը վերացնում է արարքի հանցավորությունը (ապաքրեականացում):

2. Նոր օրենքը մեղմացնում է պատիժը:

3. Նոր օրենքն այլ կերպ բարելավում է հանցանք կատարած անձի վիճակը:

Քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու պայմանները սպառիչ են և ունեն իմպերատիվ բնույթ, այսինքն, եթե նոր ընդունված օրենքը պարունակում է վերը նշված պայմաններից առնվազն մեկը, ապա իրավակիրառ մարմինը պարտավոր է դրա գործողությունը տարածել մինչև օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կա-

տարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն (...):

Իր դիրքորոշման ձևավորման ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հիմնվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի վրա, որը սահմանում է, որ՝

«Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակը բարելավող օրենքը ունի հետադարձ ուժ, այսինքն՝ տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքը չի հստակեցնում, թե որ օրենքն է համարվում պատիժը մեղմացնող. հարցի պատասխանը տրվում է քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Ի. Յա. և Ե. Բ. Կոզաչենկոները փաստում են, որ՝ «(...) Պատիժը մեղմացնող է այն օրենքը, որը նվազեցնում է հիմնական կամ լրացուցիչ պատիժների վերին կամ ստորին սահմանները, նախատեսում այլընտրանքային մեղմ պատժատեսակ կամ էլ վերացնում կամ ֆակուլտատիվ դիտում մինչև այդ պարտադիր համարվող լրացուցիչ պատժատեսակը»²⁶: Նույն մոտեցումն է արտահայտվել Նաև Մ. Գ. Ռեշնյակի կողմից²⁷:

Ուշագրավ են այն դեպքերը, երբ միևնույն օրենքը մասնակիորեն մեղմացնում է պատիժը՝ միաժամանակ մասնակիորեն խստացնելով այն: Մինչ 2003 թ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի ընդունումը այս հարցը կարգավորվում էր միայն քրեական իրավունքի տեսության մեջ և տարակարծությունների տեղիք էր տալիս: Մ. Ի. Բլումը պնդում էր, որ քրեական օրենքը պետք է դիտվի պատիժը մեղմացնող, երբ նոր օրենքով իջեցվում է սանկցիայով նախատեսված պատժի ստորին սահմանը, նույնիսկ եթե միաժամանակ բարձրացվում է դրա վերին

²⁶ См. у Козаченко И. Я., Козаченко Е. Б., Проблемы разрешения коллизий при изменении уголовного закона. Вестник института: преступление, наказание, исправление, 2011, N2, с. 10:

²⁷ См. у Решняк М. Г., О некоторых особенностях обратной силы уголовного закона. Вестник Российского университета кооперации, 2013, N1, сс. 80–85:

սահմանը²⁸: Ըստ Էռլթյան, այս մոտեցումն արտահայտում էր նաև ամերիկյան դոկտրինայում պատիժը խստացնող օրենքի վերաբերյալ առկա դիրքորոշումը, որի համաձայն պատիժը խստացնող է համարվում այն օրենքը, որը ոչ միայն բարձրացնում է պատժի նվազագույն և առավելագույն սահմանները, այլև բարձրացնում է նվազագույնը՝ պատժի առավելագույն սահմանը նվազեցնելու պարագայում²⁹:

Մինչդեռ հակառակ տեսակետի կողմնակիցները նշում էին, որ օրենքի խիստ կամ մեղմ լինելը պետք է որոշվի սանկցիայի վերին սահմանով, այսինքն, եթե այն իջեցվել է, ապա անկախ նրանից՝ ստորինը բարձրացվել է, թե ոչ, նոր քրեական օրենքը պետք է դիտարկել որպես պատիժը մեղմացնող³⁰:

2003 թ. օգոստոսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասում առաջադրված հարցին տրվեց հստակ պատասխան, որն էլ իր արտացոլումը գտավ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ Գ. Պողոսյանի գործով որոշման մեջ.

«(…) Այն դեպքերում, երբ նոր ընդունված օրենքը միաժամանակ բովանդակում է պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և պատասխանատվությունը մասնակիորեն խստացնող դրույթներ, ապա օրենքը հետադարձ ուժ է ստանում միայն մեղմացման առումով (…):»:

Թեև ՀՀ քրեական օրենսդրությունը հստակեցրել է քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու հիմքերն ու պայմանները, սակայն չի հստակեցրել, թե ինչ իրավական հետևանքներ պետք է այն ունենա, հատկապես այն դեպքերում, երբ կատարված հանցանքի համար անձը կրում է դատարանի կողմից նշանակված պատիժը: Քրեական իրավունքի տեսությունը փորձել է պատասխան տալ առաջադրված հարցին՝ սահմանելով, որ եթե նոր քրեական օրենքը մեղմացնում է անձի կողմից կատարված արարքի համար նախատեսված պատիժը վերջինիս կողմից այն կրելու գործընթաց-

²⁸ St' u Блум М. И., Вопросы действия советского уголовного закона во времени. / Ученые записки латвийского государственного университета, Рига, 1962:

²⁹ St' u Малиновский А. А., Сравнительное правоведение в сфере уголовного права. М., 2002, сс. 35–41:

³⁰ St' u «Советское уголовное право». Общая часть, Л., 1980:

ցում, ապա այդ պատիժը պետք է կրճատվի նոր քրեական օրենքով նախատեսված սահմաններում³¹: Այնուամենայնիվ, քրեական իրավունքի տեսության մեջ առկա է միասնական մոտեցում այն հարցի շուրջ, թե ինչ չափերով պետք է կրճատվի անձի կողմից կրվող պատիժը:

Ըստ Ա. Ե. Յակուբովի՝ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է համադրել նախորդ և նոր օրենքներով արարքի պատժելիության հանդեպ դրսևորված ընդհանուր մոտեցումը, ավելի կոնկրետ՝ որոշել համեմատվող սանկցիաներով նախատեսված միջին պատժաչափերը և համադրել դրանք³²: Մ. Տ. Վալենկի կարծիքով, սակայն, դատարանի խնդիրը պետք է լինի սահմանել այնպիսի պատժաչափ, որը «նոր» օրենքով սահմանված ավելի մեղմ պատժի սահմաններում կպահպանի պատժաչափի նույն համամասնությունը, որը կիրառվել էր՝ «հին» օրենքով նախատեսված սանկցիայի շրջանակներից ելնելով³³:

Վերջին տեսակետը, ըստ էության, արտացոլվել է նաև ՀՀ վճարել դատարանի՝ Գ. Պողոսյանի գործով որոշման 23-րդ կետում.

«(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ «Դատարանը արագացված կարգով դատական քննության արդյունքում մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս նշանակում է պատիժ, որը չի կարող գերազանցել կատարված հանցագործության համար նախատեսված առավել խիստ պատժի երկու երրորդը (...):»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի փոփոխված սանկցիայով տվյալ հանցագործության համար առավել խիստ պատիժ է սահմանվել 5 տարի ժամկետով ազատազրկումը: Վերջինիս երկու երրորդը կազմում է 3 տարի 4 ամիս, որից ավելի խիստ պատիժ համապատասխան օրենքի փոփոխությունից հետո

³¹ St`u Решняк М. Г., О некоторых особенностях обратной силы уголовного закона. Вестник Российского университета кооперации, 2013, N1, сс. 80–85:

³² St`u Якубов А. Е., Обратная сила ФЗ от 7 марта 2011 г. N26–ФЗ «О внесении изменений в Уголовный кодекс Российской Федерации». / Законность, 2011, N6, сс. 30–32:

³³ St`u Валеев М. Т., Обратная сила уголовного закона и сокращение наказания. Вестник Томского государственного университета, Право, 2011, N2, сс. 45–49:

ամբաստանյալ Գ. Պողոսյանի նկատմամբ չէր կարող նշանակվել: Հետևաբար, վերաքննիչ դատարանը, անսխալ թողնելով Գ. Պողոսյանի նկատմամբ առաջին ատյանի դատարանի կողմից նշանակված պատիժը՝ 4 տարի ժամկետով ազատազրկումը, խախտել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի 6-րդ մասի պահանջները:

(...) Վերաքննիչ դատարանը, ամբաստանյալ Գ. Պողոսյանի կատարած հանցավոր արարքների համար սահմանված պատիժը մեղմացնող օրենքին հետադարձ ուժ չտալով, թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված քրեական օրենքի և միջազգային պայմանագրի ոչ ճիշտ կիրառում (...):»:

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է պատիժը մեղմացնող քրեական օրենքի կիրառման պարագայում պատժաչափի նույն համամասնությունը պահպանելու անհրաժեշտությունը, որը կիրառվել է անձի կողմից կատարված հանցանքի համար դատարանի կողմից պատիժ նշանակելիս:

ԲԱԺԻՆ 2

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ

§ 2.1. Հանցագործության հասկացությունը և տեսակները

Հանցագործության ինստիտուտին վերաբերող հիմնախնդիրների վերլուծության ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հետևյալ հարցերին.

- ✓ հանրորեն վտանգավոր գործողությունը կամ անգործությունը դրա կատարման պահին քրեական օրենքում որպես հանցագործություն նախատեսված լինելու բացարձակ անհրաժեշտությանը,
- ✓ անալոգիայի կիրառման արգելքին:

Հանրորեն վտանգավոր գործողությունը կամ անգործությունը դրա կատարման պահին քրեական օրենքում որպես հանցագործություն նախատեսված լինելու բացարձակ անհրաժեշտությանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Ա. Ստեփանյանի գործով որոշմամբ, որտեղ արծարծված հիմնական խնդիրը հետևյալն է.

«(...) Ա. Ստեփանյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություն՝ վաշխառություն կատարելու համար:

(...) Ա. Ստեփանյանին, ի թիվս այլ արարքների, մեղսագրվել է նաև ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից տարեկան 25-26 տոկոս սահմանված լինելու պայմաններում մինչև 2003 թ. օգոստոսի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում (այսինքն՝ մինչև վաշխառության համար քրեական պատասխանատվություն սահմանող օրենքն ուժի մեջ մտնելը) ամսական միջինը 6 տոկոս՝ 65.000-70.000 դրամ, կամ տարեկան 72 տոկոս հաշվարկով՝ 39 ամիսների համար ընդհանուր 2.512.267 ՀՀ դրամ պահանջել և ստանալը (...):»:

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պետք է հստակ պարզաբանում տար այն հարցին, թե հնարավոր է արդյոք անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկել այն արարքի համար, որը դրա կատարման պահին գործող քրեական օրենքով որպես հանցագործություն ուղղակիորեն նախատեսված չի եղել:

Հարցին պատասխանելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է բարձրացված հիմնախնդրի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսդրության և միջազգային իրավական ակտերի դրույթների վերլուծությանը:

ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) Մարդուն չի կարելի հանցագործության համար մեղավոր ճանաչել, եթե արարքի կատարման պահին գործող օրենքով այն հանցագործություն չի համարվել (...):»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածը սահմանում է. «Հանցագործություն է համարվում մեղավորությամբ կատարված՝ հանրության համար վտանգավոր այն արարքը, որը նախատեսված է սույն օրենսգրքով (...):»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածը սահմանում է. «Քրեական պատասխանատվության միակ հիմքը հանցանք, այսինքն՝ այնպիսի արարք կատարելն է, որը պարունակում է քրեական օրենքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝

«1. Արարքի հանցավորությունը, դրա պատժելիությունը և քրեաիրավական այլ հետևանքները որոշվում են միայն քրեական օրենքով:

2. Քրեական օրենքն անալոգիայով կիրառելն արգելվում է»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ոչ ոք չպետք է մեղավոր ճանաչվի որևէ գործողության կամ անգործության համար, որը կատարման պահին գործող ներպետական կամ միջազգային իրավունքի համաձայն հանցագործություն չի համարվել (...):»:

Համակարգային վերլուծության ենթարկելով ներկայացված դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ե. Մելքոնյանի* գործով որոշ-

ման մեջ արձանագրում է, որ՝

«(...) Անձին հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր ճանաչելու միակ հիմքը կատարման պահին նրա արարքի՝ օրենքով սահմանված կարգով հանցագործություն համարվելն է: Այսինքն՝ արարքը կարող է որպես հանցագործություն նախատեսվել միայն քրեական օրենքով, և ոչ ոք չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության կամ պատժի այլ կերպ, քան քրեական օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված հանցանք կատարելու համար: Այսպիսով՝ չկա հանցագործություն, չկա պատիժ, եթե արարքն իրավական որոշակիության չափանիշին բավարարող եղանակով նախատեսված չէ գործող օրենքով (*«Nullum crimen, nulla poena sine lege»*):

(...) [սշված] երաշխիքը (*«Nullum crimen, nulla poena sine lege»*), հանդիսանալով օրենքի գերակայության անբակտելի տարր, առաջնային տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որից որևէ շեղում չի թույլատրվում: «*Nullum crimen, nulla poena sine lege*» սկզբունքից հետևում է, որ ցանկացած հանցագործություն և պատիժ պետք է հստակ ամրագրված լինի օրենքով: Այդ օրենքը չի կարող տարածական մեկնաբանվել և չի կարող կիրառվել անալոգիայով (...)»:

Ներկայացված դիրքորոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հատուկ ընդգծել է հանրորեն վտանգավոր արարքը որպես հանցագործություն դիտելու անհրաժեշտ ձևական հատկանիշը՝ արարքի հակաիրավականությունը: Պատահական չէ, որ արտասահմանյան մի շարք երկրներում հենց հակաիրավականությունն է հանդիսանում արարքը որպես հանցագործություն դիտելու կարևորագույն հատկանիշը:

Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի 1-ին հոդվածը սահմանում է. «Արարքը պատժելի կարող է լինել միայն այն դեպքում, եթե մինչ դրա կատարումը օրենքով սահմանվել է քրեական պատասխա-

Նատվություն»³⁴: Համանման ձևակերպում է պարունակում նաև Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 1-ին հոդվածը, որը սահմանում է. «Այն գործողությունը կամ անգործությունը, որը մինչ դրա կատարումը հրապարակված օրենքով հանցագործություն (զանցանք) չի դիտվել, պատժելի չէ»: Նույն օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը սահմանում է, որ՝ «Հանցագործություն (զանցանք) են հանդիսանում օրենքով պատժվող այն գործողությունները կամ անգործությունները, որոնք կատարվել են դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ»³⁵: Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքի 1-ին հոդվածը ևս սահմանում է. «Ոչ ոք չի կարող պատժվել արարքի համար, քանի դեռ այն օրենքով հստակ չի սահմանվել որպես հանցագործություն»³⁶:

Այն, որ արարքը որպես հանցագործություն դիտելու անհրաժեշտ նախադրյալ է դրա հակաիրավականությունը, իր արտացոլումն է գտել ինչպես քրեական իրավունքի տեսության մեջ, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներում: Յու. Ա. Կրասիկովի կարծիքով՝ «(...) հանցագործությունը հակաիրավական արարք է, որի հանրային վտանգավորությունը հաշվի է առնվել այն քրեաիրավական դեղիկների շարքին դասելու ժամանակ (...)»³⁷:

Յու. Վ. Սալոպանովը և Ս. Վ. Վեկլենկոն ևս նշում են, որ՝ «(...) հանցագործությունը, ընդհանուր ընդդռամբ, պատժի սպառնալիքով քրեական օրենքով արգելված արարքն է: Ինչ վերաբերում է արարքի հանրային վտանգավորությանը, ապա այն գնահատողական հասկացություն է, որը որոշվում է իրավակիրառողի կողմից (...)»³⁸:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշված Խնդրին անդրադարձել է Փեսինոն ընդդեմ Ֆրանսիայի գործով

³⁴ St´u «Уголовный кодекс ФРГ», изд. «Зерцало», 2000. Кравцов Р. В., Преступное деяние в уголовном праве России. ФРГ, Нидерландов: Сравнительный аспект. Сибирский Юридический вестник, 2007, N3, сс. 38–45:

³⁵ St´u «Уголовный кодекс Испании», изд. «Зерцало», 1998:

³⁶ St´u «Уголовный кодекс Швейцарии», изд. «Юридический Центр Пресс», 2002:

³⁷ St´u «Уголовное право России». / Под ред. А. Н. Игнатова, Ю. А. Красикова, т. 1, общая часть, М., 2005, с. 79:

³⁸ St´u Векленко С. В., Преступление как вид социального конфликта. / Научный вестник Омского юридического института МВД России, 1997, N1. Васильев А. М., Мошкин С. В., Теоретические проблемы современности к пониманию преступления. Теория и практика общественного развития, 2011, N6, с. 197:

(տե՛ս PESSINO v. FRANCE գործով 2006 թ. հոկտեմբերի 10-ի վճիռը, գանգատ թիվ 40403/02)՝ սահմանելով, որ անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել այն արարքի համար, որը դրա կատարման պահին հստակորեն ամրագրված չէ որպես հանցագործություն:

Անալոգիայի կիրառման արգելքին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Ե. Մելքոնյանի* գործով որոշմամբ, ըստ որի՝

«(...) Ե. Մելքոնյանին մեղադրանք է առաջադրվել հրազեն հանդիսացող որսորդական ողորկափող, փողերը կարճեցված հրացան պահելու համար:

Առաջին ատյանի դատարանը Ե. Մելքոնյանի նկատմամբ կայացրել է արդարացման դատավճիռ՝ պատճառաբանելով, որ օրենքի տառացի մեկնաբանմամբ ողորկափող հրազեն ձեռք բերելը, պահելը, իրացնելը կամ փոխադրելը քրեորեն պատժելի չէ:

Վերաքննիչ դատարանն առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը թողել է անփոփոխ:

(...) Կայացված դատավճիռը բողոքարկվել է: Բողոքի հեղինակը նշել է, որ դատարաններն արդարացման դատավճռի հիմքում դրել են այն հանգամանքը, որ հանցագործության առարկան ողորկափող հրազեն է, որի համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական պատասխանատվություն նախատեսված չէ: Դրանով դատարաններն անտեսել են այդ առարկայի մեջ կատարված կառուցվածքային փոփոխությունները, որոնց արդյունքում որսորդական ողորկափող հրազենը կորցրել է գործարանային արտադրությամբ այդ նպատակի համար նախատեսված համապատասխան տեխնիկական հատկանիշները և դառնալով սովորական հրազեն՝ ձեռք բերել մարտական հատկություններ»:

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև հարց է բարձրացվել՝ հստակեցնել, թե ինչ սահմաններում կարող է իրականացվել քրեական օրենսգրքում տեղ գտած հանցակազմի մեկնաբանությունը, և արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանից ելնելով՝ հնարավոր չէ արդյոք տարածական մեկնաբանության միջոցով հիմքեր ստեղծել այդ արարքը կատարած անձին քրեական

պատասխանատվության ենթարկելու համար:

Առաջադրված հարցին պատասխանելու նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսդրության դրույթները և *Ե. Մելքոնյանի* գործով որոշման 14-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) անձին հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր ճանաչելու միակ հիմքը կատարման պահին նրա արարքի՝ օրենքով սահմանված կարգով հանցագործություն համարվելն է: Այսինքն՝ արարքը կարող է որպես հանցագործություն նախատեսվել միայն քրեական օրենքով, և ոչ ոք չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության կամ պատժի այլ կերպ, քան քրեական օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված հանցանք կատարելու համար: Այսպիսով՝ չկա հանցագործություն, չկա պատիժ, եթե արարքն իրավական որոշակիության չափանիշին բավարարող եղանակով նախատեսված չէ գործող օրենքով («Nullum crimen, nulla poena sine lege»)»:

Ե. Մելքոնյանի կատարած արարքում հանցակազմի առկայության կամ բացակայության հարցը պարզաբանելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածը՝ հիմնվելով «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի դրույթների վրա: Նշված օրենքի 86-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Իրավական ակտը մեկնաբանվում է դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ՝ հաշվի առնելով օրենքի պահանջները: Իրավական ակտի մեկնաբանությամբ չպետք է փոփոխվի դրա իմաստը (...)»:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի կանոններով մեկնաբանելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է.

«(...) այն քրեական պատասխանատվություն է նախատեսում ապօրինի կերպով զենք, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու կամ կրելու համար: Հոդվածի դիսպոզիցիան բացառություն է նախատեսում ողորկափող իրազենի և դրա փամփուշտների ձեռքբերման, իրացման, պահելու, փոխադրելու կամ կրելու համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասում առկա այս բացառության տառացի մեկնաբանությունից Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ այն հնարավորություն չի ընձեռում անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկել ընդհանրապես ողորկափող հրազեն ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու կամ կրելու համար՝ անկախ այն հանգամանքից, թե այդ ողորկափող հրազենի փողերը կարճեցված են, թե ոչ: Բանն այն է, որ փողերը կարճեցված որսորդական հրացանը չի դադարում ողորկափող հրազեն լինելուց: Իսկ եթե անտեսվի օրենսդրորեն ամրագրված բացառության բառերի տառացի նշանակությունը, և օրենքը մեկնաբանվի դրանում պարունակվող բառերի տառացի նշանակությունից ավելի լայն, ապա անձը քրեական պատասխանատվության կենթարկվի քրեական օրենքով չնախատեսված հանցանքի համար: Նման մեկնաբանությունն անթույլատրելի է, քանի որ այդ դեպքում կխախտվեն ՀՀ Սահմանադրության, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի և ՀՀ քրեական օրենսգրքի դրույթները (...):

Չարգացնելով իր դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ե. Մելքոնյանի գործով որոշման 16-րդ կետում արձանագրում է.

«(...) մեջբերված սահմանադրական, կոնվենցիոն և օրենսդրական դրույթների, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների վերլուծությունից հետևում է, որ այդ դրույթներով սահմանված երաշխիքը (*«Nullum crimen, nulla poena sine lege»*), հանդիսանալով օրենքի գերակայության անբալկետելի տարր, առաջնային տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որից որևէ շեղում չի թույլատրվում: *«Nullum crimen, nulla poena sine lege»* սկզբունքից հետևում է, որ ցանկացած հանցագործություն և պատիժ պետք է հստակ ամրագրված լինի օրենքով: Այդ օրենքը չի կարող տարածական մեկնաբանվել և չի կարող կիրառվել անալոգիայով (...):»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ներկայացված դիրքորոշումից հետևում է, որ արարքի հանցավորությունը և պատժելիությունը սահմանող դրույթները տարածական մեկնաբանության ենթակա չեն: Նշված դիրքորոշումը լիովին համահունչ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից վճիռների կայացման սկզբունքներին, մասնավորապես *Կաֆկարիս ընդդեմ Կիպրոսի գործով* (տես KAFKARIS v. CYPRUS 2008 թ. փետրվարի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 21906/04, կետ 138) Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը պարզաբանում է, որ քրեական օրենքը չպետք է ի վնաս մեղադրյալի տարածական մեկնաբանվի, օրինակ՝ անալոգիայի կիրառմամբ:

Թեև *Կաֆկարիս ընդդեմ Կիպրոսի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռը հիմք է տվել առանձին հեղինակների պնդել, որ տարածական մեկնաբանության կիրառումը թույլատրելի պետք է համարել, եթե դրա կիրառմամբ բարելավվում է անձի վիճակը³⁹, այնուհանդերձ, անալոգիայի կիրառման արգելքի առումով գերակշռում է այն մոտեցումը, որն արտահայտվել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ *Ե. Մելքոնյանի* գործով որոշման մեջ:

Հարկ է փաստել, որ գործնականում բավականին դժվարություններ են առաջանում անալոգիան քրեական օրենքի մեկնաբանությունից տարանջատելիս: Ըստ Դ. Իյլանովայի՝ «(...) այս երկու հասկացությունների տարանջատման հիմքը պայմանավորված է մեկնաբանության առարկայով, որի սահմանները չպետք է դուրս գան իրավական նորմի տեքստի շրջանակներից (...)»⁴⁰: Ե. Կալնինյի կարծիքով՝ «քրեաիրավական դրույթի քերականական մեկնաբանությունը նշանակում է, որ պետք է բացահայտվի դրանում տեղ գտած բառերի բովանդակությունը: Բառերի նշանակության սահմանների խախտումը հանգեցնում է իրավունքի ձևավորման՝ անալոգիայի կիրառմամբ»⁴¹: Չարգացնելով արտահայտված տե-

³⁹ St' u Нейманис Я., Дальнейшее формирование права. Рига, Латвия Вестнесис, 2006, с. 141:

⁴⁰ St' u Ильянова Д., Значение и применение общих правовых принципов. Рига, Ratio iuris, 2005, с. 79:

⁴¹ St' u Калниньш Е., Дальнейшее формирование прав. / Основы юридического

սակետները՝ Յա. Նեյմանիսը նշում է, որ՝ «(...) «անալոգիա» հասկացությունը ներառում է ոչ միայն օրենքի և իրավունքի անալոգիան, այլև իրավական նորմում կիրառված բառի բովանդակության ընդլայնումը, որի հետևանքով իրավական հետևանքները տարածվում են նաև այն դեպքերի վրա, որոնք օրենքի տեքստում ուղղակիորեն կարգավորում չեն ստացել»⁴²:

Նշված տարակարծությունների առկայության պարագայում լիովին հիմնավորված է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը, որը սահմանում է, որ արարքի հանցավորությունը և պատիժը սահմանող նորմը պետք է հստակ ամրագրված լինի օրենքում և չի կարող ոչ տարածական մեկնաբանվել, ոչ էլ կիրառվել անալոգիայով:

§ 2.2. Մեղքը

Մեղքի ինստիտուտին վերաբերող հիմնախնդիրները վերլուծելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է երկու հիմնական հարցի.

- դիտավորության գիտակցական հատկանիշի պարզաբանմանը,
- հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ մեղքի անզգույշ ձևի տարբեր դրսևորումների նշանակությանը արարքի հանրային վտանգավորության որոշման կտրվածքով:

Դիտավորության գիտակցական հատկանիշի պարզաբանմանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Վարդան Վահրի-ջի Աղաջանյանի* գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0345/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ Վ. Աղաջանյանի գործով որոշում):

Խնդրի էությունը հանգում է հետևյալին.

«(...) Վ. Աղաջանյանը 2009 թ. օգոստոսի 30-ին «Սուրմալու»

метода. 11 шагов в применении правовых норм. Рига, Латвийский Университет, 2003, с. 128:

⁴² St' u Нейманис Я., Дальнейшее формирование права. Рига, Латвияс Вестнесис, 2006, с. 113:

առևտրի կենտրոնի 15/2 տաղավարից վերավաճառելու նպատակով ձեռք է բերել առանց սահմանափակման վաճառքի ներկայացված քաղաքացիական շեղբավոր սառը զենքի շարքին դասվող գործարանային արտադրության ընդհանուր նշանակության որսորդական դանակ, ինչը հաջորդ օրը, ձեռքին բռնած ցուցադրելով, ցանկացել է վաճառել անցորդներին, սակայն չի կարողացել, քանի որ ոստիկանության աշխատակցի կողմից բերման է ենթարկվել ՅՅ ոստիկանության կենտրոնական բաժին:

(...) Առաջին ատյանի դատարանը որոշել է, որ Վ. Աղաջանյանի գործողություններում բացակայում է ՅՅ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հանցակազմը:

(...) Վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, արձանագրել է, որ ամբաստանյալ Վ. Աղաջանյանը, թեկուզև վաճառելու նպատակով ձեռքին պահելով որսորդական դանակը, ապօրինի կրել է այն, բացի այդ, ամբաստանյալը գիտակցել է իր գործողության՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել դրանց վրա հասնելը: Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է նաև, որ այն հանգամանքը, որ ամբաստանյալը չի իմացել, որ վաճառակետում ազատ վաճառվող դանակները կարող են սառը զենք հանդիսանալ, վերջինիս չի ազատում պատասխանատվությունից, քանի որ օրենքի չիմացությունն անձին չի ազատում պատասխանատվությունից (...):»:

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՅՅ վճռաբեկ դատարանը պետք է պարզաբանում տա այն հարցին, թե ինչու՞մն է դրսևորվում դիտավորության գիտակցական հատկանիշը, և արդյոք դրա առկայության համար անհրաժեշտ նախապայման է արարքի հակաօրինականության գիտակցումը:

Դիտավորության բնորոշման առումով քրեական իրավունքի տեսության մեջ արտահայտվել են տարբեր մոտեցումներ: Ս. Վ. Դուբովիչենկոն դիտավորությունը բնորոշում է որպես «անձի կողմից իր արարքի հանրային վտանգավորության բնույթի, աստիճանի, ինչպես նաև հակաիրավականության գիտակցում, որն էլ որոշում է այդ արարքի

հանդեպ կամային վերաբերմունքի դրսևորումը»⁴³: Ս. Վ. Սկյարովի կարծիքով՝ «անձը գործում է դիտավորությամբ, եթե գիտակցում է իր արարքի բնույթը և նախատեսում դրա հնարավոր հետևանքները»⁴⁴: Դ. Ա. Չանիշևը ընդունում է, որ «հանցանքը համարվում է դիտավորությամբ կատարված, եթե այն կատարող անձը գիտակցել է սեփական վարքագծի հանրային վտանգավոր բնույթը»⁴⁵:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Դիտավորությամբ կատարված հանցանքը կարող է դրսևորվել ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորությամբ:

2. Հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար դրա վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանց վրա հասնելը:

3. Հանցանքը համարվում է անուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսել է հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, չի ցանկացել այդ հետևանքները, բայց գիտակցաբար թույլ է տվել դրանք:

4. Եթե օրենքն ավարտված հանցագործության համար քրեական պատասխանատվությունը չի կապում հանցավոր արարքի որոշակի հետևանքների առաջացման հետ, հանցանքը համարվում է դիտավորությամբ կատարված, եթե դա կատարող անձը գիտակցել է իր արարքի՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը և ցանկացել է կատարել դա»:

Վ. Աղաջանյանին մեղսագրված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված արարքը՝ ապօրի-

⁴³ St`u Дубовиченко С. В., Понятие умышленной вины и ее сущность. Вестник Волжского университета, 2010, N72, сс. 53–61:

⁴⁴ St`u Скляр С. В., Вина и мотивы преступного поведения. СПб., 2004, сс. 24–25; 38:

⁴⁵ St`u Чанышев Д. А., Вопросы дифференциации вины в российском уголовном праве. / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Владивосток, 2009, с. 10:

նի կերպով գազային, սառը կամ նետողական գենք կրելը, բնութագրվում է ձևական հանցակազմի միջոցով, այսինքն՝ օրենսդիրը հանցակազմի առկայությունը չի կապում հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման հետ: ԶՅ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով արգելված՝ ապօրինի կերպով սառը գենք կրելու արարքը կարող է կատարվել միայն դիտավորությամբ:

Վ. Աղաջանյանի գործով որոշման 12-րդ կետում ԶՅ վճռաբեկ դատարանը, վերլուծության ենթարկելով ԶՅ քրեական օրենսգրքի 29-րդ և 235-րդ հոդվածները, արձանագրում է.

«(...) ԶՅ քրեական օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված իրավանորմի վերլուծությունից երևում է, որ մեղքի դիտավորյալ ձևի առկայության համար (inter alia) անհրաժեշտ է հետևյալ երկու պայմանների համաժամանակյա առկայությունը.

ա) անձը պետք է գիտակցի իր կողմից գազային, սառը կամ նետողական գենք կրելու փաստը, ինչպես նաև դրա հանրային վտանգավորությունը,

բ) գազային, սառը կամ նետողական գենքը կրի իր ցանկությանմբ (կամքով), այլ ոչ թե անկախ իր ցանկությունից կամ հակառակ իր ցանկության:

Ընդ որում՝ դիտավորության առկայության համար պարտադիր չէ, որ անձը գիտակցի իր արարքի հակաօրինականությունը, այն է՝ ԶՅ քրեական օրենսգրքով արգելված լինելու փաստը (...):»:

Վ. Աղաջանյանի գործով որոշման մեջ ԶՅ վճռաբեկ դատարանը հատուկ շեշտադրել է այն հանգամանքը, որ դիտավորության առկայության համար անհրաժեշտ է, որ անձը գիտակցի իր արարքի հանրային վտանգավորությունը, այլ ոչ թե դրա հակաիրավականությունը: Հետևաբար, նման պայմաններում օրենքի չիմացությունը չի կարող դիտվել որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատման հիմք, քանի որ ԶՅ քրեական օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասի բովանդակության վերլուծությունից ևս հետևում է, որ դիտավորության գիտակցական չափանիշի առկայության համար անհրաժեշտ է, որ անձը գիտակցի իր արարքի՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը (այլ ոչ թե հակաիրավականությունը):

Արարքի հանրային վտանգավորության որոշման կտրվածքով՝ հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ մեղքի անգգույշ ձևի տարբեր դրսևորումների նշանակությանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Էդմոն Գարասիմի Ասատրյանի* գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0201/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Է. Ասատրյանի* գործով որոշում):

Հանցավոր ինքնավստահության պարզաբանման կտրվածքով առաջ քաշված խնդրի ելությունը հետևյալն է.

«(...) Է. Ասատրյանը դատապարտվել է այն բանի համար, որ իրեն ամրակցված «Կամազ» մակնիշի ավտոմեքենայով Երևանի Տիգրան Մեծ պողոտայի թիվ 71 շենքի դիմաց լուսացույցի կարմիր լույսի տակ կանգնել է և կանաչ լույսի ներքո վերսկսելով երթևեկությունը՝ թույլ է տվել ճանապարհային երթևեկության կանոնների 105-րդ կետի և «Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ կետի խախտումներ, այն է՝ չնկատելով իր երթևեկության ուղղության լուսացույցով կարգավորվող հետիոտնային անցումով հանգիստ քայլերով փողոցը հատող հետիոտն Ա. Մելիքյանին և չհամոզվելով երթևեկության անվտանգության մեջ՝ վերսկսել է երթևեկությունը, հնարավորություն չի տվել հետիոտնին դուրս գալ վտանգավոր գոտուց, ինչի տեխնիկական հնարավորությունն ունեցել է, վրաերթի է ենթարկել Ա. Մելիքյանին և անգգույշությամբ նրան պատճառել մահ:

(...) Առաջին ատյանի դատարանը ամբաստանյալ Է. Ասատրյանին դատապարտել է ազատազրկման՝ 2 տարի ժամկետով՝ միաժամանակ որոշում կայացնելով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառել:

(...) Կայացված դատավճիռը բողոքարկվել է: Ըստ բողոքաբերի՝ դատարանն անտեսել է կատարված հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը: Բողոքաբերը վկայակոչել է Վճռաբեկ դատարանի 2010 թ. օգոստոսի 27-ի թիվ ԳԴ1/0003/01/10 (Ա. Սահակյանի գործով) որոշմամբ ձևավորված իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցա-

գործությունների վերաբերյալ քրեական գործերով դատարանները հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի և հանցավորի անձի մասին ճիշտ պատկերացում կազմելու նպատակով հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն տրանսպորտային միջոցը վարողի կողմից թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթին, որի արդյունքում տեղի է ունեցել հանցագործությունը: Կոնկրետ դեպքում անտեսվել է Է. Ասատրյանի կողմից ճանապարհային երթևեկության կանոնների այնպիսի կոպիտ խախտում թույլ տալու հանգամանքը, ինչպիսին է ճանապարհը կարգավորող հետիոտնային անցումով հատող հետիոտնին չգիջելը, ինչը խոսում է ինչպես արարքի, այնպես էլ հանցավորի անձի՝ հանրության համար վտանգավորության բարձր աստիճանի մասին (...):»:

Ներկայացված խնդրի էությունից ակնհայտ է, որ Է. Ասատրյանի գործով որոշման շրջանակներում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պետք է պարզաբանում տա այն հարցին, թե հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ մեղքի անգգույշ ձևի տարբեր դրսևորումները ինչ նշանակություն ունեն արարքի հանրային վտանգավորության հարցի որոշման կտրվածքով:

Արժարժված հարցին պատասխանելու նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել անգգույշության դրսևորումները կանոնակարգող՝ ՀՀ քրեական օրենսդրությունը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածը սահմանում է, որ.

«1. Անգգույշությամբ կատարված հանցանքը կարող է դրսևորվել ինքնավստահությամբ կամ անփութությամբ:

2. Հանցանքը համարվում է ինքնավստահությամբ կատարված, եթե անձը նախատեսել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, սակայն, առանց բավարար հիմքերի, ինքնավստահորեն հույս է ունեցել, որ դրանք կկանխվեն:

3. Հանցանքը համարվում է անփութությամբ կատարված, եթե անձը չի նախատեսել իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավոր-

րութիւնը, թե՛ն տվյալ իրադրութիւնում պարտավոր էր և կարող էր նախատեսել դրանք»:

Վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածում տեղ գտած ձևակերպումը՝ *Է. Ասատրյանի* գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է.

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հետևանքների նկատմամբ դրսևորվող անզգույշ մեղքի ձևը կարող է տարբեր կերպ արտահայտվել: Այսպես՝ հանցավոր ինքնապստահության դեպքում անձը գիտակցում է իր արարքի (գործողության կամ անգործության) պոտենցիալ վտանգավորությունը, նախատեսում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը և, չնայած դրան, հիմնվելով իր հմտությունների, մարդկանց, սարքավորումների և այլնի վրա, թույլ է տալիս սահմանված անվտանգության կանոնների խախտում՝ առանց բավարար հիմքերի հույս ունենալով, որ վտանգավոր հետևանքները կկանխվեն:

Հանցավոր անփութության օրենսդրական բնորոշումը ցույց է տալիս, որ անզգուշության այս տեսակը բնութագրվում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը չնախատեսելով: Այլ խոսքով՝ անփութությամբ գործող անձը, իրական հնարավորություն և պարտավորվածություն ունենալով նախատեսել վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, բավարար շրջահայեցողություն, ուշադրություն և հոգատարություն չի ցուցաբերում այդ հետևանքների առաջացումը թույլ չտալու համար (...):»:

Անզգուշության՝ որպէս մեղքի ձևի դրսևորումներին անդրադարձ է կատարվել նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Ըստ Յու. Մ. Անտոնյանի՝ «Անզգույշ հանցագործության հիմքում միշտ ընկած է անձի սխալը, նրա ոչ բավարար պատրաստվածությունը, ինքնապստահությունը, անպատասխանատվությունը, անփութ վերաբերմունքը նորմերի և ստանդարտների պահպանման նկատմամբ, անուշադրությունը, թեթևամտությունը, ձգտումը անել այնպես, ինչպես իրեն է ձեռնտու և հարմար, իր վարքագծի հետևանքները կանխատեսելու անընդունակությունը»⁴⁶:

⁴⁶ Ст. у Антонян Ю. М., Проблемы неосторожной преступности. / Вестник

Յու. Մ. Անտոնյանի արտահայտած այս տեսակետը կարևորվում է նրանով, որ ակնհայտորեն ցույց են տրվում անզգուշության պատճառական գործոնները, որոնք էլ, ընդհանուր առմամբ, ազդում են արարքի հանրային վտանգավորության որոշման վրա:

Արարքի հանրային վտանգավորության որոշման կտրվածքով մեղքի անզգույշ ձևի տարբեր դրսևորումները գնահատելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Է. Ասատրյանի* գործով որոշման մեջ հստակ արտահայտում է իր դիրքորոշումը՝ սահմանելով, որ՝

«(...) Հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորված անզգույշ մեղքի վերոգրյալ տարատեսակները, ելնելով գործի փաստական հանգամանքների առանձնահատկություններից, տարբեր կերպ են քննորոշում հանցավորի անձնավորության և կատարված հանցագործության վտանգավորության աստիճանը: Այսպես՝ հանցավոր անփութության դեպքում անձը չի նախատեսում իր արարքի արդյունքում ծանր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, հետևաբար չի գիտակցում նաև իր կողմից տվյալ իրադրությունում թույլ տրված խախտման վտանգավորությունը:

Մինչդեռ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը գիտակցում է, որ իր կողմից թույլ տրված խախտման արդյունքում կարող են վտանգավոր հետևանքներ առաջանալ, այսինքն՝ նա գիտակցում է իր արարքի վտանգավորությունը և, չնայած դրան, թույլ է տալիս նշված խախտումը, ինչը վկայում է հանցավորի անձնավորության և կատարված հանցագործության վտանգավորության առավել բարձր աստիճանի մասին (...):»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի այս դիրքորոշումը ավելի քան հստակորեն պարզաբանում է, որ արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը գնահատելիս անհրաժեշտ է պարզաբանել նաև անզգուշության կոնկրետ տեսակի դրսևորումը: *Է. Ասատրյանի* գործով որոշման 18-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արտահայտում է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով] համապա-

տասիսան գնահատականի պետք է արժանացվի կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ հանցավորի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքը»:

§ 2.3. Չավարտված հանցագործությունները

Չավարտված հանցագործությունների հիմնախնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է սպանության փորձի և անձի առողջությամբ ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի տարանջատման հարցով՝ Արարատ Վազգենի Բաղդասարյանի գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0168/01/10 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշում), որտեղ արձարծված հիմնական խնդիրը հետևյալն է.

«(...) Մ. Գրիգորյանին սպանելու նպատակով Ա. Բաղդասարյանը գնացել է վերջինիս հետ հանդիպման՝ իր հետ վերցնելով հրազենային զնդակով լիցքավորված՝ իրեն պատկանող «ԶԿ-34ԺԴ տեսակի 12 մմ տրամաչափի երկփողանի որսորդական հրացանը: Հասնելով դեպքի վայր և իջնելով ավտոմեքենայից՝ Ա. Բաղդասարյանը շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով, այն է՝ մոտակայքում գտնվող բազմաթիվ մարդկանց կյանքի համար իրական վտանգի պայմաններում, Մ. Գրիգորյանին ապօրինաբար կյանքից զրկելու դիտավորությամբ հրացանով շուրջ 4,5 մետր հեռավորությունից կրակել է նրա վրա՝ պատճառելով առողջության ծանր վնաս՝ կյանքին վտանգ սպառնացող. որովայնի աջ կողմի հրազենային թափանցող վերքեր, հաստ աղու աղեգալարների բազմաթիվ վնասումներ, կոնքի ոսկրերի կոտրվածքներ: Ա. Բաղդասարյանը սպանությունն ավարտին չի հասցրել իր կամքից անկախ հանգամանքների պատճառով, այն է՝ անմիջապես հավաքվել են մարդիկ, Ս. Բաղդասարյանը տուժողին անհապաղ տեղափոխել է հիվանդանոց, և բժշկական շտապ միջամտության շնորհիվ Մ. Գրիգորյանի կյանքը փրկվել է:

(...) Արարատ Բաղդասարյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34–104-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

(...) Առաջին ատյանի դատարանի 2011 թ. հուլիսի 12-ի դատավճռով Ա. Բաղդասարյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Նույն դիրքորոշումն է հայտնել նաև վերաքննիչ դատարանը:

(...) Կայացված դատավճռի դեմ բերվել է բողոք: Ըստ բողոքաբերի, ամբաստանյալ Ա. Բաղդասարյանի մեղադրանքը ըստ հետևանքի սպանության փորձից վերադարձվելով որպես անձի առողջությանը ծանր վնաս պատճառել, դատարանները թույլ են տվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածով նախատեսված՝ արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի խախտում (...):»:

Ներկայացված խնդրի էությունից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պետք է պարզաբանում տա այն հարցին, թե ինչ չափանիշների հիման վրա պետք է հանցագործության փորձը տարբերակել ավարտված հանցագործությունից:

Առաջադրված խնդրին պատասխանելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկում հանցափորձի ինստիտուտը կանոնակարգող ՀՀ օրենսդրությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանցափորձ է համարվում ուղղակի դիտավորությամբ կատարված այն գործողությունը (անգործությունը), որն անմիջականորեն ուղղված է հանցանք կատարելուն, եթե հանցագործությունն ավարտին չի հասցվել անձի կամքից անկախ հանգամանքներով»:

Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ՝

«(...) Օբյեկտիվ կողմից հանցափորձը բնութագրվում է՝

1. գործողությամբ (անգործությամբ), որն անմիջականորեն ուղղված է հանցանքի կատարմանը,

2. հանցագործությունն անձի կամքից անկախ հանգամանքներով ավարտին չհասցնելով:

Հանցափորձն առկա է այն ժամանակ, երբ հանցագործությունը մինչև վերջ չի հասցվում, այլ կերպ ասած՝ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի կատարումն սկսվում է, սակայն չի ավարտվում: Նյութական

հանցագործության դեպքում չի առաջանում օրենքով նախատեսված հետևանքը, կամ հետևանքն առաջանում է, սակայն ոչ հանցավորի դիտավորությամբ նախատեսվածը (օրինակ՝ սպանության փորձի ժամանակ տուժողը ոչ թե մահանում է, այլ ստանում է ծանր մարմնական վնասվածք): Ուստի այն դեպքերում, երբ հանցագործության փորձի ժամանակ առաջանում են այնպիսի հետևանքներ, որոնք ոչ թե հանցավորի դիտավորության մեջ ընդգրկված, այլ մեկ ուրիշ ավարտված հանցագործության հատկանիշներ են, ապա դրանք ընդգրկվում են հանցավորի դիտավորությամբ ընդգրկված հանցագործության փորձի մեջ և ինքնուրույն չեն որակվում:

Հանցափորձը բնութագրող հաջորդ հատկանիշն այն է, որ հանցագործությունը մինչև վերջ չի հասցվում հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներում: Սուբյեկտիվ կողմից հանցափորձը հնարավոր է միայն ուղղակի դիտավորությամբ (...):

Ներկայացված պարզաբանումից ակնհայտ է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից հանցափորձի և ավարտված հանցագործության տարանջատման ժամանակ կարևորվում են ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ չափանիշները:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ, բացահայտելով հանցափորձի էությունը, Մ. Պ. Ռեդինը որպես հանցափորձին բնորոշ սուբյեկտիվ հատկանիշներ առանձնացնում է մտադրված հանցանքի կատարման առումով ուղղակի դիտավորության առկայությունը, ինչպես նաև վերջնական նպատակի առկայությունը՝ հանցանքը հասցնել ավարտին⁴⁷:

Անդրադառնալով հանցափորձի և ավարտված հանցագործության տարբերակմանը սպանության փորձի և անձի առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի համեմատման ճանապարհով՝ Գ. Յու. Կարիմովան նշում է, որ՝ «(...) Սպանության փորձի և անձի առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի սահմանագատումը պետք է իրականացվի ինչպես վերջիններիս օբյեկտ-

⁴⁷ Ст'и Редин М. П., Объективные и субъективные признаки приготовления к преступлению и покушения на преступление. Российский юридический журнал, 2003, N 3, сс. 73–78:

ները, օբյեկտիվ կողմից հատկանիշները, այնպես էլ արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ հանցավոր վարքագիծ դրսևորող անձի հոգեբանական վերաբերմունքը, մասնավորապես՝ դիտավորության ուղղվածությունը պարզաբանելով: Դիտավորության ուղղվածության բացահայտումը պետք է իրականացվի կատարված արարքի բոլոր հանգամանքները համակցության մեջ գնահատելով, այն է՝ հանցանքի կատարման գործիքը, միջոցը, պատճառված վնասվածքների քանակը, բնույթը, տեղակայումը, հանցանքի կատարմանը հանցավորի և տուժողի նախորդող, ինչպես նաև հաջորդող վարքագիծը, նրանց միջև առկա փոխհարաբերությունների բնույթը (...)»⁴⁸:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ արտահայտված մոտեցումները իրենց արտացոլումն են գտել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից հանցափորձի և ավարտված հանցագործության տարանջատման հիմնավորումներում: Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 17-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ՝

«(...) սպանության փորձը դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելուց սահմանազատելու համար առաջնային նշանակություն ունի վնասվածքներ հասցնելու պահին հանցավորի դիտավորության ուղղվածության բացահայտումը: Մասնավորապես, եթե սպանության փորձի ժամանակ հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է տուժողին կյանքից զրկելուն, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարելիս դիտավորությունն ուղղված է տուժողի առողջությանը ծանր վնաս պատճառելուն:

Ս. Հունիկյանի գործով որոշման մեջ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ հանցավորի դիտավորության ուղղվածության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է ելնել հանցագործության բոլոր հանգամանքների համակցությունից և հաշվի առնել մասնավորապես հանցավոր արարքի կատարման եղանակը, վնասվածքներ հասցնելիս օգտագործվող գործիքները (զենքը), մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույ-

⁴⁸ Ст' u Каримова Г. Ю., Отличие преступлений, причиняющих вред здоровью, от смежных составов преступлений. Вестник Челябинского государственного университета, 2009, N 36, сс. 79–82:

թը և տեղակայումը (օրինակ՝ կենսականորեն կարևոր օրգանների վնասումը), ինչպես նաև հանցավորի և տուժողի վարքագիծը հանցագործությանը նախորդող և հաջորդող պահերին, նրանց փոխհարաբերությունները, հանցավորի կողմից հանցավոր գործողությունների դադարեցման պատճառները և այլն: Կատարված հանցանքին քրեաիրավական ճիշտ գնահատական տալու համար կարևոր նշանակություն ունի այնպիսի հատկանիշների բացահայտումը, ինչպիսիք են հանցանքի կատարման շարժառիթներն ու նպատակը (տես Սամվել Գրիգորի Զունիկյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2008 թ. փետրվարի 29-ի թիվ ՎԲ-11/08 որոշումը):

Վերը նշված հանգամանքների համադրման և վերլուծության հիման վրա է հնարավոր միայն բացահայտել դիտավորության ուղղվածությունը և դրա տեսակները, ինչն էլ իր հերթին կհանգեցնի կատարված արարքին քրեաիրավական ճիշտ գնահատական տալուն և տարբեր հանցակազմերը, մասնավորապես՝ սպանության փորձը տուժողի առողջությանը ծանր վնաս պատճառելուց սահմանազատելուն (...):»:

§ 2.4. Հանցակցությունը

Հանցակցությանն ինստիտուտին վերաբերող հիմնախնդիրները վերլուծելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է՝

- օժանդակողին կատարողից սահմանազատելու չափանիշներին,
- հանցակցության ձևերը միմյանցից տարանջատելու հիմնախնդիրին,
- հանցակիցների քրեական պատասխանատվության անհատականացման հիմնախնդիրին,
- հանցակցի սահմանազանցման հիմնախնդիրին:

Օժանդակողին կատարողից սահմանազատելու չափանիշներին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Անդրանիկ Սարգսի Ասլանյանի* գործով 2010 թ. դեկտեմբերի 23-ին կայացված թիվ ԵԵԴՕ125/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Ասլանյանի գործով որոշում):

Նշված գործով առաջվ քաշված խնդրի ելությունը հետևյալն է.

«(...) Ա. Ասլանյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով այն բանի համար, որ նա, աշխատելով որպես ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի անվտանգության ապահովման բաժնի կրտսեր մասնագետ, 10.000 ՀՀ դրամ վարձավճար ստանալու պայմանով նախնական համաձայնության է եկել նույն քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող դատապարտյալ Կարեն Պետրոսյանի հետ, վերջինիս թմրամիջոց իրացնելու նպատակով 2009 թ. սեպտեմբերի 25-ին՝ ժամը 19-ի սահմաններում, Կարեն Շահբազյանից ապօրինի ձեռք է բերել և իր մոտ պահել զգալի չափերի հասնող (0,008 գրամ) «Բուպրենորֆին» տեսակի թմրամիջոց պարունակող մեկ դեղահաբ, որը հաջորդ օրը իրացնելու նպատակով փոխադրել է ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» քրեակատարողական հիմնարկի տարածք, սակայն քրեակատարողական հիմնարկի հսկիչ-անցագրային կետում ենթարկվել է անձնական խուզարկության, որի ժամանակ թմրամիջոցը հայտնաբերվել և առգրավվել է:

(...) Առաջին ատյանի դատարանի 2010 թ. հունիսի 15-ի դատավճռով Ա. Ասլանյանի արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետից վերադրակվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-268-րդ հոդվածի 1-ին մասով (...):

(...) Կայացված դատավճիռը բողոքարկվել է: Բողոքաբերը նշել է, որ Ա. Ասլանյանի գործողությունների նպատակը եղել է թմրամիջոց տարածելը՝ այն ձեռք բերելու, պահելու, փոխադրելու միջոցով, այլ ոչ թե թմրամիջոց ձեռք բերելու հարցում Կ. Պետրոսյանին օժանդակելը, հետևաբար դատավճիռը պետք է բեկանվի (...):»:

Ներկայացված խնդրի ելության վերլուծությունը վկայում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պետք է պարզաբանում տա այն հարցին, թե ինչ չափանիշների հիման վրա պետք է օժանդակողը տարբերակվի կատարողից:

Առաջադրված հարցին պատասխանելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել հանցակցության ինստի-

տուտը և հանցակիցների տեսակները կանոնակարգող ՀՀ քրեական օրենսդրության դրույթները: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Հանցակցություն է համարվում երկու կամ ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործությանը»:

Մեջբերված ձևակերպումը, փաստորեն, ներկայացնում է հանցակցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները, որոնց վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել Ալիկ Ռուդիկի Մաթևոսյանի և Ռաֆիկ Արայիկի Հարությունյանի գործով 2008 թ. հուլիսի 25-ին կայացված թիվ ՎԲ-48/08 որոշման 28-րդ կետում, որի համաձայն՝

«(...) հանցակցությանը բնորոշ է 3 հատկանիշ.

1. հանցագործության կատարումը երկու կամ ավելի անձանց կողմից,

2. գործողությունների համատեղությունը,

3. հանցակցության դիտավորյալ բնույթը:

Հանցակցության առաջին օբյեկտիվ հատկանիշը՝ հանցագործության կատարումը երկու կամ ավելի անձանց կողմից, արտահայտվում է նրանում, որ հանցագործությունը պետք է կատարեն հանցագործության սուբյեկտ հանդիսացող երկու կամ մի քանի անձ: Հանցակիցներ կարող են լինել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքի հասած մեղսունակ ֆիզիկական անձինք: Հանցակցության համար անհրաժեշտ է հանցագործության սուբյեկտի բոլոր հատկանիշներով օժտված ոչ պակաս երկու անձի առկայությունը:

Հանցակցության մյուս օբյեկտիվ հատկանիշը՝ հանցակիցների գործունեության համատեղությունը, նշանակում է, որ հանցագործության մասնակիցներից յուրաքանչյուրի գործողությունները փոխադարձ լրացնում են միմյանց և ուղղված են կոնկրետ հանցանքի կատարմանը: Հանցակիցները, համատեղելով իրենց ջանքերը, ձգտում են միասնական արդյունքի, և այդ նպատակով յուրաքանչյուրն իր ներդրումն է ունենում ընդհանուր գործում:

Հանցակցության վերջին հատկանիշը գործունեության դիտավորյալ բնույթն է: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածը, որը սահմանում է հանցակցության հասկացությունը, կոնկրետ մատնանշում է անձանց դիտավորյալ մասնակցությունը դիտավորյալ հանցագործության կատարմանը: Հանցակցության նման բնորոշումը հստակ ընդգծում է, որ անձինք գործում են միայն դիտավորյալ մեղքով և միայն դիտավորյալ հանցագործություններում»:

Հանցակցության ներկայացված հատկանիշները մանրակրկիտ վերլուծության են ենթարկվել նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Ըստ Ա. Ի. Պլոտնիկովայի՝ «հանցակցի վարքագծի օբյեկտիվ կողմն են կազմում նրա վարքագծի արտաքին դրսևորումը, հանցակցի կամ հանցակիցների գործունեությունը (ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեբանական), բոլոր հանցակիցների համար ընդհանուր հանդիսացող արդյունքները, հանցակիցներից յուրաքանչյուրի վարքագծի և ընդհանուր արդյունքի միջև առկա պատճառական կապը: Սուբյեկտիվ կողմից հանցակցությունը դրսևորվում է միայն դիտավորությամբ»⁴⁹: Նույն հեղինակը նշում է, որ հանցակցության առկայության համար անհրաժեշտ է ոչ միայն վարքագծի համատեղությունը, այլև երկկողմանի սուբյեկտիվ ընկալումը, որ հանցավոր վարքագիծը դրսևորվում է ոչ թե մեկ անձի, այլ հանցակիցների կողմից⁵⁰: Բ. Վ. Չդրավոմիսլովը նշում է, որ համատեղության սուբյեկտիվ կողմը՝ հոգեբանական կապի բովանդակությունը, բնութագրվում է հանցակիցներից յուրաքանչյուրի՝ մյուս հանցակցի վարքագծի և համատեղ ջանքերի արդյունքում հանցավոր հետևանքների հասնելու ընկալմամբ⁵¹: Քրեական իրավունքի տեսության մեջ հանցակցության այս հատկանիշը հաճախ անվանվում է «երկկողմանի սուբյեկտիվ կապ» կամ հանցակիցներից յուրաքանչյուրի կողմից մյուսի վարքագծի վերաբերյալ «փոխադարձ

⁴⁹ Ст'у Плотникова А. И., Соучастие в преступлении: спорные вопросы. Lex Russica=Русский закон, 2007, N3, сс. 508–526:

⁵⁰ Ст'у Плотникова А. И., Соучастие в преступлении: спорные вопросы. Lex Russica=Русский закон, 2007, N3, сс. 508–526:

⁵¹ Ст'у «Уголовное право». Общая часть, под ред. Б. В. Здравомыслова, М., 1994, сс. 248–249:

տեղեկացվածություն»⁵²: Ս. Ա. Բալենի կարծիքով՝ հանցակիցների դիտավորության կամային պահը դրսևորվում է հանցավոր արդյունքին համատեղ հասնելու ցանկությամբ⁵³:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ քննարկումների տեղիք է տվել նաև մի քանի անձանց համատեղ վարքագծի արդյունքում անզգուշությամբ վնաս պատճառելու իրավական նշանակությունը: Ա. Տայբակովը, Ա. Պ. Կոզլովը կարծում են, որ նման իրավիճակները պետք է դիտարկվեն որպես անզգուշ հանցակցություն⁵⁴: Նման տեսակետը թերևս պայմանավորված է նաև նրանով, որ անզգուշ համապատճառման ինստիտուտը նախատեսված է նաև Ֆրանսիայի օրենսդրությամբ: Այնուհանդերձ, ՀՀ քրեական օրենսդրությունը հստակ ամրագրել է, որ հանցակցությունը պետք է դրսևորվի միմիայն դիտավորությամբ:

Անդրադառնալով օժանդակողի և կատարողի տարանջատմանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի դրույթները, որոնց համաձայն՝

«1. Կատարողի հետ մեկտեղ հանցակիցներ են համարվում կազմակերպիչը, դրդիչը և օժանդակողը:

2. Կատարող է համարվում այն անձը, ով անմիջականորեն կատարել է հանցանքը կամ դրա կատարմանն անմիջականորեն մասնակցել է այլ անձանց (համակատարողների) հետ համատեղ, ինչպես նաև հանցանքը կատարել է այլ այնպիսի անձանց օգտագործելու միջոցով, ովքեր օրենքի ուժով ենթակա չեն քրեական պատասխանատվության կամ հանցանքը կատարել են անզգուշությամբ:

(...)

5. Օժանդակող է համարվում այն անձը, ով հանցագործությանն օժանդակել է խորհուրդներով, ցուցումներով, տեղեկատվություն

⁵² Ст' u Водько Н. П., Уголовно–правовая борьба с организованной преступностью. М., 2000, с. 15:

⁵³ Ст' u Балеев С. А., Ответственность за организационную преступную деятельность по российскому уголовному праву. / Дис. ... канд. юрид. наук, Казань, 2000, с. 44:

⁵⁴ Ст' u Козлов А. П., Соучастие: традиции и реальность. Красноярск, 2000, с. 15. Тайбаков А., Сопричастность при неосторожной вине. Законность, 2000, №6, с. 43:

կամ միջոցներ, գործիքներ տրամադրելով կամ խոչընդոտները վերացնելով, ինչպես նաև այն անձը, ով նախապես խոստացել է պարտակել հանցագործին, հանցագործության միջոցները կամ գործիքները, հանցագործության հետքերը կամ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առարկաները, նաև այն անձը, ով նախապես խոստացել է ձեռք բերել կամ իրացնել այդպիսի առարկաները»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի նշված դրույթների վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Ասլանյանի* գործով որոշման 24-րդ կետում արտահայտում է իր դիրքորոշումը՝ սահմանելով, որ՝

«(...) Եթե երկու կամ ավելի հանցակիցներ անմիջականորեն կատարում են հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողությունները կամ դրանց մի մասը, ապա հանցակցությունը դրսևորվում է համակատարման ձևով:

Համակատարում չէ հանցագործությանն այնպիսի մասնակցությունը, երբ հանցակիցներից մեկը տվյալ հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կազմող ոչ մի գործողություն չի կատարել, այլ միայն օժանդակել է հանցագործությանը, այսինքն՝ եղել է օժանդակող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 5-րդ մասի իմաստով:

Այսպիսով՝ օժանդակողը կատարողից տարբերվում է նրանով, որ նա հանցագործության օբյեկտիվ կողմն անմիջականորեն չի կատարում, այլ հանցագործությունը նախապատրաստելու ընթացքում կամ դրա ավարտման փուլում աջակցություն է ցույց տալիս կատարողին՝ ստեղծելով հանցագործության ավարտման իրական հնարավորություններ (...):»:

Օժանդակության ինստիտուտի վերլուծությանը հատուկ ուշադրություն է դարձվել նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ՝ կապված ինչպես դրա դրսևորումների, այնպես էլ քրեաիրավական գնահատականի հետ: Քրեական իրավունքի մասնագետները տարբերակում են ֆիզիկական և ինտելեկտուալ օժանդակության տեսակները: Ավելին՝ Վ. Շուբինսան նշում է, որ՝ «Ինտելեկտուալ օժանդակությունն ունի տարբեր դրսևորումներ, և դրանց քրեաիրավական գնահատական տալու ժամանակ անհրաժեշտ

Ե ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ ինտելեկտուալ օժանդակության տարբեր ձևերը հանցավոր արդյունքին հասնելու առումով տարբեր չափերի ներդրում ունեն։ Օրինակ՝ հանցագործությունը պարտակելու խոստումը ավելի վտանգավոր է, քան հանցավոր վարքագիծ դրսևորելու համար տեղեկատվություն տրամադրելը։ Բացի այդ, օժանդակության վտանգավորությունը նույնական չէ նաև հանցավոր վարքագծի իրականացման տարբեր փուլերում։ Հետևաբար, այս հանգամանքը դատարանների կողմից պետք է հաշվի առնվի պատժի նշանակման ժամանակ»⁵⁵։ Քննության առնելով օժանդակողի հասկացությունը՝ Ս. Ուլիցկին նշում է, որ օժանդակել հնարավոր է միայն կատարողին⁵⁶։ Այնուհանդերձ, նշված տեսակետի հետ դժվար է համաձայնվել։ Այդ առումով առավել հիմնավորված է թվում Վ. Շուրինայի այն փաստարկը, որ օրենսդիրը ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսում է ոչ թե կատարողին օժանդակելու հասկացությունը, այլ խոսում է հանցանքին օժանդակելու մասին⁵⁷։ Ա. Ա. Հարությունովի կարծիքով՝ օժանդակություն պետք է դիտարկել միայն հանցավոր վարքագծի դրսևորման ժամանակ կատարվող արարքները։ Հանցանքն ավարտվելուց հետո գործողություն կատարելու կամ դրա կատարումից գերծ մնալու խոստումը, օրինակ՝ հանցանք կատարողին պարտակելու նախապես տրված խոստումը, ըստ հեղինակի, չպետք է համարել հանցակցություն⁵⁸։ Նման տեսակետը, իհարկե, ՀՀ քրեական օրենսդրության մեջ իր աջակցությունը չի ստացել։

Վերլուծության ենթարկելով օժանդակողի հասկացությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Ասլանյանի* գործով որոշման մեջ արձանագրում է, որ՝

⁵⁵ Տե՛ս Шубина В. Ю., Дискуссионные аспекты законодательной регламентации интеллектуального пособничества в преступлении. Юридический вестник Кубанского государственного университета, 2010, N5, сс. 52–55:

⁵⁶ Տե՛ս Улицкий С., Институт соучастия в судебной практике. / Законность, 2005, N11, с. 16:

⁵⁷ Տե՛ս Шубина В. Ю., К вопросу об основании уголовной ответственности пособника преступления. Общество и право, 2000, N4, сс. 202–206:

⁵⁸ Տե՛ս Арутюнов А. А., Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации. / Автореф. дис доктора юрид. наук, М., 2006, с. 13:

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 5-րդ մասում սպառիչ թվարկված են այն եղանակները և միջոցները, որոնցով օժանդակողը, չկատարելով տվյալ հանցագործության օբյեկտիվ կողմը կազմող որևէ գործողություն, մասնակցում է հանցագործությանը: Օրենքում չնշված այլ եղանակներով օժանդակությունը բացառվում է: Մասնավորապես՝ օժանդակող է այն անձը, ով հանցագործությանն օժանդակել է:

ա) միջոցներ կամ գործիքներ տրամադրելով (ֆիզիկական օժանդակություն): Օժանդակության այս տեսակն արտահայտվում է այնպիսի գործողություններով, որոնք ուղղված են հանցագործության միջոցներ և գործիքներ տրամադրելու, խոչընդոտներ վերացնելու միջոցով կատարողի կողմից հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի իրականացումը հեշտացնելուն:

բ) խորհուրդներով, ցուցումներով, տեղեկատվություն տրամադրելով (ինտելեկտուալ օժանդակություն): Այն արտահայտվում է արարքի հոգեբանական կողմին վերաբերող գործողություններով, որոնք ուղղված են կատարողի՝ հանցագործության կատարման վճռականությունն ամրապնդելուն, առավել արդյունավետ գործողություններ կատարելու ուղիներ գտնելուն և այլն: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ պարտական, հանցավոր ճանապարհով առարկաների ձեռքբերման կամ իրացման նախապես տրված խոստումը ոչ թե ֆիզիկական, այլ ինտելեկտուալ օժանդակություն է: Այլ կերպ ասած՝ արարքն օժանդակություն որակելու համար այս դեպքերում չի պահանջվում խոստման ռեալ (իրական) կատարում և նույնիսկ այն կատարելու մտադրություն:

գ) խոչընդոտները վերացնելով (կարող է լինել ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ ինտելեկտուալ):

Սուբյեկտիվ կողմից օժանդակությունը դրսևորվում է ուղղակի դիտավորությամբ. հանցավորը գիտակցում է, որ ինքը մասնակցում է կատարողի կողմից իրականացվող հանցագործությանը և ցանկանում է մասնակցել: Ինչ վերաբերում է հանցագործության վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորվող մեղքի ձևին, ապա դրանց նկատմամբ կարող է դրսևորվել և՛ ուղղակի, և՛ անուղղակի դիտավորություն (...):»:

Հանցակցության ձևերը միմյանցից տարանջատելու հիմնախնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Հասմիկ Ժորայի Մալխասյանի և այլոց* գործով 2011 թ. մայիսի 11-ին կայացված թիվ ԼԴ/Օ136/Օ1/10 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Հ. Մալխասյանի և այլոց* գործով որոշում):

Հ. Մալխասյանի գործով քննության առնված հիմնախնդրի էությունը հանգում է հետևյալին.

«(...) Առաջին ատյանի դատարանը հաստատված է համարել, որ Հասմիկ Մալխասյանը և Հակոբ Սարգսյանը ստեղծել են կազմակերպված խումբ, որի կազմում ընդգրկվել են Արթուր Գասպարյանը, Գառնիկ Բադալյանը, Դավիթ Պողոսյանը, ովքեր կաշուն խմբի կազմում նախապես միավորվել են Անահիտ Աղայանի նկատմամբ ավազակային հարձակում կատարելու համար:

(...) ՀՀ վերաքննիչ դատարանը, սակայն, արձանագրել է, որ հանցակցության դեպքում յուրաքանչյուր քրեական գործով ինչպես նախաքննական մարմինը, այնպես էլ դատարանը պարտավոր են հիմնավորել և հստակ սահմանազատել հանցակցության մի ձևը մյուսից, մինչդեռ, (...) ոչ միայն նախաքննական մարմինը, այլ նաև Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանը տվյալ հարցին չեն անդրադարձել, ինչը հանգեցրել է դատական սխալի, այն է՝ կիրառվել է «կազմակերպված խումբ» առանձնապես որակյալ հատկանիշը, որը չի հաստատվել: (...) չնայած նրան, որ առաջին ատյանի դատարանը տվյալ հարցին չի անդրադարձել, այնուամենայնիվ, հետազոտված ապացույցները և հաստատված փաստական հանգամանքները վերաքննիչ դատարանին հնարավորություն են տալիս առանց նոր փաստական տվյալներ հաստատելու գալ հետևության, որ սույն քրեական գործի շրջանակներում ավազակային հարձակումը կատարվել է՝ նախնական համաձայնության եկած մի խումբ անձանց, այլ ոչ թե կազմակերպված կայուն խմբի կողմից»:

Ներկայացված խնդրի էությունից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև խնդիր է բարձրացվել հստակեցնել հանցակցության ձևերը, մասնավորապես՝ կազմակերպված խմբի կողմից կատարվող արարքը մի խումբ անձանց կողմից կատարված

արարքից սահմանազատելու չափանիշները:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝

«(...) 2. Հանցանքը համարվում է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կատարված, եթե դրան մասնակցել են այնպիսի համակատարողներ, ովքեր նախապես՝ մինչև հանցագործության սկսելը, պայմանավորվել են հանցանքը համատեղ կատարելու մասին:

3. Հանցանքը համարվում է կազմակերպված խմբի կողմից կատարված, եթե դա կատարվել է այնպիսի անձանց կայուն խմբի կողմից, ովքեր նախապես միավորվել են մեկ կամ մի քանի հանցանքներ կատարելու համար: (...)»:

Հ. Մալխասյանի գործով որոշման 12-16-րդ կետերում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է.

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերի համեմատական վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ հանցակցության վերոնշյալ երկու ձևերը՝ նախնական համաձայնությամբ գործող անձանց խումբը և կազմակերպված խումբը, միմյանցից տարբերակելու համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ երեք չափանիշները.

ա) կայունությունը,

բ) միավորվածությունը,

գ) մեկ կամ մի քանի հանցանք կատարելը:

Կայունության հատկանիշն արարքը կազմակերպված խմբի կողմից որակելու համար անհրաժեշտ, հիմնական չափանիշն է:

Կազմակերպված խմբի կայունությունը դրսևորվում է խմբի ամրությամբ, անդամների կողմից իրենց առջև դրված նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ կազմակերպվածությամբ, խմբի անդամների ջանքերի համաձայնեցվածությամբ, խմբի մեկ կամ մի քանի անդամների կողմից մյուսներին ղեկավարելով, հատուկ՝ խմբի գործունեության համար անհրաժեշտ ներխմբային նորմերի առկայությամբ:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ յուրաքանչյուր դեպքում կայունությունը բնութագրող վերոնշյալ հատկանիշները պետք է գնահատվեն գործի կոնկրետ հանգամանքների լույսի ներքո:

Կազմակերպված խմբի միավորվածության չափանիշը ենթադրում է մեկ կամ մի քանի հանցագործություն կատարելու մշակված ծրագրերի առկայություն, այդ ծրագրերի ակտիվ իրականացում, ոտնձգությունը համատեղ կատարելու մշակված եղանակների առկայություն, դերերի մշակված տեխնիկական բաշխում, հանցանքի կատարումը դյուրին դարձնելուն ուղղված՝ նախապես պայմանավորված գործողությունների կատարում, հանցանքի կատարման համար բարենպաստ պայմանների ստեղծում:

Կազմակերպված խումբն ստեղծվում է տևական ժամանակ հանցավոր գործունեությամբ զբաղվելու նպատակով: Դրա ստեղծման նպատակը, որպես կանոն, մի շարք հանցանքներ, այդ թվում՝ համասեռ հանցագործություններ կատարելն է: ՀՀ քրեական օրենսդրությունը չի բացառել, սակայն, որ խումբը կարող է ստեղծվել մեկ, սակայն երկարատև և մանրակրկիտ պլանավորված հանցագործություն կատարելու նպատակով: Այս առումով կարևորվում են կազմակերպված խմբին բնորոշ վերոնշյալ երկու չափանիշները՝ կայունությունը և միավորվածությունը, երբ կազմակերպված խմբի յուրաքանչյուր անդամ գիտակցում է, որ կայուն և միավորված խմբի կազմի մեջ է մտնում, մասնակցում է խմբի անդամների փոխադարձ համաձայնությամբ կատարվող արարքներին կամ դրանց մի մասին:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ սույն որոշման 12–15–րդ կետերում նշված և վերլուծված չափանիշների հետ մեկտեղ առկա են նաև նախնական համաձայնությամբ գործող անձանց և կազմակերպված խմբի տարբերակման լրացուցիչ չափանիշներ, որոնք պետք է հաշվի առնվեն հիմնական չափանիշները գնահատելիս: Դրանք են կազմակերպված խմբի կողմից կատարվող հանցագործության երկարատև պլանավորումը, տևական ժամանակով հանցավոր գործունեությամբ զբաղվելու նպատակը, խմբի նյութատեխնիկական հագեցվածությունը, ընդհանուր ֆինանսական միջոցների առկայությունը և այլն (...):»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից Հ. Մալխասյանի գործով որոշման մեջ արտահայտված դիրքորոշումը լիովին արտացոլում է քրեական իրավունքի տեսության մեջ առկա մոտեցումները: Վ.

Բիկովը և Պ. Ագապովը նշում են, որ թեև օրենսդիրը սահմանում է կազմակերպված խմբի միայն երկու բնութագրիչ հատկանիշ՝ կայունությունը և հանցանքներ կատարելու նպատակով խմբում միավորվելը, սակայն կազմակերպված խմբի բնորոշ հատկանիշներ են խմբի անձնակազմի կայունությունը, հանցագործությունների մշտական կատարման նպատակը, խմբում ձևավորված հոգեբանական կառուցվածքի առկայությունը, ինչի արդյունքում առանձնանում է առաջնորդը, հանցագործությունների նախապատրաստության, կատարման, պարտական փուլերում դերերի բաշխումը, խմբում միասնական արժեքային-նորմատիվիստական կողմնորոշման առկայությունը, խմբում անձնային հատկանիշների վերաճումը գործնականի՝ պայմանավորված հանցագործությունների կատարմամբ, խմբում ինքնուրույն ֆինանսական ռեսուրսի ձևավորումը⁵⁹:

Տարբերակելով կազմակերպված խմբի կողմից կատարվող հանցավոր արարքը խմբի կողմից կատարվողից՝ Գ. Լոզովիցկայան նշում է, որ հասարակ հանցավոր խմբերը, որպես կանոն, ձևավորվում են՝ իրադրությունից ելնելով՝ որոշակի հուզական գործոնների ազդեցությամբ կամ փոխադարձ համաձայնության առկայության դեպքում: Ի տարբերություն հանցավոր համագործակցության՝ այս խմբերը իշխանության մարմինների հետ կոռումպացված կապեր չեն հաստատում և վերջիններիս հետ չեն համագործակցում: Միայն առանձին դեպքերում հնարավոր են ոչ ֆորմալ կապեր իրավապահ մարմինների մակարդակով⁶⁰: Տ. Դ. Ուստինովան որպես խմբի կայունության ցուցանիշ դիտարկում է մշտական կամ ժամանակավոր, հարաբերականորեն անընդհատ հանցավոր գործունեության ծավալումը, որն ուղղված է ոչ թե մեկ, այլ մի քանի հանցանքների կատարմանը⁶¹: Վ. Ս. Կոմիսարովը կայունության ցուցանիշ է համարում խմբի կազմակերպվածության բարձր աստիճանը, դրա կազմի

⁵⁹ Ст'ю Агапов П. В., Быков В. М., Развитие взглядов Верховного Суда РФ на признаки организованной группы. Адвокатская практика, N5, 2003:

⁶⁰ Ст'ю Лозовицкая Г. П., Соотношение уголовно-правового и криминологического понятий организованной группы и преступного сообщества. «Современное право», 2005, N1.

⁶¹ Ст'ю Мельникова Ю. Б., Устинова Т. Д., Уголовная ответственность за бандитизм. М., 1995, с. 12:

կայունությունը և կազմակերպական կառուցվածքի առկայությունը, հանցավոր գործունեության բնութագրական ձևերի և մեթոդների առկայությունն և կայունությունը⁶²: Ռ. Գալիակբարովը նշված հատկանիշներին առաջարկում է ավելացնել նաև հանցավոր խմբի կողմից ծավալվող գործունեության սիստեմատիկությունը⁶³: Ա. Վ. Շեսլերը կազմակերպված խմբի կայունության հիմնական նախադրյալ է դիտում խմբի անդամների հանցավոր ձգտումների, հետաքրքրությունների կայունությունը, որը դրսևորվում է հանցավոր գործունեության պարբերական կատարմամբ⁶⁴:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Հ. Մալխասյանի գործով որոշման մեջ հստակ արտահայտում է իր դիրքորոշումը.

«(...) Այսպիսով՝ կազմակերպված խմբին բնորոշ հիմնական առանձնահատկություններն են՝

ա) հանցանքի կատարմանը երկու կամ ավելի անձանց մասնակցությունը,

բ) մասնակից անձանց միջև առկա ամուր սուբյեկտիվ կապը, հանցանքը համատեղ կատարելու վերաբերյալ նախապես ձեռք բերված համաձայնությունը,

գ) հանցանքի կատարումը խմբի մեկ կամ մի քանի անդամների կողմից այն պայմաններում, երբ խմբի մյուս անդամները կազմակերպել, դրդել կամ օժանդակել են հանցանքի կատարումը,

դ) հանցանքը համատեղ, միասնական ջանքերով կատարելը,

ե) յուրաքանչյուր անձի՝ հանցանքը համատեղ կատարելուն ուղղված դիտավորությունը,

զ) յուրաքանչյուրի գործողության համաձայնեցվածությունը մյուսի գործողության հետ, ինչն արտացոլում է հանցանքի կատարման վերաբերյալ նրանցից յուրաքանչյուրի տեղեկացվածությունը:

⁶² Ст'я Курс уголовного права. Общая часть. Учение о преступлении. В 5 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой, Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова, т. 1, М., 1996:

⁶³ Ст'я Галиакбаров Р. Р., Квалификация преступлений по признаку их совершения организованной группой. / Российская юстиция, 2000, №4, с. 41:

⁶⁴ Ст'я Проходов Ю. Н., Шеслер А. В., Организованная группа как форма соучастия в преступлении. / Актуальные проблемы правоведения в современный период, Томск, ТГУ, 1998, с. 14:

Նախնական համաձայնությամբ գործող անձանց պարագայում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) հանցագործության մասնակիցները մինչև հանցանքի օբյեկտիվ կողմը կազմող գործողություններն սկսելը պայմանավորվում են հանցանքը համատեղ կատարելու մասին: Ընդ որում՝ համաձայնությունը ձեռք է բերվում խմբի անդամների կողմից գործողությունների համատեղ կատարման ուղղվածության, հանցագործության կատարման տեղի, ժամանակի, եղանակի և միջոցների, ինչպես նաև խմբի անդամների միջև դերաբաշխման շուրջ: Հանցակցության այս ձևում հանցագործության կատարման մեխանիզմների կոնկրետացումը թերի է և ոչ լիարժեք, թերի են նաև հանցակիցների միջև դերակատարման բաշխումը և պայմանները:

Ի համեմատ նախնական համաձայնությամբ խմբի՝ կազմակերպված խմբի պարագայում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) առկա է կազմակերպվածության առավել բարձր աստիճան: Հանցակցության այս ձևը բնութագրվում է պլանավորվածությամբ, մանրակրկիտ նախապատրաստվածությամբ, ինչպես նաև հանցակիցների միջև դերերի բաշխմամբ ու անդամների մասնագիտացվածությամբ: Կազմակերպված խմբի անդամները ոչ թե պարզապես համաձայնության են գալիս հանցանքը համատեղ կատարելու մասին, ինչպես դա առկա է մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ հանցանք կատարելու դեպքում, այլ համաձայնություն են ձեռք բերում մեկ կամ մի քանի հանցագործություն համատեղ կատարելու շուրջ (...):»:

Ներկայացված դիրքորոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակ առանձնացրել է այն հատկանիշները, որոնք պետք է հաշվի առնվեն հանցանքը կազմակերպված խմբի կողմից կամ մի խումբ անձանց կողմից կատարված լինելու տարանջատման ժամանակ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նման պարագայում անհրաժեշտ է համարում ուշադրություն դարձնել խմբի կազմակերպվածության աստիճանին, հանցավոր վարքագծի պլանավորվածությանը, մանրակրկիտ նախապատրաստվածությանը, հանցակիցների միջև դերերի բաշխմանն ու անդամների մասնագիտացվածությանը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Հ. Մալխասյանի գործով որոշման մեջ անհրաժեշտ է համարել անդրադառնալ հանցավոր համագործակցությանը և ընդգծել այն առանձնահատկությունները, որոնք հնարավորություն են տալիս այն տարբերել կազմակերպված խմբից:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Հանցանքը համարվում է հանցավոր համագործակցության կողմից կատարված, եթե այն կատարվել է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքներ կատարելու համար ստեղծված, համախմբված, կազմակերպված խմբի կողմից կամ նույն նպատակներով ստեղծված կազմակերպված խմբերի միավորմամբ, ինչպես նաև եթե այն կատարվել է այդպիսի համագործակցության անդամի (անդամների) կողմից ի կատարումն դրա հանցավոր նպատակների, ինչպես նաև հանցավոր համագործակցության առաջադրանքով դրա անդամ չհամարվող անձի կողմից»:

Մեջբերված քրեաիրավական դրույթի վերլուծությունից երևում է, որ հանցավոր համագործակցության բնութագրական առանձնահատկություններն են.

1. խմբի առավել մեծ կայունությունը և համախմբվածությունը,
2. առավել բարդ ներքին կառուցվածքը,
3. ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարելու հատուկ նպատակը:

Վերլուծության ենթարկելով նշված նորմը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ՝

«(...) Համախմբվածությունը հանցավոր համագործակցության սոցիալ-հոգեբանական բնութագիրն է, որն արտացոլում է հանցավոր նպատակների իրականացման համար մասնակիցների ընդհանրությունը:

Հանցավոր համագործակցության կայունությունը և համախմբվածությունը որոշվում են առավել երկար տևողությամբ հանցավոր գործունեությամբ զբաղվելու նպատակով և այն հանցագործությունների ծանրությամբ, որոնք նպատակ ունեն կատարել համագործակցության անդամները: Համախմբվածությունը, որով հանցավոր համագործակցությունը տարբերվում է կազմա-

կերպված խմբից, բնութագրվում է նաև համագործակցության բարդ կառուցվածքով և առավել բարձր աստիճանի կազմակերպվածությամբ: Հանցավոր համագործակցությունը բնութագրվում է հիերարխիկ կառուցվածքով: Որպես կանոն, հանցավոր համագործակցությունն ունի ոչ թե մեկ հեղինակավոր կազմակերպիչ կամ ղեկավար, այլ կառավարվում է մի քանի անձանց կողմից, որոնցից մեկը, այնուամենայնիվ, համագործակցության պարագլուխն է: Բացի այդ, հանցավոր համագործակցությունը կարող է ընդգրկել մի քանի կազմակերպված խմբեր և հանդես գալ որպես դրանց միավորում, որը ղեկավարվում է մեկ ընդհանուր կենտրոնից (...):»:

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հատուկ ընդգծում է, որ հանցավոր համագործակցությունը կազմակերպված խմբից պետք է տարբերակել ոչ միայն ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործություններ կատարելու նպատակով, այլև համախմբվածության հատկանիշով:

Հանցակիցների քրեական պատասխանատվության անհատականացման հիմնախնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Գ. Ճաղարյանի և այլոց գործով որոշմամբ:

Քրեական պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի խախտման առումով Գ. Ճաղարյանի գործով որոշմամբ բարձրացված հիմնական խնդրի էությունն այն է, որ՝

« (...) քրեական հետապնդումն իրականացնող մարմինն ամբաստանյալներին՝ խաչատուր Ճաղարյանին, Տիգրան, Կարեն, Արթուր, Էդգար Հարությունյաններին, Արմեն Պետրոսյանին և Անդրանիկ Աբրահամյանին մեղադրանք առաջադրելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ի կետով, չի հստակեցրել հանցակիցներից յուրաքանչյուրի կատարած արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստերը: Մեղադրանքի կողմն ամբաստանյալներին առաջադրել է բացարձակապես նույնաբովանդակ մեղադրանքներ՝ սահմանափակվելով նրանց կատարած արարքների ընդհանրական նկարագրությամբ, այն է՝ շուրջ 10 թույլ տևողությամբ տվել են խուլիգանական հայիոյանքներ, քաջքել և ձեռքերով, ոտքերով ու տարբեր առարկաներով հարվածել են իրար, և չի կոնկրետացրել հանցավոր արարքի կատարման

Ժամանակ ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրի կոնկրետ գործողությունների շրջանակը, մասնավորապես այն, թե կոնկրետ ով ղևմ է քաշքշել, ձեռքերով, ոտքերով ով ղևմ է հարվածել, հարվածելու համար ով ինչ առարկա է օգտագործել և ղևմ նկատմամբ, հարվածների հետևանքով կոնկրետ ում է վնաս պատճառվել, ինչ բնույթ է կրել այդ վնասը և այլն»:

Վերոգրյալից հետևում է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակ պարզաբանում պետք է տար այն հարցին, թե ինչպես պետք է իրականացվի հանցակիցների, մասնավորապես համակատարողների քրեական պատասխանատվության անհատականացումը:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ Ա. Ի. Պլոտնիկովայի կողմից արտահայտվել է այն կարծիքը, որ թեև հանցակիցները քրեական պատասխանատվության են ենթարկվում նույն հիմքով, դա չի բացառում նրանց արտաքին և հոգեկան գործունեության յուրատիպությունը, ուստի հանցակիցներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել նաև նրանց քրեական պատասխանատվության պայմանականորեն երկրորդ՝ անհատական մակարդակի բացահայտմանը⁶⁵: Չարգացնելով արտահայտված տեսակետը՝ Տ. Ա. Լեսնիևսկի Կոստարյովան նշում է, որ պատժի անհատականացման ժամանակ դատարանը, բացահայտելով հանցակցությամբ դրսևորված հանցանքի կատարմանը անձի մասնակցության բնույթը, հաշվի է առնում արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանը, ընդ որում՝ յուրաքանչյուր հանցակցի համար անհատական դրսևորմամբ⁶⁶:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածում ամրագրված հանցակցության դրույթները ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից վերլուծվել են Ա. Մաթևոսյանի և Ռ. Հարությունյանի գործով կայացված որոշման մեջ (տես *mutatis mutandis Ալիկ Ռուդիկի Մաթևոսյանի և Ռաֆիկ Արայիկի Հարությունյանի գործով 2008 թ. հուլիսի 25-ին կայացված թիվ ՎԲ-48/08 որոշման 28-30-րդ կետեր*

⁶⁵ Ст'и Плотников А. И., Соучастие в преступлении: спорные вопросы. *Lex Russica = Русский закон*, 2007, т. LXVI, №3, сс. 508-526.

⁶⁶ Ст'и Лесниевски-Костарева Т. А., Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. М., 1998, с. 51:

որը), իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածում ամրագրված դրույթները ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից վերլուծվել են Հ. Մալխասյանի և այլոց գործով կայացված որոշման մեջ (տե՛ս mutatis mutandis Հ. Մալխասյանի և այլոց գործով որոշման 12–18-րդ կետերը):

Վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 37-րդ և 41-րդ հոդվածները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) Նախնական համաձայնությամբ գործող անձանց պարագայում հանցագործության մասնակիցները մինչև հանցանքի օրյեկտիվ կողմը կազմող գործողություններն սկսելը պայմանավորվում են հանցանքը համատեղ կատարելու մասին: Ընդ որում՝ համաձայնությունը ձեռք է բերվում խմբի անդամների կողմից գործողությունների համատեղ կատարման ուղղվածության, հանցագործության կատարման տեղի, ժամանակի, եղանակի և միջոցների, ինչպես նաև խմբի անդամների միջև դերաբաշխման շուրջ (...):»:

Զարգացնելով մեջբերված դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ. Ծաղարյանի գործով որոշմամբ արձանագրում է, որ՝

«(...) հանցակիցներից յուրաքանչյուրի քրեական պատասխանատվության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է հաստատել, որ նա մասնակցել է այնպիսի հանրորեն վտանգավոր արարքի կատարմանը, որն ուղղակիորեն նախատեսված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում, և որի կապակցությամբ հաստատված է նրա մեղքը: Այլ խոսքով՝ հանցակիցների քրեական պատասխանատվության հարցը լուծելիս նրանցից յուրաքանչյուրի արարքը պետք է դիտարկել ոչ թե մեկուսացված, այլ մյուս խմբի հանցակիցների հետ համակցության մեջ՝ պարզելով հանցակիցներից յուրաքանչյուրի արարքի հանրային վտանգավորությունն ու հակաիրավականությունը, հետևաբար նաև հանցակիցներից յուրաքանչյուրի արարքում հանցագործության հատկանիշների և քրեական պատասխանատվության հիմքերի առկայությունը (...): Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հանցակիցների քրեական պատասխանատվության հարցը լուծելիս վարույթն իրականացնող մարմինը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է պարզի և գնահատի հանցակիցների կողմից հա-

մատեղ կատարված բոլոր արարքները, ինչպես նաև այդ արարքների հետևանքները՝ արդյունքում ուրվագծելով հանցակիցներից յուրաքանչյուրի՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու սահմաններն ու ծավալները (...):»:

Փաստորեն, ներկայացված դիրքորոշմամբ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է հանցակիցներից յուրաքանչյուրի վարքագծի անհատականացման և, ըստ այդմ, քրեաիրավական գնահատական տալու անհրաժեշտությունն ու կարևորությունը: Ընդ որում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանցագործությանը հանցակիցներից յուրաքանչյուրի մասնակցության բնույթն ու աստիճանը հաշվի առնելու պարտականությունը կարևորում է ոչ միայն հանցակիցներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, գործով դատավճիռ կայացնելու փուլում, այլ նաև հանցակիցներից յուրաքանչյուրին մեղադրանք առաջադրելիս նրանց արարք(ներ)ին քրեաիրավական որակում տալու փուլում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ. Ճաղարյանի գործով որոշման 26-րդ կետում արձանագրում է, որ՝

«(...) հանցակիցներից յուրաքանչյուրի նկատմամբ կոնկրետ հանցակազմի սանկցիայի շրջանակներում կոնկրետ պատիժ նշանակելու համար անհրաժեշտ է հաջորդաբար պարզել, թե՝

ա) ինչ արարք է կատարվել, և արդյոք դրանում առկա է հանցակազմ,

բ) արդյոք արարքի կատարմանը մասնակցել են երկու կամ ավելի անձինք, և արդյոք նրանց գործողություններում (անգործությունում) առկա է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակցության ձևերից որևէ մեկը,

գ) հանցակիցներից յուրաքանչյուրը կոնկրետ ինչ գործողություն (անգործություն) է կատարել,

դ) հանցակիցներից յուրաքանչյուրը մասնակցության ինչ աստիճան է ունեցել հանցավոր արարքի կատարմանը,

ե) հանցակիցներից յուրաքանչյուրին ինչ ծավալով պետք է մեղսագրվի կատարված արարքը (...):»:

Քննարկվող որոշման շրջանակներում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն

իր իրավական դիրքորոշումն է արտահայտում և արձանագրում է, որ հանցակցությամբ կատարված արարքը որակելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ տեղի է ունեցել հանցավոր արարք, որի կատարմանը մասնակցել են երկու և ավելի անձինք, ովքեր գործել են համատեղ, դիտավորյալ և կատարել են դիտավորյալ հանցագործություն: Ուստի իրավախախտման փաստը պետք է կոնկրետացվի յուրաքանչյուր հանցակցի մասով, իսկ դրա հանգամանքները անհատականացվեն՝ հաշվի առնելով անձնական պատասխանատվության, ըստ մեղքի պատասխանատվության և արդարության ու պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքները: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ միայն այս հանգամանքների հստակ պարզման և դատավարական փաստաթղթերում ամրագրման դեպքում է հնարավոր լուծել այդ արարքները կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության հարցը:

Հանցակցի սահմանազանցման հիմնախնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Արամ Արշավիրի Միքայելյանի և Արայիկ Ժորժիկի Վաղարշակյանի* գործով 2012 թ. դեկտեմբերի 5-ին կայացված թիվ *ԵԱԶԴ/0174/01/11* որոշմամբ (այսուհետ՝ *Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի* գործով որոշում):

Նշված խնդրի էությունը հանգում է հետևյալին.

«(...) Արմեն Կոնջարովի կազմակերպմամբ Արայիկ Վաղարշակյանը նյութապես շահագրգռելու միջոցով Արամ Միքայելյանին դրդել է կեղծ ձեռնարկատիրության: (...) Ա/Զ-ն գրանցելիս և հետագա գործունեության ընթացքում Ա. Կոնջարովն Ա. Միքայելյանին և Ա. Վաղարշակյանին ներկայացրել է, որ իր կողմից Ա/Զ-ի անվամբ սկզբնական շրջանում կատարվելու է շինանյութի առևտուր, իսկ առնվազն 2009 թ. դեկտեմբերից սկսած՝ դրա փաստաթղթերով Վրաստանի Հանրապետությունից մշտապես ներկրվելու են ցիտրուսային մրգեր, գործունեությունը լինելու է օրինական, իսկ դրանից առաջացող հարկերը վճարվելու են ամբողջությամբ:

Դրանից հետո Ա. Միքայելյանն Ա. Կոնջարովի առաջարկությամբ պատրաստել է իր ստորագրության դրոշմակնիքը և այն Ա/Զ-ի կնիքի ու հաշվապահական փաստաթղթերի հետ միասին

փոխանցել է Ա. Կոնջարովին: Վերջինս «Արամ Միքայելյան» Ա/Զ-ի անունից 267.685.500 դրամի ապրանք մատակարարելու վերաբերյալ կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր է կազմել, որոնք ներառել է «Էքսպրես Մետալ» ՍՊ ընկերության հաշվետվություններում ու հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում և չարամտորեն խուսափել է առանձնապես խոշոր չափերի 69.160.028 դրամի հարկերը վճարելուց, ինչի հետևանքով պետությանը պատճառվել է նույն գումարի չափով առանձնապես խոշոր չափի վնաս:

(...) Առաջին ատյանի դատարանը ապացուցված է համարել, որ Ա. Վաղարշակյանն Ա. Միքայելյանին կեղծ ձեռնարկատիրության դրդելիս, իսկ վերջինս էլ այդ հանցանքը կատարելիս չեն գիտակցել և տվյալ իրադրությունում չէին կարող գիտակցել, որ Ա. Կոնջարովի կողմից առանց ապրանքի մատակարարման կեղծ հաշիվ-ապրանքագրեր կկազմվեն և կներառվեն «Էքսպրես Մետալ» ՍՊԸ-ի հաշվետվություններում ու հարկման հիմք հանդիսացող փաստաթղթերում (հետևաբար Ա. Կոնջարովի կողմից դրսևորվել է սահմանազանցում):

(...) Բողոքաբերը առարկել է առաջին ատյանի դատարանի դիրքորոշման դեմ՝ նշելով, որ Ա. Միքայելյանը և Ա. Վաղարշակյանն ի սկզբանե տեղյակ են եղել Ա. Կոնջարովի գործողությունների անօրինական բնույթի մասին, իսկ այդ պայմաններում պարտադիր չէ, որ Ա. Կոնջարովի կողմից մանրամասնվեր, թե կոնկրետ ինչ գործողություններ պետք է կատարվեն, հետևաբար հանցակցի սահմանազանցում առկա չէ (...):

Ներկայացված խնդրի ելությունից ակնհայտ է, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզաբանում պետք է տար այն հարցի վերաբերյալ, թե երբ է առկա հանցակցի սահմանազանցումը:

Առաջադրված հարցին պատասխանելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկում ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ հանցակցի սահմանազանցմանը վերաբերող դրույթները:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Հանցակցի սահմանազանցում է համարվում անձի կողմից այնպիսի հանցանք կատարելը, որը չի ընդգրկվում մյուս հանցակիցների դիտավորությամբ:

2. Հանցակցի սահմանազանցման համար մյուս հանցակիցները պատասխանատվություն չեն կրում»:

Ներկայացված հոդվածի վերլուծությունից բխում է, որ հանցակցի սահմանազանցում ասելով պետք է հասկանալ հանցակցի կողմից այնպիսի արարքի կատարում, որը թեպետ մյուս հանցակիցների գործողությունների հետ գտնվում է օբյեկտիվ պատճառական կապի մեջ, բայց չի ներառվել նրանց ընդհանուր դիտավորության մեջ, բնութագրվում է առավել բարձր հանրային վտանգավորությամբ, քան այն արարքը, որը նախապես որոշվել էր, և ենթակա է մեղսագրման միայն այն կատարողին:

Հանցակցի սահմանազանցումը լինում է երկու տեսակ՝ քանակական և որակական: Զանազան սահմանազանցման դեպքում կատարողը վնաս է հասցնում այն օբյեկտին, որը, մյուս հանցակիցների հետ պայմանավորվածության համաձայն, ընդգրկված էր նրանց դիտավորության մեջ, սակայն հասցված վնասն այլ է լինում, քան պայմանավորված էր: Որակական սահմանազանցումը բնութագրվում է նրանով, որ կատարողն իրականացնում է, կանխորոշվածից բացի, մեկ այլ հանցագործություն կամ իր բնույթով բացարձակ այլ հանցանք: Սահմանազանցման դեպքում մյուս հանցակիցները պատասխանատվություն են կրում միայն այն հանցագործությանը հանցացելու համար, որն ընդգրկված է եղել նրանց դիտավորությամբ: Իսկ եթե հանցակիցների դիտավորությամբ ընդգրկված հանցանքը չի կատարվել, այսինքն՝ տեղի է ունեցել որակական սահմանազանցում, ապա հանցակիցները պետք է պատասխանատվության ենթարկվեն պլանավորված հանցագործության նախապատրաստության համար:

Վերլուծության ենթարկելով հանցակցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի* գործով որոշման 17-րդ կետում ամրագրում է, որ՝

«(...) հանցակցի քրեական պատասխանատվության հիմքում ընկած է ոչ միայն նրա և կատարողի արարքի միջև պատճառական կապի առկայությունը, այլ նաև նրա կողմից կատարողի արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ որոշակի գիտակցական-կամային վերաբերմունք դրսևորելը:

Այսպես՝ հանցակցության սուբյեկտիվ կողմը նախատեսում է մեղքի բացառապես դիտավորյալ ձև, ընդ որում՝ որոշակի հանցանքի կատարմանն այլ անձանց հետ համատեղ մասնակցելու դիտավորությունն արտահայտվում է միայն ուղղակի ձևով, իսկ հանցագործության վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորվող դիտավորյալ մեղքի տեսակը կարող է լինել և՛ ուղղակի, և՛ անուղղակի:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանցակցության սուբյեկտիվ կողմին բնորոշ է այն, որ յուրաքանչյուր հանցակից պետք է՝

1) գիտակցի, որ համատեղ գործում է կատարողի կամ այլ հանցակցի հետ.

2) գիտակցի, որ իր արարքն անհրաժեշտ պայման է մյուս հանցակցի կողմից արարք կատարելու համար և ցանկանա համատեղ մասնակցել հանցագործությանը.

3) նյութական հանցակազմի դեպքում նախատեսի հանրորեն վտանգավոր հետևանքը և ցանկանա կամ գիտակցաբար թույլ տա դրա առաջացումը»:

Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հատուկ ընդգծում է այն մոտեցումը, որ՝

«(...) թեև հանցագործությանը երկու կամ ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցության դեպքում հանցակիցներից յուրաքանչյուրը պետք է գիտակցի ոչ միայն իր, այլ նաև մյուս հանցակիցների վարքագծին վերաբերող հանգամանքները, այդուհանդերձ, դա չի նշանակում, որ հանցակիցը քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածի դիսպոզիցիայի հատկանիշների ճշտությամբ պետք է բնութագրի այն հանցագործությունը, որի կատարմանը նա մասնակցում է: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության (հարկերը, տուրքերը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց չարամտորեն խուսափելը) օժանդակողը կարող է հանցագործության օբյեկտիվ կողմի իրականացումը հեշտացնելու նպատակով միջոցներ տրամադրել կատարողին, որպեսզի նա հնարավորություն ստանա

չարամտորեն խուսափել հարկերը, տուրքերը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց, սակայն օժանդակողը կարող է չիմանալ նշված հանցագործության կատարման կոնկրետ տեղը, ժամանակը, եղանակը կամ այն վնասի չափը, որը կարող է պատճառվել պետությանը: Նման դեպքում օժանդակողը պատասխանատվության պետք է ենթարկվի փաստացի կատարված հանցագործությանը հանցակցելու համար:

Վճռաբեկ դատարանը կարծում է, որ հանցակցի սահմանազանցման հարցը քննարկելիս իրավակիրառողը հանցակցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները պետք է գնահատի ոչ միայն առանձին-առանձին՝ երկու և ավելի անձանց դիտավորյալ համատեղ մասնակցությամբ դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու փաստը հաստատելու համար, այլև իրենց օրգանական ամբողջության մեջ, որպեսզի լիարժեք լուծի նշված անձանց պատասխանատվության և պատժի հարցը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանցակցի սահմանազանցում առկա չէ, եթե հանցակցության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներն օրգանական ամբողջության մեջ գնահատելու արդյունքում կպարզվի, որ՝

ա) միևնույն հանցանքը կատարող երկու կամ ավելի անձինք փոխադարձաբար տեղյակ են եղել, որ իրենց արարքները գտնվում են պատճառական կապի մեջ (համատեղ են) և ուղղված են միևնույն հանցագործության կատարմանը,

բ) յուրաքանչյուր հանցակից նախատեսել է հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը և ցանկացել կամ գիտակցաբար թույլ է տվել դրանց առաջացումը (...):»:

Հանցակցի սահմանազանցմանը վերաբերող հարցերը իրենց կարգավորումն են ստացել նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Պ. Տելնովը նշում է, որ «հանցակցի սահմանազանցման դեպքում հանցակիցների վարքագիծը կորցնում է հանցագործության հետ պատճառական և մեղավոր կապը, ուստի հանցակիցները դրսևորված սահմանազանցման համար քրեական պատասխա-

Նատվության ենթարկվել չեն կարող»⁶⁷: Համանման տեսակետ է արտահայտվել նաև Վ. Ա. Գրիգորևի կողմից⁶⁸: Ֆ. Գ. Բուրչակի կարծիքով՝ «հանցակցի սահմանազանցման քանակական դրսևորման դեպքում կատարողի արարքը, միևնույնն է, պատճառական կապի մեջ է գտնվում մյուս հանցակիցների արարքների հետ, քանի որ հենց այդ արարքներն են խթան հանդիսացել կատարողի վարքագծի դրսևորման համար»⁶⁹: Նույն դիրքորոշումն է արտահայտել նաև Մ. Ի. Կովալյովը⁷⁰: Մինչդեռ Ու. Ս. Տեկեբաևը, Ա. Վ. Ուշակովը, Օ. Լ. Տվիրենկոն ընդունում են, որ հանցակցի քանակական սահմանազանցման դեպքում հանցակիցների արարքները միայն արտաքուստ, ընդհանրական կերպով են պատճառական կապի մեջ գտնվում կատարողի վարքագծի հետ, սակայն սահմանազանցում հանդիսացող բուն արարքը դուրս է մյուս հանցակիցների դիտավորության շրջանակներից: Ուստի հանցակցի սահմանազանցման դեպքում հանցակիցները կարող են ենթարկվել քրեական պատասխանատվության միայն այն արարքների համար, որոնց կատարումը իրենք կանխատեսել են և որոնց աջակցել են⁷¹:

Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի գործով որոշման շրջանակներում առաջ քաշված հարցին պատասխանելու առումով առավել հստակ դիրքորոշում արտահայտել է Դ. Վ. Սավելևը, ով նշել է, որ հանցակցի սահմանազանցում հնարավոր է միայն կոնկրետացված դիտավորության պարագայում: Չկոնկրետացված դիտավորության պարագայում հանցակցի սահմանազանցում չի կարող իրականացվել, քանի որ նման դեպքերում անհնարին է դուրս

⁶⁷ Ст' u Тельнов П. Ф., Ответственность за соучастие в преступлении. М., Юрид. лит., 1974:

⁶⁸ Ст' u Григорьев В. А., Соучастие в преступлении по уголовному праву Российской Федерации. Учеб. пособие, Уфа, УВШ МВД РФ, 1995, с. 53:

⁶⁹ Ст' u Бурчак Ф. Г., Учение о соучастии по советскому уголовному праву. Киев, Наукова думка, 1969, с. 208:

⁷⁰ Ст' u Ковалев М. И., Соучастие в преступлении. Екатеринбург, изд. Уральской государственной юридической академии, 1999, с. 183:

⁷¹ Ст' u Козаченко И. Я., Курченко В. Н., Злоченко Я. М., Проблемы причины и причинной связи в институтах общей и особенной частей отечественного уголовного права: вопросы теории, оперативно-следственной и судебной практики. СПб., Юридический центр Пресс, 2003, с. 63:

գալ մյուս հանցակիցների դիտավորության շրջանակներից⁷²:

Թերևս այս նկատառումներով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի գործով որոշման մեջ արձանագրել է, որ հանցակցի սահմանազանման հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել ոչ միայն երկու կամ ավելի անձանց վարքագծի միջև պատճառական կապի առկայությանը, նրանց տեղեկացվածությանը այդ առումով, այլև նրանց դիտավորության կոնկրետացված կամ չկոնկրետացված բնույթին:

§ 2.5. Արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքները

Արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանքներին, մասնավորապես անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմաններին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Արտյոմ Նորայրի Հակոբյանի* գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/Օ149/Օ1/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Հակոբյանի գործով որոշում):

Անհրաժեշտ պաշտպանությանն առնչվող հիմնախնդրի էությունը հանգում է հետևյալին.

«(...) Ա. Հակոբյանը որպես մեղադրյալ է ներգրավվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34–104–րդ հոդվածի 2–րդ մասի 6–րդ կետով:

(...) Վերաքննիչ դատարանը, քննելով Ա. Հակոբյանին առաջադրված մեղադրանքը, հաստատված է համարել այն, որ վերջինս զենքի գործադրմամբ խուլիգանական արարքները կանխելու նպատակով կիրառել է որսորդական ողորկափող հրացան, մասնավորապես (...) տեսնելով, որ Վ. Պետրոսյանն արդեն դադարեցրել է հարձակումը և հեռանում է համալիրի տարածքից, մարմնական վնասվածք ստանալուց շուրջ հինգ րոպե անց, սպանելու դիտավորությամբ, շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով մեկ անգամ կրակել է

⁷² См. у Савельев Д. В., Преступная группа: вопросы уголовно–правовой интерпретации и ответственности. Екатеринбург, изд. Уральской государственной юридической академии, 2002, с. 76:

հյուրանոցային համալիրի ելքի մոտ գտնվող Վ. Պետրոսյանի գլխին, որի արդյունքում վերջինս ստացել է կյանքին վտանգ սպառնացող մարմնական ծանր վնասվածքներ: (...) Ա. Հակոբյանի կողմից կատարված նույն կրակոցի արդյունքում ձախ բազկի դրսային մակերեսի շրջանում հրազենային կոտորակային վնասվածք է ստացել նաև Վ. Պետրոսյանից քիչ հեռու կանգնած Գեղամ Աղաջանյանը, որի առողջությանը պատճառվել է միջին ծանրության վնաս:

(...) Վերաքննիչ դատարանի դատավճիռը բողոքարկվել է: Բողոք բերած անձը պնդում է, որ Ա. Հակոբյանի արարքը կատարվել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում: (...) Բողոքի հեղինակը չհիմնավորված է համարել Ա. Հակոբյանին առաջադրված մեղադրանքի մեջ առկա այն հետևությունը, թե վերջինս գիտակցել է, որ Վ. Պետրոսյանը դադարեցրել էր հարձակումը և համալիրի տարածքից հեռանալու մտադրություն ուներ: (...) Բողոքաբերը փաստարկել է նաև, որ անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ կարող է պատճառվել ցանկացած վնաս (...):

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև դրվել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում անձի առողջությանը պատճառված իրավաչափ վնասը հանցավոր արարքներից սահմանազատելու չափանիշների պարզաբանման հարց: Առաջադրված հարցի պարզաբանման նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն առաջին հերթին անդրադարձել է անհրաժեշտ պաշտպանության հարցերը կանոնակարգող ՀՀ օրենսդրության վերլուծությանը:

ՀՀ Սահմանադրության 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատությունները օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Հանցագործություն չի համարվում այն գործողությունը, որը կատարվել է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում, այսինքն՝ պաշտպանվողի կամ մեկ այլ անձի կյանքը, առողջությունը և իրավունքները, հասարակության կամ պետության շահերը հանրության համար վտանգավոր ոտնձգությունից կամ դրա իրական սպառնալիքից ոտնձգություն կատարողին վնաս պատճառելու մի-

շոցով պաշտպանելիս, եթե թույլ չի տրվել անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում:

2. Անձի կյանքի համար վտանգավոր բռնության կամ այդպիսի բռնության իրական սպառնալիքով զուգորդված ոտնձգությունից պաշտպանվելիս կարող է պատճառվել ցանկացած վնաս, այդ թվում՝ մահ:

3. Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքն անձին է պատկանում՝ անկախ ոտնձգությունից խուսափելու կամ այլ անձանց կամ պետական մարմինների օգնությանը դիմելու հնարավորությունից, ինչպես նաև անկախ անձի մասնագիտական կամ այլ հատուկ պատրաստվածությունից ու պաշտոնեական դիրքից:

4. Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում են համարվում դիտավորյալ այն գործողությունները, որոնք, պաշտպանվողի համար ակնհայտ, չեն համապատասխանում ոտնձգության բնույթին և վտանգավորությանը:

Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցմամբ արարքը հանցագործություն է, եթե հատկապես նախատեսված է սույն օրենսգրքի հատուկ մասով:

Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում չի համարվում և քրեական պատասխանատվության չի հանգեցնում զենքի կամ ցանկացած այլ միջոցների կամ առարկաների գործարդումը զինված անձի կամ անձանց խմբի հարձակումից պաշտպանվելու համար, ինչպես նաև ապօրինաբար և բռնությամբ բնակարան կամ այլ շինություն ներխուժելը կանխելու համար՝ անկախ ոտնձգողին պատճառված վնասի ծանրությունից»:

Վերլուծության ենթարկելով ներկայացված դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Հակոբյանի* գործով որոշման մեջ արձանագրում է, որ՝

«(...) անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք, կարող է դրսևորվել այն իրավիճակում, երբ հանրորեն վտանգավոր ոտնձգությունից՝ ոտնձգողին վնաս պատճառելու միջոցով պաշտպանվում են անձի կյանքը, առողջությունը և իրավունքները, հասարակության

կամ պետության շահերը: Իսկ սեփական կյանքը, առողջությունը և իրավունքները պաշտպանելիս անհրաժեշտ պաշտպանությունը դրսևորվում է որպես մարդու հիմնարար իրավունք (...):»:

Ա. Հակոբյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած դիրքորոշումը անմիջականորեն բխում է մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային իրավական փաստաթղթերի դրույթներից: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը կյանքի իրավունքը սահմանելիս ուղղակիորեն ամրագրում է, որ «(...) Կյանքից զրկելը չի համարվում սույն հոդվածի խախտում, եթե այն հետևանք է ուժի գործադրման, ինչը բացարձակապես անհրաժեշտ է (...):»։ Նշված դրույթն իր անմիջական արտացոլումն է գտել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճիռներում: Մըքքանը և այլք ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի գործով, սահմանելով անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքում «բացարձակ անհրաժեշտության» բովանդակությունը, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրում է, որ ««բացարձակ անհրաժեշտության» եզրույթի բովանդակությունից պետք է եզրահանգել, որ արարքը գնահատելիս անհրաժեշտ է ղեկավարվել ավելի խիստ չափանիշներով, քան նրանք, որոնք արտացոլվում են «ժողովրդավարական հասարակությունում անհրաժեշտ վարքագիծ» արտահայտության ներքո (...): Մասնավորապես՝ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կիրառվող ուժը պետք է խստորեն համաչափ լինի 2-րդ հոդվածում արտացոլված նպատակներն ապահովելու համար (...):» (տե՛ս McCANN AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM գործով 1995 թ. սեպտեմբերի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18984/91, կետ 149):

Անհրաժեշտ պաշտպանությունը՝ որպես արարքի հանցավորությունը բացառող հանգամանք, նախատեսված է նաև մի շարք երկրների քրեական օրենսգրքերում: Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի 32-րդ պարագրաֆում անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտը բնորոշվում է որպես սեփական կամ այլ անձի հանդեպ առկա հակաիրավական ոտնձգությանը արձագանքելու, դրա-

նից պաշտպանվելու միջոց, և նման վարքագիծը հակաիրավական չի համարվում: Նույն օրենսգրքի 33-րդ պարագրաֆում նաև նշվում է, որ եթե անձը անհրաժեշտ պաշտպանության թույլատրելի սահմաններն անցնում է իրեն կորցնելու կամ վախի ազդեցությամբ, ապա նա քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ⁷³: Համանման դրույթներ են առկա նաև Շվեյցարիայի քրեական օրենսգրքում⁷⁴: Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքի 122-5-122-7-րդ հոդվածները ևս կանոնակարգում են անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտին վերաբերող հարցերը. մասնավորապես նշվում է, որ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ այն անձը, ով իր կամ այլ անձի հանդեպ անհիմն հարձակման ժամանակ կատարում է արարք՝ պայմանավորված իրեն կամ այլ անձանց օրինական պաշտպանելու անհրաժեշտությամբ, բացառությամբ, երբ թույլ է տրվում անհամապատասխանություն ընտրված միջոցների և ոտնձգության աստիճանի հարաբերակցության առումով⁷⁵:

Ներկայացնելով ՀՀ քրեական օրենսդրության մեջ արտացոլված՝ անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմանները՝ Ա. Հակոբյանի գործով որոշման 27-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև փաստում է, որ՝

«(...) Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքն ունի որոշակի սահմաններ: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի մեկնաբանման հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը ընդունում է, որ օրենքով ամրագրված են որոշակի պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում է միայն պաշտպանությունը իրավաչափ և, հետևաբար, արարքի հանցավորությունը բացառող: Այսպես՝ անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմաններն են.

ա) ոտնձգության հանրային վտանգավորությունը,

բ) ոտնձգության առկայությունը,

⁷³ Տե՛ս «Уголовный кодекс ФРГ». Издательство «Зерцало», 2000:

⁷⁴ Տե՛ս «Уголовный кодекс Швейцарии». Изд. «Юридический Центр Пресс», 2002:

⁷⁵ Տե՛ս «Уголовный кодекс Франции». Юридический Центр Пресс, СПб., 2002. Классен А. Н., Якунков М. А., Зарубежное законодательство о необходимой обороне. Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Право, 2007, N4 (76), сс. 73–77:

գ) ուսնձգության իրական լինելը,
դ) վտանգ սպառնալը անձի, հասարակության, պետության շահերին,

ե) վնաս հասցնելը միայն ուսնձգողին,

զ) պաշտպանության համարժեքությունը ուսնձգությանը:

Առաջին պայմանից հետևում է, որ ուսնձգությունն օժտված է հանրային վտանգավորությամբ, եթե այն անձի, հասարակության, պետության շահերին կարող է էական վնաս հասցնել:

Երկրորդ պայմանի համաձայն՝ ուսնձգությունը համարվում է առկա, երբ այն արդեն սկսվել է, ընթացքի մեջ է և չի ավարտվել, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ առկա է ուսնձգությունը սկսելու իրական, անմիջական սպառնալիք:

Ուսնձգության առկայության պայմանը ենթադրում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունն անթույլատրելի է արդեն ավարտված ուսնձգության դեպքում, բացառությամբ այն դեպքի, երբ վնաս պատճառողը չի գիտակցել ուսնձգության ավարտման փաստը: Վերջինիս դեպքում ուսնձգությունից առաջացած հուզմունքի պատճառով պաշտպանվողին կարող է թվալ, թե ուսնձգությունը դեռևս չի ավարտվել և անհրաժեշտ է պաշտպանվել: Նման դեպքերում թեև պաշտպանությունն անժամանակ է (ուշացած է), այն, այնուամենայնիվ, իրավաչափ է:

Երրորդ պայմանի իմաստով ուսնձգությունն իրական է, եթե այն իրոք կատարվում է և ոչ թե պաշտպանվողի երևակայության արդյունք է:

Չորրորդ պայմանի համաձայն՝ անհրաժեշտ պաշտպանությունը ներառում է ոչ միայն սեփական, այլ նաև ուրիշ անձանց իրավունքների, ինչպես նաև հասարակության և պետության շահերի պաշտպանության դեպքերը: Ընդ որում՝ այլ անձանց իրավունքների ու շահերի պաշտպանությունն իրականացնող անձը կարող է պաշտպանությունն իրականացնել սեփական նախաձեռնությամբ՝ առանց սպասելու, որ իրենից օգնություն խնդրեն:

Ըստ հինգերորդ պայմանի՝ անհրաժեշտ պաշտպանությունն իրականացվում է միայն ուսնձգողին վնաս հասցնելու միջոցով:

Ընդ որում՝ անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքն անձին է պատկանում՝ անկախ ունեցողությունից խուսափելու կամ այլ անձանց, պետական մարմինների օգնությանը դիմելու հնարավորությունից, ինչպես նաև անկախ անձի մասնագիտական կամ այլ հատուկ պատրաստվածությունից և ծառայողական դիրքից: Այլ կերպ ասած, եթե անգամ հնարավորություն կա պաշտպանությունն իրականացնել այլ միջոցներով (օրինակ՝ փախչել, դիմել այլ անձանց կամ պետական մարմինների օգնությանը), բայց պաշտպանություն իրականացնողը ընտրում է պաշտպանության այն ձևը, որը կապված է ունեցողին վնաս պատճառելու հետ, իրականացված պաշտպանությունը չի համարվի ոչ իրավաչափ:

Վեցերորդ պայմանը պաշտպանության համարժեքությունն է ունեցողությանը: Անհրաժեշտ պաշտպանությունը համարժեք չէ ունեցողությանը, եթե պաշտպանության և ունեցողության միջև անհամապատասխանությունն ակնհայտ է, այսինքն՝ ունեցողին հասցվում է այնպիսի ծանր վնաս, որը տվյալ պայմաններում, անկասկած, արդարացված չէ: Ընդ որում՝ ունեցողության և պաշտպանության միջև եղած անհամապատասխանությունը պետք է ակնհայտ լինի հենց իր՝ պաշտպանությունն իրականացնողի համար: Պաշտպանվողը պետք է գիտակցի, որ չափից դուրս մեծ վնաս է հասցնում ունեցողին, ինչն արդարացված չէ տվյալ իրադրությունում (...):

Փաստորեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ներկայացրել է բոլոր այն չափանիշները, որոնց միաժամանակյա բավարարման դեպքում միայն արարքը կարող է գնահատվել որպես անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարված:

Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմանների քննարկումն իրականացվել է նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Օ. Ն. Գորոդնովան նշում է, որ «անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ պատճառված վնասի իրավաչափության գնահատման համար հարկավոր է երեք խումբ պայմանների ապահովում. 1. պաշտպանություն իրականացնող անձը պետք է հանդես գա իրավաչափ, 2. անհրաժեշտ պաշտպանությունը չպետք է դուրս գա ունեցողությունը խափանելու համար անհրաժեշտ սահմաններից,

3. պաշտպանությունը պետք է համաչափ լինի ոտնձգությանը»⁷⁶:

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ հատուկ ուշադրության են արժանացել վաղաժամ և ուշացած պաշտպանության քրեաիրավական գնահատականի հարցերը: Ի. Ի. Սլուցկու կարծիքով՝ «ուշացած պաշտպանությունը չի կարող դիտարկվել որպես անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում, քանի որ չի կարելի սահմանազանցել այն, ինչ չկա: Ուստի ուշացած պաշտպանության ժամանակ պատճառված վնասը պետք է գնահատվի որպես դիտավորությամբ կամ անզգուշությամբ կատարված հանրորեն վտանգավոր արարք»⁷⁷: Համանման դիրքորոշում է հայտնել Նաև Ն. Ն. Պաշե–Օգերսկին. «Դեռևս չսկսված և արդեն ավարտված ոտնձգության պարագայում անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակ, հետևաբար և դրա սահմանազանցում լինել չի կարող»⁷⁸: Տ. Պ. Ռետունսկայան նշում է, որ «անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության կարևորագույն պայմաններից է դրա առկայությունը, այն է՝ պաշտպանությունը պետք է լինի ժամանակին. այն պետք է իրականացվի ոտնձգության ժամանակ կամ էլ դրանից անմիջապես հետո, եթե պաշտպանվողը չի գիտակցել, որ ոտնձգությունն արդեն ավարտվել է: Եթե պաշտպանվողը բարեխիղճ մոլորության մեջ է եղել ոտնձգության ավարտման պահի վերաբերյալ, ապա նման վիճակում վնաս պատճառելը պետք է դիտարկվի որպես անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակ՝ պայմանով, որ իրավաչափության մյուս պայմանները չեն խախտվել»⁷⁹:

Ինչպես իրավացիորեն նշում են Ռ. Ռ. Գալիակբարովը, Դ. Վ. Պերցևը. «ոտնձգության ավարտի պահը գնահատելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ ոտնձգողը հաճախ պարզապես ժամա-

⁷⁶ Ст'у Городнова О. Н., Понимание и реализация права на необходимую оборону. Вестник Чувашского университета, 2011, N4, сс. 159–164:

⁷⁷ Ст'у Слуцкий И. И., Обстоятельства, исключаящие уголовную ответственность. Л., 1956, с. 73:

⁷⁸ Ст'у Паше–Озерский Н. Н., Необходимая оборона и крайняя необходимость по советскому уголовному праву. М., 1962, сс. 92–93:

⁷⁹ Ст'у Ретунская Т. П., Необходимая оборона как институт уголовного права. Вестник Российского государственного гуманитарного университета, 2008, N5, сс. 131–140:

նակավորապես կասեցնում է իր ոտնձգությունը՝ այն առավել ինտենսիվությամբ շարունակելու մտադրությամբ: Ուստի հանրորեն վտանգավոր ոտնձգության զուտ մեխանիկական ընդհատումը բնավ էլ չի վկայում ոտնձգության ավարտի մասին: Միայն իրադրության բոլոր հանգամանքները, այդ թվում՝ ոտնձգության ավարտի վերաբերյալ պաշտպանվողի ընկալումը գնահատելով կարելի է եզրահանգում կատարել ոտնձգության ավարտման մասին»⁸⁰:

Անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության կարևորագույն պայմաններից է նաև պաշտպանության համարժեքությունը ոտնձգության բնույթին և հանրային վտանգավորության աստիճանին: Զննության առնելով անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափ սահմանների որոշման հարցը՝ Ա. Հակոբյանի գործով որոշման 28-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև արձանագրում է, որ՝

«(…) Անհրաժեշտ պաշտպանության համարժեքության գնահատման և որպես արդյունք՝ անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման առկայության կամ բացակայության որոշման համար անհրաժեշտ է գնահատել ոտնձգության վտանգավորության աստիճանի և պաշտպանության միջև համապատասխանությունը:

Օրենքը չի պահանջում, որ պաշտպանվողը կիրառի ոտնձգողի կողմից գործադրվող միջոցների հավասարազոր միջոցներ: Պաշտպանվողը կարող է օգտագործել նաև առավել արդյունավետ միջոցներ:

Ոտնձգության և պաշտպանության միջոցների միջև համամասնության ինդիքը լուծելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքները.

ա) պաշտպանվող բարիքի արժեքավորությունը և այն վնասի չափը, որ կարող էր հասցվել դրան,

բ) ոտնձգության ինտենսիվությունը ու հանկարծակիությունը,

գ) պաշտպանվողի և ոտնձգողի ֆիզիկական հնարավորությունները (սեռը, տարիքը, առողջական վիճակը, ֆիզիկական ուժը և այլն),

դ) ոտնձգողների և պաշտպանվողների քանակը,

⁸⁰ Ст' у Галиакбаров Р. Р., Уголовное право. Общая часть. Краснодар, 2005, с. 311. Гаршин В. Г., Необходимая оборона. / Российская юстиция, 2006, N3, сс. 18–21. Перцев Д. В., Уголовно–правовые и криминологические проблемы необходимой обороны. Калининград, 2004, сс. 14–15:

ե) ուսնձգության իրադրությունը, տեղը, ժամանակը և այլն (...):

Ա. Հակոբյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դրսևորած դիրքորոշումը վկայում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանությունն առկա է, եթե ուսնձգությունից կամ դրա իրական սպառնալիքից պաշտպանվելիս անձի կատարած արարքի վտանգավորության աստիճանը համապատասխանում է ուսնձգության կամ դրա իրական սպառնալիքի վտանգավորության աստիճանին:

Ուսնձգության և պաշտպանության համարժեքության գնահատման նպատակով հարկ է պարզել, թե ինչ օբյեկտի դեմ և ինչ ինտենսիվությամբ է իրականացվում ուսնձգությունը, ինչ ֆիզիկական հնարավորություններով են օժտված պաշտպանվողն ու ուսնձգողը, ինչ իրադրությունում է տեղի ունենում ուսնձգությունը և այլն: Նշված հանգամանքների հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Անուշավան Արամի Թորոսյանի* գործով 2012 թ. մարտի 30-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0118/01/11 որոշման (այսուհետ՝ *Ա. Թորոսյանի* գործով որոշում) 15-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցումն առկա է, եթե ակնհայտ է անհամապատասխանություն ուսնձգությամբ սպառնացող և պաշտպանվողի կողմից պատճառվող վնասների միջև»:

Ա. Թորոսյանի գործով դիրքորոշումը, փաստորեն, բնութագրում է անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներ, մասնավորապես այն, որ անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման դեպքում պաշտպանվողը կիրառում է պաշտպանության այնպիսի միջոցներ և մեթոդներ, որոնց կիրառումն ակնհայտ կերպով չէր բխում ո՛չ ուսնձգության բնույթից և վտանգավորությունից, ո՛չ էլ իրադրությունից: Միաժամանակ՝ «ակնհայտ» էզրույթի օգտագործումը վկայում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում հնարավոր է միայն դիտավորության պարագայում:

Խնդրի առարկային անդրադարձ է կատարվել նաև քրեական իրավունքի տեսության մեջ: Վ. Ն. Կոզակը նշում է, որ «անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ պաշտպանվողի սուբյեկտիվ կողմի՝ մասնավորապես դիտավորության ուղղվածության, շար-

Ժառիթների, նպատակների գնահատումը առանցքային նշանակություն ունի արարքը որպես անհրաժեշտ պաշտպանություն կամ օրենքով պաշտպանվող շահերին դիտավորությամբ պատճառված վնաս գնահատելու համար: Ընդ որում՝ պաշտպանվողի սուբյեկտիվ կողմի ճիշտ արժևորման համար հարկավոր է անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակի օբյեկտիվ հանգամանքների մանրակրկիտ վերլուծություն՝ ուշադրություն դարձնելով կոնֆլիկտի ձևավորման զարգացման ողջ ընթացքին, պատճառներին, կողմերի վարքագծին, շարժառիթներին և այլն»⁸¹:

Վերլուծելով անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ պաշտպանվողի սուբյեկտիվ վերաբերմունքը ոտնձգության և դրանով պայմանավորված իրադրության նկատմամբ՝ Ի. Ա. Տարականովը նշում է, որ ««հարձակում-պաշտպանություն» իրադրության մեջ ոտնձգողն ի սկզբանե պաշտպանվողի համեմատ գտնվում է ավելի շահեկան վիճակում: Նա ավելի շատ ժամանակ ունի սեփական վարքագիծը պլանավորելու համար, հստակ գիտակցում է ոտնձգության իրական բնույթը, սկզբի ու ավարտի պահերը: Մինչդեռ պաշտպանվողը գործում է բավականին անբարենպաստ վիճակում, առաջին հերթին՝ պայմանավորված ոտնձգության հանկարծակիությամբ: Ուստի անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակները գնահատելիս հարկ է հատուկ ուշադրություն դարձնել պաշտպանվողի կողմից ոտնձգության իրադրության ընկալմանը:

Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման վիճակը գնահատելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել պաշտպանություն իրականացնող անձի հոգեկան վիճակը: Գտնվելով ոտնձգությամբ պայմանավորված հոգեկան հուզմունքի վիճակում՝ պաշտպանվողը ոչ միշտ է ի վիճակի ճիշտ գնահատել վտանգավորության բնույթը և ընտրել պաշտպանության համաչափ միջոցներ (...)»⁸²:

⁸¹ Ст'у Козак В. Н., Право граждан на необходимую оборону. Саратов, 1972, сс. 100; 103:

⁸² Ст'у Тараканов И. А., Необходимая оборона: Проблема своевременности оборонительных действий. Вестник Владимирского юридического института, 2007, N3, сс. 169–171. Тараканов И. А., Предел необходимой обороны как элемент предмета доказывания. Вестник Владимирского юридического института, 2006, N1, сс. 68–70:

Հաշվի առնելով արտահայտված տեսակետները՝ Ա. Հակոբյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հատուկ ուշադրություն է հրավիրում այն հանգամանքին, որ՝

«(...) Օրենքը չի պահանջում, որ պաշտպանվողը կիրառի ոտնձգողի կողմից կիրառվող միջոցներին հավասարազոր միջոցներ: Պաշտպանվողը կարող է գործադրել նաև առավել արդյունավետ միջոցներ (...)»:

ԲԱԺԻՆ 3

ՊԱՏԺԻ ՆՇԱՆԱԿՄԱՆ ԵՎ ԿՐՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

Հասարակության զարգացման ներկա փուլում քրեական պատիժը հանդիսանում է այն անհրաժեշտ և միևնույն ժամանակ արդյունավետ միջոցը, որով պետությունն արձագանքում է կատարված հանցագործությանը: Այդ իսկ պատճառով պատժի ինստիտուտը, ինչպես նաև դրա նշանակման սկզբունքները կարիք ունեն մանրակրկիտ օրենսդրական կանոնակարգման, ինչպես նաև գիտական հիմնավորումների, որպեսզի քրեափրավական ներգործության միջոցները կիրառվեն միայն այն սահմաններում, որոնք անհրաժեշտ և բավարար են պատժի առջև դրված խնդիրների և նպատակների իրագործմանը հասնելու համար:

Պատժի տեսակի և չափի վերաբերյալ չհիմնավորված որոշման ընդունումը խարխիւում է արդարադատության հեղինակությունը, ինչպես նաև ոչ արդյունավետ դարձնում ողջ քրեական դատավարությունը՝ առաջ բերելով այդ դատական ակտի փոփոխության անհրաժեշտություն, ինչն էլ նշանակում է քրեական գործի կրկնակի քննության հետ կապված միջոցների լրացուցիչ վատնում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքի շրջանակներում մշտապես անդրադարձել է պատժի նշանակման հետ կապված հարցերին՝ շեշտելով, որ

«Պատիժ նշանակելը քրեական գործերով արդարադատության իրականացման կարևոր և պատասխանատու բաղադրամասերից է, ուստի օրենսդրի կողմից մեծապես կարևորվում է յուրաքանչյուր դեպքում անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս քրեափրավական նորմերով ամրագրված օրինականության, արդարության, պատասխանատվության անհատականացման և մարդասիրության սկզբունքների պահպանումը (...)» (տե՛ս, ի թիվս այլոց, Արթուր Վո-

լողյալի Ստեփանյանի գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ՍԴ/0085/01/10 որոշումը):

Դատարանի կողմից պատժի նշանակման և դրա կրելու նպատակահարմարության հարցը լուծելու հետ կապված իրավահարաբերությունները կանոնակարգող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասի համապատասխան հոդվածների համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հետևյալ հիմնախնդիրներին.

- պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքները,
- հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները,
- հանցագործությունների բազմակիության դեպքում պատիժ նշանակելը,
- պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը:

§ 3.1. Պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքները

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածն ամրագրում է քրեական արդարադատության կարևորագույն սկզբունքներից մեկը՝ արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կիրառվող պատիժը և քրեաիրավական ներգործության այլ միջոցները պետք է լինեն արդարացի՝ համապատասխանեն հանցանքի ծանրությանը, այն կատարելու հանգամանքներին, հանցավորի անձնավորությանը, անհրաժեշտ և բավարար լինեն նրան ուղղելու և նոր հանցագործությունները կանխելու համար:

Միաժամանակ «Պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքները» վերտառությունը կրող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածը սահմանում է, որ

«1. Հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձի նկատմամբ նշանակվում է արդարացի պատիժ, որը որոշվում է

սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սահմաններում՝ հաշվի առնելով սույն օրենսգրքի Ընդհանուր մասի դրույթները:

2. Պատժի տեսակը և չափը որոշվում են հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանով և բնույթով, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալներով, այդ թվում՝ պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներով:

3. Հանցագործության համար նախատեսված պատիժներից առավել խիստը նշանակվում է, եթե նվազ խիստ տեսակը չի կարող ապահովել պատժի նպատակները»:

Մեջբերված նյութաիրավական դրույթների համեմատական վերլուծությունից ակնհայտ է, որ մի կողմից՝ պատասխանատվության անհատականացումը ենթադրում է արդարացի պատժի նշանակում, որը համաչափ կլինի հանցագործության ծանրությանը և հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորությանը, մյուս կողմից՝ քրեաիրավական ներգործության միջոցի և դրա չափի ընտրությունը պետք է հնարավորինս հանգեցնի պատժի նպատակների իրագործմանը:

Սակայն պատասխանատվության անհատականացումն անհնար կլինի առանց քրեական իրավունքի այնպիսի սկզբունքները հաշվի առնելու, ինչպիսիք են օրինականությունը, մարդասիրությունը, օրենքի առջև բոլորի հավասարությունը: Նշված սկզբունքները մշտապես հանդես են գալիս միասնաբար՝ փոխադարձաբար լրացնելով մեկը մյուսին, հետևաբար դրանք ամբողջապես հաշվի առնելու պահանջը պարտադիր պայման է պատասխանատվության անհատականացման և արդարացի պատիժ նշանակելու համար:

Գոռ Գագիկի Ավետիսյանի և Արմեն Իշխանի Հովակիմյանի գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԱԶԴ/0164/01/09 որոշման մեջ (այսուհետ՝ Գ. Ավետիսյանի և Ա. Հովակիմյանի գործով որոշում) անդրադառնալով նշանակվող պատժի արդարացիության պահանջին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ՝

«(…) հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված

պատիժը համարվում է արդարացի, եթե դատարանը ճիշտ է գնահատում գործի բոլոր հանգամանքները, հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, ինչպես նաև պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքները և, ելնելով քրեական օրենքով նախատեսված պահանջներից, ղեկավարվելով պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներով, նշանակում է այնպիսի պատիժ, որն անհրաժեշտ և բավարար է այդ անձին ուղղելու, նրա կողմից նոր հանցանքի կատարումը կանխելու համար: Հետևաբար, ակնհայտ մեղմ կամ ակնհայտ խիստ լինելու պատճառով անարդարացի կլինի այնպիսի պատիժը, որը նշանակվել է առանց պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների պահպանման»:

Քրեական օրենսգիրքը դատարանին լայն հնարավորություն է տալիս արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի իրագործման համար: Օրենքով սահմանված այդպիսի միջոցներ են հանդիսանում ինչպես այլընտրանքային սանկցիաների միջև ընտրություն կատարելու լայն հնարավորությունը, այնպես էլ օրենքով նախատեսվածից ավելի մեղմ պատիժ նշանակելու, նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու և մի շարք այլ հնարավորություններ: Սակայն դատական հայեցողության նման լայն հնարավորություններն ինքնանպատակ չեն և չեն կարող վերածվել կամայականության:

Պատահական չէ, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքի շրջանակներում արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքն ուղղակիորեն կապում է պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների հետ՝ սահմանելով, որ պատիժը չի կարող համարվել արդարացի, եթե այն նշանակվել է առանց պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների պահպանման: Դատարանի կարծիքով՝ պատասխանատվության անհատականացումը լուրջ երաշխիք է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված՝ պատժի նպատակների իրականացման համար:

Հարկ է նշել, որ *Գ. Ավետիսյանի* և *Ա. Հովակիմյանի* գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները ոչ թե կոնկրետ գործի փաստերով պայմանավորված դատողություններ են, այլ դատարանի կայուն նախադեպային պրակտիկայի արտահայտություն: Դրա վկայությունն է այն, որ նշված իրավական դիրքորոշումները բազմիցս վերահաստատվել ու կիրառվել են մի շարք գործերով կայացված որոշումներում (տե՛ս, մասնավորապես, *Խ. Ղազարյանի* գործով 2010 թ. հուլիսի 23-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0138/01/09, Է. Հայրապետյանի գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ՍԴ/0293/01/09, Ա. Արամյանի գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին կայացված թիվ ԼԴ/0257/01/11 որոշումները և այլն):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքները և դրանց հետ փոխկապակցված մի շարք այլ հարցեր ամբողջական վերլուծության է ենթարկել *Նարեկ Գևորգի Սարգսյանի* գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0042/01/11 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Ն. Սարգսյանի* գործով որոշում)՝ հայտնելով հետևյալ իրավական դիրքորոշումը.

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի] վերլուծությանից երևում է, որ պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքները քրեական օրենքով նախատեսված այն հիմնադրույթներն են, որոնցով պետք է դեկլարվի դատարանը պատիժ նշանակելիս: Այդ սկզբունքներն են՝

- ա) օրինականությունը,
- բ) արդարությունը,
- գ) պատժի անհատականացումը,
- դ) մարդասիրությունը:

Պատիժ նշանակելու վերոնշյալ սկզբունքները սահմանում են այն հիմնական դրույթները, որոնցով առաջնորդվում է դատարանը յուրաքանչյուր քրեական գործով պատժի տեսակն ու չափն ընտրելիս: Նշված սկզբունքներից յուրաքանչյուրը՝ որպես առանձին բաղադրամաս, ունի ինքնուրույն նշանակություն և պարտադիր հաշվի է առնվում քրեական պատիժ նշանակելիս: Սկզբունքներ-

որի ինքնուրույնությունը, սակայն, չի նշանակում, որ դրանք մեկուսացված են մեկը մյուսից, քանի որ միայն համակցության մեջ այդ սկզբունքները կարող են ապահովել օրինական, արդար, անհատականացված և մարդասիրական պատժի նշանակումը»:

Սույն գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր ակտիվ մեկնաբանական հնարքների միջոցով բացահայտել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածում իրենց ամրագրումը ստացած՝ պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների այն չորս բաղադրատարրերը, որոնցով պետք է ղեկավարվի դատարանը քրեահրավական ներգործության այս կամ այն միջոցն ընտրելիս, ինչպես նաև դրա չափը սահմանելիս: Ն. Սարգսյանի գործով որոշման մեջ դատարանը մեկ առ մեկ վերլուծության է ենթարկել շարադրված սկզբունքները՝ դրանց վերաբերյալ արտահայտելով իրավական դիրքորոշումներ, որոնք նպատակ են հետապնդում առավել ընկալելի դարձնել դրանց էությունը և այդ առումով ապահովել օրենքի միատեսակ կիրառություն:

Պատժի նշանակման օրինականության սկզբունքը վերլուծելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է Մ. Աբրահամյանի գործով 2007 թ. ապրիլի 6-ին կայացված թիվ ՎԲ-63/07, Ռ. Խառատյանի գործով 2007 թ. մայիսի 4-ին կայացված թիվ ՎԲ-55/07, Հ. Հաբեշյանի գործով 2007 թ. օգոստոսի 30-ին կայացված թիվ ՎԲ-145/07 և մի շարք այլ որոշումներում ձևավորված իրավական դիրքորոշումները՝ արձանագրելով, որ օրինականության սկզբունքի իմաստով պատիժ նշանակելու հիմնական և առաջին պայմանը հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերի առկայությունն է: Պատժի կիրառումը միայն հանցանք կատարած անձի նկատմամբ մի կողմից բացառում է անհիմն և անօրինական դատապարտումը, մյուս կողմից հանգեցնում է այդ անձի մեկուսացմանը հասարակությունից, կանխում է նոր հանցագործությունների կատարումը, ինչի միջոցով էլ ապահովվում է անձի, հասարակության, պետության իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Բացի այդ, պատժի նշանակման օրինականության սկզբունքի

իմաստով հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կարող են կիրառվել պատժի միայն այն տեսակները, որոնք անմիջականորեն նախատեսված են քրեական օրենքով: Պատժատեսակների սպառնիչ ցանկի օրենսդրական սահմանումը բացառում է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ այդ ցանկով չնախատեսված պատժի նշանակում:

Պատժի նշանակման արդարության սկզբունքը վերլուծելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է *Կ. Հարությունյանի* գործով 2007 թ. նոյեմբերի 30-ին կայացված թիվ ՎԲ-201/07, *Դ. Հովհաննիսյանի* գործով 2009 թ. դեկտեմբերի 18-ին կայացված թիվ ԵԱԲԴ/0078/01/09, *Գ. Ավետիսյանի* և *Ա. Հովակիմյանի* գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԱԲԴ/0164/01/09 և մի շարք այլ որոշումներում ձևավորված իրավական դիրքորոշումները: Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ պատիժն արդարացի է, եթե համաչափ է կատարված հանցագործությանը, ինչպես նաև բավարար՝ պատժի նպատակներին հասնելու տեսանկյունից: Պատժի արդարության պահանջից նահանջելը կարող է հանգեցնել չափազանց մեղմ կամ չափազանց խիստ պատժի նշանակման:

Հարկ է նշել, որ քրեաիրավական հարաբերություններում արդարությունը՝ որպես արժեք, գաղափար, բավականին սուբյեկտիվ կատեգորիա է, և քրեական դատավարության տարբեր մասնակիցների կողմից դրա բովանդակությունը կարող է ընկալվել տարբեր կերպ: Պատահական չէ, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն այս առումով հատուկ շեշտել է, որ արդարության սկզբունքը դատարանից պահանջում է պատիժ նշանակելիս ողջամտորեն հաշվի առնել արդարության մասին հանցավորի, տուժողի և հասարակության կարծիքը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ պատժի նշանակման արդարության սկզբունքը դատարանը պետք է կիրառի մյուս սկզբունքների, ինչպես նաև պատժի նպատակների համատեքստում:

Պատժի անհատականացման սկզբունքի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը շեշտել է, որ այս սկզբունքի իմաստով դատարանի խնդիրն է հանցանք կատարած անձի նկատմամբ կոնկրետ հանցակազմի սանկցիայի սահմաններում նշանակել կոնկրետ պատիժ, ինչը խիստ կարևոր և պատասխանատու խնդիր է, որի

լուծման համար մեծ նշանակություն ունի պատժի անհատականացման կարգի և չափանիշների հարցը:

Այս առումով պատժի անհատականացումը դիտարկվել է երկու տեսանկյունից.

1) պատժի անհատականացում օրենքում, ինչը ենթադրում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի նորմերում արտահայտված ընդհանուր դրույթների առկայությունը, որոնք դատարանը պարտավոր է հաշվի առնել հանցանք կատարած անձի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածի սանկցիայի շրջանակներում պատիժ նշանակելիս,

2) պատժի անհատականացում դատարանում, ինչը ենթադրում է կոնկրետ անձի նկատմամբ պատիժ սահմանելիս ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր և Հատուկ մասերի դրույթների կիրառում՝ հաշվի առնելով հանցավորի անձի առանձնահատկությունները, հանցագործության կատարման հանգամանքները, ինչպես նաև պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը չի բովանդակում բոլոր այն հանգամանքների սպառիչ ցանկը, որոնք պետք է հաշվի առնվեն դատարանի կողմից կոնկրետ հանցագործության համար պատիժ նշանակելիս: Օրենսգիրքը, սակայն, դատարանին տալիս է պատժի անհատականացման ընդհանուր չափանիշներ, որոնց հիման վրա դատարանը կարող է նշանակել արդարության պահանջներին համապատասխանող պատիժ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կարծիքով՝ այդ չափանիշներն են.

ա) հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը՝ ընդհանրապես, կոնկրետ հանցագործության կատարման հանգամանքների տեսանկյունից՝ մասնավորապես,

բ) հանցավորի անձը,

գ) պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

Պատժի նշանակման մարդասիրության սկզբունքը վերլուծելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ այն ունի երկու կողմ.

1) մարդասիրություն հասարակության նկատմամբ, որի էությունը տուժողի, հասարակության և պետության շահերի պաշտպանությունն է,

2) մարդասիրություն հանցանք կատարած անձի նկատմամբ, այսինքն՝ մարդկային վերաբերմունք նրա անձի նկատմամբ, հարգանք պատվի և արժանապատվության նկատմամբ, ֆիզիկական և բարոյական տանջանքների բացառում:

Պատիժ նշանակելիս դատարանը պետք է հաշվի առնի մարդասիրության սկզբունքի վերոգրյալ երկու կողմերը:

Ն. Սարգսյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերը շարադրված՝ պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների համատեքստում անդրադարձել է նաև վերադաս դատական ատյանի կողմից առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով նշանակված պատժի փոփոխման հնարավորությանը: Այս առումով արձանագրվել է, որ՝

«Պատիժն ակնհայտ խիստ կամ ակնհայտ մեղմ լինելու հիմքով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը փոփոխելիս վերաքննիչ դատարանը պարտավոր է պատճառաբանել, թե պատժի նշանակման հատկապես որ սկզբունքը կամ սկզբունքները չեն պահպանվել, հանցագործության՝ հանրության հանար վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը, հանցավորի անձը բնութագրող, ինչպես նաև պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և ծանացնող որ հանգամանքները հաշվի չեն առնվել, և արդյոք այդ հանգամանքները հաշվի չառնելն է հանգեցրել անհամաչափ և պատժի նպատակների տեսանկյունից բավարարության չափանիշին չհամապատասխանող պատժի նշանակման»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումից հետևում է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ վերաքննիչ դատարանը որոշում է, որ դատավճռով նշանակված պատիժը ենթակա է փոփոխության, պետք պատճառաբանի, թե ստորադաս դատարանի կողմից պատժի նշանակման հատկապես որ սկզբունքը չի պահպանվել, ինչպես է արտահայտվել պատժի խստության կամ մեղմության ակնհայտությունը:

§ 3.2 Հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները

Քրեական օրենքով արգելված գործունեությունը մարդկային վարքագծի բազմաբնույթ տեսակներից մեկն է, և ճիշտ չէր լինի պնդել, թե այն, ինչպես և մարդու ցանկացած վարք, բացարձակապես պայմանավորված է արտաքին սոցիալական գործոններով: Կոնկրետ հանցագործությունը միշտ կատարվում է կոնկրետ անձի կողմից, հետևաբար նշված արարքի մեջ իրենց արտացոլում են գտնում հանցավորի կամքը, հայացքները, սովորությունները և այլն: Այդ իսկ պատճառով կատարված հանցագործությունը բնութագրելու, դրա էությունը բացահայտելու համար անհրաժեշտ է բազմակողմանի վերլուծության ենթարկել հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները և, որ ավելի կարևոր է, ճիշտ գնահատական տալ դրանց:

Հանցավորի անձը, նրա՝ սոցիալապես էական նշանակություն ունեցող հատկանիշները բացահայտվում են վերջինիս վարքի, հասարակության մեջ նրա իրականացրած գործունեության միջոցով: Հետևաբար, պատասխանատվության անհատականացման համար անհրաժեշտ է իմանալ ոչ միայն այն պայմանները, որոնցում ձևավորվել է հանցավորի անձը, այլև նրա սոցիալ-ժողովրդագրական, բարոյահոգեբանական և քրեաիրավական բնութագրերը, որոնք իրենց արտացոլումն են գտել արարքի, մասնավորապես հանցագործության կատարման մեջ:

ՀՀ Սահմանադրությունը մարդուն, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները դիտում է որպես բարձրագույն արժեքներ (հոդված 3)¹ շեշտելով, որ մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների և ազատությունների անբաժանելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից (հոդված 14):

Միևնույն ժամանակ ՀՀ գործող քրեական օրենսդրությունը հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները դիտում է որպես

քրեական պատասխանատվության և պատժի անհատականացման հիմք (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Հանցագործություն կատարած անձի առանձին հատկանիշները և վարքագիծը օրենքում նախատեսված են որպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքներ (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ և 63-րդ հոդվածներ):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր կայուն նախադեպային իրավունքի շրջանակներում մշտապես կարևորել է պատասխանատվության անհատականացման համար հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները, մասնավորապես նրա կենսաբանական և սոցիալական առանձնահատկությունները բացահայտելու և օբյեկտիվորեն հաշվի առնելու՝ դատարանի պարտականությունը: Այսպես՝ Ն. Սարգսյանի գործով որոշման մեջ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ՝

«(…) հանցանք կատարած անձի ուսումնասիրությունը մեծ դեր է խաղում պատիժ նշանակելու համար: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի («Պատժի նպատակները») իմաստով պատժի նպատակը, սոցիալական արդարությունը վերականգնելուց բացի, դատապարտյալի ուղղումն է և նոր հանցագործությունների կանխումը, ուստի դատարանը պարտավոր է հանգամանորեն հետազոտել անձի ինչպես կենսաբանական, այնպես էլ սոցիալական առանձնահատկությունները: Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ շատ դեպքերում պատժի տեսակի և չափի վրա ազդում են հանցավորի սեռը, տարիքը, առողջական վիճակը»:

Ինչպես երևում է մեջբերված իրավական դիրքորոշումից՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանցանք կատարած անձի ուսումնասիրությունը կարևորում է պատժի նպատակների իրագործմանը հասնելու առումով, քանի որ առանց դրա հնարավոր չէ ապահովել դատապարտյալի ուղղումն ու նոր հանցագործությունների կանխումը:

Հետագայում Սերոբ Ֆրունզիկի Սարգսյանի գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ՍԴ/Օ 109/Օ 1/12 որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ և 14-րդ հոդվածների պահանջները, զարգացրել է Ն. Սարգսյանի գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումը՝ փաստելով, որ՝

«(...) պատժի անհատականացման ժամանակ հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները հաշվի առնելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է ինչպես պատժի նպատակների իրականացման, այնպես էլ անձի արժանապատվության հարգման սահմանադրական պահանջով:

(...) հանցավորի անձը բնութագրող տվյալները չեն կարող սահմանափակվել միայն անձի բարոյական հատկանիշներով և ներառում են նաև անձի ընտանեկան դրությունը, զբաղմունքի տեսակը, կրթությունը, նրա դրական կամ բացասական բնութագիրը, խրախուսանքների կամ տույժերի առկայությունը և այլն: Անձը բնութագրող տվյալների նշված մեկնաբանությունը վերաբերում է հատկապես հանցանք կատարած զինծառայողների անձնավորությանը, ինչը պայմանավորված է զինվորական ծառայության՝ որպես պետական ծառայության առանձնահատուկ տեսակով և այդ ծառայությունը կրող զինծառայողների հատուկ կարգավիճակով»:

Պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը պատժի տեսակն ու չափը որոշելու բազմաթիվ դրույթների և չափանիշների հետ մեկտեղ անխզելիորեն կապված է պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքների հետ:

Մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքներ ասելով պետք է հասկանալ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի այնպիսի գործոնների համակցությունը, որոնք վերաբերում են կատարված արարքին կամ հանցավորի անձին և էականորեն ազդում են հանցագործության կամ հանցագործի՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի վրա: Յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով պատիժ նշանակելիս անձի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող ու ծանրացնող հանգամանքների գնահատումը հնարավորություն է տալիս դատարանին պատկերացում կազմել հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի, բնույթի, ինչպես նաև հանցավորի անձնավորության մասին և անհատականացնել պատիժը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքում թվարկված են հանցագործություն

կատարած անձի պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմաց-
նող՝ թվով 10 (62-րդ հոդվածի 1-ին մաս) և ծանրացնող՝ թվով 14
(63-րդ հոդվածի 1-ին մաս) հանգամանքներ: Սակայն պետք է նշել,
որ, ի տարբերություն ծանրացնող հանգամանքների, որոնք օրեն-
քում թվարկված են սպառիչ կերպով, մեղմացնող հանգամանք-
ների ցանկը վերջնական չէ, և պատիժ նշանակելիս դատարանը
կարող է հաշվի առնել նաև այնպիսի մեղմացնող հանգամանքներ,
որոնք այդ ցանկում ընդգրկված չեն:

Այլ խոսքով՝ հանցավորի պատասխանատվությունն ու պատիժը
մեղմացնող հանգամանքները հաշվի առնելու իր պարտականու-
թյունն իրականացնելիս դատարանն օժտված է հայեցողության լայն
շրջանակներով, ինչը, սակայն, չի կարող վերածվել կամայականու-
թյան: Թերևս այս հարցում դատական հայեցողության սահմանների
ուրվագծմանն է ուղղված ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից մի շարք
որոշումներում պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող
հանգամանքների չափորոշիչների վերաբերյալ իրավական դիրքո-
րոշման արտահայտումը: Ի թիվս այլոց, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը
Անդրանիկ Մեսրոպի Ավետիսյանի գործով 2011 թ. հուլիսի 13-ին
կայացված թիվ ԵԱՆԴ/009 1/0 1/09 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Ա. Ավե-
տիսյանի* գործով որոշում) ընդգծել է, որ՝

*«(…) պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և
ծանրացնող հանգամանքները հնարավորություն են տալիս պատ-
կերացում կազմել հանցագործության՝ հանրության համար վտան-
գավորության աստիճանի, բնույթի, հանցավորի անձնավորու-
թյան մասին և յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով անհատականացնել
պատիժը: Պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների
ցանկի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ քննարկվող հանգա-
մանքները վերաբերում են ինչպես հանցագործությանը, այնպես էլ
հանցավորի անձնավորությանը կամ միաժամանակ բնութագրում
են հանցագործությունն ու հանցավորի անձնավորությունը: Այդ
պատճառով էլ պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանք-
ները պետք է դիտարկել որպես հանցակազմի սահմաններից դուրս
հանգամանքներ, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի վերաբերում են*

հանցագործությանը կամ հանցավորի անձնավորությանը, բարձրացնում կամ իջեցնում են հասարակական վտանգավորության աստիճանը և ազդում պատժի վրա: Դրանց գնահատմամբ հնարավոր է յուրաքանչյուր կոնկրետ գործով անհատական մոտեցում ցուցաբերել ինչպես պատժի տեսակը և չափը որոշելիս, այնպես էլ այն կրելու նպատակահարմարության հարցը լուծելիս»:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշման համատեքստում կարելի է փաստել, որ պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները պետք է դիտարկվեն որպես հանցակազմի սահմաններից դուրս հանգամանքներ, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի վերաբերում են հանցագործությանը կամ հանցավորի անձնավորությանը, բարձրացնում կամ իջեցնում են հանրային վտանգավորության աստիճանը և ազդում պատժի վրա:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր մի շարք նախադեպային որոշումներում իրավական դիրքորոշում է արտահայտել նաև օրենքում նախատեսված պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող կոնկրետ հանգամանքների չափորոշիչների վերաբերյալ: *Խաչիկ Հովասափի Ղազարյանի գործով 2010 թ. հուլիսի 23-ին* կայացված *թիվ ԵԷԴ/0138/01/09* որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Խ. Ղազարյանի գործով* որոշում) դատարանը նշել է, որ՝

«(…) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետի] մեկնաբանությունը թույլ է տալիս հետևություն անել, որ տուժողի վարքագծի հակասօրինականությունը չի սահմանափակվում միայն հանցագործության կատարումով: Այն ներառում է նաև այլ գործողություններ, որոնք արգելվում են իրավունքի այլ ճյուղերով, օրինակ՝ վարչական, աշխատանքային, քաղաքացիաիրավական օրենսդրությամբ: Հակասօրինական վարքագիծը կարող է արտահայտվել ծեծի, խոշտանգման, ծանր վիրավորանքի, մարդկային արժանապատվության նվաստացման ձևով: Այն կարող է դրսևորվել նաև պաշտոնական դիրքը չարաշահելու, շանտաժի և այլ գործողությունների ձևով, որոնք չեն հանդիսանում բռնություն, ծաղրանք, ծանր վիրավորանք, սակայն կրում են հակասօրինական բնույթ: Ինչ վերաբերում է տուժողի վարքագծի հակաբարոյականութ-

յանը, ապա այն գնահատելու համար անհրաժեշտ է ելնել հասարակության մեջ համընդհանուր ճանաչում գտած բարոյական և էթիկական կանոնների դիրքերից, այնպիսի կատեգորիաների մասին պատկերացումներից, ինչպիսիք են արդարությունը, պատիվը, բարին ու չարը և այլն: Հակաբարոյական վարքագծի դրսևորումներից են խաբեությունը, դավաճանությունը, խարդավանքը, պահպանության վստահված փողերը վատնելը, բամբասանքներ տարածելը, ամուսնական դավաճանությունը և այլն: Սակայն այդպիսի հակաբարոյական վարքագիծը պետք է աչքի ընկնի բավականաչափ ցինիզմով և հանդգնությամբ, որպեսզի հանցավորի մոտ առաջացնի հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակ և դրդի հանցագործություն կատարելու վճռականության:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը որպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք է սահմանում «տուժողի վարքագծի հակաօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը, որով պայմանավորվել է հանցագործությունը»:

Հարկ է նշել, որ հանցագործության առիթ հանդիսացող՝ տուժողի վարքագծի հակաօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը հաճախ կապված է հանցավորի անձի աֆեկտի վիճակի հետ և օրենսդրի կողմից մի շարք հոդվածներում հաշվի է առնված որպես հանցագործության հատկանիշ: Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքը պատասխանատվություն է նախատեսում հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանության (հոդված 105), առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելու (հոդված 114) և այլ արարքների համար: Եթե նշված հանցագործությունները կատարվում են հոգեճնշող իրավիճակում, որն առաջանում է տուժողի կողմից պարբերաբար ծեծի, ծաղրուծանակի, խոշտանգման, մշտական հոգեբանական ճնշման ազդեցության տակ, ապա օրենսդիրը դրանց համար նախատեսում է առավել մեղմ պատիժներ, քան նույն արարքների համար, որոնք կատարվել են աֆեկտի վիճակի մեջ չգտնվող անձանց կողմից: Ուստի այն դեպքում, երբ աֆեկտի վիճակն ընդգրկված է ՀՀ քրեա-

կան օրենսգրքի Հատուկ մասի դիսպոզիցիայում, տուժողի վարքագծի հակաօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը չի կարող համարվել պատիժը մեղմացնող հանգամանք: Նշված արգելքն ուղղակիորեն սահմանված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 3-րդ մասում:

Սակայն անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ տուժողի վարքագծի հակաօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը կարող է չհանգեցնել աֆեկտի վիճակի, բայց և այնպես հանցագործության կատարման առիթ հանդիսանալ: Այսպիսի դեպքերում տուժողի նշված վարքագիծը պետք է համարվի պատիժը մեղմացնող հանգամանք:

Վերը հիշատակված մեղմացնող հանգամանքը մեկնաբանելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Խ. Ղազարյանի* գործով որոշմամբ պարզաբանել է «հակաօրինականություն» և «հակաբարոյականություն» հասկացությունների էությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է, որ մեջբերված նյութափրավական նորմում օգտագործված «հակաօրինականություն» եզրույթը ներառում է ոչ միայն տուժողի կողմից կատարված հանցագործությունները, այլև իրավունքի այլ ճյուղերով արգելված գործողությունները: Հակաօրինական վարքագիծը կարող է արտահայտվել ինչպես բռնության, ծաղրանքի, ծանր վիրավորանքի ձևով, այնպես էլ հակաօրինական բնույթ կրող այլ գործողություններով՝ պաշտոնական դիրքը չարաշահելու, շանտաժի կամ այլ տեսքով:

Տուժողի վարքագծի հակաբարոյականությունը գնահատելու համար անհրաժեշտ է ելնել հասարակության մեջ համընդհանուր ճանաչում գտած բարոյական և էթիկական կանոնների դիրքերից, այնպիսի կատեգորիաների մասին պատկերացումներից, ինչպիսիք են արդարությունը, պատիվը, բարին ու չարը և այլն: Հակաբարոյական վարքագծի դրսևորումներ կարող են լինել խաբեությունը, դավաճանությունը, բամբասանք տարածելը և այլն: *Խ. Ղազարյանի* գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով *Խ. Ղազարյանի* նկատմամբ պատիժ նշանակելիս դատարանը որպես հանցավորի պատիժն ու

պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք էր գնահատել տուժողի վարքագծի հակաբարոյականությունը, մասնավորապես այն, որ վերջինս վերցրած պարտքի մի մասը պայմանավորված ժամկետում չէր կարողացել վերադարձնել և խնդրել էր այն մաս-մաս վերադարձնել:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով արտահայտված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո, որոշել է, որ վերցրած պարտքը խոստացած ժամկետում չվճարելը և այն մաս-մաս վերադարձնելու խոստում տալը չի կարող դիտվել որպես հակաբարոյական վարքագիծ, ուստի դա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետի հիման վրա որպես պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանք դիտելու մասին դատարանի հետևություններն անհիմն են և չեն բխում գործի փաստական տվյալներից:

Ա. Ավետիսյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հանցավորի պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հանգամանքին՝ նշելով, որ՝

«(...) «հանգամանքների պատահական զուգորդում» հասկացությունը գնահատողական կատեգորիա է և որոշվում է միայն դատարանի կողմից՝ գործի բոլոր հանգամանքներն իրենց համակցության մեջ հետազոտելու արդյունքում: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ, ի թիվս այլոց, հանգամանքների պատահական զուգորդում կարող են լինել.

1. իր կողմից կատարված արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի գնահատման կապակցությամբ անձի մոլորությունը,

2. հանցավոր արարքներ կատարող անձանց խմբում մեկ անգամ պատահական գտնվելն ու այդ խմբի կողմից կատարված հանցագործությանը մեկ անգամ մասնակցելը,

3. մեղսագրվող հանցանքի կատարումն անձին ակնհայտորեն բնորոշ չլինելը,

4. հանցանքի կատարումը հոգեճնշող վիճակում, արտակարգ կամ այլ հանգամանքների ազդեցության տակ»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը որպես պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանք է սահմանում «առաջին անգամ հանգամանքների պատահական զուգորդմամբ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած լինելը»:

Ինչպես հետևում է մեջբերված իրավանորմի վերլուծությունից, հանգամանքների պատահական զուգորդումը որպես մեղմացնող հանգամանք կարող է դիտվել, ի թիվս այլ պայմանների, այն դեպքում, եթե անձը հանցանքը կատարում է առաջին անգամ: Քրեական իրավունքի իմաստով՝ անձը համարվում է առաջին անգամ հանցանք կատարած, եթե նախկինում հանցանք չի կատարել, կամ կատարել է, սակայն ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից, կամ դատվածությունն օրենքով սահմանված կարգով հանված կամ մարված է: Զննարկվող մեղմացնող հանգամանքի համար անհրաժեշտ հաջորդ պայմանն այն է, որ կատարված հանցագործությունը պետք է լինի ոչ մեծ կամ միջին ծանրության: ՀՀ քրեական օրենսգիրքը հստակ սահմանում է, թե որոնք են ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործությունները (հոդված 19):

Առավել խնդրահարույց է օրենքում օգտագործված «հանգամանքների պատահական զուգորդում» եզրույթը, որն էլ հենց մեկնաբանել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Ավետիսյանի* գործով որոշման մեջ: Դատարանը ընդունել է, որ այն գնահատողական կատեգորիա է, և այդ առումով սահմանել է որոշակի չափորոշիչներ՝ շեշտելով, որ ի թիվս այլոց, հանգամանքների պատահական զուգորդում կարող են լինել.

1. իր կողմից կատարված արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի գնահատման կապակցությամբ անձի մոլորությունը,

2. հանցավոր արարքներ կատարող անձանց խմբում մեկ անգամ պատահական գտնվելն ու այդ խմբի կողմից կատարված հանցագործությանը մեկ անգամ մասնակցելը,

3. մեղսագրվող հանցանքի կատարումն անձին ակնհայտորեն բնորոշ չլինելը,

4. հանցանքի կատարումը հոգեճնշող վիճակում, արտակարգ կամ այլ հանգամանքների ազդեցության տակ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ մեջբերված իրավական դիրքորոշումից կարելի է եզրահանգել, որ հանգամանքների պատահական զուգորդումը այն իրավիճակն է, երբ անձը, չկարողանալով դիմակայել օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ բնույթի հանգամանքներին, կատարում է հանցանք, որն անհամատեղելի է իր ընդհանուր բնութագրի հետ:

Տվյալ գործի փաստական հանգամանքների հետազոտմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վերաբնիչ դատարանը, եզրահանգելով, որ Ա. Ավետիսյանն իրեն մեղսագրվող արարքը կատարել է հանգամանքների պատահական զուգորդմամբ, չի նշել, թե գործում առկա ինչ հանգամանքների հետազոտման արդյունքում է հանգել այդ հետևությանը:

Ա. *Ավետիսյանի* գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև հանցավորի պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետով նախատեսված հանգամանքին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը որպես պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանք է սահմանում «մեղայականով ներկայանալը, հանցագործությունը բացահայտելուն, հանցագործության մյուս մասնակիցներին մերկացնելուն, հանցագործությամբ ձեռք բերված գույքը որոնելուն աջակցելը»:

Ինչպես հետևում է նշված նյութաիրավական նորմի վերլուծությունից՝ դրանում նշված են մի շարք գործողություններ, որոնցից ցանկացածի առկայության դեպքում առկա է հանցավորի պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանք:

Ա. *Ավետիսյանի* գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է օրենքում օգտագործված «մեղայականով ներկայանալ» եզրույթը՝ նշելով, որ՝

«(…) եթե կատարված հանցագործության փաստով հարուցված քրեական գործով այդ հանցանքը կատարած անձը պարզված

չէ, ապա հանցանք կատարած անձի կողմից դրա մասին իրավապահ մարմիններին կամավոր հայտնելը ևս պետք է դիտվի որպես մեղայականով ներկայանալ»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի տրամաբանությամբ՝ «մեղայականով ներկայանալ» եզրույթը նկատի ունի այն իրավիճակը, երբ անձը կամավոր ներկայանում է իրավապահ մարմիններին (ոստիկանություն, դատախազություն և այլն) և հայտնում է իր կողմից միանձնյա կամ այլ անձի հետ կատարած հանցագործության մասին, այսինքն՝ մեղայականով ներկայացած անձը կամավոր անկեղծ խոստովանություն է անում, քրեական հետապնդում իրականացնող մարմինն բանավոր կամ գրավոր կերպով հայտնում է իր կողմից կամ իր մասնակցությամբ կատարված հանցագործության մասին:

Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը «մեղայականով ներկայանալ» եզրույթն ավելի լայն մեկնաբանության է ենթարկել և դրան հավասարեցրել է այն իրավիճակները, երբ հանցագործություն կատարած անձը չի կարող անձամբ ներկայանալ և հայտնել հանցագործության մասին, սակայն հեռախոսով կամ փոստով հաղորդում է կատարում: Դատարանի կարծիքով՝ նման իրավիճակները ևս պետք է դիտվեն որպես մեղայականով ներկայանալ:

Ա. Ավետիսյանի գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ քրեական գործը հարուցվել է անհայտ անձի կողմից Ս. Այվազյանին մարմնական վնասվածք պատճառելու փաստի առթիվ: Որպես տուժող հարցաքննվելիս Ս. Այվազյանը չի նշել, թե ով է իրեն մարմնական վնասվածք պատճառել: Հանցանք կատարած անձին հայտնաբերելու նպատակով անհետաձգելի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ են ձեռնարկվել: Մինչդեռ Ա. Ավետիսյանն ինքը կամավոր հայտնել է վարույթն իրականացնող մարմնին, որ իրեն անծանոթ տղաների հետ կռվի ընթացքում իր մոտ եղած դանակով հարվածել է նրանցից մեկին:

Մեջբերված փաստական տվյալները վերլուծելով արտահայտված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հետևություն է արել, որ Ա. Ավետիսյանն ըստ էության ներ-

կայացել է մեղայականով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի իմաստով, մինչդեռ դատարանները նշված հանգամանքը գնահատման չեն արժանացրել և նրա նկատմամբ պատիժ նշանակելիս հաշվի չեն առել:

§ 3.3. Հանցագործությունների բազմակիության դեպքում պատիժ նշանակելը

Ցանկացած հանցագործությունն այս կամ այն չափով վնաս է հասցնում քրեական օրենքով պաշտպանվող հասարակական հարաբերություններին, ուստիև առաջ է բերում հասարակության և պետության բացասական արձագանքը: Առավել մեծ հակազդեցության են արժանանում այն դեպքերը, երբ մեկ անձը կատարում է երկու և ավելի հանցավոր արարքներ, մասնավորապես՝ կրկնում է միևնույն հանցագործությունը կամ միաժամանակ կատարում է մի քանի ինքնուրույն հանցակազմեր պարունակող արարքներ, կամ էլ նախորդ դատվածությունը դեռևս չմարված, չհանված՝ կատարում է նոր հանցագործություն: Նման դեպքերը կարող են բազմազան լինել, սակայն դրանք բոլորը, որպես կանոն, վկայում են կատարվածի և հանցավորի անձի հանրային բարձր վտանգավորության մասին:

Մեկից ավելի հանցագործությունների դեպքում հաճախ պետությանը, հասարակությանը կամ դրա առանձին անդամներին ավելի մեծ նյութական, ֆիզիկական և բարոյական վնաս է հասցվում, իսկ միևնույն անձի բազմակի հանցավոր գործունեությունը վկայում է նրա գիտակցության մեջ կայուն և խորը հանցավոր հայացքների, սովորությունների, ձգտումների, հաճախ հստակ արտահայտված հակահասարակական դիրքորոշման արմատավորման մասին: Բացի այդ, անձի հանցավոր վարքագծի պարբերականությունը բացասաբար է անդրադառնում որոշ քաղաքացիների և հատկապես երիտասարդության հոգեբանության վրա՝ նրանց շրջանում առաջ բերելով հանցագործություններ գործելու

և անպատիժ մնալու, հասարակության հաշվին ապրելու թյուր պատկերացումներ՝ դրանով իսկ նպաստելով բնակչության քրեականացմանը:

Մեկ անձի կողմից մի քանի հանցագործություն կատարած լինելու հանգամանքի բացահայտումն իրավակիրառող մարմինների առջև դնում է մի շարք հարցեր՝ առաջին հերթին կապված արարքի որակման, իսկ այնուհետև նաև պատժի նշանակման հետ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածում տրված է հանցագործությունների բազմակիության տեսակներից մեկի՝ հանցագործությունների համակցության բնորոշումը: Նշված նորմի համաձայն՝

«1. Հանցագործությունների համակցություն է համարվում՝

1) սույն օրենսգրքով (տարբեր հոդվածներով կամ միևնույն հոդվածով կամ հոդվածի միևնույն կամ տարբեր մասերով կամ կետերով) նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը, որոնցից ոչ մեկի համար անձը դատապարտված չի եղել,

2) այնպիսի մեկ գործողությունը (անգործությունը), որը պարունակում է սույն օրենսգրքի երկու կամ ավելի հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներ»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածը սահմանում է հանցանքների համակցության դեպքում պատիժ նշանակելու կանոնները, որոնց համաձայն՝ յուրաքանչյուր հանցագործության համար առանձին պատիժ նշանակելով՝ դատարանը վերջնական պատիժը որոշում է՝

1. նվազ խիստ պատիժն ավելի խիստ պատժով կլանելու միջոցով,

2. նշանակված պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու միջոցով:

Իսկ եթե դատավճիռ կայացնելուց հետո պարզվում է, որ դատապարտյալը մեղավոր է նաև մեկ այլ հանցանքի համար, որը նա կատարել է նախքան առաջին գործով դատավճիռ կայացնելը, ապա պատժի ժամկետում հաշվակցվում է առաջին դատավճռով նշանակված պատժի կրած մասը:

Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարան-

նը, ի թիվս այլ հարցերի, անդրադարձել է հանցանքների համակցության կանոններով պատիժ նշանակելու կարգին՝ քննարկելով, թե արդյոք դատարանն ամբաստանյալի նկատմամբ յուրաքանչյուր հանցագործության համար առանձին պատիժ սահմանելուց հետո պետք է քննարկի պատժից ազատելու հարցը, թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կարգով՝ նշանակված պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարել-համակցելուց հետո պետք է անդրադառնա այդ հարցին:

Նշված հարցին պատասխանելու նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ համադրված վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ, 66-րդ հոդվածները և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդվածը՝ ընդունելով, որ դրանցում առկա չէ այնպիսի կարգավորում, որն անձի կողմից մի քանի հանցագործություն կատարած լինելու դեպքում հանցանքների համակցության կանոնների կիրառության համար կսահմաներ առաջնահերթություն անձին պատժից ազատելու հիմքերի կիրառության նկատմամբ՝ կպարտադրեր սկզբից կիրառել հանցանքների համակցության կանոնները և դրանից հետո միայն քննարկել պատժից ազատելու հարցը: Ավելին՝ Նյութադատավարական օրենսդրության հիշատակված դրույթները պարտավորեցնում են դատարանին անձի նկատմամբ դատավճիռ կայացնելիս յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին պատիժ նշանակել, ապա քննարկել, թե ամբաստանյալը պետք է արդյոք կրի այդ պատիժը: Նշանակված յուրաքանչյուր պատիժը կրելու անհրաժեշտության վերաբերյալ հետևության հանգեցնող հետո միայն դատարանը կարող է կիրառել հանցանքների համակցության կանոնները և որոշել անձի նկատմամբ նշանակվող վերջնական պատիժը:

Հետևաբար, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ՝
«(...) երկու կամ ավելի հանցանք կատարելու դեպքում անձը պատասխանատվություն պետք է կրի յուրաքանչյուր հանցագործության համար. անձի նկատմամբ դատավճիռ կայացնելիս

դատարանը պարտավոր է յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին պատիժ նշանակել, ապա քննարկել, թե արդյոք ամբաստանյալը պետք է կրի այդ պատիժը: Նշանակված յուրաքանչյուր պատիժը կրելու անհրաժեշտության վերաբերյալ հետևության հանգելուց հետո միայն դատարանը կարող է կիրառել հանցանքների համակցության կանոնները և որոշել անձի նկատմամբ նշանակվող վերջնական պատիժը՝ պահպանելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված կանոնները: Իսկ եթե դատարանը հանգի հետևության, որ անձը չպետք է կրի առանձին հանցագործության համար նշանակված պատիժը, ապա այս դեպքում դատարանն այլևս չի կարող կրման ոչ ենթակա պատիժը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կարգով լրիվ կամ մասնակիորեն գումարել-համակցել մյուս պատժի կամ պատիժների հետ, քանի որ այս պարագայում վերանում է հանցանքների համակցության կանոնները կիրառելու թե՛ փաստական և թե՛ իրավական հիմքը: Այլապես անձը ստիպված կլինի գումարման հետևանքով կրել այնպիսի պատիժ, որը ենթակա չէր կրման (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը հիմնավորելու նպատակով մատնանշել է այն դեպքերը, երբ հանցագործությունների համակցության մեջ ընդգրկված երկու կամ ավելի հանցանքներից մեկով վաղեմության ժամկետն անցել է, սակայն այդ հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցման դեմ ամբաստանյալն առարկում է, կամ վաղեմության ժամկետն անցնում է դատարանի՝ խորհրդակցական սենյակում եղած ժամանակ, կամ դատարանը հանցանքների համակցության մեջ ընդգրկված հանցանքներից մեկով նշանակում է տուգանք, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 5-րդ մասի կարգով, հաշվի առնելով կալանքի տակ պահելու ժամկետը, անձին ազատում է պատիժը կրելուց: Վկայակոչված դեպքերում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված՝ հանցանքների համակցության կանոնները կիրառելու թե՛ փաստական և թե՛ իրավական հիմքը վերանում է:

Ներկայացված մոտեցումը, որպես կայուն ընթացակարգ, գործնականում կիրառվում է նաև այն դեպքում, երբ դատարան-

նը հանգում է հետևության, որ մի քանի հանցագործությունների մեջ մեղադրվող անձի նկատմամբ պետք է նշանակել ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով նախատեսված պատժի նվազագույն չափից ավելի ցածր պատիժ կամ ավելի մեղմ պատժատեսակ, կամ չկիրառել որպես պարտադիր նախատեսված լրացուցիչ պատիժը: Այս դեպքում դատարանը հանցանքների համակցություն կազմող մեկ հանցագործության համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի կիրառմամբ համապատասխան պատիժ է նշանակում, որից հետո միայն լուծում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված՝ հանցանքների համակցության կանոնները կիրառելու հարցը:

Էդուարդ Աշոտի Ներսիսյանի գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԵԵԴ/0124/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Է. Ներսիսյանի* գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 6-րդ մասի կանոններով պատիժ նշանակելու կարգին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ պատիժը նշանակվում է սույն հոդվածի կանոններով, եթե դատավճիռ կայացնելուց հետո պարզվի, որ դատապարտյալը մեղավոր է նաև մեկ այլ հանցանքի համար, որը նա կատարել է նախքան առաջին գործով դատավճիռ կայացնելը: Այս դեպքում վերջնական պատժի ժամկետին հաշվակցվում է առաջին դատավճռով նշանակված պատժի կրած մասը:

Մեջբերված նյութափրավական նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ դրանով նախատեսված պատիժ նշանակելու համար անհրաժեշտ կանոնները հանգում են հետևյալին.

1. քրեական օրենսգրքի տարբեր հոդվածներով կամ նույն հոդվածի միևնույն կամ տարբեր մասերով կամ կետերով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը,
2. անձը պետք է մեղավոր ճանաչվի այնպիսի հանցանքի համար, որը նա կատարել է նախքան առաջին գործով դատավճիռ կայացնելը,
3. հանցանքների համակցությամբ յուրաքանչյուր հանցա-

գործության համար առանձին պատիժ նշանակելով՝ դատարանը վերջնական պատիժ պետք է նշանակի նվազ խիստ պատիժն ավելի խիստ պատժով կլանելու կամ նշանակված պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու միջոցով,

4. վերջնական պատժի ժամկետին պետք է հաշվակցվի առաջին դատավճռով նշանակված պատժի կրած մասը:

Է. Ներսիսյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու նպատակով մեկնաբանել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 6-րդ մասը՝ փաստելով, որ նշված նորմով սահմանված կանոններով առաջին դատավճռով նշանակված պատժի կրած մասը վերջնական պատժի ժամկետին հաշվակցումը կարող է իրականացվել երկու եղանակով՝

«1. Դատարանը, վերջնական պատիժ նշանակելով, նշանակված պատժից հանում է առաջին դատավճռով նշանակված պատժի կրած մասը՝ պատժի սկիզբը հաշվելով այդ դատավճիռը կայացնելու օրվանից:

2. Դատարանը, վերջնական պատիժ նշանակելով, հաշվակցում է առաջին դատավճռով նշանակված պատժի կրած մասը՝ պատժի սկիզբը հաշվելով առաջին դատավճռով սահմանված ժամկետից:

Թեև նշված երկու եղանակներից ցանկացածի ընտրության դեպքում նշանակված պատժի ժամկետները լրանալու առումով հետևանքները նույնն են՝ պատժի ժամկետները լրանալու օրերը համընկնում են, այնուհանդերձ, Վճռաբեկ դատարանը կարծում է, որ պատժի կրած մասը վերջնական պատժի ժամկետին հաշվակցելու եղանակի ընտրությունը կարևորվում է նաև նրանով, որ, կախված եղանակի ընտրությունից, կարող են վրա հասնել դատապարտյալի համար անբարենպաստ և նրա վիճակը վատթարացնող այլ իրավական հետևանքներ: Մասնավորապես այն դեպքերում, երբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 6-րդ մասի կանոնները կիրառվում են այնպիսի անձի նկատմամբ, ով առաջին գործով կայացված դատավճռից հետո անընդմեջ գտնվում է անազատության մեջ, ապա վերը նշված երկու եղանակներից առաջինի կիրառման դեպքում դատապարտյալի՝ պայմանական վաղաժամ-

կետ ազատվելու իրավունքը ծագում է ավելի ուշ, քան այն դեպքում, երբ երկրորդ կանոնի կիրառմամբ նրա նկատմամբ նշանակված պատժի ժամկետի սկիզբը հաշվվում է առաջին դատավճռով սահմանված ժամկետից»:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ *Է. Ներսիսյանն* իրեն վերագրվող հանցավոր արարքները կատարել է նախքան Երևանի քրեական դատարանի 2008 թ. հուլիսի 3-ի և հոկտեմբերի 28-ի դատավճիռներով դատապարտվելը:

Առաջին ատյանի դատարանը 2010 թ. մարտի 19-ին *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ կայացրել է մեղադրական դատավճիռ և նրա նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակել ազատազրկում 6 տարի 5 ամիս 7 օր ժամկետով՝ պատժի սկիզբը հաշվելով 2009 թ. հոկտեմբերի 16-ից:

Առաջին ատյանի դատարանը *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ Երևանի քրեական դատարանի 2008 թ. հոկտեմբերի 29-ի դատավճռով նշանակված պատժի կրած մասը հաշվարկել է 2008 թ. օգոստոսի 25-ից մինչև դատավճիռ կայացնելու օրը՝ 2010 թ. մարտի 19-ը, սակայն պատժի սկիզբն այդ նույն օրվանից հաշվելու փոխարեն հաշվել է սույն գործով *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ խափանման միջոց ընտրելու օրվանից՝ 2009 թ. հոկտեմբերի 16-ից: Արդյունքում 2009 թ. հոկտեմբերի 16-ից մինչև 2010 թ. մարտի 19-ն ընկած ժամանակահատվածը կրկնակի է հաշվակցվել նշանակված պատժին:

Վերաքննիչ դատարանն իր հերթին, արձանագրելով առաջին ատյանի դատարանի կողմից թույլ տրված վերոգրյալ խախտումը, *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ նշանակված պատժի սկիզբը հաշվել է 2008 թ. օգոստոսի 25-ից, այդպիսով ուղղելով վերոնշյալ կրկնակի հաշվակցման սխալը, սակայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կանոնները կիրառելիս որպես առաջին դատավճիռ է դիտարկել Երևանի քրեական դատարանի 2008 թ. հոկտեմբերի 29-ի դատավճիռը:

Սույն գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերոգրյալ փաստական հանգամանքները գնահատելով եկել է եզրակացության, որ

երկու դատական ատյաններն էլ անտեսել են այն հանգամանքը, որ *Է. Ներսիսյանին* վերագրվող հանցավոր արարքները կատարվել են ոչ միայն նախքան Երևանի քրեական դատարանի 2008 թ. հոկտեմբերի 29-ի, այլև նախքան նույն դատարանի 2008 թ. հուլիսի 3-ի դատավճիռը կայացնելը, որով պատժի կրման սկիզբ է սահմանվել 2007 թ. նոյեմբերի 9-ը, և այդ օրվանից սկսած՝ *Է. Ներսիսյանն* անընդմեջ գտնվել է անազատության մեջ:

Այսպիսով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրեց, որ ինչպես առաջին ատյանի դատարանը, այնպես էլ վերաքննիչ դատարանը *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ հանցանքների համակցության կանոններով պատիժ նշանակելիս թույլ են տվել նյութական իրավունքի խախտումներ, մասնավորապես՝

ա) *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ կայացված առաջին դատավճիռն են դիտել Երևանի քրեական դատարանի 2008 թ. հոկտեմբերի 29-ի դատական ակտը՝ անտեսելով, որ սույն գործով *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ կայացված առաջին դատավճիռն է հանդիսանում 2008 թ. հուլիսի 3-ի դատական ակտը:

բ) *Է. Ներսիսյանի* նկատմամբ նշանակված պատժի կրած մասը վերջնական պատժի ժամկետին հաշվակցելու հարցում ստորադաս դատարաններն ընտրել են վերջինիս համար անբարենպաստ և սրա վիճակը վատթարացնող եղանակ:

Հանցագործությունների ռեցիդիվը հանցագործությունների բազմակիության հաջորդ տեսակն է, որը քրեական օրենքի կողմից բնորոշվում է որպես դիտավորությամբ հանցանք կատարել այն անձի կողմից, ով դատվածություն ունի նախկինում դիտավորությամբ կատարված հանցանքի համար: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 22-րդ հոդվածը, որը սահմանում է հանցագործությունների ռեցիդիվի հասկացությունը, տալիս է նաև «վտանգավոր ռեցիդիվ» և «առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվ» հասկացությունների բնորոշումը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67.1-րդ հոդվածը սահմանում է հանցագործությունների ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու կանոնները: Նշված հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝

«(...) Հանցագործությունների առանձնապես վտանգավոր ռե-

ցիդիկի համար նշանակված պատիժը չի կարող պակաս լինել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածի սանկցիայով նախատեսված առավելագույն պատժի երեք քառորդից»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից *Սահակ Ռաֆիկի Թադևոսյանի* գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ի թիվ ԿԴ3/0006/01/12 որոշման (այսուհետ՝ *Ս. Թադևոսյանի* գործով որոշում) կայացումը պայմանավորված է եղել հանցագործությունների ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու կանոնները սահմանող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67.1-րդ հոդվածի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդրով: Տվյալ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է այն հարցը, թե հանցագործությունների ռեցիդիվի դեպքում հանցափորձի համար պատիժ սահմանելիս արդյոք դատարանը պետք է ղեկավարվի չավարտված հանցագործությունների համար պատիժ նշանակելու կարգը սահմանող իրավադրույթներով, թե ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու կանոններով:

Բանն այն է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված է, որ հանցափորձի համար ազատազրկման ձևով պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով որոշակի ժամկետով ազատազրկման ձևով նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետի երեք քառորդը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և 67¹-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, մասնավորապես՝ առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու կարգը սահմանող իրավանորմի համեմատական վերլուծությունից ակնհայտ է դառնում, որ դրանք գտնվում են հակասության մեջ: Այսպես՝ հնարավոր է իրավիճակ, երբ առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստի կողմից կատարվում է նոր հանցագործություն, որն ընդհատվում է հանցափորձի փուլում, հետևաբար պարզ չէ՝ դատարանը նշված անձի նկատմամբ պատիժ պետք է նշանակի միևնույն համապատասխան հոդվածի սանկցիայով նախատեսված առավելագույն պատժի երեք քառորդը, թե՛ դրանից ավելի:

Նման իրավիճակ առկա էր նաև *Ս. Թադևոսյանի* վերաբեր-

յալ քրեական գործով: Տվյալ գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ *Ս. Թադևոսյանը* նախկինում ութ անգամ դատապարտված է եղել, ինչը քրեական օրենքի իմաստով համարվել է առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվ: Նշված հանգամանքն առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաշվի է առնվել *Ս. Թադևոսյանի* նկատմամբ պատիժ նշանակելիս: Դատարանը *Ս. Թադևոսյանի* նկատմամբ պատիժ է նշանակել՝ ղեկավարվելով հանցագործությունների ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու կանոնները սահմանող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասով:

Վերաքննիչ դատարանը պատժի մասով բեկանել է կայացված դատավճիռը՝ պատճառաբանելով, որ առաջին ատյանի դատարանի կողմից ամբաստանյալ *Ս. Թադևոսյանի* նկատմամբ 2 տարի 6 ամիս ժամկետով ազատազրկման ձևով նշանակված պատիժը չի համապատասխանում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջներին, քանի որ այդ իրավանորմից բխում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-268-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով *Ս. Թադևոսյանի* նկատմամբ նշանակված պատժի ժամկետը չի կարող գերազանցել 2 տարի 3 ամիս ժամկետով ազատազրկումը:

Այլ խոսքով՝ վերաքննիչ դատարանը որոշել է, որ *Ս. Թադևոսյանի* նկատմամբ պատիժ պետք է նշանակել՝ չավարտված հանցագործությունների համար պատիժ նշանակելու կարգը սահմանող իրավանորմերի պահանջներից ելնելով, ընդ որում՝ առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու կարգը սահմանող իրավադրույթն այստեղ կիրառելի չէ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ս. Թադևոսյանի* գործով որոշման մեջ իր անհամաձայնությունը հայտնեց վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ դիրքորոշման հետ՝ փաստելով, որ՝

«[ՀՀ քրեական օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 3-րդ, 4.1-րդ մասերը, 67.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասը] սահմանում են հանցագործությունների ռեցիդիվի դեպքում պատիժ նշանակելու կանոնները: Ամրագրելով, թե ռեցիդիվի տեսակով պայմանավորված ինչ չափի պատիժ կարող է նշանակվել անձի նկատմամբ՝ վերոշարադրյալ դրույթները սահմանում են նաև, որ հանցագործությունների ռեցի-

դիվի առկայությունը բացառում է չավարտված հանցագործության համար պատիժ նշանակելու ընդհանուր կանոնների կիրառմամբ պատիժ նշանակելը: Հանցագործությունների ռեցիդիվի առկայության դեպքում պատիժը նշանակվում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67¹-րդ հոդվածի կանոններով՝ անկախ նրանից, թե հանցագործությունը, որի կատարման մեջ անձը մեղավոր է ծանաչվել, ավարտված է, թե ոչ: Այլ խոսքով՝ չավարտված հանցագործությունների համար պատիժ նշանակելու կանոնները չեն կիրառվում, եթե առկա է հանցագործությունների ռեցիդիվի որևէ տեսակ»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը տվյալ գործով ընդունել է, որ Ս. Թադևոսյանի վերաբերյալ որոշում կայացնելիս վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել քրեական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում, այսինքն՝ կիրառել է այն նորմը, որը ենթակա չէր կիրառման: Արդյունքում վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանվեց, և օրինական ուժ տրվեց առաջին ատյանի դատարանի դատավճռին:

§ 3.4 Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելը

Քրեական օրենսդրության մեջ պայմանական դատապարտության ինստիտուտը ներառելու անհրաժեշտությունն ու նպատակահարմարությունը մեծապես պայմանավորված են արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքի իրացվելիության խնդրով: Լինում են դեպքեր, երբ օբյեկտիվ հանգամանքների ամբողջ զանգվածը վկայում է, որ պատժի նպատակների իրագործմանը հնարավոր է հասնել առանց նշանակված պատիժը ռեալ կիրառելու: Այս դեպքում օրենքը հնարավորություն է տալիս դատարանին նշանակված պատիժը չկիրառել՝ պայմանով, որ դատապարտյալը սահմանված ժամկետում կորսնորի օրինակելի վարքագիծ:

Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորությունը և կարգը սահմանված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածով, որի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե դատարանը, կալանքի, ազատազրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ նշանակելով, հանգում է հետևության, որ դատապարտյալի

ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու, ապա կարող է որոշում կայացնել այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր կայուն նախադեպային իրավունքի շրջանակներում բազմիցս անդրադարձել է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտին՝ շեշտելով, որ պատիժը կարող է պայմանականորեն չկիրառվել, եթե առկա է դատարանի համոզվածությունը առանց իրական պատիժ նշանակելու ամբաստանյալի ուղղվելու հնարավորության մասին: Դատարանը նման հետևության հանգում է միայն օբյեկտիվ գոյություն ունեցող տվյալների վերլուծության հիման վրա, որոնք բնութագրում են արարքը, հանցավորի անձը և վկայում են պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հիմքերի առկայության մասին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ չնայած պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հետ կապված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը ինչպես հանցագործությունների, այնպես էլ անձանց շրջանակի որևէ սահմանափակում չի նախատեսել, սակայն դատարանը պարտավոր է, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 61-րդ հոդվածով նախատեսված պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներով, հաշվի առնել նաև հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանն ու բնույթը: Դատարանի կողմից նշանակվող պատիժի արդարացիության հիմնական պահանջն այն է, որ պատիժը պետք է համապատասխանի հանցագործության վտանգավորության աստիճանին ու բնույթին: Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համար կարևոր նշանակություն ունեն հանցագործության կատարման հանգամանքները, եղանակը, գործիքներն ու միջոցները, մեղքի ձևը, հանցավորի կողմից այդ հանցագործության՝ հանրորեն վտանգավոր հետևանքները նախատեսելու բնույթն ու աստիճանը:

Նշանակված պատիժը կրելու նպատակահարմարության վերաբերյալ դատարանի կողմից կայացված որոշումը պետք է հիմնված լինի կատարած հանցագործության, դրա առանձնահատկությունների, գործի կոնկրետ հանգամանքների, հանցավորի անձի, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգա-

մանքների բազմակողմանի գնահատման վրա՝ նպատակ ունենալով ապահովել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված պատժի նպատակների իրագործման հնարավորությունը:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից բազմիցս վերահաստատվել և կիրառվել է (տե՛ս, օրինակ, *Խ. Ղազարյանի* գործով 2010 թ. հուլիսի 23-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0138/01/09 որոշումը, *Ա. Սահակյանի* գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԳԴ1/0003/01/10 որոշումը, *Ա. Ստեփանյանի* գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ՍԴ/0085/01/10 որոշումը, *Գ. Պետրոսյանի* գործով 2010 թ. դեկտեմբերի 23-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0126/01/10 որոշումը, *Ա. Ավետիսյանի* գործով 2011 թ. հուլիսի 13-ին կայացված թիվ ԵԱԴԴ/0091/01/09 որոշումը, *Է. Ասատրյանի* գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0201/01/11 որոշումը, *Ս. Ամիրխանյանի* գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ԵԱԴԴ/0034/01/12 որոշումը, *Ա. Մկրտչյանի* գործով 2012 թ. դեկտեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԼԴ/0093/01/12 որոշումը և այլն):

Սերյոժա Գերասիմի Ղավթյանի գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0032/01/10 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Ս. Ղավթյանի* գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու քրեաիրավական ինստիտուտի վերաբերյալ իր կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ փաստելով, որ՝

«(...) հանցավորի անձը բնութագրող տվյալների, պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքների կոնկրետ համակցությունը կարող է բավարար լինել հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու համար՝ անկախ պատասխանատվությունն ու պատիժը ծանրացնող որևէ հանգամանքի առկայությունից: Այլ կերպ ասած՝ պատասխանատվությունն ու պատիժը ծանրացնող որևէ հանգամանքի առկայությունն ինքնին չի բացառում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառումը, եթե դատարանը հանգում է հիմնավոր եզրակացության, որ հանցանք կատարած անձի ուղ-

դումը հնարավոր է առանց նշանակված պատիժը կրելու»:

Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ առաջին ատյանի դատարանը Ս. *Դավթյանի* նկատմամբ պատիժ նշանակելիս հաշվի է առել կատարված արարքի հասարակական վտանգավորությունը, ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալները և գործի մյուս վերաբերելի հանգամանքները: Որպես ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքներ՝ դատարանը հաշվի է առել վերջինիս տարիքը (74 տարեկան), նախկինում արատավորված չլինելը, դրական բնութագրվելը, կատարած արարքի համար զոջալը, ինչպես նաև տուժողի հակաօրինական վարքագիծը, որով պայմանավորվել է հանցագործությունը, և որոշում է կայացրել Ս. *Դավթյանի* նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերաբերյալ:

Բեկանելով դատավճիռը՝ վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ դատարանի կողմից հաշվի առնված՝ ամբաստանյալի պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքները բավարար չեն հանգելու այն հետևության, որ վերջինիս ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու: Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ անտեսվել է այն հանգամանքը, որ Ս. *Դավթյանը* հանցանքը կատարել է ալկոհոլի ազդեցության տակ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, հիմնվելով իր իսկ կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշման վրա, որոշեց, որ, չնայած Ս. *Դավթյանի* կողմից իրեն մեղսագրվող արարքն ալկոհոլի ազդեցության տակ կատարելու հանգամանքին, այնուամենայնիվ, հանցավորի անձը բնութագրող տվյալների և պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող կոնկրետ հանգամանքների համակցությունը (հատկապես հանցանք կատարած անձի տարիքը, այդ տարիների ընթացքում արատավորված չլինելը և առողջական վիճակը), ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ տուժողը չի առարկում նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու դեմ, բավարար են հանգելու հետևության, որ Ս. *Դավթյանի* ուղղվելը հնարավոր է առանց պատիժը կրելու և հիմք են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառման համար:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստեց, որ Ս. *Դավթյանի* նկատմամբ ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու միջոցով հնարավոր է հասնել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածով նախատեսված պատժի նպատակներին: Դա բխում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ և 61-րդ հոդվածներով սահմանված՝ արդարության, պատասխանատվության անհատականացման և պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքներից: Հետևաբար, առաջին ատյանի դատարանի որոշումն այս առումով համարվեց իրավաչափ, իսկ վերաքննիչ դատարանի դատողությունները՝ անհիմն:

Արամ Սերյոժայի Սահակյանի գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԳԴ1/0003/01/10 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Սահակյանի գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ պատիժ նշանակելու և այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու իրավաչափության հարցերին՝ իրավական դիրքորոշում ձևավորելով այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի վերաբերյալ գործերով պատժի տեսակ և չափ ընտրելիս դատարանները պետք է հաշվի առնեն հանցագործության կատարման եղանակը և հանգամանքները, հանցագործության կատարման մեջ ամբաստանյալի մեղավորության աստիճանը, հանցանքը կատարելուն նպաստող պայմանները, ինչպես նաև հանցանքի կատարումից հետո հանցավորի դրսևորած վարքագիծը:

Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ վերոնշյալ գործերով դատարանները հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն տրանսպորտային միջոցը վարողի կողմից թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթին, որի արդյունքում տեղի է ունեցել հանցագործությունը: Նշված հանգամանքի կարևորումը պայմանավորված է նրանով, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 10-րդ գլխով նախատեսված՝ ճանապարհային երթևեկության կանոնների առավել կոպիտ խախտումները (լուսացույցի կամ կարգավորողի արգելող ազդանշանին չենթարկ-

վելը, սահմանված արագությունը գերազանցելը, տրանսպորտային միջոցը ոչ սթափ վիճակում վարելը, տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից զրկված անձանց կողմից տրանսպորտային միջոցներ վարելը և այլն) վտանգ են առաջացնում ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների համար և առավել հավանական դարձնում հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը: Բացի այդ, Վճռաբեկ դատարանը ընդունում է, որ տրանսպորտային միջոցը վարողի կողմից թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթը կարևոր նշանակություն ունի նաև հանցավորի անձնավորության և հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի մասին ճիշտ պատկերացում կազմելու համար»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու համար, որի արդյունքում մարդու (մարդկանց) կյանքին կամ առողջությանն անգուշությամբ վնաս է հասցվել:

Ինչպես հետևում է վերոգրյալ հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի վերլուծությունից, ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտող անձը հասկանում է, որ իր գործողությունների (անգործության) արդյունքում կարող են հանրության համար վտանգավոր հետևանքներ առաջանալ, այսինքն՝ նա գիտակցում է, որ իր կողմից թույլ տված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման արդյունքում հնարավոր է, որ տեղի ունենա վթար, և մարդու (մարդկանց) կյանքին կամ առողջությանը վնաս հասցվի, սակայն, ցուցաբերելով հանցավոր անգուշություն, այնուամենայնիվ, թույլ է տալիս նշված խախտումը՝ հույս ունենալով խուսափել հնարավոր ծանր հետևանքների առաջացումից:

Օբյեկտիվ կողմից նշված արարքը դրսևորվում է ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտմամբ, որոնցից առավել կոպիտ խախտումներն ամրագրված են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը

հենց այս հանգամանքն է կարևորել Ա. Սահակյանի գործով որոշման մեջ՝ շեշտելով, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 10-րդ գլխով նախատեսված՝ ճանապարհային երթևեկության կանոնների առավել կոպիտ խախտումները վտանգ են առաջացնում ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների համար և առավել հավանական դարձնում հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը: Հետևաբար, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշում է կայացրել, որ նման գործերով պատժի տեսակ և չափ սահմանելիս, ինչպես նաև դրա կրելու նպատակահարմարության հարցը լուծելիս դատարանները, ի թիվս այլ հանգամանքների, հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն տրանսպորտային միջոցը վարողի կողմից թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթին, քանի որ այն կարևոր նշանակություն ունի հանցավորի անձնավորության և հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի մասին ճիշտ պատկերացում կազմելու համար:

Սույն գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշված պատժի նպատակների իրագործման տեսանկյունից կարևորել է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության կատարումից հետո անձի դրսևորած վարքագծի գնահատումը:

Ըստ Վճռաբեկ դատարանի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ պատիժ նշանակելիս և պատժի կրման նպատակահարմարության հարցը լուծելիս դատարանը պետք է գնահատի նաև այն հանգամանքը, թե հանցագործության կատարումից անմիջապես հետո ամբաստանյալն արդյոք անհրաժեշտ օգնություն է ցուցաբերել տուժողին, թե, թողնելով դեպքի վայրը, դիմել է փախուստի: Հետագա վարքագծի գնահատման համար դատարանը պետք է ուշադրության արժանացնի նաև այն, թե քրեական գործի քննության ընթացքում ամբաստանյալն արդյոք ինքնակամ ներկայացել է վարույթն իրականացնող մարմնին, դեպքի վերաբերյալ տվել ճշմարտացի, ինքնախոստովանական ցուցմունքներ, արդյոք

որոշակի քայլեր է ձեռնարկել տուժողի կամ նրա հարազատների հետ հաշտվելու ուղղությամբ կամ ինքնակամ հատուցել է արդյոք հանցագործության արդյունքում տուժողի բուժման կամ հուղարկավորության ծախսերը:

Ա. Սահակյանի գործով փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությունից երևում է, որ վերջինս, գտնվելով ալկոհոլային հարբածության վիճակում, իր անձնական օգտագործման ավտոմեքենայով երթևեկելիս, նկատելով իր ընթացքի ուղղությամբ ճանապարհի աջ եզրով՝ մայթեզրից մոտ 1,5 մետր դեպի ձախ հեռավորությամբ, իր ավտոմեքենայի ընթացքին համընթաց քայլող Միեր Իսրայելյանին, Հակոբ Դվոյանին և Գևորգ Օհանյանին, ցուցաբերելով հանցավոր անզգուշություն և հույս ունենալով անվտանգ անցնել նրանց կողքով, թույլ է տվել ճանապարհային երթևեկության կանոնների 67-րդ կետի պահանջներին հակասող գործողություններ, անվտանգ մանևրումով նրանց շրջանցելու կամ ավտոմեքենայի ընթացքը դանդաղեցնելու փոխարեն շարունակել է ընթացքը և մոտենալով նրանց՝ վրաերթի է ենթարկել Մ. Իսրայելյանին՝ նրան պատճառելով մահ:

Ա. Սահակյանը վրաերթից հետո դիմել է փախուստի՝ որևէ օգնություն չցուցաբերելով տուժողին: Դրանից հետո *Ա. Սահակյանը*, թողնելով ավտոմեքենան, հեռացել է և միայն ոստիկանության աշխատակիցների կողմից ավտոմեքենան հայտնաբերելուց, հանցավորի անձը պարզելուց և համապատասխան միջոցառումներ ձեռնարկելուց հետո է ներկայացել ոստիկանության բաժին:

Բացի այդ, քրեական գործի նախաքննության ընթացքում *Ա. Սահակյանը* բազմիցս հարցաքննվել է և յուրաքանչյուր դեպքում տվել հակասական, իրարամերժ ցուցմունքներ՝ մի դեպքում նշելով, թե իբր չի նկատել, որ վրաերթ է կատարել, մյուս դեպքում՝ որ ճանապարհի նշված հատվածը սառցապատ էր, երրորդ դեպքում՝ որ հանդիպակաց ավտոմեքենան հեռահար լույսերով կուրացրել է իրեն: *Ա. Սահակյանի* ցուցմունքներում առկա հակասությունները պարզելու նպատակով վերջինս առերես հարցաքննվել է դեպքին ակնատես այլ վկաների հետ, որի արդյունքում, ինչպես նաև

քրեական գործով ձեռք բերված այլ ապացույցներով *Ա. Սահակյանի* տված բոլոր ցուցմունքները հերքվել են:

Վերոգրյալ փաստական հանգամանքների առկայության պայմաններում ստորադաս դատարանները *Ա. Սահակյանի* նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չէին կիրառել՝ սահմանելով փորձաշրջան:

Մինչդեռ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, հիմնվելով արտահայտված իրավական դիրքորոշումների վրա, որոշել է, որ դատարանների կողմից հաշվի առնված՝ հանցավորի անձը բնութագրող և պատիժն ու պատասխանատվությունը մեղմացնող հանգամանքերը չեն նվազեցնում ամբաստանյալի կատարած արարքների՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանը և *Ա. Սահակյանի* նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու օբյեկտիվ հիմք չեն:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ *Ա. Սահակյանի* նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս ստորադաս դատարանները պատշաճ չեն գնահատել սույն գործի բոլոր փաստական հանգամանքները և անհիմն կիրառել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը, ինչի արդյունքում թույլ է տրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 5-րդ, 10-րդ և 61-րդ հոդվածներով սահմանված՝ օրինականության, արդարության, պատասխանատվության անհատականացման և պատիժ նշանակելու ընդհանուր սկզբունքների խախտում:

Է. Ասատրյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ պատիժ նշանակելու և այդ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու իրավաչափության վերաբերյալ *Ա. Սահակյանի* գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթը ճիշտ գնահատելու և որպես արդյունք հանցավորի նկատմամբ քրեաի-

րավական ներգործության համաչափ միջոց կիրառելու համար դատարանները հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն այն հանգամանքին, թե տրանսպորտային միջոցի վարորդը ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումը գիտակցաբար է արդյոք թույլ տվել: Բացի այդ, դատարանները պետք է գնահատեն, թե տվյալ խախտման արդյունքում, ինչպես ընդհանուր առմամբ, այնպես էլ կոնկրետ իրադրությունում որքանով էր հավանական ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու հնարավորությունը, և որքանով էր ակնհայտ տրանսպորտային միջոցը վարողի համար իր կողմից թույլ տված խախտման և հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման միջև պատճառական կապի զարգացման հավանականությունը: Այլ խոսքով՝ համապատասխան գնահատականի պետք է արժանացվի կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ հանցավորի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքը:

Ուստի Վճռաբեկ դատարանը կարծում է, որ առանց նշված հանգամանքների գնահատման հնարավոր չէ ճիշտ պատկերացում կազմել ճանապարհատրանսպորտային հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով հանցավորի անձնավորության և հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի մասին»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր այս դիրքորոշումը պայմանավորել է նրանով, որ թեև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորի կողմից դրսևորվում է անզգուշություն, այլ խոսքով՝ արարքի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է անզգուշությամբ, սակայն ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները հաճախ խախտվում են գիտակցաբար: Ընդ որում՝ վարորդը, ելնելով կոնկրետ իրադրությունից, իր վարած տրանսպորտային միջոցի առանձնահատկություններից և այլ հանգամանքներից, երբեմն նաև գիտակցում է, որ իր կողմից ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտում թույլ տալու դեպքում մարդու (մարդկանց)

կյանքի կամ առողջության համար վտանգ կառաջացնի, սակայն, ցուցաբերելով հանցավոր անզգուշություն, այնուամենայնիվ, թույլ է տալիս նշված խախտումը:

Է. Ասատրյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը անզգուշություն մեղքի տեսակները սահմանող նյութաիրավական նորմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 30-րդ հոդված) վերլուծության հիման վրա արձանագրեց, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հետևանքների նկատմամբ դրսևորվող անզգուշ մեղքի ձևը կարող է տարբեր կերպ արտահայտվել: Այսպես՝ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը գիտակցում է իր արարքի (գործողության կամ անգործության) պոտենցիալ վտանգավորությունը, նախատեսում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը և, չնայած դրան, հիմնվելով իր հմտությունների, անձանց, սարքավորումների և այլնի վրա, թույլ է տալիս սահմանված անվտանգության կանոնների խախտում՝ առանց բավարար հիմքերի հույս ունենալով, որ վտանգավոր հետևանքները կկանխվեն:

Հանցավոր անփութությունը բնութագրվում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը չնախատեսելով, երբ անփութությամբ գործող անձը, իրական հնարավորություն և պարտավորվածություն ունենալով նախատեսել վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, բավարար շրջահայացություն, ուշադրություն և հոգատարություն չի ցուցաբերում այդ հետևանքները կանխելու համար:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ընդունում է, որ հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորված անզգուշ մեղքի վերոգրյալ տարատեսակները, ելնելով գործի փաստական հանգամանքների առանձնահատկություններից, տարբեր կերպ են բնորոշում հանցավորի անձնավորության և կատարված հանցագործության վտանգավորության աստիճանը: Այսպես՝ հանցավոր անփութության դեպքում անձը չի նախատեսում իր արարքի արդյունքում ծանր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, հետևաբար չի գիտակցում նաև իր կողմից տվյալ իրադրությունում թույլ տրված խախտման վտան-

գավորությունը: Մինչդեռ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը գիտակցում է, որ իր կողմից թույլ տրված խախտման արդյունքում կարող են վտանգավոր հետևանքներ առաջանալ, այսինքն՝ նա գիտակցում է իր արարքի վտանգավորությունը և, չնայած դրան, թույլ է տալիս նշված խախտումը, ինչը վկայում է հանցավորի անձնավորության և կատարված հանցագործության վտանգավորության առավել բարձր աստիճանի մասին:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Է. Ասատրյանի* գործով որոշմամբ զարգացրել է *Ա. Սահակյանի* գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ շեշտելով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով հանցավորի նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության համաչափ միջոց կիրառելու համար դատարանները հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն այն հանգամանքին, թե տրանսպորտային միջոցի վարորդը ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումը գիտակցաբար է արդյոք թույլ տվել, բացի այդ, տվյալ խախտման արդյունքում ինչպես ընդհանուր առմամբ, այնպես էլ կոնկրետ իրադրությունում որքանով էր հավանական ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու հնարավորությունը, և որքանով էր ակնհայտ տրանսպորտային միջոցը վարողի համար իր կողմից թույլ տված խախտման և հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման միջև պատճառական կապի զարգացման հավանականությունը:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ *Է. Ասատրյանը* «Կամազ» մակնիշի ավտոմեքենայով՝ բարձրված 20 տոննա բեռով, լուսացույցի կարմիր լույսի տակ կանգնած լինելով, հայտնաբերելով իր երթևեկության ուղղության լուսացույցով կարգավորվող հետիոտնային անցումով փողոցը հատող հետիոտներին և չհամոզվելով երթևեկության անվտանգության մեջ, վերսկսել է երթևեկությունը՝ հնարավորություն չտալով հետիոտնին դուրս գալ վտանգավոր գոտուց, ինչի տեխնիկական հնարավորությունն ու-

նեցել է, վրաերթի է եկթարկել Ա. Մելիքյանին և անզգուշությամբ նրան պատճառել մահ:

Ընդ որում՝ ամբաստանյալ Է. Ասատրյանը նախաքննության ընթացքում ցուցմունք է տվել, որ նկատել է իր առջևով հետիոտնային անցումով փողոցը հատող տղամարդուն և կնոջը, արգելակել և սպասել է, մինչև տղամարդն անցել է մեքենայի դիմացից, և կարծելով, թե կինը նույնպես դուրս է եկել վտանգավոր գոտուց՝ վերսկսել է երթևեկությունը: Կանգ գծից 7–8 մետր տարածություն անցնելուց հետո միայն նկատել է, որ վրաերթի է եկթարկել կնոջը:

Մեջբերված հանգամանքները գնահատելով շարադրված իրավական վերլուծության լույսի ներքո՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ ստորադաս դատարանները Է. Ասատրյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու մասին որոշում կայացնելիս ուշադրություն չեն դարձրել թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթին և այն պատշաճ գնահատականի չեն արժանացրել, ինչպես նաև որևէ միջոց չեն ձեռնարկել՝ պարզելու թույլ տրված խախտման և դրա հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ Է. Ասատրյանի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքը:

ԲԱԺԻՆ 4

ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԵՎ ՊԱՏԺԻՑ ԱՉԱՏԵԼԸ

Քրեական իրավունքի հանրաճանաչ պատվիրանն է, որ յուրաքանչյուր հանցանք կատարած անձ անխուսափելիորեն պետք է ենթարկվի պատասխանատվության, ինչը հանցագործությունների կանխարգելման կարևորագույն միջոցներից է, թերևս առավել արդյունավետ, քան պատժի խստությունը: Պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքն իր ամրագրումն է ստացել նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 7-րդ հոդվածում, որի 1-ին մասի համաձայն՝ հանցանք կատարած յուրաքանչյուր անձ ենթակա է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված պատժի կամ քրեաիրավական այլ ներգործության:

Այդուհանդերձ, քրեական օրենսդրությունը նախատեսում է նաև ոչ արդարացման (ոչ ռեաբիլիտացիոն) հիմքով քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու մի շարք հնարավորություններ, որոնք, ըստ էության, շեղում են պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքից, սակայն չեն խոչընդոտում հանցավոր ոտնձգությունից անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը և թույլ են տալիս հասնել քրեական օրենսդրության նպատակների իրագործմանը՝ առանց պատժի ռեալ կիրառման:

Քրեական պատասխանատվությունից և պատժից ազատելու հետ կապված իրավահարաբերությունները կանոնակարգող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասի համապատասխան հոդվածների համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է հետևյալ հիմնախնդիրներին.

- քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում,

- քրեական պատասխանատվությունից ազատելն իրադրության փոփոխման դեպքում,
- քրեական պատասխանատվությունից ազատելը վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով,
- պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը:

§ 4.1. Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում

ՀՀ քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասում, ի թիվս այլոց, նախատեսված է քրեական պատասխանատվությունից անձին ազատելու հնարավորություն տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդված): Նյութական իրավունքի հենց այս դրույթի մեկնաբանությանն է նվիրված ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից *Աշոտ Սիմոնի Բաբայանի գործով 2011 թ. հունիսի 13-ին* կայացված *թիվ ԵԱԲԴ/0157/01/10* որոշումը (այսուհետ՝ *Ա. Բաբայանի* գործով որոշում), որով հաշտության հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցի կապակցությամբ ապահովվել է օրենքի միատեսակ կիրառություն:

Ա. Բաբայանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր ակտիվ մեկնաբանական հնարքների միջոցով լուծել է հաշտության հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունը նախատեսող նյութական և դատավարական նորմերում առկա անհստակությունը: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառված վնասը:

Մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետում ամրագրված է, որ քրեական գործ չի կարող հարուցվել, և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման,

եթե (...) տուժողը հաշտվել է կասկածյալի կամ մեղադրյալի հետ:

Մեջբերված դրույթների համեմատական վերլուծությունից ակնհայտ է, որ տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտության վերաբերյալ դրանցում առկա ձևակերպումները տարբեր են: Եթե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի իմաստով հաշտության փաստի հաստատման համար բավարար է արձանագրել, որ հաշտվել է տուժողը, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի իմաստով՝ հանցանք կատարած անձը:

Քննարկման առարկա որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը շարադրված իրավակարգավորումները գնահատել է որպես ոչ հստակ և միակողմանի՝ մատնանշելով և հաջորդաբար վերլուծելով այն երեք նախապայմանները, որոնց առկայության դեպքում միայն վարույթն իրականացնող մարմինը հնարավորություն կստանա իրացնել իր հայեցողական լիազորությունը և հաշտության հիմքով անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն *Ա. Բաբայանի* գործով որոշման մեջ արձանագրել է, որ՝

«(...) հաշտության հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը վարույթն իրականացնող մարմնի հայեցողական լիազորությունն է, որի իրացումը ենթադրում է որոշակի նախապայմանների առկայություն: Դրանք են՝

1) անձի կողմից ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած լինելը,

2) տուժողի և հանցանք կատարած անձի հաշտությունը,

3) պատճառված վնասը հատուցած կամ այլ կերպ հարթած լինելը:

Միևնույն ժամանակ վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է հրաժարվել իր լիազորությունն իրացնելուց, եթե բացակայում է նշված երեք նախապայմաններից (իրավաչափության պայմաններից) մեկը կամ մի քանիսը (...):»:

Մեջբերված նախապայմաններից առաջինը (ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած լինելը), կարծում ենք, լրացուցիչ պարզաբանումների կարիք չունի: Ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների հասկացությունը սպառնիչ կերպով պարզաբանված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասում:

Առավել ուշագրավ են երկրորդ նախապայմանի վերաբեր-

յալ 33 վճռաբեկ դատարանի կատարած մեկնաբանությունները, որոնց միջոցով հստակորեն սահմանվել է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար անհրաժեշտ հաշտության կամավոր և փոխադարձ լինելու անհրաժեշտությունը: Այս կապակցությամբ 33 վճռաբեկ դատարանը շեշտում է, որ՝

«(...) Հանցանք կատարած անձի համար հաշտությունը հանցանքի կատարման մեջ իրեն մեղավոր ճանաչելն է, այդ արարքի համար զղջալը, ափսոսանք հայտնելը, իսկ տուժողի համար՝ հանցանք կատարած անձին ներելը: Բացի այդ, հաշտությունը ենթադրում է տուժողի և ենթադրյալ հանցագործի կամավոր և փոխադարձ համաձայնություն միմյանց հետ հաշտվելու վերաբերյալ: Այսինքն՝ հաշտությունը պետք է լինի ինչպես գործողություն, այնպես էլ փոխադարձ գործողությունների արդյունք:

Հաշտության կամավոր բնույթը ենթադրում է հաշտվելու վերաբերյալ կողմերի ինքնուրույն և ազատ կամահայտնություն:

Հաշտության փոխադարձ բնույթը նշանակում է, որ կողմերից երկուսն էլ պետք է հայտարարեն հաշտության մասին:

Հաշտության կամավոր և փոխադարձ բնույթի բացակայության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը չի կարող որոշում կայացնել հաշտության հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ: Այսինքն՝ հաշտությունը երկու կողմերի փոխադարձ կամահայտնությունն է, այն երբեք չի կարող կրել միակողմանի բնույթ, և եթե տուժողը ցանկություն է հայտնում հաշտվելու, իսկ հանցանք կատարած անձը դրան առարկում է, կամ հակառակը, ապա հաշտության հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավական հիմքը բացակայում է: Նույն կերպ հաշտությունը կամավոր և փոխադարձ չի կարող համարվել, հետևաբար այդ հիմքով քրեական գործի վարույթը չի կարող դադարեցվել, եթե հաշտությունը հետևանք է տուժողի նկատմամբ հանցանք կատարած անձի գործադրած ոչ իրավաչափ ներգործության (...):»:

Սույն գործով առաջին աստիճանի դատարանի դիրքորոշումը հիմնված էր այն հանգամանքի վրա, որ հաշտության հիմքով

քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հարցը լուծելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր չէ հաշվի առնել հանցավորի դիրքորոշումը կամ առարկությունները: Այս հիմնավորմամբ դատարանը հաշտության հիմքով *Ա. Բաբայանի* նկատմամբ քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում էր կայացրել այն պայմաններում, երբ ինչպես ամբաստանյալը, այնպես էլ նրա պաշտպանը ոչ միայն չէին հայտարարել տուժողի հետ հաշտվելու մասին, այլև ընդհանրապես չէին ընդունում մեղադրանքը:

Հաշտության հասկացությունը սահմանող նյութադատավարական դրույթների համակարգային վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանում է, որ հաշտությունը երկու կողմերի փոխադարձ կամահայտնությունն է և երբեք չի կարող կրել միակողմանի բնույթ. եթե տուժողը հաշտվելու ցանկություն է հայտնում, իսկ հանցանք կատարած անձը առարկում է, կամ հակառակը, ապա հաշտության հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավական հիմքը բացակայում է: Հետևաբար, քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը կողմերի հաշտությունն արձանագրելու և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը կիրառելու համար պետք է փաստի, որ ինչպես տուժողը, այնպես էլ հանցագործության համար մեղադրվողն իրենց ինքնուրույն և ազատ կամահայտնության արդյունքում հայտարարել են հաշտության մասին:

Կարծում ենք, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումն ամբողջապես արդարացված է և հաշտության հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեպքում լիարժեքորեն կապահովվի ինչպես տուժողի, այնպես էլ հանցավորի իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանությունը, առավել ևս, որ, ինչպես արդեն նշվեց, այս հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցումը ոչ արդարացնող (ոչ ռեաբիլիտացիոն) բնույթ է կրում:

Անդրադառնալով իրավաչափության երրորդ պայմանին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն *Ա. Բաբայանի* գործով որոշման մեջ պարզաբանել է «պատճառված վնաս» հասկացության էությունը՝ փաստելով, որ՝

«(...) հաշտության հիմքով անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու իրավաչափության այս պայմանի իմաստով պատճառված վնասը հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված ֆիզիկական, գույքային և բարոյական վնասն է:

Յետևաբար, հանցանք կատարած անձը չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա չի հատուցել կամ այլ կերպ չի հարթել տուժողին հանցագործությամբ անմիջականորեն պատճառված ֆիզիկական, գույքային և բարոյական վնասը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը սահմանում է, որ եթե տուժողն իրեն պատճառված վնասի հատուցման պահանջ չի ներկայացնում, կամ տուժողն ու հանցանք կատարած անձը համաձայնության են գալիս վնասն ապագայում հատուցելու մասին, կամ տուժողը զիջում է պարտքը կամ պարգապես չի ցանկանում ստանալ իրեն պատճառված վնասի փոխհատուցում, ապա այդ հանգամանքը չի կարող խոչընդոտել հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից հաշտության հիմքով ազատելուն»:

Սույն գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարծում է, որ հաշտության հիմքով Ա. Բաբայանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի որոշումն իրավաչափ չէր, քանի որ իրականում ամբաստանյալի և տուժողի միջև կամավոր և փոխադարձ հաշտություն չի եղել: Արդյունքում Նշված դատական ակտը բեկանելու և գործը նույն դատարան՝ նոր քննության ուղարկելու մասին վերաքննիչ դատարանի որոշումը ճանաչվել է հիմնավորված և թողնվել օրինական ուժի մեջ:

§ 4.2. Քրեական պատասխանատվությունից ազատելն իրադրության փոփոխման դեպքում

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 74-րդ հոդվածը նախատեսում է անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունն իրադրության փոփոխման դեպքում: Նշված իրավա-նորմի համաձայն՝ առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության

հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե պարզվի, որ իրադրության փոփոխման հետևանքով այդ անձը կամ նրա կատարած արարքը դադարել է հանրության համար վտանգավոր լինելուց:

Ինչպես հետևում է վերը շարադրված նյութական իրավունքի նորմի վերլուծությունից՝ իրադրության փոփոխման դեպքում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատել թույլատրվում է, եթե մեղսագրվող հանցանքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության է և կատարվել է առաջին անգամ: Ընդ որում՝ օրենքում ամրագրված է իրադրության փոփոխման դեպքում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու երկու ինքնուրույն հիմք, այն է՝

✓ իրադրության փոփոխման հետևանքով անձը դադարել է հանրության համար վտանգավոր լինելուց.

✓ իրադրության փոփոխման հետևանքով արարքը դադարել է հանրության համար վտանգավոր լինելուց:

Յուրի Արամայիսի Ղալաջյանի գործով 2011 թ. հոկտեմբերի 20-ին կայացված թիվ ԼԴ/0009/11/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Յ. Ղալաջյանի գործով որոշում) ԶՀ վճռաբեկ դատարանը պարզաբանել է, որ ԶՀ քրեական օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի իմաստով՝ իրադրությունը քրեական օրենքով պաշտպանվող հասարակական հարաբերությունների այն վիճակն է, որոնց անձը ներգրավված է եղել հանցանքի կատարման պահին, հետևաբար իրադրության փոփոխությունը՝ որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք, հասարակական հարաբերությունների այդ վիճակի որակական, կայուն փոփոխությունն է, որը տեղի է ունեցել որևէ իրադարձության հետևանքով:

Շարադրված վերլուծության լույսի ներքո ԶՀ վճռաբեկ դատարանը Յ. Ղալաջյանի գործով որոշմամբ մատնանշել է իրադրության փոփոխման հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու բովանդակային երաշխիքները: Վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) Իրադրության փոփոխման հետևանքով անձի՝ հանրության համար վտանգավորության կորուստը ենթադրում է այնպիսի փոփո-

խութիւնների առկայութիւն, որոնց արդիւնքում հանցանք կատարած անձը դադարում է հանրութեան համար վտանգավոր լինելուց: Դա տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ հանցագործութիւնից հետո անձի կյանքի և գործունեութեան պայմաններում կատարված փոփոխութիւնները զրկում են նրան հասարակական հարաբերութիւններին այնպիսի վնաս պատճառելու հնարավորութիւնից, ինչպիսին նա պատճառել է՝ նախքան այդ փոփոխութիւնները, այսինքն՝ կատարված փոփոխութիւնները պետք է էականորեն նվազեցնեն նոր հանցանք կատարելու՝ անձի օբյեկտիվ հնարավորութիւնը:

Իրադրութեան փոփոխման հետևանքով հանցավոր արարքի հանրային վտանգավորութեան կորուստը ենթադրում է հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում այնպիսի էական փոփոխութիւնների առկայութիւն, որոնց արդիւնքում հանցավորի արարքը դադարում է հանրութեան համար վտանգ ներկայացնելուց՝ անկախ այն բանից, որ տվյալ պահին գործող քրեական օրենսգրքով այդ արարքը դեռևս համարվում է հանցավոր (...):

Վերոգրյալ վերլուծութեան լույսի ներքո ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 3. Ղալաջյանի գործով որոշման մեջ մատնանշել է հինգ կետից բաղկացած իրավական հարցերի այն շրջանակը, որոնք վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից պետք է քննութեան առնվեն և պարզաբանվեն իրադրութեան փոփոխման հիմքով անձին քրեական պատասխանատւութիւնից ազատելու հարցը լուծելիս: Դրանք են՝

- «1. հանցանքի կատարման պահին առկա իրադրութիւնը,
2. նոր (փոփոխված) իրադրութիւնը,
3. իրադարձութիւնը, որի հետևանքով տեղի է ունեցել իրադրութեան փոփոխութիւնը,
4. հանցանք կատարած անձի կամ նրա կատարած արարքի հանրային վտանգավորութեան կորստի կոնկրետ դրսևորումը,
5. պատճառական կապը նոր (փոփոխված) իրադրութեան և հանցանք կատարած անձի կամ արարքի հանրային վտանգավորութեան կորստի միջև»:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրութեամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ նախաքննութեան

մարմինն իրադրության փոփոխման հիմքով Յ. Ղալաջանին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին իր որոշումը պատճառաբանել էր այն հանգամանքով, որ նա առաջին անգամ կատարել է միջին ծանրության հանցագործություն, բնութագրվում է դրական, ինչպես նաև նպատակահարմար չէ քրեական պատասխանատվության ենթարկել միաժամանակ և՛ հորը, և՛ որդուն:

Նշված փաստական հանգամանքները գնահատելով մեջբերված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ սույն գործով հանցանք կատարած անձի կամ նրա կատարած արարքի հանրային վտանգավորության կորստի կոնկրետ դրսևորումը հիմնավորված չէ, քանզի այն պատճառաբանությունը, թե «նպատակահարմար չէ միաժամանակ և՛ հորը, և՛ որդուն քրեական պատասխանատվության ենթարկելը», անձի կամ նրա կատարած արարքի հանրային վտանգավորության կորստի կոնկրետ դրսևորում չէ: Արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ Յ. Ղալաջանին իրադրության փոփոխման հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մասին նախաքննության մարմնի որոշումն օրինական և հիմնավորված չէ:

§ 4.3. Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածը նախատեսում է վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պայմանները: Քրեական օրենքով սահմանված վաղեմության ժամկետներն անցնելու դեպքում կատարված հանցանքը և այն կատարած անձը կորցնում են իրենց հանրային վտանգավորությունը, հետևաբար աննպատակահարմար է դառնում նաև հանցավորին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը:

Ի տարբերություն քրեական պատասխանատվությունից ազատելու արդեն իսկ քննարկված հիմքերի՝ վաղեմության ժամկետն

անցնելը քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանք է: Վաղեմության ժամկետն անցած լինելու դեպքում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունն է, այլ ոչ թե հայեցողական լիազորությունը: Բացառություն է կազմում միայն ցմահ ազատազրկմամբ պատժվող արարք կատարած անձանց նկատմամբ վաղեմության ժամկետի կիրառման հարցը, որը լուծում է դատարանը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 75-րդ հոդվածի 5-րդ մաս):

Հարկ է նշել, որ վաղեմության ժամկետի կիրառմամբ քրեական պատասխանատվությունից ազատելն արգելվում է, եթե դրա դեմ առարկում է ենթադրաբար հանցանք կատարած անձը:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետում ամրագրված է, որ քրեական գործ չի կարող հարուցվել, և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե անցել են վաղեմության ժամկետները:

Նույն հոդվածի 6-րդ մասը սահմանում է, որ «[վաղեմության ժամկետն անցնելու հիմքով] գործի վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը: Այս դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է սովորական կարգով»:

Անահիտ Հայկի Սաղաթեյանի գործով 2011 թ. հոկտեմբերի 20-ին կայացված թիվ ԳԴ5/0022/01/10 որոշման մեջ (այսուհետ՝ Ա. Սաղաթեյանի գործով որոշում), ի թիվս այլ հարցերի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը համադրված վերլուծության է ենթարկել վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հնարավորությունը նախատեսող, ինչպես նաև դրա իրականացման դատավարական կարգը սահմանող իրավադրույթները՝ փաստարկելով, որ այս հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պարտադիր նախապայմանը՝ ենթադրաբար հանցանք կատարած անձի համաձայնությունը, անհրաժեշտ է միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործն արդեն իսկ հարուցվել է, և անձը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, այսինքն՝ նրա նկատմամբ

սկսվել է քրեական հետապնդում: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն *Ա. Սադաթեյյանի* գործով որոշման մեջ իրավական դիրքորոշում արտահայտեց այն մասին, որ՝

«(…) Բոլոր այն դեպքերում, երբ քրեական գործը դեռ հարուցված չէ, կամ քրեական գործը հարուցվել է, սակայն որևէ անձի մեղադրանք չի առաջադրվել, և անցել են վաղեմության ժամկետները, ենթադրյալ իրավախախտում կատարած անձի համաձայնությունն անհրաժեշտ չէ, և մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է իր նախաձեռնությամբ հրաժարվել քրեական գործի հարուցելուց կամ որոշում կայացնել հարուցված քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին: Այլ կերպ ասած՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ժամկետներն անցած լինելն ինքնին բացառում է քրեական գործի վարույթը և քրեական հետապնդումը՝ անկախ ենթադրյալ իրավախախտում կատարած անձի համաձայնությունից կամ առարկությունից. համաձայնության հարցն առաջ է գալիս միայն կոնկրետ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում սկսելուց՝ նրան մեղադրանք առաջադրելուց հետո»:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ և վերլուծությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ ինչպես քրեական գործը հարուցելու, այնպես էլ *Ա. Սադաթեյյանի* մեղադրանք առաջադրելու պահին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած են եղել, հետևաբար մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնի՝ քրեական գործ հարուցելու, իսկ այնուհետև նաև քրեական հետապնդում սկսելու մասին որոշումները եղել են ոչ իրավաչափ և կայացվել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի պահանջների խախտմամբ: *Ա. Սադաթեյյանի* գործով ստորադաս դատարանների կողմից կայացված դատական ակտերը բեկանվեցին, և գործն ուղարկվեց առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քրեադատավարական օրենսգիրքը չի բովանդակում անձի խախտված իրավունքները վերականգնելու մասին որևէ իրավանորմ, որը կանոնակարգեր այն իրավիճակը, երբ իրավասու մարմինը (պաշտոնատար անձը) քրեական հետապն-

դումը բացառող հանգամանքների առկայության, մասնավորապես՝ քրեական հետապնդման ենթարկելու վաղեմության ժամկետներն անցած լինելու պայմաններում, այնուամենայնիվ, հարուցել է քրեական գործ և մեղադրանք ներկայացրել որևէ անձի: Այս դեպքում անվիճելի է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի հիման վրա քրեական հետապնդման դադարեցումը չի ծառայի իր նպատակին, քանի որ այն արդարացնող (ռեաբիլիտացիոն) հիմք չէ, հետևաբար չի վերականգնի անձի իրավունքներն այն տեսքով, որը գոյություն ուներ նախքան նրա նկատմամբ ապօրինաբար քրեական հետապնդում սկսելը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն Ա. Սաղաթելյանի գործով որոշման մեջ նույնպես չի անդրադարձել այս հարցին:

Կարծում ենք, որ առկա իրավակարգավորումների պայմաններում ամբողջապես արդարացված է սույն գործի նոր քննության արդյունքում առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացված դատական ակտը, որով քրեական գործի վարույթը կարճվել և Ա. Սաղաթելյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ արդարացման հիմքով:

§ 4.4. Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելը

Դատարանի կողմից հանցավորի նկատմամբ նշանակված քրեական պատժի կատարումը նպատակ է հետապնդում ապահովել քրեական օրենքով նախատեսված պատժի նպատակների կենսագործումը, այդ թվում՝ դատապարտյալի ուղղումը: Միևնույն ժամանակ օրենսդիրը նախատեսում է ազատագրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ կրող անձանց պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հնարավորություն այն դեպքերի համար, երբ դատապարտյալի ուղղումն իրականացվել է մինչև պատժի ժամկետի ավարտը: Վաղաժամկետ ազատման հիմքերը, պայմանները և կարգն ամրագրված են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածում:

Ինչպես արդեն նշվեց, պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու համար հիմք է հանդիսանում դատարանի համոզմունքն առ այն, որ դատապարտյալն ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի: Ուստի բնական է, որ նման հետևության դատարանը կարող է հանգել միայն պատժի առավել կամ պակաս տևական ժամանակահատված դատապարտյալի կողմից կրելուց հետո: Այլ խոսքով՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու պայման է հանդիսանում նշանակված պատժի որոշակի մասը դատապարտյալի կողմից փաստացի կրած լինելու հանգամանքը: Ընդ որում՝ օրենսդիրը, կատարած հանցագործության ծանրության աստիճանից ելնելով, նախատեսում է տարբերակված ժամկետներ, որոնք կրելուց հետո հնարավոր է պայմանական վաղաժամկետ ազատում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը սահմանում է, որ պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել միայն, եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է ծանր հանցագործության համար նշանակված պատժի ոչ պակաս, քան կետը:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կարող է կիրառվել կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով կարող է փոխարինվել, եթե դատապարտյալը փաստացի կրել է պատժի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքով դրա համար սահմանված նվազագույն ժամկետը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից *Սամվել Վլադիմիրի Սուլյանի* գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ի թիվ ԵԷԴ/0026/12/12 որոշման (այսուհետ՝ Ս. Սուլյանի գործով որոշում) կայացումը պայմանավորված է եղել օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման, ինչպես նաև իրավունքի զարգացման գործառույթի իրացման խնդրով: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված՝ պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու պայմանի մեկնաբանման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությանը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով *Ս. Սուլյանը* մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 179-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և դատապարտվել ազատազրկման 2 տարի ժամկետով: Այնուհետև, քրեակատարողական հիմնարկի պետի որոշմամբ, *Ս. Սուլյանի* նկատմամբ կիրառվել են Համաներման ակտի պահանջները, և նշանակված պատիժը կրճատվել է մեկ քառորդով, ինչի հետևանքով մնացել է կրելու ազատազրկում 1 տարի 6 ամիս 4 օր ժամկետով:

Համաներման ակտի կիրառման արդյունքում ձևավորված պատժի կեսից ավելին փաստացի կրելուց հետո քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմը դատապարտյալ *Ս. Սուլյանին* պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին միջնորդագիր է ներկայացրել դատարան, որն էլ, ի վերջո, վերաքննիչ դատարանի կողմից բավարարվել է:

Դատապարտյալ *Ս. Սուլյանին* պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու մասին որոշման դեմ բերված վճռաբեկ բողոքում գործով դատախազը կարծիք էր հայտնել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու պայմանը՝ նշանակված պատժի որոշակի ժամկետը փաստացի կրելու պարտավորությունը, վերաբերում է բացառապես դատարանի դատավճռով նշանակված պատժին, այլ ոչ թե Համաներման ակտի կիրառման արդյունքում մնացած պատժին: Հետևաբար, չնայած այն հանգամանքին, որ դատապարտյալ *Ս. Սուլյանի* նկատմամբ նշանակված պատիժը Համաներման ակտի կիրառման արդյունքում կրճատվել է մեկ քառորդով, այնուամենայնիվ, վերջինիս պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու գործընթացը կարող էր սկսվել միայն դատավճռով նշանակված պատժի կեսը փաստացի կրելուց հետո:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ս. Սուլյանի* գործով որոշմամբ վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետում առկա «նշանակված պատիժ», ինչպես նաև ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին

մասում առկա «պատիժ» հասկացությունները՝ դրանք համադրելով օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունված Համաներման ակտի կիրառմամբ դատարանի նշանակած պատժից դատապարտյալի լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվելու հնարավորությունը սահմանող քրեաիրավական նորմի՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածի հետ: Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետում առկա «նշանակված պատիժ»-ը, այնպես էլ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին մասում առկա «պատիժ»-ը օրենքով սահմանված կարգով դատապարտյալի նկատմամբ կայացված, օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով նշանակված և Համաներման ակտի կիրառմամբ փոփոխության ենթարկված պատիժն է:

Այսպիսով՝ Ս. Մուլյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր անհամաձայնությունը հայտնեց բողոքաբերի կարծիքի հետ՝ իրավական դիրքորոշում ձևավորելով այն մասին, որ՝

«(...) եթե դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով անձի նկատմամբ նշանակված պատժի ժամկետը Համաներման ակտի կիրառմամբ փոփոխության է ենթարկվում, տվյալ անձին պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու հարցը պետք է լուծվի՝ ելնելով ոչ թե դատավճռով սահմանված ժամկետից, այլ այն ժամկետից, որը ձևավորվել է Համաներման ակտի կիրառմամբ այդ պատժի չկրած մասի կրճատման արդյունքում: Մասնավորապես, ծանր հանցագործության համար ազատազրկման կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ կրող անձը պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատվելու իրավունք պետք է ձեռք բերի, եթե փաստացի կրել է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով նշանակված և Համաներման ակտի կիրառմամբ փոփոխված, այդ թվում՝ պատժի չկրած մասի կրճատման արդյունքում ձևավորված պատժի վերջնական ժամկետի կետը»:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո գնահատելով գործի փաստական հանգամանքները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ

ազատելու մասին քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմի միջնորդությունը դատարան ներկայացնելու պահի դրությամբ դատապարտյալ Ս. Սուլյանը փաստացի կրել էր նշանակված պատժի՝ օրենքով սահմանված մասը, ուստի վաղաժամկետ ազատելու պայմանը պահպանված է: Արդյունքում դատապարտյալ Ս. Սուլյանի՝ պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատման գործընթացն այս առումով ճանաչվել է իրավաչափ, վճռաբեկ բողոքը՝ մերժվել, իսկ բողոքարկված դատական ակտը թողնվել օրինական ուժի մեջ:

ԲԱԺԻՆ 5

ՀԱՄԱՆԵՐՈՒՄ

Համաներումը (լատիներեն՝ *amnestia* – մոռացություն, ներում) օրենսդիր իշխանության բարձրագույն մարմնի կողմից ընդունվող մարդասիրական բնույթ ունեցող այն պետաիրավական նորմատիվ ակտն է, որով հնարավոր է դառնում հանցանք կատարած անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից, մեղմացնել պատիժը կամ վերացնել դատվածությունը:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 82-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ հանցանք կատարած անձն օրենսդիր մարմնի կողմից ընդունվող Համաներման ակտով կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, իսկ դատապարտյալը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել ինչպես հիմնական, այնպես էլ լրացուցիչ պատժից, կամ պատժի չկրած մասը կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժատեսակով, կամ կարող է վերացվել դատվածությունը:

Ինչպես հետևում է մեջբերված նյութաիրավական նորմի վերլուծությունից՝ համաներումը միայն նորմատիվ հիմք է ստեղծում դրա ներգործության տակ ընկնող անձանց քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից ազատելու, պատիժը մեղմացնելու կամ դատվածությունը վերացնելու համար: Կոնկրետ անձի նկատմամբ Համաներման ակտի այս կամ այն դրույթի կիրառությունն ապահովվում է համաներման կիրառման մասին անհատական ակտով՝ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշմամբ, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշմամբ, դատարանի մեղադրական դատավճռով՝ պատժից ազատելով և այլն:

Համաներման ակտի կիրառումը հնարավոր է քրեական դատավարության ցանկացած փուլում, իսկ դրա կիրառման սահմանափակումները հիմնականում նախատեսված են Համաներման ակտով և պետք է պահպանվեն անվերապահորեն: Մասնավորապես՝ Համաներման ակտում նախատեսվում են այն կանոններ,

որոնք սահմանում են անձանց շրջանակը, որոնց նկատմամբ համաներումը կիրառելի չէ, ինչպես նաև սահմանում են, թե հանցանք կատարած անձինք ինչ չափով պետք է օգտվեն համաներումից՝ պետք է ազատվեն քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից, կամ կարող է մեղմացվել պատիժը, կամ վերացվել դատվածությունը: Այդ կանոններից շեղումները, այդ թվում՝ նախատեսված համաներման չկիրառումը կամ նախատեսվածից դուրս համաներման կիրառումը կարող են հանգեցնել օրինականության սկզբունքի խախտման և կամայականության:

Դրանով է պայմանավորված ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից մի շարք որոշումների կայացումը, որոնց միջոցով, իրացնելով օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման իր սահմանադրական գործառույթը, դատարանն ապահովել է միատեսակ դատական պրակտիկա համաներման կիրառության սահմանափակումների, ինչպես նաև դրանց հետ համակարգային կապի մեջ գտնվող մի շարք այլ հարցերի կապակցությամբ:

Այդպիսին է նաև *Վ. Ավետիսյանի* գործով որոշումը, որտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախադեպային նշանակության իրավական դիրքորոշումներ է արտահայտել երկու կամ ավելի հանցանք կատարելու (հանցանքների բազմակիության) դեպքում Համաներման ակտի և հանցագործությունների համակցության կանոնների կիրառման և դրա հետ փոխկապակցված այլ հարցերի կապակցությամբ:

Մասնավորապես՝ սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ առաջին ատյանի դատարանը Վ. Ավետիսյանի նկատմամբ կայացրել է մեղադրական դատավճիռ, որով վերջինիս մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետով, 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 364-րդ հոդվածի 1-ին մասով և հանցանքների համակցության կանոններով նրա նկատմամբ որպես պատիժ է սահմանել ազատազրկում՝ 2 տարի 6 ամիս ժամկետով:

Ամբաստանյալի բերած վերաքննիչ բողոքի հիման վրա քննության առնելով քրեական գործը՝ վերաքննիչ դատարանը բեկանել է կայացված դատավճիռը, կիրառել «Հայաստանի Հան-

րապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թ. մայիսի 26-ի որոշման 6-րդ կետի 2-րդ ենթակետը և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի 1-ին մասով, 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական գործի վարույթը կարճել, իսկ Վ. Ավետիսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցրել: Համաներման ակտի 1-ին կետի 1-ին ենթակետի կիրառմամբ Վ. Ավետիսյանն ազատվել է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նշանակված պատժից:

Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել գործով մեղադրողը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացնելով հետևյալ իրավական հարցը. անձի կողմից երկու կամ ավելի հանցանք կատարելու դեպքում համաներումը ենթակա է կիրառման հանցագործությունների համակցության կանոնները կիրառելուց հետո, թե՞ յուրաքանչյուր հանցագործության համար առանձին:

Բարձրացված հարցին պատասխանելու նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ «Չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» («Nullum crimen, nulla poena sine lege») սկզբունքի համատեքստում վերլուծության է ենթարկել համաներման ինստիտուտը՝ ընդհանրապես, և Համաներման ակտի որոշ դրույթներ՝ մասնավորապես: Նշված վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ համաներման կիրառելիությունը և համաներման կիրառման արդյունքում վրա հասնող իրավական հետևանքները (քրեական գործի կարճում, պատժից ազատում, պատժաչափի չկրած մասի կրճատում և այլն) օրենսդիրը կատարված հանցագործությունների քանակից կախվածության մեջ չի դրել: Այսինքն, եթե Համաներման ակտի համապատասխան դրույթներից բխում է, որ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում չպետք է հարուցել կամ իրականացնել, կամ անձը ենթակա է պատժից ազատման, ապա կատարված արարքների թվաքանակն ինքնին որևէ կերպ չի կարող խոչընդոտել համաներումը տառացի նշանակությամբ մեկնաբանելու և կիրառելու համար:

Հանցագործությունների համակցության դեպքում համաներման կիրառման սահմանափակումն օրենսդիրը նախատեսել է միայն մեկ դեպքում՝ համաներման չկիրառման հիմքում դնելով ոչ թե հանցանքների քանակական, այլ որակական կողմը. եթե առկա է թեկուզ մեկ այնպիսի հանցագործություն, որի նկատմամբ համաներումը կիրառելի չէ (Համաներման ակտի 9-րդ կետի 8-րդ ենթակետ): Համաներման կիրառման մյուս սահմանափակումները պայմանավորված չեն հանցագործությունների զուտ թվաքանակով:

Բացի այդ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նյութադատավարական օրենսդրության համապատասխան դրույթների (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ, 66-րդ հոդվածներ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 360-րդ հոդված), ինչպես նաև Համաներման ակտի ուսումնասիրության և վերլուծության արդյունքում փաստել է, որ դրանցում առկա չէ այնպիսի կարգավորում, որն անձի կողմից մի քանի հանցագործություն կատարած լինելու դեպքում հանցանքների համակցության կանոնների կիրառության համար կսահմաներ առաջնահերթություն Համաներման ակտի կիրառության նկատմամբ՝ կպարտադրեր սկզբից կիրառել հանցանքների համակցության կանոնները և դրանից հետո միայն քննարկել Համաներման ակտի կիրառելիության հարցը:

Ավելին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարծիք է հայտնել, որ նյութադատավարական օրենսդրության հիշատակված դրույթները պարտավորեցնում են դատարանին անձի նկատմամբ դատավճիռ կայացնելիս յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին պատիժ նշանակել, ապա քննարկել, թե ամբաստանյալն արդյոք պետք է կրի այդ պատիժը: Նշանակված յուրաքանչյուր պատիժը կրելու անհրաժեշտության վերաբերյալ հետևության հանգեցուց հետո միայն դատարանը կարող է կիրառել հանցանքների համակցության կանոնները և որոշել անձի նկատմամբ նշանակվող վերջնական պատիժը: Իսկ եթե դատարանը հանգի հետևության, որ անձը չպետք է կրի առանձին հանցագործության համար նշանակված պատիժը, ապա կրման ոչ ենթակա պատիժն այլևս չի կարող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի կարգով լրիվ կամ մաս-

Նակիորեն գումարվել–համակցվել մյուս պատժի կամ պատիժների հետ, քանի որ այս պարագայում վերանում է հանցանքների համակցության կանոնները կիրառելու թե՛ փաստական և թե՛ իրավական հիմքը:

Վերոգրյալ վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճարել դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ արտահայտել է իր դիրքորոշումը.

«(...) հանցագործությունների համակցության այն դեպքերում, երբ համաներումը բոլոր հանցանքների նկատմամբ կիրառելի է, դատարանը պարտավորեցված է Համաներման ակտը (տվյալ դեպքում՝ խնդրո առարկա Համաներման ակտը) կիրառել յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին: Այդ առումով էական նշանակություն չունի՝ համաներման կիրառման արդյունքում անձի նկատմամբ պետք է դադարեցվի քրեական հետապնդումը, թե՛ նա պետք է ազատվի նշանակված պատժից:

Այսպես, եթե հանցագործությունների համակցության մեջ ընդգրկված հանցանքներից մեկով կամ մի քանիսով Համաներման ակտի 6–րդ կետի որևէ ենթակետ կիրառելի է, և մյուս հանցանքներով համաներման կիրառման սահմանափակումները բացակայում են, ապա դատարանը մեղադրանքի տվյալ մասով (մասերով) պետք է դադարեցնի քրեական հետապնդումը, ոչ թե նշանակի պատիժ և կիրառի հանցանքների համակցության կանոնները: Նույն կերպ, եթե դատարանը յուրաքանչյուր հանցագործության համար նշանակում է այնպիսի պատժաչափ, որից համաներման ուժով անձը ենթակա է ազատման, ապա դատարանը չպետք է անցնի վերջնական պատժի որոշման փուլ, այլ պետք է լուծի համաներման կիրառման հարցը, քանի որ տվյալ դեպքում նույնպես բացակայում է համաներում կիրառելու օրենքով ամրագրված որևէ սահմանափակում:

Հակառակ պարագայում կարող է տեղի ունենալ անձի նյութական իրավունքի խախտում, այն է՝ Համաներման ակտի կիրառման սահմանափակման բացակայության պայմաններում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 66–րդ հոդվածի կանոններով նշանակված պատիժները լրիվ կամ մասնակիորեն գումարելու միջոցով կարող է սահմանվել

վերջնական այնպիսի պատիժ, որից ազատելու հնարավորություն համաներումը չի նախատեսում, այլ անձը կարող է միայն ակնկալել պատժաչափի չկրած մասը կրճատելու հնարավորություն: Արդյունքում կստացվի, որ համաներումը նրա նկատմամբ չկիրառվեց այնպես, ինչպես նախատեսում էր օրենքը: Այլ կերպ ասած՝ անձը կենթարկվի պատժի՝ առանց օրենքի, ինչը «Չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» («Nullum crimen, nulla poena sine lege») սկզբունքի խախտում է»:

Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Ավետիսյանի գործով որոշմամբ արձանագրել է, որ վերաքննիչ դատարանը Համաներման ակտը Վ. Ավետիսյանի նկատմամբ իրավացիորեն կիրառել է յուրաքանչյուր հանցագործության վերաբերյալ առանձին՝ նրան ազատելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 177-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նշանակված պատժից, 364-րդ հոդվածի 1-ին մասով ու 185-րդ հոդվածի 1-ին մասով կարճելով քրեական գործի վարույթը և դադարեցնելով Վ. Ավետիսյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Հետևաբար, մեղադրողի վճռաբեկ բողոքը մերժվել է, իսկ վերաքննիչ դատարանի որոշումները թողնվել են օրինական ուժի մեջ:

«Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թ. մայիսի 26-ի որոշման 9-րդ կետի 6-րդ ենթակետը նախատեսում է, որ համաներումը չի կիրառվում այն անձանց նկատմամբ, ովքեր չեն հատուցել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով սահմանված նյութական վնասը:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասում ամրագրված է, որ «(...) սույն հոդվածի առաջին մասի 13-րդ կետում նշված հիմքով [ընդունվել է Համաներման ակտ] գործի հարուցման մերժում, վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե չի հատուցվել կամ այլ կերպ չի հարթվել պատճառված վնասը, կամ առկա է վեճ հատուցման ենթակա վնասի կապակցությամբ: Այս դեպքում ևս գործի վարույթը շարունակվում է սովորական կարգով»:

Մեջբերված իրավադրույթների համեմատական վերլուծությունից ակնհայտ է, որ երկուսն էլ նախատեսում են համաներման կիրառման սահմանափակում՝ հանցագործությամբ պատճառված վնասը փոխհատուցված չլինելու դեպքում: Այդուհանդերձ, նշված իրավադրույթները բավականին տարբեր են: Եթե Համաներման ակտի 9-րդ կետի 6-րդ ենթակետն ընդհանրապես բացառում է համաներման կիրառման հնարավորությունն այն անձի նկատմամբ, ով չի հատուցել օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով սահմանված նյութական վնասը, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասը չի թույլատրում համաներման կիրառմամբ գործի հարուցման մերժում, վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում, եթե չի հատուցվել կամ այլ կերպ չի հարթվել պատճառված վնասը, կամ առկա է վեճ հատուցման ենթակա վնասի կապակցությամբ:

Այլ խոսքով՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասը չի բացառում համաներման որոշակի կիրառում, օրինակ՝ պատժից ազատում, պատժի կրճատում հատուցման ենթակա վնասի առկայության պայմաններում: Ընդ որում՝ քրեադատավարական նշված նորմը որպես համաներման կիրառությունը սահմանափակելու հիմք է նշում հատուցման ենթակա վնասի կապակցությամբ առկա վեճը, մինչդեռ Համաներման ակտի 9-րդ կետի 6-րդ ենթակետը որպես այդպիսին նշում է հատուցման ենթակա օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով սահմանված նյութական վնասը:

Համաներման ակտի և քրեադատավարական օրենքի մեջբերված դրույթների վերլուծությանը և կիրառությանն է նվիրված *Գալիկ Նորիկի Ղազարյանի* գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից 2012 թ. մարտի 30-ին կայացված թիվ ՏԴ/0088/01/11 որոշումը (այսուհետ՝ *Գ. Ղազարյանի* գործով որոշում), որտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ՝

«Համաներման ակտի 9-րդ կետի 6-րդ ենթակետի վերլուծությունից բխում է, որ Համաներման ակտն անձի նկատմամբ կիրառելի չէ բոլոր այն դեպքերում, երբ օրինական ուժի մեջ մտած

դատական ակտով այդ անձի վրա դրված է նյութական վնասը հատուցելու պարտականություն, և այդ պարտականությունը վերջինիս կողմից չի կատարվում: Վճռաբեկ դատարանը ընդունում է, որ նշված սահմանափակման նպատակն է հանցագործությամբ նյութական վնաս պատճառած անձանց շահագրգռել հատուցելու վերոնշյալ վնասը:

Համաներման ակտի 9-րդ կետի 6-րդ ենթակետից բխում է նաև, որ պատճառված վնասը հատուցելուց հետո Համաներման ակտի կիրառման սահմանափակումը վերանում է, այսինքն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով սահմանված նյութական վնասը հատուցելու հանգամանքը վերացնում է Համաներման ակտի կիրառման արգելքը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ եթե հանցագործությամբ պատճառված նյութական վնասը հատուցվել է, սակայն Համաներման ակտի 9-րդ կետի 6-րդ ենթակետի վկայակոչմամբ վերոնշյալ ակտը չի կիրառվել, ապա դա հանգեցնում է անձի իրավունքների խախտման:

(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածում կատարված լրացման վերլուծությունից երևում է, որ այն ուղղակիորեն կապված է Համաներման ակտի հետ և սահմանում է դրա կիրառման արգելք: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածում կատարված լրացման համաձայն՝ արգելվում է համաներման հիմքով գործի հարուցումը մերժել, վարույթը կարճել, քրեական հետապնդումը դադարեցնել, եթե չի հատուցվել կամ այլ կերպ չի հարթվել պատճառված վնասը, կամ առկա է վեճ հատուցման ենթակա վնասի կապակցությամբ»:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ ՀՀ վերաքննիչ դատարանը մերժել է ամբաստանյալ Գ. Ղազարյանի նկատմամբ Համաներման ակտի կիրառումը՝ պատճառաբանելով, որ վերջինիս վերաբերյալ կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած մեկ այլ դատական ակտով առկա է 1.098.000 ՀՀ դրամի չափով նյութական վնաս, որը դեռևս հատուցված չէ: Մինչդեռ գործի նյութերի ուսում-

Նասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ *Գ. Ղազարյանը* դատական նիստի ընթացքում ներկայացրել է անդորրագիր՝ հայտնելով, որ դատավճռով սահմանված 1.098.000 ՀՀ դրամը վճարել է: Այդ փաստաթուղթն ուսումնասիրվել է դատական նիստում և կցվել քրեական գործին, սակայն վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ չի վերլուծվել և չի գնահատվել:

Արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը *Գ. Ղազարյանի* գործով որոշմամբ կարծիք է հայտնել, որ հիմնավորված չէ վերաքննիչ դատարանի այն հետևությունը, որ ամբաստանյալ *Գ. Ղազարյանի* նկատմամբ Համաներման ակտը կիրառելի չէ՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով սահմանված նյութական վնասը հատուցված չլինելու պատճառաբանությամբ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Համաներման ակտի կիրառման քննարկվող սահմանափակմանն անդրադարձել է նաև *Գագիկ Արշակի Առաքելյանի* գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ԿԴ 1/0040/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Գ. Առաքելյանի* գործով որոշում):

Տվյալ գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ առաջին ատյանի դատարանը, կիրառելով Համաներման ակտի 6-րդ կետի 2-րդ ենթակետը, կարճել է *Գ. Առաքելյանի* նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական գործի վարույթը և դադարեցրել է նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը: Վերաքննիչ դատարանը նշված դատական ակտը համարել է օրինական և թողել անփոփոխ:

Գ. Առաքելյանը մեղադրվել է այն բանում, որ թաքցրել է արգելանքի տակ գտնվող և իրեն ի պահ հանձնված, «Ակբա-Կրեդիտ Ագրիկոլ բանկ» ՓԲԸ-ում գրավադրված, հետևաբար ստացված վարկի վերադարձվելիության երաշխիք հանդիսացող ավտոմեքենան:

Շարադրված փաստերի վերլուծությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հետևություն է արել, որ բանկը՝ որպես պարտատեր, գրավի առարկա հանդիսացող ավտոմեքենայի նկատմամբ ունենալով քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված որոշակի իրավունքներ, *Գ. Առաքելյանի* գործողությունների հետևանքով

գրկվել է դրանք իրականացնելու հնարավորությունից: Արդյունքում խախտվել են բանկի՝ որպես պարտատիրոջ, գույքային իրավունքներն ու օրինական շահերը: Հետևաբար, *Գ. Առաքելյանի* գործողությունների արդյունքում բանկին պատճառվել է գույքային վնաս, և չի լուծվել այդ վնասի փոխհատուցման հարցը:

Գ. Առաքելյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է, որ *Գ. Առաքելյանի* նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական գործի վարույթը Համաներման ակտի կիրառմամբ կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին դատարանի որոշումը հիմնավորված չէ, քանի որ կայացվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 6-րդ մասում ամրագրված արգելքի առկայության պայմաններում:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անհիմն է համարել բողոքաբերի այն պնդումը, թե *Գ. Առաքելյանի* նկատմամբ համաներմումն ընդհանրապես կիրառելի չէ Համաներման ակտի 9-րդ կետի 6-րդ ենթակետի ուժով՝ փաստելով, որ սույն գործով առկա չէ օրինական ուժի մեջ մտած որևէ դատական ակտ, որով *Գ. Առաքելյանի* վրա դրված լինել գույքային վնասը հատուցելու պարտականություն:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը նախատեսում է, որ քրեական գործ չի կարող հարուցվել, և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե ընդունվել է Համաներման ակտ:

Նույն հոդվածի 6-րդ մասում ամրագրված է, որ սույն հոդվածի առաջին մասի 13-րդ կետում նշված հիմքով գործի վարույթի կարճում և քրեական հետապնդման դադարեցում չի թույլատրվում, եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը: Այս դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է սովորական կարգով:

Ինչպես հետևում է մեջբերված դատավարական իրավունքի նորմերի վերլուծությունից՝ Համաներման ակտի ընդունման հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը որոշակի վերապահում ունի, այն է՝

Համաներման ակտի ընդունման հիմքով քրեական գործի վարույթի կարճումն արգելվում է, եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը: Այս դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է սովորական կարգով, և եթե ապացույցների հետազոտման արդյունքում դատարանը եզրահանգում է, որ անձին մեղսագրվող արարքները հաստատված են գործին վերաբերող, փոխկապակցված ապացույցների բավարար ամբողջությամբ, ապա կայացվում է մեղադրական դատավճիռ, և նշանակվում պատիժ: Միևնույն ժամանակ դատարանը կարող է Համաներման ակտի կիրառմամբ ազատել անձին նշանակված պատժի կամ դրա մի մասի կրումից. այս դեպքում արդեն հանցավորի համաձայնությունն անհրաժեշտ չէ:

Սակայն հարկ է նշել, որ Համաներման ակտի կիրառման արդյունքում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը ենթադրում է քրեական գործի կարճման միջոցով անձին դատապարտելուց հրաժարում, իսկ պատժից ազատելը ենթադրում է մեղադրական դատավճռով դատապարտված անձին իր նկատմամբ նշանակված պատժից կամ դրա մի մասից ազատում: Համաներման ակտի կիրառման վերոնշյալ դեպքերից երկրորդի պարագայում մեղադրական դատավճռի առկայությունը պարտադիր է, ուստի Համաներման ակտի կիրառմամբ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը վերջինիս համար ավելի բարենպաստ հետևանքներ է առաջացնում, քան պատժից ազատելը, քանի որ այս դեպքում անձը մեղադրական դատավճռով չի դատապարտվում, և նրա նկատմամբ պատիժ չի նշանակվում:

Հետևաբար, Համաներման ակտի կիրառմամբ քրեական գործի վարույթի կարճման պահանջի դեպքում անձին իր նկատմամբ նշանակված պատժից կամ դրա մի մասից ազատելը Համաներման ակտի ոչ ճիշտ կիրառման ձև է, որը հանդիսանում է անձի իրավունքների խախտում:

Թադևոս Ավետիքի Գևորգյանի գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին կայացված թիվ ԼԴ/0203/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Թ. Գևորգյանի գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Համաներման ակտի կիրառության հիշատակված սահմանափակ-

մանը՝ պարզաբանելով օրենքում օգտագործված «եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը» ձևակերպման նշանակությունը:

Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը քրեական գործի վարույթի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման «ոչ արդարացնող» հիմք է, որի դեպքում թեև կատարված արարքը պարունակում է հանցակազմի հատկանիշներ, սակայն համապատասխան Համաներման ակտի առկայության պարագայում անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից: Այլ կերպ ասած՝ Համաներման ակտի հիման վրա անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, սակայն ձեռք չի բերում արդարացվածի կարգավիճակ՝ դրանից բխող հետևանքներով:

Հետևաբար, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է, որ Համաներման ակտի կիրառման համար անձի համաձայնության՝ որպես իմպերատիվ պահանջի օրենսդրական ամրագրումը նպատակ է հետապնդում վարույթն իրականացնող մարմնին հնարավորություն տալ պարզելու, թե արդյոք անձը համաձայն է, որ Համաներման ակտի ընդունման հիմքով իր նկատմամբ քրեական գործ չհարուցվի, քրեական հետապնդում չիրականացվի, կամ հարուցված քրեական գործը կարճվի:

Այսպիսով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, *Թ. Գևորգյանի* գործով որոշման մեջ բացառիորեն մեկնաբանելով օրենքում օգտագործված «եթե դրա դեմ առարկում է մեղադրյալը» եզրույթը, փաստել է, որ՝

«(...) Համաներման ակտի կիրառման հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու դեպքում անձի համաձայնությունը հանդիսանում է վերջինիս իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիք և կապված է բացառապես իր նկատմամբ Համաներման ակտ կիրառելու կամ չկիրառելու վերաբերյալ անձի ցանկության հետ: Հետևաբար, Համաներման ակտի ընդունման հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը ենթադրում է, որ վերջինս յուրաքանչյուր դեպքում պարտավոր է քննարկման առարկա

դարձնել Համաներման ակտի կիրառման հարցը, սակայն բոլոր այն դեպքերում, երբ ամբաստանյալը համաձայն չէ Համաներման ակտի կիրառման հետ, պարտավոր է բացառել դրա կիրառումը:

Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ իր նկատմամբ Համաներման ակտի կիրառման դեպքում անձի համաձայնությունը վերաբերում է բացառապես նշված ակտի կիրառմանը, և դրա բացակայության դեպքում գործի վարույթը շարունակվում է ընդհանուր կանոններով՝ հնարավորություն տալով անձին հասնելու ամբողջական «ռեաբիլիտացիայի»: Հետևաբար, Համաներման ակտի կիրառմամբ քրեական գործի վարույթի կարճման հնարավորության դեպքում որևէ այլ, այդ թվում՝ անձի կողմից հանցանք կատարելն ընդունելու կամ չընդունելու հիմքով Համաներման ակտի չկիրառումը հանդիսանում է անձի իրավունքների խախտում, որը դրսևորվել է Համաներման ակտի կիրառման ոչ իրավաչափ սահմանափակման ձևով»:

Սույն գործի շրջանակներում Թ. Գևորգյանին նախաքննության մարմնի կողմից մեղադրանք է առաջադրվել 34–138–րդ հոդվածի 1–ին մասով, 242–րդ հոդվածի 1–ին մասով, և այդ մեղադրանքով գործն ուղարկվել է առաջին ատյանի դատարան՝ ըստ ելության քննության:

Առաջին ատյանի դատարանում ամբաստանյալ Թ. Գևորգյանի պաշտպանը միջնորդել է, որպեսզի Համաներման ակտի հիման վրա քրեական գործի վարույթը կարճվի: Մինչդեռ դատարանը Թ. Գևորգյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242–րդ հոդվածի 1–ին մասով և դատապարտել ազատազրկման՝ 1 տարի 6 ամիս ժամկետով՝ զրկելով տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից՝ 2 տարի ժամկետով, այնուհետև Համաներման ակտի 1–ին կետի 3–րդ ենթակետի հիման վրա ազատել է նշանակած հիմնական պատժից, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34–138–րդ հոդվածի 1–ին մասով ճանաչել և հռչակել է նրա անմեղությունը:

Վերաքննիչ դատարանում գործի դատաքննության ընթացքում ամբաստանյալ Թ. Գևորգյանը դիմում է ներկայացրել՝ նշելով, որ թեև մեղավոր չի ճանաչում իրեն վերագրվող արարքի կատար-

ման մեջ, սակայն չի առարկում իր նկատմամբ Համաներման ակտի կիրառման հիման վրա քրեական գործի վարույթի կարճմանը:

Վերաքննիչ դատարանը հրաժարվել է քրեական գործի վարույթը կարճելուց և քրեական հետապնդումը դադարեցնելուց՝ պատճառաբանելով, որ Համաներման ակտ ընդունելու հիմքով քրեական գործի վարույթի կարճումը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, երբ անձը, ըստ էության, ընդունում է իր կողմից հանցանք կատարած լինելու փաստը՝ համաձայնվելով Համաներման ակտի հիմքով քրեական գործի վարույթի կարճմանը:

Այլ խոսքերով՝ վերաքննիչ դատարանը Թ. Գևորգյանի նկատմամբ Համաներման ակտը չէր կիրառել և դրա հիման վրա քրեական գործի վարույթը չէր կարճել՝ ելնելով այն հանգամանքից, որ վերջինս չի ընդունել իր կողմից հանցանք կատարելու փաստը:

Նշված փաստական հանգամանքները գնահատելով շարադրված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Թ. Գևորգյանի գործով որոշման մեջ փաստել է, որ ստորադաս դատարանները թույլ են տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի պահանջների խախտումներ, ինչը հիմք է հանդիսանում կայացված դատական ակտերը բեկանելու և գործն առաջին ատյանի դատարան՝ Նոր քննության ուղարկելու համար:

«Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման 20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թ. մայիսի 26-ի որոշման 9-րդ կետի 8-րդ ենթակետի համաձայն՝ համաներումը չի կիրառվում «մի քանի հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ, եթե այդ հանցագործություններից թեկուզ մեկի համար սույն որոշմամբ համաներում չի կիրառվում»:

Համաներման ակտի 15-րդ կետի համաձայն՝ «Սույն որոշումը կիրառվում է այն անձանց նկատմամբ, ովքեր հանցագործություն են կատարել մինչև 2011 թ. մայիսի 1-ը ներառյալ»:

Հակոբ Գազիկի Ամիրխանյանի գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0067/01/12 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Հ. Ամիրխանյանի* գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստա-

տել Է Վ. Ավետիսյանի գործով որոշմամբ Համաներման ակտի 9-րդ կետի 8-րդ ենթակետին տրված մեկնաբանությունը՝ ընդգծելով, որ՝

«(...) տվյալ սահմանափակմանը պետք է տալ բացառապես այն բովանդակային նշանակությունը, որն օրենսդիրը նկատի է ունեցել՝ Համաներման ակտի 9-րդ կետի 7-րդ ենթակետում որոշակի հանցատեսակներ թվարկելով: Այլ խոսքով՝ Համաներման ակտի 9-րդ կետի 8-րդ ենթակետով նախատեսված սահմանափակումն անհրաժեշտ է դիտարկել նույն կետի 7-րդ ենթակետի համատեքստում՝ Համաներման ակտի կիրառման անհնարինությունը կապելով հանցագործության էության և ոչ թե դրա կատարման ժամանակահատվածի հետ»:

Հ. Ամիրխանյանի գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ նախաքննության մարմնի կողմից Հ. Ամիրխանյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 5-րդ կետերով նախատեսված երկու դրվագ հանցագործության կատարման համար, որոնցից մեկը նա կատարել է մինչև 2011 թ. մայիսի 1-ը, մյուսը՝ դրանից հետո:

Առաջին ատյանի դատարանում գործի դատական քննության ընթացքում մեղադրողը միջնորդել է Համաներման ակտի կիրառմամբ Հ. Ամիրխանյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 5-րդ կետերով նախատեսված առաջին դրվագ հանցագործության համար, որը վերջինս կատարել է մինչև 2011 թ. մայիսի 1-ը, քրեական հետապնդումը դադարեցնել և քրեական գործի վարույթը շարունակել միայն երկրորդ դրվագով:

Մինչդեռ առաջին ատյանի դատարանը միջնորդությունը մերժել է՝ պատճառաբանելով, որ Հ. Ամիրխանյանին մեղսագրվող արարքներից երկրորդը կատարվել է 2011 թ. մայիսի 1-ից հետո, իսկ Համաներման ակտի 15-րդ կետի համաձայն՝ այն կիրառվում է միայն մինչև 2011 թ. մայիսի 1-ը ներառյալ հանցագործություն կատարած անձանց նկատմամբ: Մեջբերելով Համաներման ակտի 9-րդ կետի 8-րդ ենթակետը, որը սահմանում է, որ համաներումը չի կիրառվում հանցագործությունների համակցության դեպքում,

եթե հանցանքներից թեկուզ մեկի համար սույն որոշմամբ համաներում չի կիրառվում՝ դատարանն արձանագրել է, որ Յ. Ամիրխանյանի նկատմամբ Համաներման ակտն ընդհանրապես կիրառելի չէ:

Արդյունքում առաջին ատյանի դատարանը Յ. Ամիրխանյանի նկատմամբ կայացրել է մեղադրական դատավճիռ, նրան մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 5-րդ կետերով նախատեսված երկու դրվագ հանցագործության կատարման մեջ և հանցանքների համակցության կանոններով նշանակել համապատասխան պատիժ:

ՀՀ վերաքննիչ դատարանն իր հերթին համաձայնվել է առաջին ատյանի դատարանի վերոգրյալ դիրքորոշման հետ և բողոքարկվող դատական ակտը թողել օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով բողոքաբերը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացրել էր հետևյալ իրավական հարցը. հիմնավորված է արդյոք ստորադաս դատարանների այն հետևությունը, թե՞ Յ. Ամիրխանյանի նկատմամբ Համաներման ակտը կիրառելի չէ, քանի որ նրան մեղսագրվող երկու հանցանքներից մեկը կատարվել է Համաներման ակտի ընդունումից հետո:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Յ. Ամիրխանյանի գործով որոշման շրջանակներում ընդունել է, որ հանցանքների համակցության դեպքում Համաներման ակտի կիրառման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր, ուստի արտահայտել է իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ բարձրացված հարցով միասնական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Վերոգրյալ հարցի կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ Համաներման ակտի կիրառելիությունն անսահմանափակ չէ և պայմանավորված է որոշակի ժամկետում կատարված հանցագործություններով: Ընդ որում՝ այդ առումով կարևորվում է ոչ թե գործի քննության կամ Համաներման ակտի կիրառման, այլ հանցագործության կատարման պահը: Համաներման ակտի 15-րդ կետից երևում է, որ օրենսդրի կամքն է եղել Համաներման ակտը կիրառել այն անձանց

Նկատմամբ, ովքեր հանցագործություն են կատարել մինչև 2011 թ. մայիսի 1-ը ներառյալ: Այլ խոսքով՝ Համաներման ակտը կիրառելի է միայն այն իրավահարաբերությունների նկատմամբ, որոնք ծագել են մինչև նշված օրը հանցանք կատարելու հետևանքով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է նաև, որ Համաներման ակտի, դրա առանձին դրույթների վկայակոչումը, անկախ նրանից, թե կոնկրետ դրույթը Համաներման ակտը կիրառելու, թե կիրառման արգելքը հաստատելու համար է, սահմանափակված է մինչ այդ օրը կատարված հանցագործությունների շրջանակով: Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ հանցագործությունը կատարվել է Համաներման ակտով ընդգրկվող ժամանակահատվածից դուրս, բացակայում է Համաներման ակտի կիրառման համար անհրաժեշտ իրավահարաբերությունը:

Մեջբերված վերլուծության լույսի ներքո ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է Համաներման ակտի 9-րդ կետի 8-րդ ենթակետով ամրագրված սահմանափակման վերաբերյալ նախկինում՝ *Վ. Ավետիսյանի* գործով որոշմամբ տրված մեկնաբանությունը՝ փաստելով, որ տվյալ սահմանափակումն անհրաժեշտ է դիտարկել նույն կետի 7-րդ ենթակետի համատեքստում՝ Համաներման ակտի կիրառման անհնարինությունը կապելով հանցագործության էության, այլ ոչ թե դրա կատարման ժամանակահատվածի հետ: Այլ խոսքով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարծում է, որ հանցագործությունների համակցության դեպքում Համաներման ակտի ընդունումից հետո կատարված հանցագործությունը չի կարող արգելք հանդիսանալ մինչև այդ ակտի ընդունումը կատարված հանցանքի նկատմամբ Համաներման ակտի գործողությունը տարածելու համար:

Վերոգրյալ դիրքորոշման լույսի ներքո գնահատելով գործի փաստական հանգամանքները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է, որ հիմնավորված չէ ստորադաս դատարանների այն հետևությունը, որ Հ. Ամիրխանյանի նկատմամբ Համաներման ակտը կիրառելի է, քանի որ նրան մեղսագրվող երկու հանցանքներից մեկը կատարվել է Համաներման ակտի ընդունումից հետո:

«Հայաստանի Հանրապետության անկախության հռչակման

20-րդ տարեդարձի կապակցությամբ համաներում հայտարարելու մասին» ՀՀ Ազգային ժողովի 2011 թ. մայիսի 26-ի որոշման 4-րդ կետի 1-ին ենթակետը նախատեսում է պատժից ազատել, բացառությամբ նույն որոշման 8-րդ կետի 4-րդ և 5-րդ ենթակետերով նախատեսված դեպքերի, դիտավորյալ հանցագործություն կատարելու համար նախկինում ազատությունից զրկելու հետ կապված պատիժ չկրած այն անձանց, որոնք դատապարտվել են առավելագույնը հինգ տարի ժամկետով ազատազրկման և նույն որոշումն ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ կրել են ոչ պակաս, քան պատժի մեկ քառորդը:

Համաներման ակտի 13-րդ կետի 4-րդ ենթակետը նախատեսում է համաներման կատարումը վերապահել ՀՀ արդարադատության նախարարության քրեակատարողական հիմնարկների պետերին՝ այն անձանց նկատմամբ, որոնք պատիժը կրում են քրեակատարողական հիմնարկներում:

Հովհաննես Ներսեսի Հովհաննիսյանի գործով 2012 թ. դեկտեմբերի 5-ին կայացված թիվ *ԵԷԴ/0063/13/12* որոշմամբ (այսուհետ՝ *Հ. Հովհաննիսյանի* գործով որոշում)՝ գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանի 2011 թ. օգոստոսի 25-ի դատավճռով Հ. Հովհաննիսյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ կետերով և դատապարտվել ազատազրկման 3 տարի 6 ամիս ժամկետով: Հ. Հովհաննիսյանն արգելանքի տակ է գտնվել 2010 թ. ապրիլի 20-ից:

Քրեակատարողական հիմնարկի պետի 2012 թ. մայիսի 23-ի որոշմամբ՝ Համաներման ակտի 8-րդ կետի 3-րդ ենթակետի կիրառմամբ դատապարտյալ Հ. Հովհաննիսյանի նկատմամբ նշանակված պատժի չկրած մասը կրճատվել է մեկ երրորդով:

2012 թ. մայիսի 25-ին դատապարտյալ Հ. Հովհաննիսյանը բողոք է ներկայացրել առաջին ատյանի դատարան՝ փաստելով, որ իր նկատմամբ Համաներման ակտը սխալ է կիրառվել, և խնդրել է իրեն Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի կիրառմամբ ազատել պատժի կրումից: Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թ.

հուլիսի 17-ի որոշմամբ դատապարտյալ Յ. Յովհաննիսյանի բողոքը բավարարվել է, քրեակատարողական հիմնարկի պետի որոշումը վերացվել է, և Յ. Յովհաննիսյանը Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի կիրառմամբ ազատվել է պատժի կրումից:

ՀՀ վերաքննիչ դատարանն առաջին ատյանի դատարանի վերոգրյալ որոշումը համարել է իրավաչափ և թողել օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք էր ներկայացրել դատախազը՝ կարծիք հայտնելով, որ Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետը կիրառելի է միայն այն անձանց նկատմամբ, ում վերաբերյալ դատավճիռներն օրինական ուժի մեջ են մտել Համաներման ակտն ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ, և ովքեր այդ օրվա դրությամբ կրել են պատժի ոչ պակաս, քան մեկ քառորդը: Մինչդեռ Յ. Յովհաննիսյանի վերաբերյալ դատավճիռը Համաներման ակտն ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ դեռևս օրինական ուժ չի ունեցել, հետևաբար Յ. Յովհաննիսյանը պատիժ կրելիս չի եղել, այլ ընդամենը գտնվել է նախնական կալանքի տակ:

Բողոքաբերը փաստարկել էր նաև, որ քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ կրող անձանց նկատմամբ Համաներման ակտի կատարումը վերապահված է այդ հիմնարկների պետերին: Հետևաբար, դատարանները դատապարտյալ Յ. Յովհաննիսյանի բողոքի քննարկման արդյունքում համաներմում կիրառելու լիազորություն չեն ունեցել, սակայն կիրառել են, ինչը հանգեցրել է օրինականության սկզբունքի խախտման:

Փաստորեն, բողոքաբերի կողմից ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև Համաներման ակտի կիրառության իրավաչափության առումով բարձրացվել էր երկու հարց. առաջինը՝ կիրառելի է արդյոք Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետն այն անձի նկատմամբ, ում վերաբերյալ Համաներման ակտի՝ ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ դեռևս օրինական ուժի մեջ մտած և կատարման ուղարկված մեղադրական դատավճիռ չի եղել, և երկրորդ՝ իրավասու է արդյոք դատարանը դատապարտյալի նկատմամբ կիրառել Համաներման ակտի որևէ դրույթ այն պայմաններում, երբ նույն ակտով դրա կիրառման լիազորությունը վերապահված է քրեակա-

տարողական հիմնարկի պետին:

Շարադրված իրավական հարցերից առաջինին պատասխանելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Հ. Հովհաննիսյանի գործով որոշման մեջ Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետը, կյուրադատավարական իրավունքի մի շարք նորմերի հետ համադրված, վերլուծության է ենթարկել, ինչի արդյունքում եզրահանգել է, որ խնդրո առարկա նորմը՝ որպես համաներումից օգտվելու պայման, ի թիվս այլնի, սահմանում է, որ անձը պետք է կրած լինի իր նկատմամբ նշանակված պատժի մեկ քառորդը կամ ավելին, մինչև Համաներման ակտն ուժի մեջ մտնելու պահը: Նշված նորմը որևէ իրավական պահանջ չի բովանդակում առ այն, որ Համաներման ակտն ուժի մեջ մտնելուց օրվա դրությամբ անձի նկատմամբ պետք է կայացված լինի դատավճիռ, և այն արդեն իսկ պետք է լինի կատարման փուլում:

Միևնույն ժամանակ, հանցագործության համար մեղավոր ճանաչված անձը պետք է պատիժ կրի, երբ նրա մեղավորությունն ապացուցված է դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով, և նշված դատական ակտն ուղարկվել է կատարման: Այլ խոսքով՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի բացակայության պայմաններում անձը չի կարող համարվել պատիժ կրող: Եթե անձը մինչև դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելը գտնվել է կալանքի տակ, վերջինիս ժամկետը հաշվակցվում է նրա նկատմամբ ազատազրկման ձևով նշանակված պատժին: Այսինքն՝ քրեաիրավական օրենսդրության իմաստով մեղադրական դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո որևէ տարբերակում չի դրվում նախնական կալանքի և ազատազրկման ձևով նշանակված պատժի ժամկետի միջև, ավելին՝ կալանքի ամբողջ ժամանակահատվածը վերածվում է պատժի՝ արդեն իսկ կրած մասի:

Վերոգրյալ վերլուծության արդյունքում Հ. Հովհաննիսյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում ձևավորեց այն մասին, որ՝

«(...) Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետը վերաբերում է դատապարտյալի իրավական կարգավիճակ ունեցող ան-

ձանց, այսինքն՝ այն անձանց, ում վերաբերյալ առկա են օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճիռներ, և ովքեր կրում են իրենց նկատմամբ ազատագրկման ձևով նշանակված պատիժը: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը կարծում է, որ Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի կիրառումն իրագործելի է բացառապես օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի առկայության պայմաններում՝ համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկում:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի կիրառելիության համար որևէ նշանակություն չունի, թե ազատագրկման ձևով նշանակված պատժի մեկ քառորդը դատապարտյալն ինչ ձևով է կրել՝ նախնական կալանքի տեսքով, թե՞ օրինական ուժ ստացած դատական ակտի կատարման փուլում: Հետևաբար, Համաներման ակտի վերոնշյալ դրույթի կիրառելիությունը չի կարող բացառվել կամ սահմանափակվել այն պատճառաբանությամբ, թե անձն իր նկատմամբ նշանակված պատժի մեկ քառորդը կրել է նախնական կալանքի ձևով (...):»:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո գնահատելով գործի փաստական հանգամանքները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վճռել է, որ դատապարտյալ Հ. Հովհաննիսյանի նկատմամբ Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետը կիրառելի է, քանի որ այդ ակտի՝ ուժի մեջ մտնելու օրվա դրությամբ Հ. Հովհաննիսյանն արդեն իսկ փաստացի գտնվել է անազատության մեջ՝ իր նկատմամբ նշանակված պատժի մեկ քառորդից ավելի ժամկետով, իսկ դատավճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո այդ ժամկետը վերածվել է Հ. Հովհաննիսյանի կողմից արդեն իսկ կրած պատժի:

Անդրադառնալով բողոքաբերի կողմից բարձրացված երկրորդ իրավական հարցին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը օրինականության սկզբունքն ամրագրող սահմանադրական և քրեադատավարական օրենսդրության դրույթների համատեքստում մեկնաբանեց Համաներման ակտի 13-րդ կետը՝ արձանագրելով, որ՝

«(...) Համաներման ակտի 13-րդ կետի իմաստով՝ դատարանների իրավասությանն է վերապահված այն անձանց նկատմամբ

համաներման կիրառումը, ում վերաբերյալ գործերը գտնվում են դատարաններում և դեռևս չեն քննվել կամ քննվել են, սակայն դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ չեն մտել, ինչպես նաև այն անձանց նկատմամբ, ում հանդեպ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել, կամ պատժի կրումը հետաձգվել է: Քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ կրող անձանց նկատմամբ համաներման կիրառման իրավասությունը վերապահված է համապատասխան հիմնարկի պետերին:

Ինչպես նշվել է սույն որոշման 16-րդ կետում, Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետը վերաբերում է քրեակատարողական հիմնարկներում պատիժ կրող դատապարտյալներին, հետևաբար նշված դրույթը կիրառելու իրավասությամբ օժտված են քրեակատարողական հիմնարկների պետերը և ոչ թե դատարանները: Այլ խոսքով՝ Համաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի կիրառելիության հարցը պետք է լուծվի համապատասխան քրեակատարողական հիմնարկի պետի կողմից՝ նույն ակտի 13-րդ կետի 4-րդ ենթակետով ամրագրված իրավագործության սահմաններում»:

Միևնույն ժամանակ, հիմնվելով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի վրա՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Հ. Հովհաննիսյանի գործով որոշմամբ փաստել է, որ յուրաքանչյուր անձ, ով կարծում է, որ իր իրավունքները կամ օրինական շահերը խախտվել են, ունի դատարանի առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք: Այս առումով, անկասկած, քրեակատարողական հիմնարկում պատիժ կրող ցանկացած դատապարտյալ իրավունք ունի դատական կարգով վիճարկելու իր նկատմամբ Համաներման ակտի այս կամ այն դրույթը կիրառելու վերաբերյալ հիմնարկի պետի որոշման իրավաչափությունը:

Այդուհանդերձ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ օրենքի կամ այլ իրավական ակտի պահանջների խախտում արձանագրելու դեպքում դատարանն իրավասու չէ կատարել համապատասխան պաշտոնատար անձի լիազորությանը վերապահված գործողություններ, քանի որ նման իրավիճակը կհանգեցնի ՀՀ Սահմանադրությամբ և քրեադատավարական օրենքով երաշխա-

վորված օրինականության սկզբունքի խախտման, ինչն անթույլատրելի է: Ուստի, բողոքի քննության արդյունքում արձանագրելով օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջների խախտում, դատարանը պետք է համապատասխան իրավագործությամբ օժտված պաշտոնատար անձի համար սահմանի նշված խախտումները վերացնելու պարտականություն, ինչը մի կողմից՝ կապահովի դատարանի առջև իրավական պաշտպանություն հայցող անձի իրավունքների և օրինական շահերի արդյունավետ վերականգնումը, մյուս կողմից՝ չի հանգեցնի օրինականության սկզբունքի խախտման:

Մինչդեռ տվյալ գործով առաջին ատյանի դատարանը քրեակատարողական հիմնարկի պետի որոշմամբ թույլ տրված խախտումը վերացնելու պարտականություն սահմանելու փոխարեն վերացրել է նշված որոշումը և դատապարտյալ Յ. Յովհաննիսյանին Յամաներման ակտի 4-րդ կետի 1-ին ենթակետի կիրառմամբ ազատել պատժի կրումից, այսինքն՝ կիրառել է Յամաներման ակտի այն դրույթը, որի կիրառումը վերապահված է քրեակատարողական հիմնարկի պետին: Արդյունքում ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանվեցին և գործն ուղարկվեց առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

ԲԱԺԻՆ 6

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՆՑԱԿԱԶՄԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ

§ 6.1. Կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները

Մարդու կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նշված հանցակազմերի մեկնաբանման և կիրառության հետ կապված հետևյալ հիմնախնդիրներին.

- սպանության փորձի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34–104–րդ հոդված) և առողջությանը դիտավորությամբ ծանր վնաս պատճառելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112–րդ հոդված) հանցակազմերի սահմանազատումը,
- դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112–րդ հոդված) և անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 120–րդ հոդված) հանցակազմերի սահմանազատումը,
- անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցմամբ առողջությանը ծանր և միջին ծանրության վնաս պատճառելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 116–րդ հոդված) հանցակազմի մեկնաբանությունը,
- ծեծի հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118–րդ հոդված) մեկնաբանությունը,
- մեկ հարվածի քրեաիրավական նշանակությունն ու հետևանքները:

Սպանության փորձի և առողջությանը դիտավորությամբ ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի սահմանազատման

հիմնախնդիրը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից քննարկվել է Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման մեջ, որտեղ դատարանը վերլուծության է ենթարկել քննարկվող հանցակազմերից յուրաքանչյուրի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմերի առանձնահատկությունները, այնուհետև, համադրելով կատարված վերլուծության արդյունքները, եզրակացություն է արել սպանության փորձի և առողջությամբ դիտավորությամբ ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի սահմանազատման հիմքերի կապակցությամբ: Այսպես՝ Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 14-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, վերլուծության ենթարկելով հասարակ սպանության հանցակազմը, արձանագրել է, որ՝

«(...) [Մ]արդու կյանքի դեմ ուղղված հանցագործություններից հանրային առավել բարձր վտանգավորությամբ առանձնանում է սպանությունը: Սպանության օբյեկտ են հանդիսանում հասարակական այն հարաբերությունները, որոնք ուղղված են մարդու կյանքի անվտանգության ապահովմանը: Այլ կերպ ասած՝ նշված հանցագործության անմիջական օբյեկտը յուրաքանչյուր մարդու կյանքն է, որը ենթակա է քրեաիրավական պաշտպանության նրա ծնվելու պահից մինչև մահ»:

Ընդհանրապես, կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտի հարցն իրավաբանական գրականության մեջ տարակարծությունների տեղիք է տալիս: Որոշ տեսաբանների, օրինակ՝ Բ. Ս. Նիկիֆորովի կարծիքով՝ կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտ են մարդը՝ որպես հասարակական հարաբերությունների մասնակից, հասարակության մեջ մարդկանց հարաբերությունները՝ հասարակական հարաբերությունները, ինչպես նաև անձի՝ օրենքով պաշտպանվող շահերը, որոնք ապահովում են նրա սոցիալական հնարավորությունները՝ ապրելու հնարավորությունը և այլն⁸³: Ն. Ի. Չագորոդնիկովը նշում է, որ քրեական իրավունքը, պաշտպանելով հասարակական հարաբերությունների սուբյեկտներին, նրանց կյանքն ու առողջությունը, դրանով իսկ պաշտպա-

⁸³ Ст' u Никифоров Б., Объект преступления по советскому уголовному праву. М., 1960, с. 22:

նության է ենթարկում այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք ընդհանրապես չեն կարող գոյություն ունենալ առանց սուբյեկտի⁸⁴: Ըստ Ն. Ի. Կորժանսկու՝ կյանքի դեմ ոտնձգող հանցագործությունների օբյեկտ է ոչ թե մարդը՝ որպես կենսաբանական էակ, այլ անձը՝ որպես այն հասարակական հարաբերությունների ամբողջություն, որոնց նկատմամբ ոտնձգություն է կատարվում⁸⁵: Ա. Ն. Կրասիկովի պնդմամբ՝ հանցագործությունը ոտնձգում է առաջին հերթին օրենքով մարդուն վերապահված իրավունքի և ոչ այդ իրավունքի պաշտպանության առարկա հանդիսացող հասարակական հարաբերությունների դեմ: Ըստ հեղինակի՝ կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների անմիջական օբյեկտը «կյանքի իրավունքն է»⁸⁶: Բ. Վ. Չիրավովիսլովը կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտ է դիտում մարդու կյանքը⁸⁷:

Կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտի վերաբերյալ մեջբերված մոտեցումներից յուրաքանչյուրն ինքնուրույն տեսանկյունից է մեկնաբանում կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտը և, անշուշտ, գոյության իրավունք ունի: Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշմամբ, սակայն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է, որ քրեական իրավունքի տեսության և պրակտիկայի զարգացման ներկայիս փուլում առավել կիրառական է կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտի վերաբերյալ այն մոտեցումը, որի համաձայն՝ կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտ է մարդու կյանքը, որը բաղկացած է ոչ միայն կենսաբանական գործընթացներից, այլև ներառում է մարդու կենսագործունեությունն ապահովող և նրա կյանքը պաշտպանող հասարակական հարաբերությունները:

Քրեաիրավական իմաստով կյանքը գոյություն ունի այն ժամանակ, երբ մարդը ծնվել է և դեռևս չի մահացել, այսինքն՝ շարունա-

⁸⁴ Ст'и Загородников Н., Преступления против жизни по советскому уголовному праву. М., Госюриздат, 1961, с. 30:

⁸⁵ Ст'и Коржанский Н., Объект и предмет уголовно-правовой охраны. М., Академия МВД СССР, 1980, с. 36:

⁸⁶ Ст'и Красиков А., Сущность и значение потерпевшего в современном уголовном праве. Саратов, СГУ, 1976, с. 2:

⁸⁷ Ст'и Здравомыслов Б., Уголовное право РФ. Особенная часть. М., Юристь, 1999, с. 122:

կում է ապրել⁸⁸, սակայն վիճելի է այն հարցը, թե որ պահից է կյանքը համարվում սկսված, և որ պահին է այն ավարտվում: Այսպես՝ «Բժշկական արքորսների մասին հռչակագիրը» (Օսլո, 1983 թ.) ամրագրում է բեղմնավորման պահից սկսած՝ մարդու կյանքի նկատմամբ բժշկի հարգանքի սկզբունքը: Նշված հռչակագրի իմաստով մարդու կյանքի սկիզբը կապվում է բեղմնավորման փաստի հետ:

Քրեաիրավական գրականության մեջ կյանքի սկզբի վերաբերյալ մոտեցումները, սակայն, տարբերվում են բժշկության ոլորտում առկա մոտեցումներից: Ըստ որոշ տեսաբանների, օրինակ՝ Վ. Ֆ. Կարաուլովի՝ կյանքի սկիզբը կապվում է նորածնի առաջին ճիչի հետ, ինչը, հեղինակի գնահատմամբ, վկայում է նորածնի ինքնուրույն շնչառության և սրտխփոցի սկսվելու մասին⁸⁹: Համանման մոտեցում են արտահայտել նաև Ն. Ս. Տազանցևը⁹⁰ և Ս. Վ. Պոզնիշևը⁹¹:

Մ. Դ. Շարգորոդսկին մարդու կյանքի սկիզբը կապում էր շնչառության սկզբի և պորտալարի առանձնացման պահերի հետ: Միաժամանակ հեղինակը նշում էր, որ եթե երեխային դիտավորության մեջ կյանքից զրկելը տեղի է ունեցել ծննդաբերության ժամանակ, ապա այն կարող է որակվել որպես սպանություն, եթե երեխայի մարմնի մի մասը գտնվել է մոր արգանդից դուրս⁹²: Ա. Ա. Ժիժիլենկոն առաջարկում է կյանքի սկիզբը որոշելու այլ չափանիշներ: Նրա կարծիքով՝ ծննդաբերությունն սկսվելու պահից, հատկապես, եթե նորածնի մարմնի մի մասը դուրս է եկել մոր արգանդից, կարելի է խոսել մարդու ծննդյան մասին⁹³: Համանման մոտեցում են

⁸⁸ Տե՛ս «ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս» (5-րդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ե., ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 38:

⁸⁹ Տե՛ս «Уголовное право России. Особенная часть». / Под ред. Б. В. Здравомыслова, М., Юристъ, 1996, с. 20:

⁹⁰ Տե՛ս Таранцев Н., О преступлениях против жизни по русскому праву. Т. 1, СПб., Тип. Н. А. Неклюдова, 1870:

⁹¹ Տե՛ս Познышев С., Очерк основных начал науки уголовного права. Ч. 1-2, М., изд. Наркомюста, 1923, с. 6:

⁹² Տե՛ս Шаргородский М., Преступления против жизни и здоровья. М., Юрид. изд. МЮ СССР, 1947, с. 59:

⁹³ Տե՛ս Жижиленко А., Преступления против личности. М., ГИЗ, 1927:

արտահայտում Շ. Ս. Ռաշկովսկայան⁹⁴, Է. Ֆ. Պոբեգայլոն⁹⁵, Ն. Ի. Չագորոդնիկովը⁹⁶ և այլ հեղինակներ, ովքեր մարդու կյանքի սկիզբը կապում են ֆիզիոլոգիական ծննդաբերությունն սկսվելու հետ, քանի որ վերջինս վկայում է, որ պտուղը հասունացել է և ձեռք է բերել արտարգանդային կյանքի համար անհրաժեշտ հատկանիշներ: Գ. Ն. Բորզենկովի տեսակետի համաձայն՝ մարդու կյանքն սկսվում է ծննդյան պահից, սակայն քանի որ ծննդաբերությունն ինքնին որոշակի տևողություն ունի ժամանակի մեջ և մի քանի փուլ է անցնում, ուստի մարդու կյանքի սկիզբ ընդունված է համարել ֆիզիոլոգիական ծննդաբերության սկիզբը⁹⁷: Մարդու կյանքի սկզբի վերաբերյալ այս մոտեցումը, կարելի է ասել, գերակա նշանակություն ունի ժամանակակից քրեական իրավունքի տեսության մեջ և ելակետային նշանակություն ունի մարդու կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների որակման համար:

Մարդու կյանքի դեմ ուղղված հանցագործությունների օբյեկտի պարզաբանման առումով կարևորվում է մահվան պահի հարցը: Ժամանակակից բժշկության տվյալների վրա հիմնված մոտեցման համաձայն՝ մարդու կյանքի ավարտման պահը բիոլոգիական մահը վրա հասնելու պահն է, երբ սրտի աշխատանքի դադարումից հետո սկսվում է գլխուղեղի բջիջների անդամնալի քայքայումը: Բանն այն է, որ սիրտը կարելի է «կենդանացնել» դրա կանգնելուց մի քանի ժամ հետո, ավելին՝ կարելի է սրտի փոխապատվաստման վիրահատություն կատարել՝ այդ ընթացքում հատուկ սարքավորումների միջոցով պահպանելով մարդու օրգանիզմի կենսագործունեությունը, սակայն գլխուղեղի բջիջների մահը՝ ուղեղի մահը, անդամնալի գործընթաց է:

⁹⁴ Ст'и Рашковская Ш., Советское уголовное право: Преступления против жизни, здоровья, свободы, чести и достоинства личности. Часть особенная, под общ. ред. Васильева А. Н., М., 1959, с. 9:

⁹⁵ Ст'и Побегайло Э., Умышленные убийства и борьба с ними. Уголовно-правовое и криминологическое исследование. Воронеж, изд. Воронеж. ун-та, 1965, с. 12:

⁹⁶ Ст'и Загородников Н., Преступления против жизни по советскому уголовному праву. М., Госюриздат, 1961, с. 35:

⁹⁷ Ст'и Борзенков Г., Квалификация преступлений против жизни и здоровья. Учебно-практическое пособие. М., Зерцало, 2005, с. 21:

Հետաքրքիր է, որ կյանքի ավարտի պահը տարբեր ժամանակահատվածներում տարբեր կերպ է մեկնաբանվել: Անցյալ դարի սկզբին մարդու կյանքի ավարտի պահ էր համարվում շնչառությունը կանգնելը, սրտի աշխատանքի դադարումը և կենտրոնական նյարդային համակարգի գործառնությունների վերացումը: Այսպես՝ 1977 թ. ԽՍՀՄ առողջապահության նախարարության կողմից ընդունվել է ժամանակավոր ցուցում, որում ամրագրված էին կենսաբանական մահը որոշելու պայմանները: Այս փաստաթղթի համաձայն՝ կյանքի ավարտը կապվում էր կենսաբանական մահը վրա հասնելու պահի հետ, իսկ վերջինիս որոշման համար վերոնշյալ ցուցումի մեջ հատկանիշների բավական լայն թվարկում էր նախատեսված: 1985 թ. ԽՍՀՄ առողջապահության նախարարության կողմից ընդունվել է նոր փաստաթուղթ՝ ուղեղի մահվան փաստի արձանագրման վերաբերյալ ժամանակավոր ցուցում, որը ԽՍՀՄ առողջապահության նախարարի 1987 թ. փետրվարի 17-ի թիվ 236 հրամանով հաստատվել էր որպես ուղեղի մահվան փաստի արձանագրման վերաբերյալ մշտական ուղեցույց: Վերջին երկու փաստաթղթերում էլ ամրագրված էր գլխուղեղի մահվան հայեցակարգը՝ որպես մարդու մահվան չափորոշիչ:

«Մարդուն օրգաններ և (կամ) հյուսվածքներ փոխպատվաստելու մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածում ուղեղի մահը բնորոշվում է որպես գլխուղեղի կենսագործունեության լրիվ և անդառնալի դադարում, որը գրանցվում է աշխատող սրտի և թոքերի արհեստական օդափոխության պայմաններում: Ուղեղի մահը համարժեք է մարդու մահվան:

ԱՄՆ-ում 1980 թ. բժիշկների, իրավաբանների, օրենսդիր մարմնի և եկեղեցու ներկայացուցիչների համատեղ ջանքերով ընդունվել է «Մահվան սահմանման մասին միասնական օրենք», որտեղ առաջին անգամ տրվել է մահվան իրավական հասկացությունը: Այսպես՝ վերոնշյալ օրենքի համաձայն՝ արյան շրջանառության և շնչառության ֆունկցիաների անդառնալի կանգառի կամ գլխուղեղի, այդ թվում՝ ուղեղաբնի բոլոր ֆունկցիաների անդառնալի դադարեցման վիճակում գտնվող մարդը համարվում է

մահացած: Շարադրված մոտեցումների և բնորոշումների վերլուծությունից կարելի է հետևություն անել այն մասին, որ «մարդու մահ» և «գլխուղեղի մահ» հասկացությունները համարժեք են⁹⁸, ուստի տրամաբանական է, որ անցյալ դարի 80-ական թվականներից սկսած՝ անհրաժեշտություն առաջացավ մշակել այնպիսի ախտաբանական չափանիշներ, որոնք հնարավորություն կտան առավելագույնս արժանահավատ կերպով ախտորոշել գլխուղեղի մահը: Ժամանակակից բժշկության մեջ լայնորեն կիրառվում են Հարվարդի բժշկության դպրոցի կողմից մշակված ախտաբանական չափանիշները: Դրանք են.

1. անգիտակից վիճակը և արտաքին ազդակների նկատմամբ արձագանքի բացակայությունը,

2. սպոնտան (ինքնաբուխ) շարժումների բացակայությունը,

3. սպոնտան (ինքնաբուխ) շնչառության բացակայությունը,

4. ռեֆլեքսների բացակայությունը,

5. իզոլեկտորիկ և «հարթ» *ԷԷԳ* (էլեկտրաէնցեֆալոգրություն)՝ ալիքների 5 մկ վոլտից պակաս ամպլիտուդով՝ 10-20 րոպեների ընթացքում,

6. վերոնշյալ ախտանշանների առկայությունը 24 ժամվա ընթացքում, եթե հիվանդի մոտ առկա չէ հիպոթերմիա և ինտոքսիկացիա⁹⁹:

Հարվարդի բժշկական դպրոցի չափանիշներից բացի, գոյություն ունեն նաև Մինեսոտայի բժշկական ասոցիացիայի, Ամերիկյան Նյարդաբանական ասոցիացիայի և ԱՄՆ-ի մի շարք այլ հետազոտական խմբերի, ինչպես նաև Մեծ Բրիտանիայի թագավորական բուլեջների և ֆակուլտետների, Սկանդինավյան երկրների (Դանիա, Շվեդիա, Ֆինլանդիա), ինչպես նաև ճապոնացի հետազոտողների կողմից մշակված չափանիշները:

Ա. Բադդասարյանի գործով որոշման 14-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

⁹⁸ St' u Розенталь Р., Соболев В., Сондоре А., Донорство в трансплантации органов. Рига: Звайгзне, 1987, с. 166. Barhard C. H., The Operation: a Human Cardiac Transplantation, an Interim Report of a Successful Operation Performed at Groote Schuur Hospital Capetown. South Afr. Med. J., 1967, vol. 42, 1271 p.:

⁹⁹ St' u Robertson J., Circulation. 1987, vol. 75, №1, pp. 146-156:

«(...) Օբյեկտիվ կողմից սպանությունը դրսևորվում է մեկ ուրիշին դիտավորությամբ, ապօրինաբար կյանքից զրկելու մեջ, որը կարող է կատարվել և՛ գործողությամբ, և՛ անգործությամբ: Գործողությամբ կատարվող սպանությունը կարող է տեղի ունենալ տուժողի վրա ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան ներգործության միջոցով: Անգործությամբ պատճառված մահվան համար կարող է քրեական պատասխանատվություն առաջանալ միայն այն ժամանակ, երբ հաստատվի, որ անձն անհրաժեշտ գործողություններով չի կանխել վրա հասնող մահը, թեև տվյալ կոնկրետ իրադրությունում ոչ միայն պարտավոր էր, այլև իրական հնարավորություն ուներ դա անելու:

Օբյեկտիվ կողմից սպանությունը բնութագրվում է նաև հանցավոր արարքի և առաջացած հանրորեն վտանգավոր հետևանքների միջև պատճառական կապի պարտադիր առկայությամբ:

Քննարկվող հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է դիտավորությամբ, որը կարող է լինել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի: Ուղղակի դիտավորության դեպքում հանցավորը գիտակցում է, որ ուրիշի կյանքի համար վտանգավոր արարք է կատարում, նախատեսում է մարդուն կյանքից զրկելու հնարավորությունը կամ անխուսափելիությունը և ցանկանում է տուժողին մահ պատճառել: Անուղղակի դիտավորության դեպքում անձը գիտակցում է, որ ուրիշի կյանքի համար վտանգավոր արարք է կատարում, նախատեսում է մարդուն կյանքից զրկելու հնարավորությունը, չի ցանկանում, բայց գիտակցաբար թույլ է տալիս տուժողի մահվան առաջացումը կամ անտարբերություն է դրսևորում այդ հետևանքի առաջացման նկատմամբ»:

Մեջբերված դիրքորոշումից երևում է, որ հասարակ սպանության հանցակազմը վերլուծելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը շեշտադրում է օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներից մեկը՝ հանցավոր արարքի և հետևանքների միջև առկա պատճառական կապը: Պատճառական կապի իրական պատճառման տեսության շրջանակներում վերլուծելով սպանության հանցակազմը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, այնուամենայնիվ, ընդգծում է, որ պատճառական կապի առկա-

յությունից բացի, անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը: Դատարանի այս մոտեցումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ հանցավոր արարքի և հետևանքների միջև պատճառական կապի առկայությունը դեռևս չի նշանակում, որ անձն ունեցել է հանցանք կատարելու դիտավորություն, կամ որ նա գործել է անզգուշությամբ: Այլ խոսքով՝ պատճառական կապի առկայությունը ինքնաբերաբար չի ենթադրում նաև մեղքի առկայություն, մինչդեռ սպանությունը բնութագրվում է բացառապես մեղքի դիտավորյալ ձևով: Համանման կերպով մեղքի դիտավորյալ ձևով է բնութագրվում նաև հանցափորձը, որը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդվածում բնորոշված է որպես ուղղակի դիտավորությամբ կատարված գործողություն (անգործություն), որն անմիջականորեն ուղղված է հանցանք կատարելուն, եթե հանցագործությունն ավարտին չի հասցվել անձի կամքից անկախ հանգամանքներով:

Ընդգծելով, որ սուբյեկտիվ կողմից հանցափորձը հնարավոր է միայն ուղղակի դիտավորությամբ՝ Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) Օբյեկտիվ կողմից հանցափորձը բնութագրվում է՝

1. գործողությամբ (անգործությամբ), որն անմիջականորեն ուղղված է հանցանքի կատարմանը,

2. հանցագործությունն անձի կամքից անկախ հանգամանքներով ավարտին չհասցնելով:

Հանցափորձն առկա է այն ժամանակ, երբ հանցագործությունը մինչև վերջ չի հասցվում, այսինքն՝ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի կատարումն սկսվում է, սակայն չի ավարտվում: Նյութական հանցագործության դեպքում չի առաջանում օրենքով նախատեսված հետևանքը, կամ հետևանքն առաջանում է, սակայն ոչ հանցավորի դիտավորությամբ նախատեսվածը (օրինակ՝ սպանության փորձի ժամանակ տուժողը ոչ թե մահանում է, այլ ստանում է ծանր մարմնական վնասվածք): Ուստի այն դեպքերում, երբ հանցագործության փորձի ժամանակ առաջանում են այնպիսի հետևանքներ, որոնք ոչ թե հանցավորի դիտավորության մեջ ընդգրկված, այլ մեկ ուրիշ ավարտված հանցագործության հատկանիշներ են, ապա

դրանք կլանվում են հանցավորի դիտավորությամբ ընդգրկված հանցագործության փորձի մեջ և ինքնուրույն չեն որակվում:

Հանցափորձը բնութագրող հաջորդ հատկանիշն այն է, որ հանցագործությունը մինչև վերջ չի հասցվում հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներում»:

Մեջբերված վերլուծությունից երևում է, որ հանցափորձի մեկնաբանության ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է երկու հանգամանք, այն է՝ հանցագործությունն ավարտին չի հասցվել, և հանցագործությունն ավարտին չհասցնելը տեղի է ունեցել հանցավորի կամքից անկախ հանգամանքներում:

Համադրելով Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 14-րդ և 16-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ սպանության փորձն առկա է, եթե անձի դիտավորությունն ուղղված է եղել ուրիշին ապօրինաբար կյանքից զրկելուն, սակայն դիտավորության մեջ ներառված այդ արարքն ավարտին չի հասցվել անձի կամքից անկախ հանգամանքներում: Ի դեպ, դիտավորության ուղղվածության և դրա բացահայտման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքների հարցին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է դեռևս 2008 թ. փետրվարի 29-ին Ս. Հունիկյանի գործով կայացված թիվ ԿԲ-11/08 որոշմամբ, որտեղ արձանագրել է, որ հանցավորի դիտավորության ուղղվածության հարցը լուծելիս անհրաժեշտ է ելնել հանցագործության բոլոր հանգամանքների համակցությունից և հաշվի առնել մասնավորապես հանցավոր արարքի կատարման եղանակը, վնասվածքներ հասցնելիս օգտագործվող գործիքները (զենքը), մարմնական վնասվածքների քանակը, բնույթը և տեղակայումը (օրինակ՝ մարդու կենսականորեն կարևոր օրգանների վնասումը), ինչպես նաև հանցավորի և տուժողի վարքագիծը հանցագործությանը նախորդող և հաջորդող պահերին, նրանց փոխհարաբերությունները, հանցավորի կողմից հանցավոր գործողությունների դադարեցման պատճառները և այլն: Կատարված հանցանքին քրեաիրավական ճիշտ գնահատական տալու համար կարևոր նշանակություն ունի այնպիսի հատկանիշների բացահայտումը, ինչպիսիք են հանցան-

քի կատարման շարժառիթներն ու նպատակը:

Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 15-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմը և արձանագրել է, որ՝

«(…) Նշված հանցագործության անմիջական օբյեկտը մարդու առողջության անվտանգության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են:

Օբյեկտիվ կողմից տվյալ արարքը բնութագրվում է այնպիսի գործողությամբ կամ անգործությամբ, որի արդյունքում մարդու առողջությանը ծանր վնաս է պատճառվում: Հանցավորի գործողություններն արտահայտվում են տուժողի վրա ֆիզիկական, հոգեկան, մեխանիկական և նմանատիպ այլ ազդեցության գործադրմամբ: Մարդու առողջությանն անգործությամբ ծանր վնաս պատճառելն առկա է, երբ հանցավորը չի կատարում որոշակի գործողություններ, որոնք նա պարտավոր էր և տվյալ իրադրությունում կարող էր կատարել՝ սպառնացող վնասի առաջացումը կանխելու համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթներից ելնելով՝ կարելի է եզրահանգել, որ առողջությանը պատճառվող ծանր վնասը կարող է լինել երկու տեսակի՝ կյանքի համար վտանգավոր և կյանքի համար ոչ վտանգավոր՝ արտահայտված օրենքում հատուկ նշված հետևանքների առաջացմամբ:

Քննարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է դիտավորությամբ, որը կարող է լինել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի: Բացառություն է կազմում այնպիսի վնասի պատճառումը, որն առաջացրել է հանցավորի համար ակնհայտ տուժողի առողջության քայքայում՝ զուգորդված նրա մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորստով: Այս դեպքում, ինչպես հետևում է օրենսդրական ձևակերպումից, դիտավորությունը կարող է լինել միայն ուղղակի»:

Մեջբերված վերլուծությունից երևում է, որ դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմը մեկնաբանելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը շեշտադրում է սուբյեկտիվ կողմը: Այլ խոսքով՝ դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատ-

ճառելիս անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, հանցավոր արարքի և հետևանքների միջև առկա պատճառական կապի շրջանակներում նախատեսել է հնարավոր վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանց վրա հասնելը կամ չի ցանկացել այդ հետևանքները, բայց գիտակցաբար թույլ է տվել դրանք:

Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 17-րդ կետում ամփոփելով նույն որոշման 14-16-րդ կետերում շարադրված իրավական դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) սպանության փորձը դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելուց սահմանազատելու համար առաջնային նշանակություն ունի վնասվածքներ հասցնելու պահին հանցավորի դիտավորության ուղղվածության բացահայտումը: Մասնավորապես, եթե սպանության փորձի ժամանակ հանցավորի դիտավորությունն ուղղված է տուժողին կյանքից զրկելուն, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցանք կատարելիս դիտավորությունն ուղղված է տուժողի առողջությանը ծանր վնաս պատճառելուն»:

Ա. Բաղդասարյանի գործով որոշման 17-րդ կետում շարադրված այս դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է Վլադիկ Վաչագանի խաչատրյանի գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ԿԴ1/0025/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Վ. խաչատրյանի գործով որոշում): Նշված որոշման 16-րդ կետում դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) սպանության փորձը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ: Այլ խոսքով՝ սպանության փորձի դեպքում հանցավորը գիտակցում է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսում է մեկ ուրիշի մահը վրա հասնելու հնարավորությունը կամ անխուսափելիությունը և ցանկանում է դրա առաջանալը, սակայն մահացու հետևանքը վրա չի հասնում նրա կամքից անկախ պատճառներով (զոհի ակտիվ դիմադրություն, այլ անձանց միջամտություն, տու-

ժողին ժամանակին բժշկական օգնություն ցույց տալ և այլն)»¹⁰⁰:

Դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու և անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի սահմանազատման հիմնախնդիրը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից քննարկվել է *Սիրակ Շավարշի Սաքանյանի* գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ԵԵԴ/0058/01/10 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Ս. Սաքանյանի* գործով որոշում), որտեղ դատարանը վերլուծության է ենթարկել քննարկվող հանցակազմերից յուրաքանչյուրի սուբյեկտիվ կողմերի առանձնահատկությունները, այսուհետև, համադրելով կատարված վերլուծության արդյունքները, եզրակացություն է արել դիտավորությամբ և անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի սահմանազատման հիմքի կապակցությամբ: Այսպես՝ *Ս. Սաքանյանի* գործով որոշման 22-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեջբերել է դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմի օրենսդրական ձևակերպումը՝ դրանով իսկ շեշտադրելով, որ դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելիս անձը գիտակցել է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, հանցավոր արարքի և հետևանքների միջև առկա պատճառական կապի շրջանակներում նախատեսել է հնարավոր վտանգավոր հետևանքները և ցանկացել է դրանց վրա հասնելը կամ չի ցանկացել այդ հետևանքները, բայց գիտակցաբար թույլ է տվել դրանք:

Անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմի օրենսդրական ձևակերպման մեջբերմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նույն տրամաբանությամբ շեշտադրել է այն հանգամանքը, որ նշված հանցագործությունը կատարվում է բացառապես անզգուշությամբ: Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) [Դիտավորությամբ և անզգուշությամբ առողջությանը

¹⁰⁰ Այս մասին տե՛ս նաև սույն մեկնաբանությունների՝ «Անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործությունները» գլուխը:

ծանր վնաս պատճառելու] հանցակազմերի տարբերությունը մեղքի ձևի մեջ է. եթե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է դիտավորությամբ, որը կարող է լինել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի, ապա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է անզգուշությամբ, որը կարող է դրսևորվել ինչպես ինքնավստահության, այնպես էլ անսիրտության ձևով»:

Այլ խոսքով՝ դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու և անզգուշությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմերի սահմանազատման հիմքը մեղքի ձևն է: Ուստի արարքը որակելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է պարզի, թե գործով ձեռք բերված ապացույցներով մեղքի իմացության ձևի առկայությունն է հաստատվում և, ըստ դրա, արարքը որակի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ կամ 120-րդ հոդվածով:

Անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցմամբ առողջությանը ծանր և միջին ծանրության վնաս պատճառելու հանցակազմը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է Ա. Թորոսյանի գործով որոշման մեջ, որի 15-րդ կետում դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցումը բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշներով»:

Նախքան անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները վերլուծելը հարկ ենք համարում անդրադառնալ անհրաժեշտ պաշտպանության իրավունքի սահմանների կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորված մոտեցմանը: Այսպես՝ Ա. Հակոբյանի գործով որոշման 27-28-րդ կետերում դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) օրենքով ամրագրված են որոշակի պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում է միայն պաշտպանությունը իրավաչափ և հետևաբար՝ արարքի հանցավորությունը բացառող: Այսպես՝ անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմաններն են.

ա) ոտնձգության հանրային վտանգավորությունը,

- բ) ուտնձգութեան առկայութիւնը,
 - գ) ուտնձգութեան իրական լինելը,
 - դ) վտանգ սպառնալը անձի, հասարակութեան, պետութեան շահերին,
 - ե) վնաս հասցնելը միայն ուտնձգողին,
 - զ) պաշտպանութեան համարժեքութիւնը ուտնձգութեանը:
- (...)

Անհրաժեշտ պաշտպանութեան համարժեքութեան գնահատման և որպէս արդիւնք անհրաժեշտ պաշտպանութեան սահմանազանցման առկայութեան կամ բացակայութեան որոշման համար անհրաժեշտ է գնահատել ուտնձգութեան վտանգավորութեան աստիճանի և պաշտպանութեան միջև համապատասխանութիւնը:

Օրէնքը չի պահանջում, որ պաշտպանվողը կիրառի ուտնձգողի կողմից կիրառվող միջոցներին հավասարազոր միջոցներ: Պաշտպանվողը կարող է գործադրել նաև առավել արդիւնաւետ միջոցներ:

Ուտնձգութեան և պաշտպանութեան միջոցների միջև համամասնութեան խնդիրը լուծելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքները.

- ա) պաշտպանվող բարիքի արժեքավորութիւնը և այն վնասի չափը, որ կարող էր հասցվել դրան,
- բ) ուտնձգութեան ինտենսիվութիւնը ու հանկարծակիութիւնը,
- գ) պաշտպանվողի և ուտնձգողի ֆիզիկական հնարավորութիւնները (սեռը, տարիքը, առողջական վիճակը, ֆիզիկական ուժը և այլն),
- դ) ուտնձգողների և պաշտպանվողների քանակը,
- ե) ուտնձգութեան իրադրութիւնը, տեղը, ժամանակը և այլն»:

Մեքսերված դիրքորոշումից երևում է, որ անհրաժեշտ պաշտպանութեան իրավաչափութեան պայմաններից մէկը ուտնձգութեան և պաշտպանութեան համարժեքութիւնն է, որը հանդիսանում է անհրաժեշտ պաշտպանութեան սահմանազանցման առկայութեան կամ բացակայութեան որոշման ինքնուրույն չափանիշ: Այլ խոսքով՝ անհրաժեշտ պաշտպանութիւնն առկա է, եթէ ուտնձգութիւնից կամ դրա

իրական սպառնալիքից պաշտպանվելիս անձի կատարած արարքի վտանգավորության աստիճանը համապատասխանում է ոտնձգության կամ դրա իրական սպառնալիքի վտանգավորության աստիճանին: Ուստի անհրաժեշտ պաշտպանության իրավաչափության պայմաններից մեկի՝ ոտնձգության և պաշտպանության համարժեքության գնահատման նպատակով հարկ է պարզել, թե ինչ օբյեկտի դեմ և ինչ ինտենսիվությամբ է ոտնձգում հանցավորը, ինչ ֆիզիկական հնարավորություններով են օժտված պաշտպանվողն ու ոտնձգողը, ինչ իրադրությունում է տեղի ունենում ոտնձգությունը և այլն: Նշված հանգամանքների հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Թորոսյանի* գործով որոշման 15-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(…) [Ա]նհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցումն առկա է, եթե ակնհայտ է անհամապատասխանությունը ոտնձգությանը սպառնացող և պաշտպանվողի կողմից պատճառվող վնասների միջև»:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշումը, փաստորեն, բնութագրում է անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման օբյեկտիվ հատկանիշը, մասնավորապես այն, որ անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման դեպքում պաշտպանվողը կիրառում է պաշտպանության այնպիսի միջոցներ և մեթոդներ, որոնց կիրառումն ակնհայտ կերպով չէր բխում ոչ ոտնձգության բնույթից և վտանգավորությունից, ոչ էլ իրադրությունից: Ինչ վերաբերում է անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցման սուբյեկտիվ հատկանիշներին, ապա դրանց կապակցությամբ *Ա. Թորոսյանի* գործով որոշման 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցումը բնութագրվում է ուղղակի և անուղղակի դիտավորությամբ: Ուղղակի դիտավորությամբ գործելու պարագայում անձը գիտակցում է, որ ոտնձգությունից պաշտպանվում է այնպիսի միջոցով, որն ակնհայտ չի համապատասխանում ոտնձգության բնույթին և վտանգավորությանը, կանխատեսում է ոտնձգողին վնաս պատճառելու իրական հնարավորությունը, նույնիսկ դրա անխուսափելիությունը և ցանկանում է վնաս պատճառել ոտնձգողին: Անուղղակի դիտավորությամբ գործելու պարագա-

յում անձը գիտակցում է, որ ունձագությունից պաշտպանվում է այնպիսի միջոցով, որն անկեղծաբար չի համապատասխանում ունձագության բնույթին և վտանգավորությանը, կանխատեսում է ունձագողին վնաս պատճառելու հնարավորությունը և չի ցանկանում, բայց գիտակցաբար թույլ է տալիս նման հետևանքի առաջացումը:

Ծեծի հանցակազմը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ԱՐԴ/0176/01/11 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշում), որի 16-րդ կետում դատարանն արձանագրել է, որ՝

«ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության անմիջական օբյեկտը մարդու առողջությունն է, իսկ որպես լրացուցիչ օբյեկտ կարող են հանդես գալ նաև մարդու պատիվն ու արժանապատվությունը»:

Առողջությունը մարդու օրգանիզմի այնպիսի ֆիզիոլոգիական վիճակն է, երբ դրա բոլոր համակարգերը, մասերը և օրգանները նորմալ գործում են: Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կանոնադրության պրեամբուլայում առողջությունը բնորոշվում է որպես «ֆիզիկական, հոգևոր և սոցիալական լրիվ բարօրության վիճակ և ոչ թե միայն հիվանդությունների կամ ֆիզիկական արատների բացակայություն»: Հարկ է նշել, սակայն, որ իրավաբանական գրականության մեջ այս բնորոշումը միանշանակ չի ընդունվում և անգամ քննադատության է ենթարկվում: Այսպես՝ Ս. Ս. Շևչուկի կարծիքով՝ իրավունքի ոլորտում առողջության նման բնորոշում օգտագործելու հնարավորությունը կասկած է առաջացնում՝ հաշվի առնելով այն չափազանց լայն բովանդակությունը, որը դրված է այդ բնորոշման մեջ: Նախ՝ «լրիվ սոցիալական բարօրությունը» չի կարող մարդու առողջության չափանիշ հանդիսանալ, քանի որ այն առաջին հերթին արտահայտում է սուբյեկտի սոցիալական կարգավիճակը: Ապա՝ անհատի սոցիալական լիարժեքությունը միշտ չէ, որ որոշվում է նրա ֆիզիոլոգիական վիճակով և հակառակը¹⁰¹:

¹⁰¹ St' u Шевчук С., Правовой механизм ограничения личных неимущественных

Բժշկության մեջ մարդու առողջությունն ասելով հասկանում են բոլոր օրգանների գործառնությունների, ինչպես նաև արտաքին միջավայրի հետ օրգանիզմի հավասարակշռվածության վիճակը, որի պայմաններում որևէ հիվանդագին փոփոխությունն առկա չէ: Հանրամատչելի բժշկական հանրագիտարանում առողջությունը բնորոշվում է որպես հիվանդությանը հակառակ վիճակ, որը չի կարելի հստակ կերպով բնորոշել, քանի որ այն կապված է մարդու կենսագործունեության կարևորագույն ցուցանիշների և օրգանիզմի հարմարվողականության հնարավորությունների լայն տատանումների հետ:

Իրավաբանական գրականության մեջ ևս չկա «առողջություն» հասկացության միանշանակ բնորոշում: Այսպես՝ Ա. Ս. Նիկիֆորովն այն դիտում է որպես մարդու օրգանիզմի ընդհանուր նորմալ վիճակ, որն արտահայտվում է դրա ճիշտ գործառնության մեջ¹⁰²: Առարկելով Ա. Ս. Նիկիֆորովին՝ Պ. Ա. Դուբովեցը գրում է, որ առողջության նման բնորոշումը չափազանց նեղ է, քանի որ մարդու օրգանիզմի յուրաքանչյուր հյուսվածք որոշակի գործառնությամբ է իրականացնում, հետևաբար հյուսվածքների նորմալ գործառնության խախտումը մարդու առողջությանը վնաս է պատճառում, չնայած որ չի հանգեցնում ընդհանուր առմամբ մարդու օրգանիզմի նորմալ վիճակի գործառնության խախտման¹⁰³:

Ն. Ի. Չագորոդնիկովի կարծիքով՝ առողջությունը մարդու օրգանիզմի այնպիսի վիճակ է, որի պայմաններում վերջինիս բոլոր մասերը, օրգանները և համակարգերը նորմալ գործում են¹⁰⁴: Մեջբերված մոտեցումների համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ առողջությունը ոչ նյութական արժեք է, որը բնորոշ է յուրաքանչյուր մարդու՝ ծննդյան պահից սկսած, և կախված չէ այն կոնկրետ հասարակական հարաբերություններից, որոնց մեջ մտնում է մարդու հասարակության մեջ իր գոյության ըն-

прав граждан в сфере здравоохранения. Ставрополь, 2004, с. 24:

¹⁰² См. у Никифоров А., Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. М., 1959, с. 14:

¹⁰³ См. у Дубовец П., Ответственность за телесные повреждения по советскому уголовному праву. М., 1964, с. 14:

¹⁰⁴ См. у Загородников Н., Преступления против жизни по советскому уголовному праву. М., Госюриздат, 1961, с. 16:

թացքում: Նման տրամաբանություն է դրված *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման 16-րդ կետում, որտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից տրվել է «առողջություն» հասկացության հետևյալ մեկնաբանությունը.

«(...) Առողջությունը մարդու օրգանիզմի այնպիսի ֆիզիոլոգիական վիճակն է, երբ դրա բոլոր համակարգերը, մասերը և օրգանները նորմալ գործում են: Առողջության դեմ ուղղված ոտնձգության հետևանքով վնաս է պատճառվում անձի առողջությանը, խախտվում են անձի ինչպես ֆիզիկական անձեռնմխելիության իրավունքը, այնպես էլ նրա առողջության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները:

Քրեաիրավական պաշտպանության օբյեկտի տեսանկյունից առողջությունը ոչ նյութական բարիք է, որը, ընդհանուր կանոնի համաձայն, բնորոշվում է որպես մարդու ֆիզիկական և հոգեկան բարօրության վիճակ: (...)»:

Մեջբերված դիրքորոշման հետ մեկտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ քրեական օրենքը պաշտպանում է ոչ թե առողջության իդեալական վիճակը, այն է՝ անձի ֆիզիկական և հոգեկան լրիվ բարօրության վիճակը, այլ անձի այն առողջական վիճակը, որն առկա է եղել նրա նկատմամբ հանցավոր ոտնձգություն կատարելու պահին: Հետևաբար, «առողջության դեմ ուղղված» հասկացությունն անհրաժեշտ է մեկնաբանել՝ ելնելով ինչպես Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության կանոնադրության պրեամբուլայում առողջությանը տրված ընդհանուր բնորոշումից, այնպես էլ այն անձի օբյեկտիվորեն առկա առողջական վիճակից, ում նկատմամբ կատարվել է հանցավոր ոտնձգությունը:

Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով որոշման 17-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է՝

ա) տուժողին ֆիզիկական ցավ պատճառելով,

բ) տուժողի նկատմամբ այլ բռնի գործողություններ կատարելով, որոնք չեն պարունակում դիտավորությամբ առողջությանը

թեթև վնաս պատճառելու հատկանիշներ»:

Ծեծի հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը մեկնաբանելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը շեշտադրել է այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 2-րդ մասով արգելված՝ այլ բռնի գործողությունների օրինակ է ձեռքերը ոլորելը, մազերը քաշելը, կնճթելը և այլն: Բացի այդ, դատարանը նշել է, որ «այլ բռնի գործողություններ» ձևակերպումն անհրաժեշտ է մեկնաբանել «բռնություն» հասկացության համատեքստում: Չարգացնելով այս դատողությունը՝ դատարանը նշել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի տարբեր հոդվածներում նկարագրված բռնության տարբեր դրսևորումների թվին են դասվում ծեծը, խոշտանգումը, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի տարբեր հոդվածներում որպես ինքնուրույն հանցակազմ կամ հանցակազմի որակյալ հատկանիշ կամ հանցանքի կատարման եղանակ նախատեսված բռնի այլ գործողությունները:

«(...) բռնությունը՝ որպես քրեորեն հետապնդելի արարք, դիտավորությամբ, անձի կամքին հակառակ կամ առանց նրա կամքը հաշվի առնելու կատարված ցանկացած արարք է, որի արդյունքում անձը զրկվել է կյանքից, կամ սահմանափակվել է նրա ազատությունը, կամ նրա առողջությանը վնաս է պատճառվել, կամ նրան պատճառվել է ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք»:

Բռնության վերոնշյալ հասկացության հետ համադրելով «խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «(...) «խոշտանգում» հասկացությունը նշանակում է ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է մա կամ երրորդ անձը, կամ նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու մպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ մնան ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից

¹⁰⁵ «Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի դեմ» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «(...) «խոշտանգում» հասկացությունը նշանակում է ցանկացած գործողություն, որով որևէ անձի դիտավորությամբ պատճառվում է մարմնական կամ մտավոր ուժեղ ցավ կամ տառապանք՝ նրանից կամ երրորդ անձից տեղեկություններ կամ խոստովանություն կորզելու, այն գործողության համար պատժելու, որը կատարել կամ կատարման մեջ կասկածվում է մա կամ երրորդ անձը, կամ նրան կամ երրորդ անձին վախեցնելու կամ հարկադրելու մպատակով, կամ ցանկացած տեսակի խտրականության վրա հիմնված ցանկացած պատճառով, երբ մնան ցավը կամ տառապանքը պատճառվում է պետական պաշտոնյայի կամ պաշտոնապես հանդես եկող այլ անձի կողմից

կամ հոգեկան ուժեղ ցավ կամ տառապանք» ձևակերպումը՝ *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման 24-րդ կետում ՅՅ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) բնության արդյունքում անձին ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք է պատճառվում, ուստի ՅՅ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով չեն կարող որակվել այն դեպքերը, երբ անձին ֆիզիկական ցավ չի պատճառվում: Միևնույն ժամանակ ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքը պատասխանատվություն է առաջացնում ՅՅ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով: (...)»:

Ուստի, եթե արարքը փաստացի չի առաջացրել ֆիզիկական ցավ, ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանք և այդպիսիք պատճառելու դիտավորությամբ չի բնութագրվում, ապա իր նվազ կարևորության պատճառով չի կարող հանցագործություն համարվել (ՅՅ քրեական օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Ծեծի հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը մեկնաբանելիս ՅՅ վճռաբեկ դատարանը շեշտադրել է նաև, որ ՅՅ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում օգտագործված «ծեծել» եզրույթը ներկայացված է հոգնակի թվով, այսինքն՝ ոչ թե որպես մեկ, այլ մեկից ավելի անգամ կրկնվող գործողություն: Ուստի *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման 19.1-րդ կետում ՅՅ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«Ծեծելը բնութագրվում է տուժողի մարմնին հարվածներ հասցնելով, ընդ որում՝ հարվածները կարող են հասցվել ինչպես ձեռքերով կամ ոտքերով, այնպես էլ բուլժ և կոշտ գործիքի գործադրմամբ՝ բազմաթիվ (մեկից ավելի) անգամ: (...)»:

Մեջբերված դիրքորոշման համաձայն, ըստ ՅՅ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի, ծեծը տուժողին բազմաթիվ (մեկից ավելի) հարվածներ հասցնելն է, որի արդյունքում նրան պատճառվել է ֆիզիկական ցավ:

կամ նրանց դրդմամբ կամ համաձայնությամբ: Սա չի ներառում այն ցավն ու տառապանքը, որոնք բխում են օրինական պատժամիջոցներից միայն կամ հատուկ են դրանց»:

Տուժողին ֆիզիկական ցավ պատճառելը, ինչպես նշվեց, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող արարքներից մեկն է: Ցավ պատճառելուց բացի, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է նաև այլ բռնի գործողություններ կատարելով, որոնց թվին են դասվում, օրինակ, տուժողի ձեռքերը ոլորելը, մազերը քաշելը, կծմթելը և այլն:

«Սուբյեկտիվ կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, (...)»:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշումն ամրագրված է *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման 21-րդ կետում: Նշված կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև այն հարցին, որ ծեծը կամ բռնի այլ գործողությունները կարող են այլ հանցագործությունների հատկանիշներ պարունակել կամ դրանց կատարման միջոց լինել: Հետևաբար, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունը այլ հանցագործություններից սահմանազատելու համար՝

«(...) անհրաժեշտ է պարզել հանցավորի դիտավորության ուղղվածությունը և գործի կոնկրետ հանգամանքները և ըստ այդմ էլ որոշել, թե արարքը քրեական օրենքով պաշտպանվող իր օբյեկտի դեմ է ուղղված»:

Որպես ասվածի օրինակ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ի թիվս այլոց, քննարկել է այն դեպքը, երբ խուլիգանության ժամանակ հանցավորի արարքը զուգորդվել է անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ դրա սպառնալիքով: Այս կապակցությամբ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ եթե խուլիգանության ժամանակ հանցավորի արարքը զուգորդվել է անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ դրա սպառնալիքով, սակայն հանցավորի արարքն ուղղված է եղել դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելուն, ինչն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով, ապա արարքը ենթակա է որակման

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածով («խուլիգանություն»):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի վերլուծության համատեքստում Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև ծեծի և այլ բռնի գործողությունների շարժառիթի ու նպատակի հարցին՝ արձանագրելով, որ դրանք կարող են տարբեր լինել և արարքի որակման վրա ազդեցություն չունեն:

Մեկ հարվածի քրեաիրավական նշանակության և հետևանքների հետ կապված հարցը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է *Արևիկ* և *Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման մեջ: Այս հարցի շրջանակներում դատարանը քննարկել է, թե որ դեպքերում անձին հասցված մեկ հարվածը կարող է քրեաիրավական հետևանքներ առաջացնել, և ինչ հանցակազմերով են որակավորվում նման արարքները: Այսպես՝ *Արևիկ* և *Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման 27-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) մեկ հարվածը չի կարող որակվել որպես ծեծ. ծեծը ենթադրում է տուժողի մարմնին մեկից ավելի հարվածներ հասցնելը, որոնց արդյունքում տուժողին ֆիզիկական ցավ է պատճառվել: (...)»:

Այս համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ տուժողի մարմնին մեկից ավելի հարվածներ հասցնելը, որոնց արդյունքում տուժողին ֆիզիկական ցավ չի պատճառվել, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով չի որակվում որպես ծեծ: Դատարանի այս եզրահանգման հիմքում դրված է այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 117-րդ հոդվածով («Դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելը»), ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով («Ծեծը») և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով («խոշտանգումը») նախատեսված հանցագործությունների պարտադիր հատկանիշներից մեկը տուժողին ֆիզիկական ցավ պատճառելն է: Ուստի շփոթից խուսափելու և նշված հոդվածներով արարքները որակելիս սխալ թույլ չտալու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել հետևյալ հանգամանքները.

✓ դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառե-

լու դեպքում արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 117-րդ հոդվածով,

✓ դիտավորությամբ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելու հատկանիշի բացակայության, ինչպես նաև անձին ֆիզիկական ցավ պատճառելու դեպքում արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով,

✓ ուժեղ ցավ, մարմնական կամ հոգեկան տառապանք պատճառելու դեպքում արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով:

Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով որոշման 26-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) առանց ֆիզիկական ցավի մեկ հարվածը որպես այլ բռնի գործողություններ որակելը ճիշտ չէ, քանի որ օբյեկտիվ կողմի տեսանկյունից հարված հասցնելը և այլ բռնի գործողությունները իրարից տարբերվում են. այդ եզրույթները նույնացնելու ինչպես լեզվաբացատրական, այնպես էլ քրեաիրավական հիմքեր չկան: (...)»:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը քննության է առել այն հարցը, թե ինչպես որակել արարքն այն դեպքում, երբ տուժողին մեկ անգամ ուժեղ ցավ է պատճառվել, կամ պարբերաբար մեկական հարված է հասցվել: Այս կապակցությամբ *Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների* գործով որոշման 27-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) տուժողին մեկ անգամ ուժեղ ցավ պատճառելը կամ պարբերաբար մեկական հարված հասցնելը, անկախ հարվածի ուժգնությունից, կարող է որակվել որպես խոշտանգում (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդված), եթե հանցավորը գիտակցել է, որ իր գործողություններով անձին դիտավորյալ կերպով պատճառել է ուժեղ ցավ կամ մարմնական կամ հոգեկան տառապանք: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ մեկ հարվածը, որը չի որակվում որպես ծեծ և, հետևաբար, քրեաիրավական պատասխանատվության չի հանգեցնում, կարող է քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն առաջացնել, եթե դրանով նվաստացվի

անձի պատիվն ու արժանապատվությունը»:

Համանման կերպով, եթե մեկ հարվածի հետևանքով անձի առողջությանը պատճառվում է ծանր, միջին ծանրության կամ թեթև վնաս, արարքը ենթակա է որակման ըստ փաստացի վրա հասած հետևանքի, իսկ եթե մեկ հարվածը ֆիզիկական ցավ կամ ֆիզիկական տառապանք չի պատճառել և այդպիսիք պատճառելու դիտավորությամբ չի բնութագրվում, ապա իր նվազ կարևորության պատճառով այն չի կարող հանցագործություն համարվել:

§ 6.2. Անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործությունները

Անձի ազատության, պատվի և արժանապատվության դեմ ուղղված հանցագործություններից մեկի համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի մեկնաբանության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է սպանության փորձի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդված) և սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ խոշոր չափի գույք ոչնչացնելու սպառնալիքի, եթե այդ սպառնալիքն իրականացնելու իրական վտանգ է եղել (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդված) հանցակազմերի սահմանազատման հարցին: Վ. *Խաչատրյանի* գործով որոշման 17-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված] հանցակազմի օբյեկտը հավաքական բնույթ է կրում, այն բաղկացած է մարդու կյանքի և առողջության, ինչպես նաև սեփականության անվտանգության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերություններից¹⁰⁶: (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ մոտեցման հիմքում դրված է այն հանգամանքը, որ մարդու անձնական ազատության

¹⁰⁶ Սեփականության անվտանգության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների մասին տե՛ս սույն մեկնաբանությունների՝ «Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունները» գլուխը:

և անձեռնմխելիության իրավունքը կյանքի և ազատության բնական իրավունքներից ածանցված, պետության կողմից ճանաչված, նրա ֆիզիկական ազատությունն արտահայտող հնարավորություններն են: Մարդու բնական ազատությունն ամենից առաջ վերաբերում է նրա անձին: Ազատության այդ կողմն անվանում են անձնական ազատություն: Մարդն ի ծնե ազատ է: Զանի որ մարդը միաժամանակ և՛ կենսաբանական (ֆիզիկական), և՛ հոգևոր էակ է, ապա անձնական ազատությունը ենթադրում է մարդու արտաքին՝ ֆիզիկական, և ներքին՝ հոգևոր, ազատության ու ինքնավարության առկայություն: Անձնական ազատությունը նշանակում է, որ մարդն իրավունք ունի ազատորեն տեղաշարժվելու, ինչպես նաև ընտրելու իր գտնվելու վայրը: Այս իրավունքով օժտված է յուրաքանչյուր մարդ՝ անկախ տարիքից, սոցիալական կարգավիճակից կամ մեղսունակությունից: Այն իրականացվում է անձամբ կամ, եթե խոսքը փոքրահասակների, անմեղսունակների մասին է, ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների միջոցով¹⁰⁷:

Ազատության իրավունքի հետ սերտորեն կապված է անձի անձեռնմխելիության իրավունքը, որը բացառում է որևէ արտաքին միջամտություն մարդու անհատական կենսագործունեությանը, ապահովում է ֆիզիկական և հոգեբանական անձեռնմխելիություն: Լայն իմաստով՝ անձնական անձեռնմխելիությունը մարդու ֆիզիկական (կյանք, առողջություն) և բարոյահոգևոր (պատիվ, արժանապատվություն) անձեռնմխելիությունն է, ինչի արդյունքում բոլորը պարտավոր են չմիջամտել մարդու անհատական կենսագործունեությանը¹⁰⁸:

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի՝ մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անբաժանելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից:

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրա-

¹⁰⁷ Տե՛ս «ՀՀ քրեական իրավունք: Հատուկ մաս» (հինգերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով), Ե., ԵՊՀ հրատ., 2011, էջ 188; 199; 208–209:

¹⁰⁸ Տե՛ս «ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ», ընդհանուր խմբագրությամբ Գ. Հարությունյանի, Ս. Վաղարշյանի, Ե., 2010, էջ 186–197:

քանցյուր ոք ունի անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունք:

«Արժանապատվություն» հասկացությունը՝ որպես սոցիալական կատեգորիա, նախասահմանում է «անձի արժանապատվություն» սահմանադրական կատեգորիայի բովանդակության համապարփակությունը և միաժամանակ բազմիմաստությունը: Որպես սահմանադրական իրողություն՝ անձի արժանապատվությունը հանդես է գալիս մարդու՝ իբրև կենսահոգեբանասոցիալական էության անհրաժեշտ և անքակտելի որոշիչ հատկանիշ՝ կարգելով նրան որպես սոցիալական կենսագործունեության լիիրավ և իրավահավասար սուբյեկտ:

Մարդկային արժանապատվությունը, ինչպես կյանքը, ընդունված չէ կախման մեջ դնել անձի հասարակական կարևորությունից, տարիքից, սեռից, համոզմունքներից և այլն: Որևէ հանգամանք, այդ թվում՝ հանրաճանաչ ըմբռնողությամբ անձի բացասական գնահատականը, հոգեկան հիվանդությունը, արտակարգ իրավիճակը, պատերազմը և այլն, չեն կարող արժանապատվության նսեմացման հիմք հանդիսանալ: Անձի արժանապատվության նսեմացում ասելով հասկացվում է ինչ-որ մեկի այնպիսի վարքագիծը, որը պատվազրկում է անձին, վնասում է նրա վարկը՝ այդպիսով նրան պատճառելով բարոյական տառապանքներ:

Արժանապատվության մասին խոսք կարող է լինել այն ժամանակ, երբ խոսվում է անձի մարդկային որակների մասին, քանզի արժանապատվությունը բացառապես մարդկային հատկանիշ է և բնորոշ չէ այլ էակների, ինչպես նաև բնությանը, հասարակությանը կամ պետությանը: Արժանապատվություն ունենալու միակ՝ անհրաժեշտ և բավարար նախադրյալը մարդ լինելն է: Արժանապատվության հիմնահարցը սկզբնապես կապված է մարդուն նրան շրջապատող միջավայրից՝ արտաքին աշխարհից տարանջատելու հետ: Սակայն չափազանց կարևոր է գիտակցել, որ արժանապատվությունը մարդու տեսակային որակ չէ. այն մարդու անհատական որակ է: Արժանապատվությունն ամենևին էլ խմբային բնորոշիչ չէ, քանզի այն մարդու բնորոշիչ է միայն իր անհատականացված

արտահայտությամբ: Հետևապես, արժանապատվությունը մարդկային չէ, այլ կոնկրետ անունով մարդունն է: Իհարկե, այն բնորոշ է նաև իրենց անհատականությունը դեռևս չգիտակցող կամ այն այլևս չգիտակցող անձանց, քանզի պահպանվում է այն գիտակցելու պոտենցիալ հնարավորությունը: Խոսքը մանկահասակ երեխաների, անգործունակության հանգեցնող հոգեկան հիվանդություններով տառապող անձանց մասին է¹⁰⁹:

Վ. Խաչատրյանի գործով որոշման 17-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է որ.

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված] հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է ակտիվ գործողություններով՝ սպառնության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ խոշոր չափի գույք ոչնչացնելու սպառնալիքով: (...)»:

Մեկնաբանելով «սպառնալիք» եզրույթը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ սպառնալիքը մարդու նկատմամբ հոգեբանական հարկադրանքի ձև է, որի նպատակն է վախեցնել նրան, առաջացնել տագնապի, սեփական անվտանգության կամ գույքի համար անհանգստության զգացում: Ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի՝ սպառնալիքի արտահայտման եղանակները կարող են տարբեր լինել (բանավոր կամ գրավոր եղանակով արտահայտված սպառնալիք, որոշակի գործողությունների միջոցով արտահայտվող սպառնալիք և այլն), ինչը, սակայն, արարքի որակման համար որևէ նշանակություն չունի: Դրան հակառակ՝ արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով որակելիս էական նշանակություն ունի սպառնալիքի կոնկրետ և իրական լինելը:

Սպառնալիքը կոնկրետ է, եթե դրանից հստակ երևում է, թե ինչպիսի վնաս է սպառնում պատճառել հանցավորը՝ սպանել, առողջությանը ծանր վնաս պատճառել կամ խոշոր չափի գույքային վնաս հասցնել: Ընդ որում՝ սպառնալիքի իրականացման եղանակների մասին հայտարարելը արարքի որակման համար նույնպես նշանակություն չունի:

Սպառնալիքն իրական է, եթե տուժողը բավարար հիմքեր ու-

¹⁰⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 163–170:

նի վախենալու դրա իրականացումից: Այլ կերպ ասած՝ տուժողը պետք է կարծի, որ սպառնալիքի իրականացումը հնարավոր է:

Տուժողի սուբյեկտիվ ընկալման կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մանրամասնել է, որ սպառնալիքի իրական լինելը հավաստելու համար առաջնային նշանակություն ունի օբյեկտիվ իրադրության գնահատումը, իսկ տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումն ածանցյալ նշանակություն ունի: Օբյեկտիվ իրադրության գնահատման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են սպառնալիքի բովանդակությունը, սպառնալու եղանակը, դեպքի վայրը, ժամանակը, հանցավորի և տուժողի միջև հարաբերությունների բնույթը, հանցավորի անձը և այլն: Ուստի, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի համաձայն, սպառնալիքն իրական լինելու հարցի պարզաբանման նպատակով առաջին հերթին անհրաժեշտ է գնահատել սպառնալիքը տալու օբյեկտիվ իրադրությունը, ապա՝ այդ իրադրության վերաբերյալ տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումը:

Վ. *Խաչատրյանի* գործով որոշման 17-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմը ձևական է, այսինքն՝ հանցանքն ավարտված է համարվում սպառնալիքը տալու պահից: (...)»:

Այս կապակցությամբ դատարանը հստակեցրել է, որ եթե սպառնալիքը տրվել է գրավոր ձևով, բայց ինչ-ինչ պատճառներով չի հասել հասցեատիրոջը, հանցանքն ավարտված կհամարվի այն ժամանակ, երբ տուժողը ծանոթանա սպառնալիքի բովանդակությանը:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմին, ապա Վ. Խաչատրյանի գործով որոշման 19-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«Սուբյեկտիվ կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածով արգելված արարքը բնութագրվում է միայն ուղղակի դիտավորությամբ: (...)»:

Այսինքն՝ հանցավորը գիտակցում է, որ սպանության, առողջու-

յանը ծանր վնաս պատճառելու կամ խոշոր չափի գույք ոչնչացնելու սպառնալիքով տուժողի վրա հոգեբանական ազդեցություն է գործադրում՝ առաջացնելով վախի, անվստահության զգացողություն, նախատեսում և ցանկանում է նշված հետևանքների առաջացումը: Հանցագործության շարժառիթները կարող են տարբեր լինել՝ վրեժ, խանդ, անձնական անբարյացկամ հարաբերություններ և այլն:

Անդրադառնալով սպանության փորձի հարցին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. *Խաչատրյանի* գործով որոշման 16-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) սպանության փորձը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ: Այլ խոսքով՝ սպանության փորձի դեպքում հանցավորը գիտակցում է իր գործողության (անգործության)՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը, նախատեսում է մեկ ուրիշի մահը վրա հասնելու հնարավորությունը կամ անխուսափելիությունը և ցանկանում է դրա առաջանալը, սակայն մահացու հետևանքը վրա չի հասնում նրա կամքից անկախ պատճառներով (զոհի ակտիվ դիմադրություն, այլ անձանց միջամտություն, տուժողին ժամանակին բժշկական օգնություն ցույց տալ և այլն)»:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշումից երևում է, որ սպանության փորձի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34–104-րդ հոդված) և սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ խոշոր չափի գույք ոչնչացնելու սպառնալիքի, եթե այդ սպառնալիքն իրականացնելու իրական վտանգ է եղել (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդված) հանցակազմերի սահմանազատման համար էական նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ սպանության փորձի ժամանակ սպանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի կատարումը սկսվում է, սակայն հետևանքը՝ տուժողի մահը, վրա չի հասնում հանցավորի կամքից անկախ պատճառներով: Մինչդեռ սպանության սպառնալիքի պարագայում հանցավորի գործողությունները սահմանափակվում են միայն այս կամ այն կերպ սպառնալիք տալով, իսկ նրա դիտավորությունն ուղղված է տուժողի հոգեկան առողջությանը վնաս պատճառելուն՝ սեփական կյանքի համար տագնապի զգացողության առաջացմանը: Այսինքն՝ սպա-

նության սպառնալիքը ենթադրում է միայն հոգեբանական բռնություն, ոչ թե ֆիզիկական:

§ 6.3. Ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ գլխում ամրագրված՝ ընտանիքի և երեխայի շահերի դեմ ուղղված հանցագործություններից ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 165-րդ հոդված) և *Արսեն Խորենի Ամիրխանյանի* գործով 2010 թ. դեկտեմբերի 23-ին կայացված թիվ ԵՄԴ/0086/01/10 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Ա. Ամիրխանյանի* գործով որոշում) ձևավորել է մի շարք իրավական դիրքորոշումներ, որոնք ուղղորդող նշանակություն են ունեցել վերոնշյալ հոդվածով հարուցված քրեական գործերի քննության և լուծման պրակտիկայի համար: *Ա. Ամիրխանյանի* գործով որոշման 13-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«Անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է միայն ակտիվ գործողություններով, որոնք ուղղված են անչափահասի մոտ մեկ կամ մի քանի հանցագործություն կատարելու կամ դրա(նց) կատարմանը մասնակից լինելու ցանկություն առաջացնելուն: (...)»:

Մանրամասնելով «ակտիվ գործողություններ» եզրույթը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դրանք կարող են դրսևորվել տարբեր եղանակներով: Մասնավորապես՝

«ա) խոստումներ տալով (օրինակ՝ վարձատրելու, նվերներ տալու, զվարճանքներով ապահովելու և այլն),

բ) խաբեությամբ, երբ ներգրավողի թողարկված խնդրանքը կամ հանձնարարությունը կատարելով՝ անչափահասը հայտնվում է մոլորության մեջ և չի գիտակցում կատարվելիք արարքի հանցավոր բնույթը,

գ) այլ եղանակով, որը ենթադրում է բռնության հետ չկապված տարաբնույթ դիտավորյալ հոգեբանական ազդեցություն՝ ուղղված անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելուն, այդ թվում՝ նյութական վնաս պատճառելու, հասակակիցների կամ ընկերների ներկայությամբ նվաստացնելու և նման այլ սպառնալիքներ, համոզում, կաշառում, հանցագործության կատարման մասին անչափահասի հետ նպատակաուղղված զրույցների վարում, որոշակի անձանց նկատմամբ թշնամանքի, ատելության, նախանձի ձևավորում, դաժանության սերմանում, շահադիտական ձգտումների առաջացում, շողոթորթում և այլ եղանակներ կիրառելով»:

Փաստարկելով, որ անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, երբ հանցավորը գիտակցում է, որ անչափահասին ներգրավում է հանցագործության մեջ և ցանկանում է դա՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է նաև, որ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող՝ վերոնշյալ «ակտիվ գործողությունների» նկատմամբ ևս հանցավորը պետք է դրսևորի ուղղակի դիտավորություն: Այսինքն՝ պետք է գիտակցի խոստումներ տալով, խաբեությամբ կամ այլ եղանակով անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելու հանրային վտանգավորությունը և ցանկանում է վերը նշված որևէ միջոցով անչափահասին ներգրավել հանցանքի կատարման մեջ:

Ա. Ամիրխանյանի գործով որոշման 14-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«Յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմի հատկանիշների առկայությունը կամ բացակայությունը որոշելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել գործի կոնկրետ հանգամանքերը, (...)»

Այս համատեքստում «գործի կոնկրետ հանգամանքներ» ասելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նկատի ունի հետևյալ հարցերի պարզաբանումը.

ա) Ի՞նչ նպատակներ է հետապնդում չափահաս անձը՝ անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելով:

բ) Ի՞նչ անձնային առանձնահատկություններ ունեն անչափահասն ու նրան հանցանքի կատարման մեջ ներգրավող չափահասը:

գ) Ի՞նչ փոխհարաբերությունների մեջ են գտնվում անչափահասն ու նրան հանցանքի կատարման մեջ ներգրավող չափահասը:

դ) Արդյո՞ք անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրաված չափահասը ակտիվ ֆիզիկական կամ հոգեկան ներգործություն է ունեցել անչափահասի նկատմամբ: Եթե այո, ապա ինչպե՞ս է արտահայտվել այդ ներգործությունը:

ե) Տվյալ հանցագործության կապակցությամբ անչափահասն ունի՞ արդյոք ինքնուրույն, սեփական շահ:

Անդրադառնալով անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու հանցագործության ավարտման պահին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Ամիրխանյանի* գործով որոշման 15-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«Անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու հանցագործությունն ավարտված է անչափահասին հանցագործության մեջ ներգրավելու պահից՝ անկախ նրա կողմից տվյալ հանցանքը կամ որևէ հանցանք կատարելու հանգամանքից: (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված իրավական դիրքորոշումից երևում է, որ անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու հանցակազմն ավարտված է համարվում այն պահին, երբ համապատասխան ներգործության արդյունքում անչափահասի մոտ հանցանք կատարելու դիտավորություն է առաջանում: Բացի այդ, զուտ այն փաստը, որ կատարված հանցագործությանը մասնակից է եղել նաև անչափահասը, բավարար չէ եզրահանգելու, որ առկա է անչափահասին հանցանքի կատարմանը ներգրավելու հանցակազմը: Նշված հանցակազմի առկայությունը հիմնավորելու համար անհրաժեշտ է կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքներով հիմնավորել անչափահասին հանցանքի կատարման մեջ ներգրավելու եղանակի կամ եղանակների առկայությունը, ինչպես նաև այն, որ հանցավորը գործել է ուղղակի դիտավորությամբ, այսինքն՝ գիտակցել է, որ անչափահասին ներգրավում է հանցագործության մեջ, և ցանկացել է դա:

§ 6.4. Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունները

Սեփականության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը.

- մեկնաբանել է խարդախության հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդված).
- վերլուծության է ենթարկել խարդախության հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդված)՝ մասնավոր-իրավական պարտավորությունների հետ հարաբերակցության մեջ:

Խարդախության հանցակազմը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է *Լիա Արտյոսի Ավետիսյանի* գործով 2011 թ. փետրվարի 24-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0176/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Լ. Ավետիսյանի* գործով որոշում): Այս համատեքստում դատարանը քննարկել է խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ կողմի առանձնահատկությունները: *Լ. Ավետիսյանի* գործով որոշման 25-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) օբյեկտիվ կողմից խարդախությունը կատարվում է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով, ինչի արդյունքում մոլորության մեջ ընկած սեփականատերը կամ իրավասու այլ անձը կամավոր կերպով գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները հանձնում է հանցագործին կամ այլ անձի կամ անձանց կամ չի խոչընդոտում վերջիններիս կողմից այդ գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները վերցնելուն»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ՝ թեև խարդախության պարագայում առկա է գույքի սեփականատիրոջ կողմից հանցագործին գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխանցելու կամային ակտ, սակայն գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքները փոխան-

ցելու ակտի կամային բնույթը սեփականատիրոջ գիտակցության և կամքի վրա հանցագործի ունեցած ներգործության հետևանք է:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վերոնշյալ հանգամանքի առումով էական նշանակություն կարող է ունենալ այն հարցը, թե գույքն ուրիշին հանձնելու գործում ով է նախաձեռնություն դրսևորել: Մասնավորապես՝ արդյո՞ք գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները հանձնելու տուժողի մտադրությունն առաջացել է հանցավորի կողմից նրան համոզելու և հորդորելու արդյունքում:

Խարդախության դեպքում հանցավոր ներգործությունն իրականացվում է խաբեությամբ կամ վստահությունը չարաշահելով:

Այլ խոսքով՝ խարդախության հանցակազմն օբյեկտիվ կողմից դրսևորվում է կատարման հատուկ եղանակով՝ ***խաբեությամբ կամ վստահությունը չարաշահելով:***

Խաբեությունը գույքի սեփականատիրոջը կամ գույքը տիրապետողին մոլորության մեջ գցելու նպատակով իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խեղաթյուրումն է կամ ճշմարտության մասին լռելը, որը դրսևորվում է երկու եղանակով՝

- ա) իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խեղաթյուրում,
- բ) ճշմարտության մասին լռել:

Իրական, ճշմարիտ փաստերի դիտավորյալ խեղաթյուրման դեպքում հանցավորը գույքի սեփականատիրոջ կամ գույքը տիրապետողի մոտ սխալ պատկերացում է ստեղծում գույքը նրա տնօրինությանն անցնելու օրինական հիմքերի մասին և առաջ է բերում գույքի հանձնման օրինականության պատրանք: Խաբեության այս տեսակը կոչվում է նաև ակտիվ խաբեություն, քանի որ ենթադրում է տուժողի վրա հանցագործի առավել ակտիվ ներգործություն, և կարող է իրականացվել կամ բանավոր խոսքի միջոցով, կամ դրսևորվել որոշակի գործողություններով:

Ճշմարտության մասին լռելու դեպքում հանցավորը գույքի սեփականատիրոջը կամ գույքը տիրապետողին չի հայտնում իրական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքների մասին, ինչի հետևանքով վերջիններս մոլորության մեջ են ընկնում գույքը հանցավորին հանձնելու օրինական հիմքերի առկայության

հարցում: Խաբեության այս տեսակը կոչվում է նաև պասիվ խաբեություն: Հարկ է ընդգծել, որ ճշմարտության մասին լռելը քրեորեն պատժելի է այն դեպքերում, երբ հանցագործը պարտավոր էր տուժողին իրազեկել այնպիսի հանգամանքների մասին, որոնց իմացության դեպքում տուժողը մոլորության մեջ չէր ընկնի:

Վստահությունը չարաշահելն ուրիշի գույքին տիրանալու կամ դրա նկատմամբ իրավունք ձեռք բերելու նպատակով հանցավորի կողմից նրա և գույքի սեփականատիրոջ կամ գույքը տիրապետողի միջև ձևավորված վստահության հարաբերությունների օգտագործումն է: Հանցագործի նկատմամբ տուժողի վստահությունը կարող է բխել ինչպես նրանց միջև առկա պայմանագրից, լիազորագրից և այլն, այնպես էլ առաջանալ հանցավորի և գույքը հանձնողի անձնական հարաբերություններից, հանցավորի կողմից նախկինում դրսևորած վարքագծից, հանցավորի անձնավորությունից և այլն: Պետք է նշել, որ արարքը խարդախությունն որակելու համար բավարար չէ, որ անձն իր արարքներով կամ որոշակի հանգամանքների բերումով վայելի տուժողի վստահությունը, այլ անհրաժեշտ է, որպեսզի վերջինս համոզի տուժողին իրեն փոխանցել գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները:

Խարդախության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել և զարգացրել է *Վարդան Մարատի Մաթևոսյանի* գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ԵՇԴ/0037/01/11 որոշման (այսուհետ՝ Վ. Մաթևոսյանի գործով որոշում) 24-րդ կետում, որտեղ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) օբյեկտիվ կողմից խարդախությունը կատարվում է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով, ինչի արդյունքում մոլորության մեջ ընկած սեփականատերը կամ իրավասու այլ անձը կամավոր կերպով գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները հանձնում է հանցագործին կամ այլ անձի կամ անձանց կամ չի խոչընդոտում վերջիններիս կողմից այդ գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքները ստանձնելուն: (...)»:

Մեջբերված դատողությունից հետևում է, որ խարդախության

առարկա է նյութական աշխարհի այն իրը (առարկան), որը հանդես է գալիս շարժական կամ անշարժ գույքի ձևով և ենթակա է դրամական գնահատման: Այդպիսիք կարող են լինել ապրանքանյութական արժեքները, որոնք ունեն փոխանակման արժեք, գին, հանդիսանում են արժեքի դրամական արտահայտություն: Խարդախության առարկա չեն կարող լինել ոչ նյութական բնույթի արժեքները՝ գիտական աշխատությունները, տեղեկատվությունը, ծառայությունները և այլն: Հետևաբար, խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով աշխատանք կամ որոշակի ծառայություն ձեռք բերելը կամ պարտավորությունները չկատարելը չեն կարող որակվել որպես խարդախություն:

Լ. Ավետիսյանի գործով որոշման 26-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«Սուբյեկտիվ կողմից խարդախությունը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ և շահադիտական նպատակով»:

Խարդախությունը կատարվում է բացառապես ուղղակի դիտավորությամբ, ինչը նշանակում է, որ հանցավորը պետք է գիտակցի, որ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով հափշտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև պետք է նախատեսի և ցանկանա դա:

Խարդախության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է նաև շահադիտական նպատակի առկայությամբ, այսինքն՝ մինչև գույքը վերցնելը կամ գույքին տիրանալը հանցավորը նպատակ է ունենում հափշտակելու այն, չվերադարձնելու գույքը, չկատարելու խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները: Հակառակ դեպքում, երբ գույքը չվերադարձնելու, խոստումը կամ պարտավորությունները չկատարելու դիտավորությունն առաջանում է գույքը վերցնելուց հետո (անկախ շարժառիթից), խարդախության հանցակազմը բացակայում է: Այս կապակցությամբ հարկ է ընդգծել, որ խարդախության միջոցով ուրիշի գույքը հափշտակելու ուղղակի դիտավորության և գույքը հափշտակելու շահադիտական նպատակի առկայության կամ բացակայության մասին դատարանի հետևությունները պետք է հիմնված լինեն գործով ձեռք բերված

ապացույցների համակցության վրա: Նշված ապացույցների գնահատման արդյունքում դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հաստատված համարի, որ անձն ի սկզբանե նպատակ է ունեցել խարդախության միջոցով հափշտակել ուրիշի գույքը, և եթե դա ապացուցվի, ապա խարդախության հանցակազմն առկա է: Ընդ որում, եթե ապացույցների բավարար համակցությամբ և հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով չի հիմնավորվում, որ շահադիտական նպատակը ծագել է համապատասխան գործարքի կնքումից առաջ, ապա նման դեպքերում խարդախության հանցակազմն առկա չէ:

Խարդախության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել և զարգացրել է Վ. Մաթևոսյանի գործով որոշման 25-րդ կետում, որտեղ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) խարդախությունը սուբյեկտիվ կողմից բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, ինչը ենթադրում է, որ հանցավորը գիտակցում է, որ խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու միջոցով հափշտակում է ուրիշի գույքը, ինչպես նաև նախատեսում և ցանկանում է դա:

Միևնույն ժամանակ խարդախության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է շահադիտական նպատակի առկայությամբ, այսինքն՝ մինչև գույքին կամ գույքային իրավունքին տիրանալը հանցավորը նպատակ է ունենում հափշտակել այն, չվերադարձնել գույքը, չկատարել խոստումը կամ պայմանագրային պարտավորությունները: (...)»:

Մեջբերված դատողությունից հետևում է, որ խարդախության մեղադրանքով անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար անհրաժեշտ է ապացույցների բավարար ամբողջությամբ հիմնավորել, որ հանցավորը դիտավորություն է ունեցել խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով հափշտակել ուրիշին պատկանող գույքը:

Այն դեպքում, երբ առկա է մասնավոր-իրավական պայմանագրի կամ այլ տեսակի քաղաքացիաիրավական պարտավորության խախտում, նշվածը որպես խարդախություն որակելու համար անհրաժեշտ

Ե հաստատված համարել, որ անձն ի սկզբանե նպատակ չի ունեցել իրականացնելու գույքի կամ դրա նկատմամբ իրավունքի փոխանցման հետ կապված՝ իր ստանձնած պարտավորությունները:

Անձի կողմից խարդախություն կատարելու դիտավորության առկայության մասին մասնավորապես կարող են վկայել պարտավորությունների կատարման համար անհրաժեշտ ֆինանսական կամ տեխնիկական միջոցների, համապատասխան արտոնագրերի բացակայությունը, հանցավորի կողմից կեղծ փաստաթղթերի, երաշխավորագրերի օգտագործումը, ունեցած ֆինանսական պարտավորությունների վերաբերյալ տեղեկությունները թաքցնելը, կեղծ ձեռնարկություն ստեղծելը, որը հանդես է եկել որպես պայմանագրի կողմ և այլն:

Խարդախություն կատարելու՝ անձի դիտավորության ապացուցման կապակցությամբ Վ. Մաթևոսյանի գործով որոշման 27-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(…) յուրաքանչյուր դեպքում գործով ձեռք բերված ապացույցների ամբողջ զանգվածի գնահատմամբ պետք է հիմնավորվի, որ անձը նպատակադրված չի եղել իրականացնելու իր ստանձնած քաղաքացիաիրավական պարտավորությունները և ցանկացել է խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով հափշտակել ուրիշին պատկանող գույքը:

Ընդ որում, եթե ապացույցների բավարար համակցությամբ և հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցողական չափանիշով չի հաստատվում վերոգրյալը, ապա անձի արարքում բացակայում է խարդախության հանցակազմը, հետևաբար նրան պատասխանատվության ենթարկելու հարցը պետք է լուծվի մասնավոր իրավունքի տիրույթում՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով»:

Մասնավոր-իրավական պարտավորությունների հետ հարաբերակցության մեջ խարդախության հանցակազմը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել Լ. Ավետիսյանի գործով որոշման մեջ: Այս համատեքստում դատարանը քննարկել է այն հարցը, թե ինչ հատկանիշների հիման վրա է սահմանազատվում

խարդախության հանցակազմը քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման դեպքերից: Մասնավորապես, *Լ. Ավետիսյանի* գործով որոշման 32-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) սեփականության անձեռնմխելիությունը հիմնարար սահմանադրական արժեք է, ուստի խարդախության վերաբերյալ դատական քաղաքականության համար պետք է անկյունաքարային նշանակություն ունենա սեփականության իրավունքի պաշտպանության անհրաժեշտությունը»:

Ուստի, անդրադառնալով սեփականության իրավունքի դատական պաշտպանության վերոնշյալ իրավունքի իրացման ուղենիշներին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ անձի կողմից իր գույքային պարտավորությունների չկատարումը դեռևս չի վկայում, որ էնա ունի հանցանքի կատարման դիտավորություն: Այլ խոսքով՝ անձի կողմից ստանձնած քաղաքացիաիրավական պարտավորության չկատարումը դեռևս չի վկայում վերջինիս արարքում խարդախության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի, հետևաբար նաև խարդախության հանցակազմի առկայության մասին: Նշված հանգամանքի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով նախատեսված խարդախության հանցակազմը քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման դեպքերից տարանջատելու հետևյալ չափանիշները.

ա) խարդախության դեպքում տուժողին խաբելու կամ նրա վստահությունը չարաշահելու մտադրություն անձն ունենում է նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը,

բ) խարդախության դեպքում անձի՝ քաղաքացիաիրավական պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները (գույքը փոխանցել, կատարել վարկային պարտավորությունը, պարտքը վերադարձնել և այլն) չկատարելու դիտավորությունը ծագում է նախքան գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքներ ձեռք բերելը:

Վերոնշյալ չափանիշների հիման վրա *Լ. Ավետիսյանի* գործով

որոշման 30-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) ներգործության քրեաիրավական և քրեադատավարական միջոցները չպետք է այնպիսին լինեն, որ խաթարեն քաղաքացիաիրավական ու քաղաքացիադատավարական հարաբերությունների ներքին տրամաբանությունը, անորոշություն ու անկանխատեսելիություն ստեղծեն քաղաքացիաիրավական շրջանառության մեջ»:

Մեջբերված իրավական դիրքորոշման իմաստով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ գործող քաղաքացիական օրենսդրության պահանջների խախտմամբ գործարքներ կնքելու պրակտիկան անթույլատրելի է, քանի որ նման գործարքները խաթարում են բնականոն գույքային շրջանառությունը, կարող են խեղաթյուրել քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները, սպառնալ իրավական անվտանգությանը, պայմաններ ստեղծել, որ անձինք խուսափեն հարկային պարտավորությունների կատարումից, ինչպես նաև այլ եղանակներով վնասել իրավաչափ հանրային շահերը: Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ եթե քաղաքացիական օրենսդրության պահանջների խախտմամբ գործարքներ կնքած քաղաքացիների գույքային և այլ իրավունքների (մասնավոր շահի) պաշտպանությունը չի գտնվում հանրային շահի տիրույթում, պետությունը պարտավոր չէ վերականգնել նշված քաղաքացիների գույքային և այլ իրավունքները՝ օգտագործելով հանրային միջոցներ, այդ թվում՝ քրեական արդարադատության կառուցակարգերը: Մասնավոր շահի պաշտպանությունը, որպես ընդհանուր կանոն, պետք է կատարվի մասնավոր իրավունքի տիրույթում՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով, և այս առումով անթույլատրելի է իրավունքների պաշտպանության քաղաքացիադատավարական գործիքակազմն արհեստականորեն քրեադատավարական գործիքակազմով փոխարինելու պրակտիկան: Այլ խոսքով՝ անթույլատրելի է քրեական վարույթի շրջանակներում և քրեադատավարական օրենսդրությամբ նախատեսված ապացույցների հիման վրա քննել և լուծել

բաղաբացիական օրենսդրության պահանջների խախտմամբ կնքված գործարքների վերաբերյալ վեճերն այն դեպքում, երբ գործարքի կողմ(եր)ի արարքում առկա չեն քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով նախատեսված խարդախության հանցակազմի հատկանիշներ:

Քրեաիրավական և բաղաբացիաիրավական ներգործության միջոցների տարբերակման հիմքերի վերաբերյալ դիրքորոշում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ձևավորել է Վ. Մաթևոսյանի գործով որոշման մեջ: Նշված որոշման 22-րդ կետում դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...)

ա) Քրեաիրավական ներգործության միջոցը հիմնվում է օրինականության սկզբունքի վրա. քրեական պատասխանատվության միակ հիմքն այնպիսի արարքի կատարումն է, որը պարունակում է քրեական օրենքով նախատեսված հանցակազմի բոլոր հատկանիշները: ՀՀ քրեական օրենսգրքով արգելված արարք կատարած անձը ենթակա է պատասխանատվության՝ անկախ որևէ անձի վնաս պատճառված լինելու հանգամանքից: Այլ խոսքով՝ քրեաիրավական ներգործության միջոցները նպատակ են հետապնդում պատժել հանցանք կատարած անձին:

Բաղաբացիաիրավական ներգործության միջոցները հիմնվում են ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին պատճառված վնասը վերականգնելու, փոխհատուցելու գաղափարի վրա և իրավախախտի համար առաջացնում են միայն գույքային հետևանքներ:

բ) Արարքի ճիշտ քրեաիրավական որակման, հետևաբար նաև քրեաիրավական ներգործության միջոցի ընտրության համար կարևոր նշանակություն ունի մեղքի ձևը:

Բաղաբացիաիրավական ներգործության միջոցների կիրառման ժամանակ իրավախախտի կողմից պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման ամբողջ ծավալով՝ անկախ նրա մեղքի ձևից:

գ) ՀՀ քրեական օրենքով արգելված արարք կատարած անձին պատասխանատվության ենթարկելիս պետությունը (բացառությամբ մասնավոր մեղադրանքի գործերի) կաշկանդված չէ տուժողի

կարծիքով և հանրային միջոցներով իրականացնում է քրեաիրավական պաշտպանություն:

Քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտման դեպքում կողմերը կարող են ազատ կամահայտնության արդյունքում համաձայնության գալ հասցված վնասի վերականգնման հարցում: Այլ խոսքով՝ քաղաքացիները և իրավաբանական անձինք իրենց քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնում են սեփական հայեցողությամբ»:

Մեջբերված դիրքորոշումից հետևում է, որ եթե քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտումը չի պարունակում քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշները, նշված արարքը կատարած անձի նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության միջոցների կիրառությունը բացառվում է: Այս դեպքում քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը տուժողի հայեցողությամբ պետք է կատարվի մասնավոր իրավունքի տիրույթում՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով: Մինևույն ժամանակ, եթե քրեական օրենքով արգելված արարքի հետևանքով որևէ անձի գույքային վնաս է պատճառվել, քրեական պատասխանատվությունից բացի, դրա հետ համակցության մեջ կարող են գործել նաև քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցները: Մինչդեռ քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտում արձանագրելիս պետք է, որ անձը գույքը կամ գույքի նկատմամբ իրավունքը ստանալիս խաբեության կամ վստահությունը չարաշահելու եղանակով ազդած լինի գույքի սեփականատիրոջ կամ գույքը տիրապետողի կամքի վրա՝ վերջինիս մոտ ստեղծելով գույքի հանձնման օրինականության պատրանք: Այս դեպքում քաղաքացիական իրավահարաբերությունների անբարեխիղճ սուբյեկտը գույքը կամ դրա նկատմամբ իրավունքը կարող է ստանալ օրինական ճանապարհով, սակայն հետագայում ինչ-ինչ պատճառներով չկատարել կամ ոչ պատշաճ կերպով կատարել գույքի փոխանցման հետ կապված ստանձնած պարտավորությունները:

Վերոնշյալ չափանիշներն ու մոտեցումները հիմք ընդունելով՝ ՀՀ վճարելի դատարանը Վ. Մաթևոսյանի գործով որոշման 25-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) խարդախությունը և քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտումն օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներով հաճախ համընկնում են: Հետևաբար, պետք է նկատի ունենալ, որ խարդախությունը՝ որպես հանցագործություն, քաղաքացիաիրավական պարտավորությունների խախտման դեպքերից տարբերվում է սուբյեկտիվ կողմով»:

§ 6.5. Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները

Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճարելի դատարանն անդրադարձել է նշված հանցակազմերի մեկնաբանման և կիրառության հետ կապված հետևյալ հիմնախնդիրներին.

- հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման (փողերի լվացման) հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդված) հատկանիշները.
- հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման (փողերի լվացման) հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդված) սահմանազատումը հարակից հանցակազմերից.
- կեղծ ձեռնարկատիրության հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդված) հատկանիշները.
- վաշխառության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդված) քրեաիրավական և փոխառության (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 877-րդ և 879-րդ հոդվածներ) քաղաքացիաիրա-

վական բնութագրերը.

- վաշխառությունը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդված)՝ որպես մասնավոր հետապնդման գործ (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդված).
- վաշխառության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդված) գործերով դատարանի լուծմանը ենթակա հարցերը:

Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման (փողերի լվացման) հանցակազմը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Արսեն Հայկի Սարգսյանի* գործով 2011 թ. փետրվարի 24-ին կայացված թիվ ԵԿԿ/0090/01/09 որոշման մեջ (այսուհետ՝ Ա. Սարգսյանի գործով որոշում): Նախքան որոշման մեջ շարադրված մոտեցումներին և ձևավորված իրավական դիրքորոշումներին անդրադառնալը նշենք, որ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման դեմ պայքարը Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվում է ինչպես ներպետական մակարդակում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում համապատասխան հոդվածներ նախատեսելու և ոլորտը կարգավորող այլ օրենքներ ընդունելու միջոցով, այնպես էլ միջազգային մակարդակում՝ միջազգային-իրավական փաստաթղթերին միանալու և դրանցում ամրագրված պարտավորությունները կատարելու միջոցով: Այսպես՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման դեմ պայքարին նվիրված միջազգային-իրավական փաստաթղթերի շարքին են դասվում՝

1) «Թմրամիջոցների և հոգեմեդրոսնային նյութերի անօրինական շրջանառության դեմ պայքարի մասին» Միացյալ ազգերի կազմակերպության 1988 թ. Վիեննայի կոնվենցիան, որին Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է 1993 թ.: Այս Կոնվենցիայով միջազգային իրավական համակարգում սահմանվել է «հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում» («լվացում») հասկացությունը: Թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությունը կանխելու նպատակով Վիեննայի կոնվենցիան նախատեսում է միջազգային-իրավական համալիր միջոցառումների անցկա-

ցում և, որպես նշված միջոցառումների բաղկացուցիչ մաս, միջազգային մակարդակում առաջին անգամ ճանաչում է հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման դեմ պայքարը: Վիեննայի կոնվենցիան մասնակից պետություններին պարտավորեցնում է իրենց օրենսդրությամբ քրեական պատասխանատվություն սահմանել հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման համար:

2) «Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների լվացման, հետախուզման, առգրավման և բռնագրավման մասին» Ստրասբուրգի 1990 թ. կոնվենցիան, որին Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է 2003 թ.: Ստրասբուրգի կոնվենցիան առաջին միջազգային-իրավական փաստաթուղթն է, որն ամբողջությամբ նվիրված է հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման դեմ պայքարին: Ստրասբուրգի կոնվենցիան մասնակից պետություններին պարտավորեցնում է ներպետական մակարդակում քրեաիրավական միջոցներ ձեռնարկել հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման դեմ պայքարի, ինչպես նաև քրեական գործերի քննության ընթացքում միջազգային համագործակցության զարգացման ուղղությամբ:

3) «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ» Պալերմոյի 2000 թ. կոնվենցիան, որին Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է 2003 թ.: Պալերմոյի կոնվենցիան, մասնակից պետություններին պարտավորեցնելով հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացումը դիտարկել որպես հանցագործություն, միաժամանակ որպես նախորդող հանցակազմ առաջարկում է դիտարկել բոլոր ծանր հանցագործությունները: Պալերմոյի կոնվենցիան անդրադառնում է նաև դատական համագործակցության, հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների բռնագրավման հարցերին:

4) «Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների լվացման, հետախուզման, առգրավման ու բռնագրավման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» Վարշավայի 2005 թ. կոնվենցիան, որին Հայաստանի Հանրապետությունը միա-

ցել Ե 2008 թ.: Վարչավայի կոնվենցիան, ըստ Էության, Ստրասբուրգի կոնվենցիայի կատարելագործված խմբագրությունն Է: Այն Ստրասբուրգի կոնվենցիայի առումով ավելի Է զարգացնում հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման դեմ պայքարի քրեաիրավական կանխարգելիչ միջոցները: Վարչավայի կոնվենցիան կարգավորում Է ահաբեկչության ֆինանսավորման, ներպետական մակարդակում ձեռնարկվող միջոցառումների, միջազգային համագործակցության, մոնիտորինգի մեխանիզմների, վեճերի լուծման հետ կապված հարցեր:

Վերոնշյալ միջազգային պայմանագրերից բացի, 1989 թ. Փարիզում հիմնադրվել Է «Փողերի լվացման դեմ պայքարի ֆինանսական միջոցառումների աշխատանքային խումբը» (այսուհետ՝ ՖԱԹՖ), որն ի սկզբանե նպատակ Է հետապնդել համակարգելու փողերի լվացման ուղղությամբ միջազգային գործունեությունը: ՖԱԹՖ-ի կողմից տարբեր տարիների ընթացքում մշակված հանձնարարականները Եվրախորհրդի անդամ պետությունների համար նախատեսում են քրեական արդարադատության ոլորտի և իրավական կարգավորման համակարգի միջոցառումներ, որոնցով պետք Է հակազդել փողերի լվացմանը և ահաբեկչության ֆինանսավորմանը: Հանձնարարականները ներառում են նաև միջազգային համագործակցության և կանխարգելման միջոցառումներ, որոնք պետք Է ձեռնարկվեն ֆինանսական հաստատությունների, ինչպես նաև այլ կազմակերպությունների և անձանց կողմից: ՖԱԹՖ-ի հանձնարարականները լայն տարածում են գտել՝ վերածվելով փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի համաշխարհային չափանիշների:

Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման դեմ պայքարի՝ Հայաստանի Հանրապետության ներպետական կառուցակարգերից առաջինը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածում ամրագրված՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման (փողերի լվացման) համար պատասխանատվություն նախատեսող հանցակազմն Է:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատաս-

խանսատվություն է նախատեսում հետևյալ արարքների համար՝

ա) հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի փոխարկումը (կոնվերտացումը) կամ փոխանցումը (եթե հայտնի է, որ այդ գույքն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում), որը նպատակ է ունեցել թաքցնել կամ խեղաթյուրել այդ գույքի հանցավոր ծագումը կամ օժանդակել որևէ անձի, որպեսզի նա խուսափի իր կատարած հանցանքի համար պատասխանատվությունից,

բ) գույքի իրական բնույթը, ծագման աղբյուրը, գտնվելու վայրը, տնօրինման եղանակը, տեղաշարժը, իրավունքները կամ պատկանելությունը թաքցնելը կամ խեղաթյուրելը (եթե հայտնի է, որ այդ գույքն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում),

գ) գույք ձեռք բերելը կամ տիրապետելը կամ օգտագործելը կամ տնօրինելը (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 5-րդ մասն ամրագրում է, որ նշված հոդվածի իմաստով՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված գույք է հանդիսանում ցանկացած գույք, ներառյալ՝ դրամական միջոցները, արժեթղթերը և գույքային իրավունքները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում՝ քաղաքացիական իրավունքների այլ օբյեկտներ, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի կերպով առաջացել կամ ստացվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ, 112-113-րդ, 117-րդ, 122-րդ, 131-134-րդ, 166-րդ, 168-րդ, 175-224-րդ, 233-235-րդ, 238-րդ, 261-262-րդ, 266-270-րդ, 281-րդ, 284-րդ, 286-289-րդ, 291-292-րդ, 295-րդ, 297-298-րդ, 308-313-րդ, 329-րդ, 352-րդ, 375-րդ, 383-րդ, 388-րդ և 389-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների կատարման արդյունքում:

Քրեաիրավական կարգավորումից բացի, Հայաստանի Հանրապետությունում գործում են փողերի լվացմանը հակազդելու իրավական այլ կառուցակարգեր ևս, որոնց թվին է դասվում 2008 թ. մայիսի 26-ին ընդունված՝ «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» ՀՀ օրենքը:

Ա. Սարգսյանի գործով որոշման 9-րդ կետում վերլուծելով ՀՀ

քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) Քննարկվող հանցագործությունը դասվում է տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների շարքին, ուստի նշված քրեաիրավական արգելքի հիմնական նպատակն է հանցավոր ճանապարհով ստացված դրամական միջոցների կամ այլ գույքի չվերահսկվող շրջանառությունից պաշտպանել պետության տնտեսական համակարգը, ինչպես նաև պայքարել ոչ օրինաչափ եղանակով դրամական միջոցների (գույքի) ձեռքբերմանն ու դրանց օրինական (լեգալ) տեսք հաղորդելուն ուղղված հանցագործությունների դեմ»:

Մեջբերված դիրքորոշումը հիմնավորելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների, այդ թվում՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման տեսակային օբյեկտն է բնականոն տնտեսական գործունեության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների համակցությունը:

Քննարկվող հանցագործության անմիջական օբյեկտ են օրինական գույքային և դրամավարկային շրջանառության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները:

Քննարկվող հանցագործության լրացուցիչ օբյեկտները բազմա-տեսակ են: Այդպիսիք կարող են լինել հասարակական անվտանգության շահերը (եթե հանցավոր եկամուտների օրինականացումը կապված է կազմակերպված հանցավոր խմբավորումների գործունեության հետ), բնակչության առողջությունը (եթե հանցագործության առարկա են գեները, թմրանյութերը և այլն), պետական ծառայության շահերի ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները (եթե առկա է պաշտոնեական դիրքի օգտագործում) և այլն:

Ինչ վերաբերում է հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման առարկաներին, ապա որպես այդպիսիք կարող են հանդես գալ դրամական միջոցները, արժեթղթերը, ցանկացած գույք կամ գույքային իրավունք, որը ձեռք է բերվել ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ այլ երկրներում:

Ա. Սարգսյանի գործով որոշման 11-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածն ուղղակիորեն սահմանում է, որ գույքը ստացվել է հանցավոր ճանապարհով, այսինքն՝ քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման արդյունքում: Ընդ որում՝ հոդվածի 5-րդ մասը սպառնիչ կերպով թվարկում է այն հանցագործությունները, որոնց կատարման արդյունքում ձեռք բերված գույքը կամ գույքային իրավունքը կարող է հանդիսանալ փողերի լվացման հանցակազմի առարկա»:

Մեջբերված դիրքորոշումից դատարանը հետևություն է արել, որ արարքը կարող է որակվել որպես հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում միայն այն դեպքում, երբ՝

ա) անձը կատարել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 5-րդ մասում թվարկված արարքներից որևէ մեկը.

բ) (ա) կետում նշված արարքներից որևէ մեկի կատարման արդյունքում ձեռք է բերել հանցավոր գույք.

գ) օրինականացրել է (բ) կետում նշված հանցավոր գույքի ծագումը:

Այլ խոսքով՝ անձի արարքը կարող է որակվել որպես փողերի լվացում միայն այն դեպքում, երբ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացմանը ժամանակային առումով նախորդել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ, 112-113-րդ, 117-րդ, 122-րդ, 131-134-րդ, 166-րդ, 168-րդ, 175-224-րդ, 233-235-րդ, 238-րդ, 261-262-րդ, 266-270-րդ, 281-րդ, 284-րդ, 286-289-րդ, 291-292-րդ, 295-րդ, 297-298-րդ, 308-313-րդ, 329-րդ, 352-րդ, 375-րդ, 383-րդ, 388-րդ և 389-րդ հոդվածներով նախատեսված արարք(ներ)ի կատարումը:

Նախորդող հանցագործության բացակայությունը բացառում է հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի գոյությունը, ուստի նմանատիպ գործերով մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս դատարանը նախ պետք է հաստատված համարի նախորդող հանցագործության դեպքը, ինչպես նաև փողերի լվացման առարկա հանդիսացող գույքի՝ նախորդող

հանցագործության արդյունքում ձեռք բերված լինելու հանգամանքը:

Ա. Սարգսյանի գործով որոշման 11-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) Հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման համար անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը լուծելիս պետք է ապացուցվի, որ գույքը ստացվել է հանցավոր ճանապարհով, և որ անձը գիտակցել ու նախատեսել է դրա՝ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված լինելը»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշման համաձայն՝ արարքը հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում որակելու համար պարտադիր չէ, որ առկա լինի նախորդող հանցագործության վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ, ինչպես նաև պարտադիր չէ, որ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման մեջ մեղադրվող անձը որևէ առնչություն ունենա նախորդող հանցագործության հետ:

Ա. Սարգսյանի գործով որոշման 13-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության առարկա հանդիսացող գույքը, ինչպես նաև այդ գույքի օգտագործումից ստացված օգուտները ենթակա են բռնագրավման՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ում սեփականությունն են հանդիսանում կամ ում կողմից են տիրապետվում»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշման հիմքում ընկած է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասում առկա կարգավորումը, որի համաձայն՝ «Հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի, այդ թվում՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման և սույն օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված արարքների կատարման արդյունքում ուղղակի կամ անուղղակի առաջացած կամ ձեռք բերված գույքի, ներառյալ՝ այդ գույքի օգտագործումից ստացված եկամուտների կամ այլ տեսակի օգուտների, այդ արարքների կատարման համար օգտագործված կամ օգտագործման համար նախատեսված գործիքների, իսկ հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի չհայտ-

Նաբերման դեպքում՝ այդ գույքին համարժեք այլ գույքի բռնագրավումը պարտադիր է: Այդ գույքը ենթակա է բռնագրավման՝ անկախ դատապարտյալի կամ որևէ երրորդ անձի սեփականությունը հանդիսանալու կամ նրանց կողմից տիրապետվելու հանգամանքից»:

Անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմին՝ *Ա. Սարգսյանի* գործով որոշման 14-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) հանցակազմն ունի բարդ և այլընտրանքային օբյեկտիվ կողմ: Արարքը որպես հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում որակելու հիմքում ընկած է այն նախապայմանը, որ գույքի և գույքային իրավունքների հետ կապված գործողությունները կատարվում են՝ գիտակցելով դրանց՝ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված լինելու հանգամանքը և հետապնդելով հատուկ նպատակ՝ թաքցնել կամ քողարկել գույքի (գույքային իրավունքի) հանցավոր ծագումը կամ օժանդակել հանցակցին խուսափելու իրավական հետևանքներից»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայի վերլուծությունից հետևում է, որ քննարկվող հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է հետևյալ գործողություններով.

ա) հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքի փոխարկում (կոնվերտացում) կամ փոխանցում (եթե հայտնի է, որ այդ գույքն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում), որը նպատակ է ունեցել թաքցնել կամ խեղաթուրել այդ գույքի հանցավոր ծագումը կամ օժանդակել որևէ անձի, որպեսզի նա խուսափի իր կատարած հանցանքի համար պատասխանատվությունից.

բ) գույքի իրական բնույթը, ծագման աղբյուրը, գտնվելու վայրը, տնօրինման եղանակը, տեղաշարժը, իրավունքները կամ պատկանելությունը թաքցնել կամ խեղաթուրել (եթե հայտնի է, որ այդ գույքն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում),

գ) գույք ձեռք բերել կամ տիրապետել կամ օգտագործել կամ տնօրինել (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում):

Փողերի լվացման հանցակազմը ձևական է, այն ավարտված է

համարվում վերը նշված գործողություններից որևէ մեկի կատարման պահից:

Հարակից հանցակազմերից հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման (փողերի լվացման) հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդված) սահմանազատման հիմնախնդիրը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից քննարկվել է Ա. Սարգսյանի գործով որոշման մեջ, որի 15-րդ կետում դատարանն արձանագրել է, որ՝

«[հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի] ոչ հստակ ձևակերպումը որոշ դեպքերում կարող է դժվարություններ առաջացնել հանցակազմի կիրառման, ինչպես նաև հարակից հանցակազմերից սահմանազատման առումով:

Խոսքը մասնավորապես վերաբերում է հետևյալ ձևակերպմանը. «(...) կամ գույք ձեռք բերելը կամ տիրապետելը կամ օգտագործելը կամ տնօրինելը (եթե այդ գույքի ստացման պահին հայտնի էր, որ այն ստացվել է հանցավոր գործունեության արդյունքում), (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից շեշտադրված ձևակերպման տառացի մեկնաբանության պարագայում ստացվում է, որ անձի արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նաև այն դեպքում, երբ նա հանցագործության արդյունքում ստացված միջոցները ձեռք է բերում և օգտագործում է իր անձնական կարիքները բավարարելու համար: Օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված արարքների կատարման արդյունքում ստացված հանցավոր միջոցներով իր համար բնակարան է գնում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ նման մոտեցումը չի համապատասխանում գույքի օրինականացման եությանը, քանի որ տվյալ պարագայում բացակայում է այն «լվանալուն» ուղղված դիտավորությունը: Հետևաբար, եթե անձը դիտավորություն չի ունեցել օրինական շրջանառության մեջ դնել հանցավոր ճանապարհով ստացված միջոցները, այլ ընդամենը ցանկացել է օգտվել դրանցից (ի վերջո, հանցագործությունը կատարվել է հենց այդ միջոցները ձեռք բերելու և դրանցից օգտվելու նպատակով), ան-

ծի արարքը չի կարող որակվել որպես հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է նաև, որ անծի արարքը չի կարող որակվել որպես հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացում նաև այն դեպքում, երբ՝

ա) առկա է հանցագործության օժանդակություն, մասնավորապես՝ անձը նախապես խոստացել է ձեռք բերել հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքը.

բ) անծի արարքում առկա են ակնհայտ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույք ձեռք բերելու կամ իրացնելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 216-րդ հոդված) հատկանիշներ:

Վերոնշյալ դեպքերում անծի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի բացակայությունը պայմանավորված է նրանով, որ փողերի լվացման դեպքում անձը հանցավոր գործունեության արդյունքում ստացված գույքի հետ կապված բոլոր գործողությունները կատարում է մեկ դիտավորությամբ, որն ուղղված է համապատասխան միջոցների ծագման իրական աղբյուրը քողարկելուն կամ խեղաթյուրելուն և դրանց օրինական տեսք հաղորդելուն: Չարգացնելով փողերի լվացման հանցակազմի նպատակի վերաբերյալ իր մոտեցումը՝ Ա. Սարգսյանի գործով որոշման 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածում լիարժեք հստակեցված չէ այս հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի գլխավոր, էական հատկանիշը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նկարագրված գործողությունների արդյունքում համապատասխան միջոցների ծագման իրական աղբյուրի քողարկման կամ խեղաթյուրման նպատակը:

Հետևաբար, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի գործնական կիրառումը պետք է կառուցվի այն եզրահանգման վրա, որ քննարկվող հանցագործության սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշն իր մեջ պարունակում է հատուկ նպատակ՝ հանցավոր ճանապարհով ստացված միջոցների իրական աղբյուրները

քողարկել, թաքցնել և այդ միջոցներն օրինական շրջանառության մեջ ներգրավել: Այդպիսի նպատակի բացակայությունը բացառում է այս հանցագործության հանցակազմի առկայությունը»:

Շարունակելով վերլուծել հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտների օրինականացման հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ այն բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Հանցավորը գիտակցում է հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտն իր կողմից օրինականացնելու փաստը և ցանկանում է դա:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտ կարող է լինել 16 տարին լրացած, մեղսունակ ֆիզիկական անձը, ով հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված դրամական միջոցների կամ այլ գույքի հետ ֆինանսական կամ այլ գործարքներ է կատարում կամ տվյալ նյութական արժեքներն օգտագործում է ձեռնարկատիրական կամ այլ տնտեսական գործունեության համար (ընդհանուր սուբյեկտ): Որպես նշված հանցակազմի հատուկ սուբյեկտ կարող է հանդես գալ միայն պաշտոնատար անձը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետ):

Կեղծ ձեռնարկատիրության հանցակազմը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի* գործով որոշման մեջ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Կեղծ ձեռնարկատիրությունը՝ առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեություն իրականացնելու մտադրության առևտրային կազմակերպությունն ստեղծել[ն] [է], որի նպատակը վարկեր ստանալը, հարկերից խուսափելը, գերավճարներ առաջացնելը, նյութական այլ օգուտներ քաղելը կամ արգելված այնպիսի գործունեություն թաքցնելն է, որը խոշոր վնաս է պատճառել քաղաքացիներին, կազմակերպություններին կամ պետությանը»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում առանց ապրանքների մատակարարման կամ առանց ծառայությունների մատուցման կեղծ փաստաթղթեր տրամադրելու, ծախսերի կամ եկամուտների վե-

րաբերյալ կեղծ փաստաթղթեր կազմելու և ներկայացնելու համար, որը խոշոր վնաս է պատճառել:

Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի գործով որոշման 20-րդ կետում համեմատական վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«[ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով] նախատեսված հանցակազմերն օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներով տարբեր են: Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեություն իրականացնելու մտադրության առևտրային կազմակերպությունն ստեղծելով, որը նպատակ է հետապնդել՝ (ա) վարկեր ստանալ, (բ) հարկերից խուսափել, (գ) գերավճարներ առաջացնել, (դ) նյութական այլ օգուտներ քաղել կամ (ե) արգելված գործունեությունը թաքցնել: Մինչդեռ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված է կեղծ ձեռնարկատիրության ինքնուրույն տեսակ, որի օբյեկտիվ կողմը երկընտրելի է և դրսևորվում է հետևյալ արարքներից որևէ մեկի կատարմամբ. (ա) առանց ապրանքների մատակարարման կամ առանց ծառայությունների մատուցման կեղծ փաստաթղթեր տրամադրել, (բ) ծախսերի և եկամուտների վերաբերյալ կեղծ փաստաթղթեր կազմել և ներկայացնել»:

Մեջբերված վերլուծությունից ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հետևություն է արել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված հանցակազմերը նյութական են, դրանց օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է հանդիսանում հանրության համար վտանգավոր հետևանքը՝ խոշոր վնաս պատճառելը: Այլ խոսքով, եթե *Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի* գործով որոշման 20-րդ կետում թվարկված արարքների հետևանքով քաղաքացուն, կազմակերպությանը կամ պետությանը խոշոր վնաս չի պատճառվել, ապա անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-

ին կամ 2-րդ մասերով: Ընդ որում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով՝ խոշոր վնաս է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 200-ապատիկը գերազանցող գումարը, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով՝ խոշոր վնաս է համարվում հանցագործության պահին սահմանված նվազագույն աշխատավարձի 500-ապատիկը գերազանցող գումարը:

Վերոնշյալից բացի, *Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի* գործով որոշման 22-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված] հանցակազմերի օբյեկտիվ կողմերի վերաբերյալ լիարժեք պատկերացում կազմելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել «ձեռնարկատիրական գործունեությունն և «առևտրային կազմակերպություն» հասկացությունների էությունը: (...)»:

Վերոնշյալ նպատակով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 2-րդ, 26-րդ, 51-րդ և 72-րդ հոդվածները, ինչպես նաև «Ամհատ ձեռնարկատիրոջ մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածը և եկել է եզրահանգման, որ ձեռնարկատիրական գործունեությունն անձի կողմից իրականացվում է՝ նպատակ ունենալով շահույթ ստանալ գույքի օգտագործումից, ապրանքների վաճառքից, աշխատանքների կատարումից կամ ծառայությունների մատուցումից: Ընդ որում՝ անձը ձեռնարկատիրական գործունեություն կարող է իրականացնել երկու եղանակով՝

ա) իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեցող առևտրային կազմակերպություն ստեղծելով կամ դրա մասնակիցը դառնալով,

բ) առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու, որպես անհատ ձեռնարկատեր գրանցվելով:

Համադրված վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 51-րդ և 72-րդ հոդվածները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ առևտրային կազմակերպությունները կարող են լինել լիակատար ընկերակցության կամ վստահության վրա հիմնված ընկերակցության ձևով (տնտեսական ընկերակցություններ)

և սահմանափակ կամ լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերության կամ բաժնետիրական ընկերության ձևով (տնտեսական ընկերություններ): «Անհատ ձեռնարկատիրոջ մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով անհատ ձեռնարկատերը ֆիզիկական անձ է, որն իրավունք ունի առանց իրավաբանական անձ կազմավորելու իրականացնել ձեռնարկատիրական գործունեություն:

Ա. Միքայելյանի և Ա. Վաղարշակյանի գործով որոշման 24-րդ կետում վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) եթե անձն առանց ձեռնարկատիրական գործունեության իրականացման մտադրության գրանցվել է որպես անհատ ձեռնարկատեր՝ նպատակ հետապնդելով վարկեր ստանալ, հարկերից խուսափել, գերավճարներ առաջացնել, նյութական այլ օգուտներ քաղել կամ արգելված գործունեությունը թաքցնել, և նույնիսկ եթե նշված գործունեության արդյունքում խոշոր վնաս է պատճառվել քաղաքացիներին, կազմակերպություններին կամ պետությանը, անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով պատասխանատվության ենթակա չէ: (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է առանց ձեռնարկատիրական կամ բանկային գործունեության իրականացման մտադրության առևտրային կազմակերպություն ստեղծելու մեջ: Այսինքն՝ նշված հանցանքի կատարման մեջ անձին մեղավոր ճանաչելու համար առնվազն անհրաժեշտ է, որ նա ստեղծած լինի թվարկված առևտրային կազմակերպություններից մեկը: Ինչ վերաբերում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմին, ապա այստեղ որևէ իրավական նշանակություն չունի, թե առանց ապրանքների մատակարարման կամ առանց ծառայությունների մատուցման կեղծ փաստաթղթե-

որը տրամադրվել կամ ծախսերի և եկամուտների վերաբերյալ կեղծ փաստաթղթերը կազմվել և ներկայացվել են առևտրային կազմակերպության, թե անհատ ձեռնարկատիրոջ կողմից:

Վաշխառության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդված) քրեաիրավական և փոխառության (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 877-րդ և 879-րդ հոդվածներ) քաղաքացիաիրավական բնութագրերը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Քնարիկ Նորիկի Պետրոսյանի* գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/Օ102/Օ1/11 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Ք. Պետրոսյանի* գործով որոշում), որի 16-րդ կետում դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով արգելված վաշխառության տարատեսակը, ըստ էության, ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված փոխառության պայմանագրի էական պայմաններից մեկի (տոկոսի չափի) խախտմամբ կնքված գործարք է»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումը հիմնված է փոխառության պայմանագրի և վաշխառության հանցակազմի համեմատական վերլուծության վրա:

Այսպես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 877-րդ հոդվածի 1-ին մասի, 879-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերի համաձայն՝ փոխառության պայմանագրի կնքման դեպքում փոխատուն դրամը կամ տեսակային հատկանիշներով որոշվող իրերը փոխառուին է հանձնում ի սեփականություն: Փոխառության պայմանագրով փոխատուն ձեռք է բերում պահանջի իրավունք, իսկ փոխառուն ստանձնում է պարտքը վերադարձնելու պարտականություն: Որպես ընդհանուր կանոն՝ փոխառության պայմանագիրը հատուցելի է:

Ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի՝ օբյեկտիվ կողմից վաշխառությունը դրսևորվում է՝

ա) պարտք տրված դրամի կամ տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույքի համար ՀՀ Կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքի կրկնապատիկը գերազանցող չափով տոկոսներ ստանալով,

բ) անձի հետ՝ նրա համար ծայրահեղ ոչ ձեռնտու պայմաններում այլ գործարք կատարելով, որից օգտվում է մյուս կողմը:

Փոխառության պայմանագրի վերաբերյալ քաղաքացիաիրավական դրույթների համատեքստում վերլուծելով վաշխառության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող արարքները՝ կարող ենք փաստել, որ անձը ՀՀ թրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածով ենթակա է պատասխանատվության այն դեպքում, երբ փոխառության պայմանագրի հատուցելիության պայմանի էական խախտմամբ փոխառության պայմանագիր է կնքում: Հատուցելիության պայմանի էական խախտումը նշանակում է, որ փոխառության պայմանագրով ստացված տոկոսները գերազանցում են ՀՀ Կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույթի կրկնապատիկը:

Ինչ վերաբերում է վաշխառության հանցակազմի մյուս տարրերին, ապա վաշխառությունը երկօբյեկտ հանցագործություն է, որի հիմնական անմիջական օբյեկտն են պետության ֆինանսական գործունեության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, լրացուցիչ օբյեկտ են մասնավոր անձանց գույքային իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերությունները: Ընդ որում՝ վաշխառության հանցակազմն այնպես է կառուցված, որ հիմնական օբյեկտը վնասվում է լրացուցիչ օբյեկտին վնաս պատճառելու միջոցով:

Վաշխառության առարկա կարող են հանդիսանալ դրամը, ինչպես նաև տեսակային հատկանիշներով որոշվող գույքը:

Սուբյեկտիվ կողմից վաշխառությունը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ, իսկ ինչ վերաբերում է արարքի ավարտման պահին, ապա ՀՀ թրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով, ինչպես նաև նույն հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով արգելված արարքներն ավարտված են համարվում ՀՀ Կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույթի կրկնապատիկը գերազանցող չափով տոկոսներ ստանալու կամ անձի հետ նրա համար ծայրահեղ ոչ ձեռնտու պայմաններում այլ գործարք կատարելու պահից: ՀՀ թրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով արգելված արարքն ավարտված է համարվում

տուժողի՝ նյութական ծանր կացության մեջ ընկնելու պահից:

Վաշխառության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդված)՝ որպես մասնավոր հետապնդման գործի (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդված) առանձնահատկություններին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Բ. Պետրոսյանի* գործով որոշման մեջ:

Վաշխառության համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածը գետեղված է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 22-րդ գլխում՝ «Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերտառությամբ, և հանդիսանում է տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործություն: Տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների հանրային վտանգավորությունը դրսևորվում է նրանով, որ դրանք խախտում են տնտեսության ոլորտի իրավակարգը, տնտեսական շրջանառության առանձին մասնակիցների, հասարակության, պետության տնտեսական շահերը, գույքային վնաս են պատճառում տնտեսվարող սուբյեկտներին և առանձին քաղաքացիներին: Վաշխառության հանրային վտանգավորությունն արտահայտվում է հետևյալ կերպ.

ա) Վաշխառության հետևանքով խախտվում է պետության ֆինանսական գործունեությունը: Վաշխառուն ստանում է չհաշվառված եկամուտ, ինչպես նաև նյութական վնաս է պատճառում քաղաքացիներին և իրավաբանական անձանց:

բ) Վաշխառությունը կարող է նախադրյալ հանդիսանալ այլ՝ առավել ծանր հանցագործությունների (օրինակ՝ փողերի լվացում, հարկերը, տուրքերը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց խուսափելը և այլն) կատարման համար:

Դրա հետ մեկտեղ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, «ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործությ[ան] վերաբերյալ գործերը հարուցվում են ոչ այլ կերպ, քան տուժողի բողոքի հիման վրա, և կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի հետ նրա հաշտվելու դեպքում ենթակա են կարճման: (...)»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության՝ որպես մասնավոր հետապնդման գործի վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում է ձևավորվել ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-947 որոշման մեջ, որի համաձայն՝ «(...) կոնկրետ արարքի համար միաժամանակ քրեական և քաղաքացիական պատասխանատվություն սահմանող նորմերն ունեն տարբեր առարկաներ, և դրանց միջոցով օրենսդիրը լուծում է տարբեր խնդիրներ:

(...)

ՀՀ քրեական և քաղաքացիական օրենսդրության խնդիրների համադրված վերլուծությունից բխում է, որ քրեական օրենսդրության միջոցով օրենսդիրն իր առջև դրել է հանցագործությունների կանխման միջոցով հանցագործությունների հետևանքով իրավունքների և ազատությունների խախտումների կանխման խնդիր, իսկ քաղաքացիական օրենսդրության դեպքում օրենսդիրն իր առջև դրել է խախտված իրավունքների վերականգման ապահովման խնդիր, ինչը նշանակում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքում առկա են քաղաքացիական իրավունքների խախտման դեպքում քաղաքացիական դատավարության կարգով նշված իրավունքների վերականգման համար նախադրյալներ հանդիսացող նորմեր: Այդպիսիք են, մասնավորապես, (...) ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 305-րդ և 313-րդ հոդվածները, որոնք նախադրյալներ են հանդիսանում օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջներին չհամապատասխանող գործարքի կամ ստրկացուցիչ գործարքի հետևանքով խախտված իրավունքները քաղաքացիական դատավարության կարգով վերականգնելու համար:

(...)

Ինքնանպատակ չէ այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասում օգտագործվում է «պաշտպանել իրավունքները» բառակապակցությունը, ինչը նշանակում է, որ քրեական օրենսդրությունն ունի նախականիչ նշանակություն, և քրեական օրենսդրության միջոցով օբյեկտիվորեն հնարավոր չէ վերականգնել արդեն իսկ խախտված իրավունքները:

(...)

Սահմանադրական դատարանը, հաշվի առնելով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի վերաբերյալ գործերը հանդիսանում են մասնավոր հետապնդման գործեր, արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի առկայության դեպքում գործարքի կողմ հանդիսացող մասնավոր անձին է հնարավորություն վերապահված ընտրություն կատարելու նշված արարքը կատարած, գործարքի մյուս կողմ հանդիսացող մասնավոր անձին քաղաքացիական պատասխանատվության ենթարկելու համար հայց կամ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար համապատասխան հայտարարություն ներկայացնելու միջև: Բոլոր դեպքերում օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի պահանջների չհամապատասխանող գործարք կնքած անձը կարող է և պարտավոր է իմանալ, որ տվյալ արարքի համար սահմանված է ոչ միայն քաղաքացիական, այլ նաև քրեական պատասխանատվություն»:

Ը. Պետրոսյանի գործով որոշման 19-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) մասնավոր հետապնդման գործ հանդիսացող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի առկայության դեպքում քրեական և քաղաքացիական վարույթների միջև ընտրություն կատարելու հնարավորության կապակցությամբ անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված վաշխառությունը փոխառության պայմանագրի էական պայմաններից մեկի (տոկոսի չափի) խախտմամբ կնքված գործարք է (...), ուստի վերջինիս կապակցությամբ քրեական և քաղաքացիական վարույթների միջև ընտրություն կատարելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ պայմանագրային իրավունքից (մասնավոր իրավունքից) բխող վեճերի պարագայում հանրային շահն էապես ավելի փոքր է, քան մասնավոր շահը: Ուստի հանրային-իրավական գործիքակազմի ներգրավումը պետք է տեղի ունենա միայն այն դեպքում, երբ բարձր ու համարժեք ապացուցողական չափանիշով հիմնա-

վորվում է, որ տվյալ կոնկրետ դեպքում առկա է շոշափելիորեն ավելի մեծ հանրային շահ: (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումը հիմնված է ինչպես ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԴՈ-947 որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումների, այնպես էլ այն հանգամանքի վրա, որ որպես տոկոսի չափի խախտմամբ փոխառության պայմանագրի կնքման նախաձեռնող՝ շատ դեպքերում հանդես է գալիս վաշխառության ենթադրյալ տուժողը, ով հետագայում, փաստորեն, հնարավորություն է ստանում չարաշահելու իր իրավունքը, եթե հայտնվում է անբարենպաստ դրության մեջ, օրինակ՝ չի կարողանում կամ չի ցանկանում կատարել ստանձնած պարտավորությունները:

Վաշխառության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդված) գործերով դատարանի լուծմանը ենթակա հարցերի շրջանակին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Զ. Պետրոսյանի գործով որոշման մեջ, որի 25-րդ կետում դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով] գործեր քննելիս դատարանը լուծում է միայն անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը և իրավասու չէ անդրադառնալ ապօրինի գործարքով տուժողին պատճառված վնասի փոխհատուցման խնդրին: Վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ ապօրինի գործարքի կնքման և դրա արդյունքում վնասների առաջացման հարցում կարող է առկա լինել նաև տուժողի մեղքը, տուժողի կողմից իր իրավունքների չարաշահումը և այլն (...): Ուստի ապօրինի գործարքով տուժողին պատճառված վնասի փոխհատուցման հարցը ենթակա է լուծման քաղաքացիական դատավարության կարգով՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի նորմերին համապատասխան»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումը հիմնված է այն հանգամանքի վրա, որ գրավոր ձևով չկնքված փոխառության գործարքն առօրինակ է, և կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է մյուս կողմին վերադարձնել գործարքով ամբողջ

ստացածը: Փոխառության պայմանագրի գրավոր ձևը պահպանված է համարվում այն դեպքում, երբ փոխառուն, ի հավաստումն փոխառության պայմանագրի կնքման, փոխատուին տալիս է ստացական կամ փոխատուի կողմից փոխառուին որոշակի դրամական գումար կամ որոշակի քանակի գույք տալը հավաստող այլ փաստաթուղթ: Ստացականը կամ այլ փաստաթուղթը ստորագրվում է փոխառուի կողմից և ձեռք է բերում ապացուցողական նշանակություն: Այս իմաստով ստացականը կամ այլ փաստաթուղթը հավասարեցվում է գրավոր ձևով կնքված պայմանագրին: Այլ խոսքով՝ փոխառության պայմանագրի գրավոր ձևակերպումը, ի թիվս այլոց, կատարվում է փոխառուի կողմից փոխատուին ստացական հանձնելով, որտեղ նշվում է փոխառության գումարը և այն վերադարձնելու ժամկետը: Փոխառությունը հատուցելի լինելու դեպքում ստացականում նշվում են սահմանված տոկոսների չափը և դրանց հաշվարկման կարգը: Փոխառության գործարքի գրավոր ձևի չպահպանման դեպքում արգելվում է ի հավաստումն փոխառության գործարքի ու նրա պայմանների վկայակոչել վկաների ցուցմունքներ (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 304-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, 878-րդ հոդված):

Փոխառուն պարտավոր է փոխառության պայմանագրով նախատեսված ժամկետում և կարգով փոխատուին վերադարձնել ստացած փոխառության գումարը, իսկ եթե պայմանագիրը հատուցելի է, վճարել նույն պայմանագրով նախատեսված տոկոսները՝ կողմերի համաձայնությամբ սահմանված չափով և հաճախակա-նությամբ: Փոխառուն իրավունք ունի նաև վիճարկել փոխառության պայմանագիրը (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 879-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 880-րդ հոդվածի 1-ին մաս, 882-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այլ խոսքով՝ փոխառության պայմանագրով փոխատուն ձեռք է բերում որոշակի իրավունքներ, իսկ փոխառուն՝ որոշակի պարտականություններ: Փոխառուի հիմնական պարտականությունը փոխառությամբ ստացած դրամի նույն գումարը կամ նույն տեսակի, որակի և քանակի իրերը վերադարձնելն է:

Հատուցելի փոխառության պայմանագրի պարագայում փո-

խատուն պարտավոր է նաև վճարել նույն պայմանագրով նախատեսված տոկոսները: Ընդ որում՝ տոկոսների չափը, ինչպես նաև դրանց հաշվարկման կարգը սահմանվում են կողմերի համաձայնությամբ, սակայն տոկոսների չափը որոշելու կողմերի իրավունքը սահմանափակվում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 879-րդ հոդվածի 1-ին մասով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածով սահմանված այն իմպերատիվ կանոնով, ըստ որի՝ փոխառության պայմանագրի կնքման պահին տոկոսների չափը չի կարող գերազանցել ՀՀ Կենտրոնական բանկի սահմանած բանկային տոկոսի հաշվարկային դրույքի կրկնապատիկը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ *Զ. Պետրոսյանի* գործով որոշման 25-րդ կետում ձևավորված իրավական դիրքորոշումը հիմնված է նաև այն հանգամանքի վրա, որ պայմանագրային (մասնավոր) հարաբերությունները ենթադրում են կամքի ազատություն, կողմերի հայեցողության լայն հնարավորություն, որը կապված է հիմնականում փոխադարձ օգուտ կամ տնտեսական շահ ստանալու հանգամանքի հետ: Վաշխառության դեպքում ևս կողմերի միջև կնքվում է փոխադարձ համաձայնություն, որի դեպքում տուժող կողմը գիտակցում է նման համաձայնության հետևանքները և ցանկանում է մտնել նման հարաբերության մեջ: Այլ խոսքով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով արգելված վաշխառությունը երկկողմանի ապօրինի գործարք է, որը կնքվել է գործող քաղաքացիական օրենսդրության պահանջների անտեսմամբ: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կրկնել է *Լ. Ավետիսյանի* գործով որոշման 31-րդ կետում ամրագրված իրավական դիրքորոշումն այն մասին, որ «(...) անթույլատրելի է գործող քաղաքացիական օրենսդրության պահանջների անտեսմամբ բնականոն գույքային շրջանառությունը խաթարող գործարքներ կնքելու պրակտիկան: Այդ փաստերը կարող են խեղաթյուրել քաղաքացիաիրավական հարաբերությունները, սպառնալ իրավական անվտանգությանը, պայմաններ ստեղծել, որ անձինք խուսափեն հարկային պարտավորությունների կատարումից, ինչպես նաև այլ եղանակներով վնասել իրավաչափ հանրային շահերը:

Նման դեպքերում պետությունը պարտավոր չէ գործող քաղաքացիական օրենսդրության պահանջների անտեսմամբ գործարքներ կնքած քաղաքացիների գույքային և այլ իրավունքների վերականգնումը դիտել հանրային շահի տիրույթում և հանրային միջոցներ ծախսելով՝ իրականացնել նշված մասնավոր շահերի քրեաիրավական պաշտպանություն:

Այդ մասնավոր շահերի պաշտպանությունը, որպես ընդհանուր կանոն, պետք է կատարվի մասնավոր իրավունքի տիրույթում՝ քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական միջոցներով»:

Օրենքի պահանջների խախտմամբ կնքված փոխառության պայմանագրի կողմի իրավունքների պաշտպանության քաղաքացիաիրավական միջոցների հիմքն ամրագրված է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 303-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ տոկոսի չափի խախտմամբ կնքված փոխառության պայմանագիրը համարվում է վիճահարույց գործարք: Ուստի կողմը կարող է նման գործարքը վիճարկել դատական կարգով և պահանջել կիրառել անվավերության հետևանքներ:

Ամփոփելով վաշխառության գործերով դատարանի լուծմանը ենթակա հարցերի շրջանակի վերլուծությունը՝ հարկ ենք համարում ընդգծել, որ քրեական գործը քննող դատարանի կողմից ապօրինի գործարքով տուժողին պատճառված վնասի փոխհատուցման խնդրին անդրադառնալու արգելքը վերաբերում է միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված վաշխառության տարատեսակին: Նշված արգելքը չի տարածվում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 213-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված վաշխառության որակյալ տարատեսակի նկատմամբ, ինչպես նաև այն դեպքերի վրա, երբ առկա է հիմնավոր կասկած, որ վաշխառությունը նախադրյալ է հանդիսացել այլ՝ առավել ծանր հանցագործությունների (օրինակ՝ փողերի լվացում, հարկերը, տուրքերը կամ պարտադիր այլ վճարումները վճարելուց խուսափելը և այլն) կատարման համար:

§ 6.6. Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունները

Հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նշված հանցակազմերի մեկնաբանման և կիրառության հետ կապված հետևյալ հիմնախնդիրներին.

- ապօրինի կերպով գազային, սառը կամ նետողական զենք կրելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մաս) սուբյեկտիվ կողմի առանձնահատկությունները.
- քրեական պատասխանատվությունը կարճեցրած փողերով որսորդական ողորկափող հրացան կրելու, պահելու, ձեռք բերելու, պատրաստելու կամ վաճառելու համար.
- ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդված) վերաբերյալ գործերի քննության ժամանակ դատարանի կողմից հատուկ ուշադրության ենթակա հանգամանքները.
- խուլիգանության հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդված) մեկնաբանությունը:

Ապօրինի կերպով գազային, սառը կամ նետողական զենք կրելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մաս) սուբյեկտիվ կողմի առանձնահատկությունները ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Վ. Աղաջանյանի* գործով որոշման *14-րդ կետում*, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով արգելված արարքը, այն է՝ ապօրինի կերպով գազային, սառը կամ նետողական զենք կրելը, ենթադրում է մեղքի դիտավորյալ ձևի առկայություն:

(...) արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ

մասով որակելու առումով որևէ նշանակություն չունի, թե անձն այդ զենքը գնել է հանրային առևտրի վայրից, գտել է, նվեր է ստացել թե ձեռք է բերել ցանկացած այլ եղանակով: Այլ կերպ ասած՝ արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով որակելու համար զենքի ձեռքբերման աղբյուրը որևէ նշանակություն չունի»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշման հիմքում ընկած է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համակարգային վերլուծությունը:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Անզգուշությամբ կատարված արարքը հանցագործություն է, եթե դա հատկապես նախատեսված է սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Եթե օրենքն ավարտված հանցագործության համար քրեական պատասխանատվությունը չի կապում հանցավոր արարքի որոշակի հետևանքների առաջացման հետ, հանցանքը համարվում է դիտավորությամբ կատարված, եթե դա կատարող անձը գիտակցել է իր արարքի՝ հանրության համար վտանգավոր բնույթը և ցանկացել է կատարել դա»:

Վկայակոչված քրեաիրավական դրույթների համատեքստում մեկնաբանելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ապօրինի կերպով գազային, սառը կամ նետողական զենք կրող անձը նախ՝ պետք է գիտակցի իր կողմից գազային, սառը կամ նետողական զենք կրելու փաստը և դրա հանրային վտանգավորությունը, ինչպես նաև պետք է գազային, սառը կամ նետողական զենքը կրի իր ցանկությամբ (կամքով), այլ ոչ թե անկախ իր ցանկությունից կամ հակառակ իր ցանկության:

Ուստի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով արգելված՝ ապօրինի կերպով սառը զենք կրելու արարքը կարող է կատարվել միայն դիտավորությամբ: Ընդ որում՝ դիտավորության առկայության համար անհրաժեշտ է, որ անձը գիտակցի իր արար-

քի հակաօրինականությունը: Այլ խոսքով՝ զագային, սառը կամ նետողական զենք կրող անձի արարքում առկա է մեղքի դիտավորյալ ձևն անգամ այն դեպքում, երբ նա չի գիտակցել, որ իր արարքն արգելված է ՀՀ քրեական օրենսգրքով:

Կարճեցրած փողերով որսորդական ողորկափող հրացան կրելու, պահելու, ձեռք բերելու, պատրաստելու կամ վաճառելու համար քրեական պատասխանատվության հիմնախնդիրը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Ե. Մելքոնյանի* գործով որոշման մեջ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում ապօրինի կերպով հրազեն, բացի ողորկափող հրազենից և դրա փամփուշտներից, ռազմամթերք, ակոսափող հրազենի փամփուշտներ, պայթուցիկ նյութեր կամ պայթուցիկ սարքեր ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու կամ կրելու համար:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի համաձայն՝ «իրավական ակտը մեկնաբանվում է դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ՝ հաշվի առնելով օրենքի պահանջները: Իրավական ակտի մեկնաբանությամբ չպետք է փոփոխվի դրա իմաստը: (...)»:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի կանոններով մեկնաբանելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածը՝ *Ե. Մելքոնյանի* գործով որոշման 18-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասում առկա (...) բացառության տառացի մեկնաբանությունից (...) [երևում է], որ այն հնարավորություն չի ընձեռում անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկել ընդհանրապես ողորկափող հրազեն ձեռք բերելու, իրացնելու, պահելու, փոխադրելու կամ կրելու համար՝ անկախ այն հանգամանքից՝ այդ ողորկափող հրազենի փողերը կարճեցված են, թե ոչ: Բանն այն է, որ փողերը կարճեցված որսորդական հրացանը չի դադարում ողորկափող հրազեն լինելուց և դարձյալ հանդիսանում է այդպիսին: (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջքերված դիրքորոշման հիմքում ընկած է ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով և նախկին՝ 1961 թ. մարտի 7-ի քրեական օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմերի համեմատական վերլուծությունը: Այսպես՝ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն էր սահմանում առանց համապատասխան թույլտվության զենք, ռազմամթերք կամ պայթուցիկ նյութեր կրելու, պահելու, ձեռք բերելու, պատրաստելու կամ վաճառելու համար՝ բացառությամբ ողորկափող որսորդականից:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասի և ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 1-ին մասի համեմատական վերլուծությունից երևում է, որ օրենսդիրը նախկին օրենսգրքում սահմանած բացառությունը՝ «բացի ողորկափող որսորդականից», գործող օրենսգրքում սահմանել է այլ կերպ՝ «բացի ողորկափող հրազենից և դրա փամփուշտներից»: Այսինքն՝ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով՝ որսորդական ողորկափող հրացանի փողերի կարճեցման հետևանքով այն դադարում էր ողորկափող որսորդական հրացան լինելուց և վերածվում էր հրազենի, որի կրելը, պահելը, ձեռք բերելը, պատրաստելը կամ վաճառելը հանգեցնում էր քրեական պատասխանատվության: ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով՝ որսորդական ողորկափող հրացանը դրա փողերի կարճեցման հետևանքով չի դադարում ողորկափող հրազեն լինելուց, որի կրելու, պահելու, ձեռք բերելու, պատրաստելու կամ վաճառելու համար քրեական պատասխանատվություն չի նախատեսվում: Ուստի տրամաբանական է, որ նախկին քրեական օրենսգրքի գործողության պայմաններում, հիմք ընդունելով փորձագետի եզրակացությունը, իրավակիրառ մարմիններն արձանագրում էին, որ փողերը կարճեցրած հրացանն այլևս զուտ որսորդական հրացան չէ, և փողերը կարճեցրած հրացան կրելու, պահելու, ձեռք բերելու, պատրաստելու կամ վաճառելու դեպքում անձին քրեական պատասխանատվության էին ենթարկում, մինչ-

դեռ գործող քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածը ողորկափող հրազենի դեպքում սմանատիպ գործողությունների համար քրեական պատասխանատվություն չի սահմանում:

Գործող և նախկին քրեական օրենսգրքերում առկա ձևակերպումների տարբերության կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ե. Մելքոնյանի գործով որոշման 14-րդ կետում ընդգծել է, որ՝

«(...) անձին հանցագործություն կատարելու մեջ մեղավոր ճանաչելու միակ հիմքը կատարման պահին նրա արարքի՝ օրենքով սահմանված կարգով հանցագործություն համարվելն է: Այսինքն՝ արարքը կարող է որպես հանցագործություն նախատեսվել միայն քրեական օրենքով, և ոչ ոք չի կարող ենթարկվել քրեական պատասխանատվության և պատժի այլ կերպ, քան քրեական օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված հանցանք կատարելու համար: Այսպիսով՝ չկա հանցագործություն, չկա պատիժ, եթե արարքն իրավական որոշակիության չափանիշին բավարարող եղանակով նախատեսված չէ գործող օրենքով (*«Nullum crimen, nulla poena sine lege»*)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումից հետևում է, որ եթե ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 1-ին մասում օրենսդրորեն ամրագրված բացառությունը մեկնաբանվի դրանում պարունակվող բառերի տառացի նշանակությունից ավելի լայն, անձը քրեական պատասխանատվության կենթարկվի քրեական օրենքով չնախատեսված հանցանքի համար: Արդյունքում կիսախտվեն ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ և 5-րդ հոդվածների պահանջները, որոնք միտված են *«Nullum crimen, nulla poena sine lege»* կանոնի կիրառության ապահովմանը:

Այն հարցին, թե ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդված) վերաբերյալ գործերի քննության ժամանակ դատարանները ընդհանուր հանգամանքներին պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Ա. Սահակյանի գործով որոշմամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները խախտելու համար, որի արդյունքում մարդու (մարդկանց) կյանքին կամ առողջությանն անգգուշությամբ հասցվել է վնաս:

Վերոնշյալ հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի բնութագրիչ առանձնահատկությունն այն է, որ հանցանք կատարող անձը հասկանում է իր գործողությունների (անգործության) արդյունքում հանրության համար վտանգավոր հետևանքներ առաջանալու փաստը, այսինքն՝ նա գիտակցում է, որ իր կողմից թույլ տված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման արդյունքում հնարավոր է՝ տեղի ունենա վթար, և մարդու (մարդկանց) կյանքին կամ առողջությանը հասցվի վնաս, սակայն, ցուցաբերելով հանցավոր անգգուշություն, այնուամենայնիվ, թույլ է տալիս նշված խախտումը՝ հույս ունենալով խուսափել հնարավոր ծանր հետևանքների առաջացումից:

Օբյեկտիվ կողմից արարքը դրսևորվում է ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտմամբ, որոնցից առավել կոպիտ խախտումներն ամրագրված են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի վերլուծության հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Սահակյանի գործով որոշման 20-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ] գործերով դատարանները հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն տրանսպորտային միջոցը վարողի կողմից թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթին, որի արդյունքում տեղի է ունեցել հանցագործությունը: (...)»:

Նշված հանգամանքի կարևորումը պայմանավորված է նրանով, որ Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 10-րդ գլխով նախատեսված՝ ճանապարհային երթևեկության կանոնների առավել կոպիտ խախտումները (լուսացույցի կամ

կարգավորողի արգելող ազդանշանին չենթարկվելը, սահմանված արագությունը գերազանցելը, տրանսպորտային միջոցը ոչ սթափ վիճակում վարելը, տրանսպորտային միջոցներ վարելու իրավունքից զրկված անձանց կողմից տրանսպորտային միջոցներ վարելը և այլն) վտանգ են առաջացնում ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների համար և առավել հավանական դարձնում հանրության համար վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը: Բացի այդ, տրանսպորտային միջոցը վարողի կողմից թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթը կարևոր նշանակություն ունի նաև հանցավորի անձնավորության և հանցագործության՝ հանրության համար վտանգավորության աստիճանի մասին ճիշտ պատկերացում կազմելու համար:

Ա. Սահակյանի գործով որոշման 20-րդ կետում ամրագրված իրավական դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է *Է. Ասատրյանի* գործով որոշմամբ, որի 15-րդ կետում դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով տրանսպորտային միջոցի վարորդի կողմից թույլ տրված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթը ճիշտ գնահատելու համար պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձվի կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքին: (...)»:

Մեջբերված դիրքորոշման հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ թեև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորը դրսևորում է անզգուշություն, այլ խոսքով՝ արարքի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է անզգուշությամբ, սակայն ճանապարհային երթևեկության և տրանսպորտային միջոցների շահագործման կանոնները հաճախ խախտվում են գիտակցաբար: Ընդ որում՝ վարորդը, ելնելով կոնկրետ իրադրությունից, իր վարած տրանսպորտային միջոցի առանձնահատկություններից

և այլ հանգամանքներից, երբեմն նաև գիտակցում է, որ իր կողմից ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումը թույլ տալու դեպքում մարդու (մարդկանց) կյանքի կամ առողջության համար վտանգ կառաջացնի, սակայն, ցուցաբերելով հանցավոր անգգուշություն, այնուամենայնիվ, թույլ է տալիս նշված խախտումը:

Վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 30-րդ հոդվածը («Հանցանքն անգգուշությամբ կատարելը»)՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության հետևանքների նկատմամբ դրսևորվող անգգուշ մեղքի ձևը կարող է տարբեր կերպ արտահայտվել: Մասնավորապես՝ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը գիտակցում է իր արարքի (գործողության կամ անգործության) պոտենցիալ վտանգավորությունը, նախատեսում է վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը և, չնայած դրան, հիմնվելով իր հմտությունների, անձանց, սարքավորումների և այլնի վրա, թույլ է տալիս սահմանված անվտանգության կանոնների խախտում՝ առանց բավարար հիմքերի հույս ունենալով, որ վտանգավոր հետևանքները կկանխվեն:

Հանցավոր անփութության դեպքում անձը, իրական հնարավորություն և պարտավորվածություն ունենալով նախատեսել վտանգավոր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, բավարար չրջահայացություն, ուշադրություն և հոգատարություն չի ցուցաբերում այդ հետևանքների առաջացումը թույլ չտալու համար:

Հետևաբար, հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորված անգգուշ մեղքի տարատեսակները, ելնելով գործի փաստական հանգամանքների առանձնահատկություններից, տարբեր կերպ են բնորոշում հանցավորի անձնավորության և կատարված հանցագործության վտանգավորության աստիճանը: Այսպես՝ հանցավոր անփութության դեպքում անձը չի նախատեսում իր արարքի արդյունքում ծանր հետևանքների առաջացման հնարավորությունը, հետևաբար չի գիտակցում նաև իր կողմից տվյալ իրադրությունում թույլ տրված խախտման վտանգավորությունը: Մինչդեռ հանցավոր ինքնավստահության դեպքում անձը գիտակ-

ցում է, որ իր կողմից թույլ տրված խախտման արդյունքում կարող են վտանգավոր հետևանքներ առաջանալ, այսինքն՝ նա գիտակցում է իր արարքի վտանգավորությունը և, չնայած դրան, թույլ է տալիս նշված խախտումը, ինչը վկայում է հանցավորի անձնավորության և կատարված հանցագործության վտանգավորության առավել բարձր աստիճանի մասին:

Վերոշարադրյալ վերլուծության հիման վրա *Է. Ասատրյանի* գործով որոշման 18-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով] համապատասխան գնահատականի պետք է արժանացվի կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքի և դրա հետևանքների նկատմամբ հանցավորի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքը»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումից բխում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 242-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտման բնույթը ճիշտ գնահատելու և որպես արդյունք հանցավորի նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության համաչափ միջոց կիրառելու համար դատարանները հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն այն հանգամանքին, թե տրանսպորտային միջոցի վարորդը ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումն արդյոք գիտակցաբար է թույլ տվել: Բացի այդ, դատարանները պետք է գնահատեն, թե տվյալ խախտման արդյունքում, ինչպես ընդհանուր առմամբ, այնպես էլ կոնկրետ իրադրությունում որքանով էր հավանական ճանապարհային երթևեկության մասնակիցների կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու հնարավորությունը, և որքանով էր ակնհայտ տրանսպորտային միջոցը վարողի համար իր կողմից թույլ տված խախտման և հանրորեն վտանգավոր հետևանքների առաջացման միջև պատճառական կապի զարգացման հավանականությունը:

Խուլիգանության հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդված) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթ-

րակել *Շահեն Նշանի Հախվերդյանի* գործով 2012 թ. մարտի 30-ին կայացված թիվ ԱՎԴ/0014/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Հախվերդյանի* գործով որոշում):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Խուլիգանությունը դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտել[ն է], որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով (...):

2. Նույն արարքը, որը զուգորդվել է անձի նկատմամբ բռնություն գործադրելով կամ դրա սպառնալիքով, ինչպես նաև ուրիշի գույքը ոչնչացնելով կամ վնասելով (...):

3. Սույն հոդվածի երկրորդ մասով նախատեսված արարքը, որը՝

1) կատարվել է մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից,

2) զուգորդվել է իշխանության ներկայացուցչին կամ հասարակական կարգի պահպանության պարտականություն իրականացնող կամ հասարակական կարգի խախտումը խափանող անձին դիմադրություն ցույց տալով,

(...)

4) զուգորդվել է անձի առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելով,

5) զուգորդվել է բացառիկ ցինիզմով:

(...):

4. Սույն հոդվածի երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքը, որը կատարվել է զենքի կամ որպես զենք օգտագործվող առարկաների գործադրմամբ (...):»:

Խուլիգանությունը հասարակական կարգի և բարոյականության դեմ ուղղված հանցագործություն է, որի հիմնական, անմիջական օբյեկտն այն հասարակական հարաբերություններն են, որոնք կազմում են հասարակական կարգի բովանդակությունը, իսկ պարտադիր լրացուցիչ օբյեկտն անձի անձեռնմխելիության, պատվի և արժանապատվության, առողջության, քաղաքացիների և կազմակերպությունների գույքային շահերի պաշտպանությանն ուղղված

հասարակական հարաբերություններն են:

Խուլիգանության հիմնական հանցակազմն ունի մեկ, իսկ որակյալ հանցակազմը՝ երկու օբյեկտ: Մասնավորապես՝ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելը, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով, ենթակա է որակման որպես հասարակ խուլիգանություն, մինչդեռ նույն արարքը, որը զուգորդվում է անձի առողջությանը, գույքային իրավունքներին և այլին վնաս պատճառելով, ենթակա է որակման խուլիգանության որակյալ հանցակազմով:

Խուլիգանության հիմնական հանցակազմի օրենսդրական ձևակերպումից երևում է, որ արարքը խուլիգանություն որակելու համար էական նշանակություն ունի «հասարակական կարգ», «կոպիտ խախտում» և «բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք» եզրույթների մեկնաբանությունը: Այսպես՝ «հասարակական կարգ» եզրույթը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է Շ. Հախվերդյանի գործով որոշման 15-րդ կետում՝ արձանագրելով, որ՝

«(...) հասարակական կարգն ընկալվում է երկու իմաստով՝ լայն և նեղ:

Լայն իմաստով հասարակական կարգը հասարակության մեջ առկա սոցիալական կապերի և հարաբերությունների համակցությունն է, որը ձևավորվում է սոցիալական, իրավական և բարոյական նորմերի գործողության արդյունքում, և յուրաքանչյուր հանցագործություն, զանցանք կամ այլ իրավախախտում այս կամ այն չափով հանգեցնում է դրա խախտման:

Նեղ իմաստով հասարակական կարգն ընկալվում է որպես հասարակական նշանակության վայրերում (...) այնպիսի իրադրության առկայություն, որի պայմաններում ապահովված է քաղաքացիների արժանավայել վարքագիծը, կազմակերպությունների, հիմնարկների և հասարակական նշանակության այլ օբյեկտների բնականոն աշխատանքը, ինչպես նաև այդ վայրերում գտնվող անձի (անձանց) ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը»:

Նեղ իմաստով «հասարակական կարգ» հասկացության մեկնաբանության համար էական նշանակություն ունեցող՝ «հասարա-

կական վայր» ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիտել է տրանսպորտային միջոցների կայանատեղին, օդանավակայանը, շուկան, պուրակը, այգին, կինոթատրոնը, ցուցասրահը, մարզադաշտը, փողոցը, հիմնարկ-ձեռնարկությունը, ուսումնական հաստատությունը, հասարակական տրանսպորտը, հասարակական սննդի սպասարկման վայրը և հասարակական նշանակության այլ վայրերը:

«Կոպիտ խախտում» եզրույթը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է Շ. *Հախվերդյանի* գործով որոշման 18-րդ կետում՝ արձանագրելով, որ՝

«Կոպիտ խախտումը՝ որպես խուլիգանության հանցակազմի հատկանիշ, բնութագրական է հասարակական կարգի կազմալուծման կամ խախտման գործընթացին: Այն արտահայտվում է նրանում, որ անձի կատարած գործողությունների հետևանքով հասարակության անդամների մեջ առաջանում է զայրույթ, վրդովմունք, կամ նրանց անհարմարություն կամ լուրջ անհանգստություն է պատճառվում, կամ առաջանում է վախի զգացում իրենց կյանքի, առողջության, գույքի պահպանության կապակցությամբ: Բացի այդ, կոպիտ խախտումն արտահայտվում է նաև աշխատանքային և այլ գործունեության կամ հասարակական նշանակության արարողության կազմալուծմամբ: (...):»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշման իմաստով՝ խախտումը կոպիտ գնահատելու համար անհրաժեշտ է ելնել հասարակական կարգի վրա այդ խախտման ունեցած ազդեցությունից: Այլ խոսքով՝ արարքը խուլիգանության հանցակազմով որակելու համար անհրաժեշտ է հիմնավորել անձի արարքում խուլիգանության հիմնական հանցակազմի առկայությունը, որն արտահայտվում է հասարակական նշանակության վայրերում, ինչպես նաև հասարակական նշանակություն չունեցող այլ վայրերում, որտեղ առկա է հանրություն, սահմանված կարգը խախտելով այդ վայրերում գտնվող հասարակության անդամների նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով:

Ինչ վերաբերում է հասարակության անդամներին լուրջ անհանգստություն պատճառելու հանգամանքին, ապա յուրաքանչյուր

դեպքում դրա առկայությունը կամ բացակայությունն անհրաժեշտ է գնահատել հետևյալ չափանիշի հիման վրա, այն է՝ հասարակության անդամներին լուրջ անհանգստություն պատճառելու հանգամանքն առկա է, եթե հանցավորի արարքի հետևանքով խախտվում է հասարակական նշանակության վայրերում գտնվող անձի (անձանց) ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը, կամ էականորեն խաթարվում է կազմակերպությունների, հիմնարկների և հասարակական նշանակության այլ օբյեկտների բնականոն աշխատանքը:

«Բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք» եզրույթը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է Շ. Հախվերդյանի գործով որոշման 20-րդ կետում՝ արձանագրելով, որ՝

«(...) անձի գործողություններում հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորումն արտահայտվում է մարդկային համակեցության կանոնների նկատմամբ ակնհայտ արհամարհանք դրսևորելու, հասարակական վայրերում վարքագծի կանոնները ցուցադրական կերպով անտեսելու, շրջապատի մարդկանց և կոլեկտիվին հակադրվելու ձևով: Հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորող անձը դիտավորյալ կերպով խախտում է հասարակության նկատմամբ հարգանքի դրսևորման տարրերը (պարկեշտություն, պատշաճ վարքագիծ, բարեկրթություն և այլն): (...) հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման եղանակները տարբեր են՝ արարք, խոսք, ժեստ, մարմնաշարժում և այլն»:

«Կոպիտ խախտում» և «բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք» եզրույթների կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումներից երևում է, որ կոպիտ խախտումը կատարվում է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու նպատակով: Այս կապակցությամբ հարկ է նկատի ունենալ, որ անհարգալից վերաբերմունքը բացահայտ է ոչ թե այն պատճառով, որ կատարվում է հասարակական վայրերում կամ հասարակության անդամների ներկայությամբ, այլ այն պատճառով, որ կատարվում է հենց հասարակության նկատմամբ հան-

ցավորի անհարգալից վերաբերմունքը ցուցադրելու նպատակով:

Հետևաբար, խուլիգանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է հետևյալ երկու հատկանիշների միաժամանակյա առկայությամբ՝ հասարակական կարգի կոպիտ խախտում և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորում: Նշված հատկանիշներից որևէ մեկի բացակայության պարագայում արարքը խուլիգանությունն որակվել չի կարող: Ասվածը նշանակում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում խուլիգանության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող արարքների՝ հասարակական կարգի կոպիտ խախտման և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման առկայությունը կամ բացակայությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է պարզել խուլիգանության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի առկայությունը, այն է՝ հասարակական կարգը կոպիտ խախտելու և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու հանցավորի դիտավորությունը, նպատակը: Այս տրամաբանությունն է ընկած Շ. Հախվերդյանի գործով որոշման 21-րդ կետում ձևավորված իրավական հետևյալ դիրքորոշման հիմքում.

«(...) արարքը, ժեստը, բառը, մարմնաշարժումը և այլն չի կարող գնահատվել որպես հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորում, եթե ուղղված է կոնկրետ անձի և չի հետապնդում հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու նպատակ, թեկուզ հանցավորը հասկանում է, իսկ որոշ դեպքերում պարտավոր է հասկանալ, որ կոնկրետ անձին ուղղված իր արարքը տեսանելի և ընկալելի է հասարակության համար: Հակառակ դրան՝ անձի արարքը կարող է գնահատվել որպես հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորում, եթե կոնկրետ անձը, ում դեմ ուղղված է հանցավորի արարքը, ընտրվել է պատահաբար, և այդ անձի դեմ ուղղված արարքի միջոցով հանցավորը ցանկանում է բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորել հասարակության նկատմամբ»:

Խուլիգանության հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագր-

վում է ուղղակի դիտավորությամբ: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում էր ձևավորել դեռևս 2006 թ. հոկտեմբերի 24-ին Արման Միերի *Խաչատրյանի* գործով կայացված թիվ ՎԲ-223/06 որոշմամբ՝ արձանագրելով, որ խուլիգանությունը կարող է կատարվել միայն ուղղակի դիտավորությամբ, ինչը նշանակում է, որ մեղավոր անձը ոչ միայն գիտակցում է, որ իր գործողություններով խախտում է հասարակական կարգն ու բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորում հանրության հանդեպ, այլև ցանկանում է կատարել այդ գործողությունները:

Խուլիգանական արարքը կարող է կատարվել միայն խուլիգանական մղումներից ելնելով: Իսկ արարքը համարվում է խուլիգանական մղումներով կատարված, եթե այն կատարվում է հասարակության և բարոյականության նորմերի նկատմամբ անթաքույց արհամարհանքի հողի վրա, երբ մեղավոր անձի վարքը հանդիսանում է բացահայտ մարտահրավեր՝ ուղղված հասարակական կարգի դեմ, և թելադրված է լինում շրջապատին հակադրվելու, վերջինիս հանդեպ արհամարհական վերաբերմունք ցուցաբերելու ցանկությամբ: Հետևաբար, եթե մեղավոր անձի գործողությունները կատարվել են ոչ խուլիգանական մղումներով և չեն զուգորդվել հասարակական կարգի կոպիտ խախտմամբ, դրանք չեն կարող որակվել որպես խուլիգանություն:

Մեղադրյալի կողմից տուժողին վիրավորանքներ, մարմնական վնասվածքներ հասցնելու կամ նման այլ բռնարարքների կատարման դեպքում խուլիգանական մղումները և խուլիգանության հանցակազմը կարող է բացակայել, եթե նշված գործողությունները կատարվել են կենցաղային հողի վրա առաջացած վիճաբանության, քիչ թե շատ երկարատև ժամանակահատվածի ընթացքում ձևավորված հակակրանքի արդյունքում:

Խուլիգանական մղումների առկայությունը գնահատելու համար էական նշանակություն կարող է ունենալ նաև տուժողի վարքագիծը:

Շ. Հախվերդյանի գործով որոշման 24-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) խուլիգանությունը կարող է կատարվել խուլիգանական դրդումներով, որը դրսևորվում է հասարակական կարգը կոպիտ

կերպով խախտելու, հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու ձգտմամբ: Խուլիգանական դրդումների հիմքում ընկած են նաև անձի անզուսպ եսամոլությունը, սեփական անձի առավելությունն ընդգծելու միջոցով ներքին բավականություն ստանալու, զվարճանալու ձգտումը:

Խուլիգանություն կատարող անձն ինքնահաստատվում է, ձգտում հակահասարակական վարքագծով ապացուցել իր անկախությունը հասարակության մեջ ընդունված վարքագծի կանոններից, իր անձը հակադրելով հասարակությանը՝ ցույց տալ իր գերակայությունը և այլն»:

Խուլիգանություն կատարող անձը ոչ միայն գիտակցում է, որ իր գործողություններով խախտում է հասարակական կարգն ու բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք է դրսևորում հասարակության նկատմամբ, այլև ցանկանում է դա: Ասվածը նշանակում է, որ խուլիգանություն կատարող անձը ցանկանում է կոպիտ կերպով խախտել հասարակական կարգը և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորել, այլ ոչ թե գիտակցաբար թույլ է տալիս վերոնշյալ հետևանքների՝ հասարակական կարգի խախտման և բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման հնարավորությունը: Հետևաբար, ոչ բոլոր դեպքերում է, որ այլ հանցակազմի հատկանիշներ պարունակող արարք կատարելը, որն իր մեջ բովանդակում է նաև հասարակական կարգի կոպիտ խախտման և հասարակության նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի դրսևորման տարրեր (օրինակ՝ կենցաղային հողի վրա, անձնական դրդապատճառներով հասարակական վայրերում առաջացած ծեծկռտուքն ու վիճաբանությունը, որոնք արտաքինապես ընկալվում են որպես հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք) կարող են որակվել խուլիգանություն: Այս կապակացությամբ հարկ է նկատի ունենալ, որ եթե արարքն սկսվել է կենցաղային հողի վրա առաջացած վեճի կամ տուժողի հակաօրինական կամ հակաբարոյական վարքագծի հետևանքով, ապա անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյո՞ք անձի արարքը (հայիոյանքներ տալը կամ այլ վարքագիծը) ստեղծված

իրավիճակին համարժեք հուզական դրսևորում է, թե՛ ուղղված է դիտավորությամբ հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելուն, որն արտահայտվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելով: Հետևաբար, եթե հանցավորի վարքագիծն ուղղված է կոնկրետ անձի դեմ, պայմանավորված է նրա հակաօրինական կամ հակաբարոյական վարքագծով և հանդիսանում է հանցավորի հուզական վիճակի արտահայտություն, խուլիգանության հանցակազմը բացակայում է:

Շ. Հախվերդյանի գործով որոշման 25-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) անձը կարող է ինքնահաստատվել, սեփական անձի առավելությունն ընդգծել և այլն՝ տարբեր արարքներով, որոնք կարող են նույնիսկ համընկնել ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված որոշակի հանցակազմերի օբյեկտիվ կողմը կազմող արարքների հետ, սակայն արարքը խուլիգանություն կամ այլ հանցագործություն որակելու հարցի լուծումը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում կախված է արարքի շարժառիթից, ինչպես նաև հանցավորի հետապնդած նպատակից»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումից հետևում է, որ արարքը խուլիգանություն կարող է որակվել այն դեպքում, երբ՝

ա) անձը ցուցաբերում է խուլիգանական դրդումներ,

բ) անձը ցուցաբերում է հանցանքի կատարման այլ դրդումներ, սակայն հանցանքի կատարման ընթացքում ձևավորվում են խուլիգանական դրդումներ, այլ խոսքով՝ արարքը վերաճում է խուլիգանության,

գ) կենցաղային հողի վրա ծագած վիճաբանությունը տուժողի ոչ իրավաչափ վարքագծի հետևանք է, քանի որ նման դեպքերում ևս հանցանք կատարած անձը չի ունենում խուլիգանական դրդումներ: Կենցաղային հողի վրա ծագած վիճաբանությունը կարող է որակվել որպես խուլիգանություն այն դեպքում, երբ խուլիգանական դրդումներն առաջանան հետագայում, և արարքը վերաճի խուլիգանության:

Այս տրամաբանությամբ՝ Շ. Հախվերդյանի գործով որոշման

29-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) արարքը չի կարող որակվել որպես խուլիգանություն (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդված) այն դեպքերում, երբ՝

ա) արարքը կատարվում է ոչ հասարակական վայրում և (կամ) հասարակության անդամների բացակայությամբ.

բ) արարքի հետևանքով հասարակությանը լուրջ անհանգստություն չի պատճառվել.

գ) հանցավորի գործողությունները պայմանավորված են տուժողի հակաօրինական, հակաքառոյական վարքագծով և ուղղված են նրա, այլ ոչ թե հասարակության դեմ.

դ) բացակայում են խուլիգանական դրդումները, իսկ անձի արարքները պայմանավորված են նրա հուզական վիճակով.

ե) հասարակական կարգի կոպիտ խախտման նկատմամբ դրսևորվել է անզգուշություն,

զ) հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտող արարքը համընկնում է ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ հանցակազմի հատկանիշների հետ, սակայն դրա կատարմամբ հանցավորը հասարակական կարգը կոպիտ կերպով խախտելու և հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու նպատակ չունի:

է) այլ դրդումներով կատարված հանցանքը չի վերաճել հասարակական կարգի կոպիտ խախտման, որը դրսևորվել է հասարակության նկատմամբ բացահայտ անհարգալից վերաբերմունքով»:

§ 6.7. Բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունները

Բնակչության առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում **ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է իրացնելու կամ**

պատրաստելու նպատակով թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ապօրինի շրջանառության կամ դրանց ապօրինի իրացման (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդված) և առանց իրացնելու նպատակի թմրամիջոցների կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի ապօրինի շրջանառության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդված) հանցակազմերի տարանջատման հիմք հանդիսացող՝ «իրացման նպատակ» և «իրացում» ձևակերպումները: Այսպես՝ Ա. Ասլանյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ և 268-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերը: Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածն ամրագրում է իրացման նպատակով թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ապօրինի շրջանառությանը կամ դրանց ապօրինի իրացմանը վերաբերող հանցակազմեր: Այդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում իրացնելու նպատակով թմրամիջոցներ, հոգեմետ նյութեր ապօրինի պատրաստելու, վերամշակելու, ձեռք բերելու, պահելու, փոխադրելու, առաքելու կամ դրանք ապօրինի իրացնելու համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում առանց իրացնելու նպատակի զգալի չափերով թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ նյութեր ապօրինի պատրաստելու, վերամշակելու, ձեռք բերելու, պահելու, փոխադրելու կամ առաքելու համար:

Մեջբերված հանցակազմերի վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն Ա. Ասլանյանի գործով որոշման 16-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«Օբյեկտով, առարկայով, օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ և 268-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերը, ըստ էության, նույնանում են: Դրանց տարբերությունը միայն հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի, մասնավորապես՝ հանցագործության նպատակի մեջ է: Ի տարբերություն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 268-րդ հոդվածով նա-

խատեսված հանցագործության դեպքում բացակայում է թմրամիջոցների կամ հոգեմետ նյութերի իրացման նպատակը»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի հատկանիշ հանդիսացող իրացման նպատակի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել 2007 թ. օգոստոսի 30-ին Մարտիկ Հակոբի Բոլյանի գործով կայացված թիվ ՎԲ-135/07 որոշմամբ (այսուհետ՝ Մ. Բոլյանի գործով որոշում), որտեղ դատարանն արձանագրել է, որ՝ «*Իրացման նպատակ ասելով պետք է հասկանալ թմրամիջոցի կամ հոգեներգործուն նյութերի տարածման ցանկացած եղանակ, այդ թվում նաև նախնական պատվերով: Իրացման նպատակի մասին կարող է վկայել ինչպես ձեռք բերողի հետ համապատասխան պայմանավորվածության առկայությունը, այնպես էլ գործի մյուս հանգամանքները. թմրամիջոցներ ձեռք բերելը և պահելը դրանք չգործածող անձի կողմից, զգալի քանակությունը, իրացման համար հարմար փաթեթավորումը և այլն: Ընդ որում՝ հանցավորից առգրավված թմրամիջոցների մեծ քանակությունն ինքնըստինքյան դրանք իրացնելու անվիճելի ապացույց չէ. դա պետք է գնահատել միայն իրացման նպատակի մասին վկայող այլ տվյալների հետ համակցության մեջ: Ինչ վերաբերում է ապօրինի իրացմանը, ապա այն թմրամիջոցի կամ հոգեներգործուն նյութի ցանկացած եղանակով օտարումն է: Ապօրինի իրացում ասելով պետք է հասկանալ թմրամիջոցի կամ հոգեներգործուն նյութի՝ հատուցմամբ կամ անհատույց այլ անձանց հանձնելու, փոխանցելու ցանկացած եղանակ՝ վաճառք, նվիրատվություն, փոխանակում, փոխատվություն, պարտքի մարում, ուրիշի ներարկում և այլն: Իրացման առանձնահատկությունն այն է, որ նշված գործողությունների հետևանքով թմրամիջոցին կամ հոգեներգործուն նյութին տիրանում է մեկ այլ անձ, որն այս դեպքում հանդես է գալիս որպես ձեռք բերող, ստացող կամ գնորդ, սպառող: Ապօրինի իրացումը համարվում է ավարտված, երբ մեկ այլ անձ տիրանում է թմրամիջոցին կամ հոգեմետ նյութին: Մեկ ուրիշ անձին փոխանցելու եղանակը կարող է տարբեր լինել, սակայն դա արարքի որակման համար նշանակություն չունի: Ապօրինի իրաց-*

ման հանցակազմի համար նշանակություն չունի, թե թմրամիջոցին կամ հոգեներգործուն նյութին տիրացած անձն ինչպես է այն տնօրինելու, դրա հետ վարվելու»:

Ուստի Ա. Ասլանյանի գործով որոշման մեջ առկա՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 266–րդ և 268–րդ հոդվածներով նախատեսված հանցակազմերի վերլուծությունը համադրելով Մ. Բոլյանի գործով որոշման մեջ «իրացման նպատակ» հասկացության մեկնաբանության հետ՝ Ա. Ասլանյանի գործով որոշման 18–րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) իրացման նպատակը և իրացումը բացակայում են, եթե թմրամիջոցները կամ հոգեմետ նյութերը միջնորդի կողմից ձեռք են բերվել հետևյալ չորս պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ.

ա) սպառողի խնդրանքով և դրամական միջոցներով,

բ) սպառողի անձնական գործածմանը համապատասխան քանակով,

գ) առանց դրանց նկատմամբ տնօրինման իրավունքի,

դ) միջնորդի դիտավորությունն ընդգրկում է ոչ թե իրացումը, այլ ձեռքբերմանն աջակցելը:

Ընդ որում, կախված այն հանգամանքից, թե կոնկրետ ո՞ր դերակատարի՝ իրացնողի թե ձեռք բերողի շահերից ելնելով է գործում միջնորդը, նրա գործողությունները պետք է որակվեն որպես իրացման կամ ձեռքբերման հանցակցություն»:

§ 6.8. Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները

Կառավարման կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է՝

- ինքնիրավության (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 322–րդ հոդված),
- փաստաթղթեր, դրոշմներ, կնիքներ, ձևաթղթեր, տրանսպոր-

տային միջոցների պետհամարանիշներ կեղծելու, իրացնելու կամ օգտագործելու (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդված) հանցակազմերի մեկնաբանման և կիրառության հիմնախնդիրներին:

Ինքնիրավչության հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդված) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Վարդան Միշիկի Պետրոսյանի* գործով 2010 թ. դեկտեմբերի 23-ին կայացված թիվ ԱՎԴ1/0063/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ Վ. Պետրոսյանի գործով որոշում):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ինքնիրավչությունը օրենքով կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված կարգի խախտմամբ իր իրական կամ ենթադրյալ իրավունքներն ինքնակամ իրականացնել[ն] [է], որն էական վնաս է պատճառել անձանց իրավունքներին կամ օրինական շահերին կամ խոշոր վնաս՝ պետական կամ հասարակական շահերին (...):»:

Ինքնիրավչությունը բնութագրվում որպես կառավարման սուբյեկտ չհանդիսացող անձի կողմից պետական կառավարման նորմալ գործունեության ապահովմանն ուղղված հասարակական հարաբերությունների դեմ ոտնձգող հանցագործություն:

Ինքնիրավչության տեսակային օբյեկտ են պետական կառավարման նորմալ գործունեության ապահովմանն ուղղված այն հասարակական հարաբերությունները, որոնք ծավալվում են իշխանության մարմինների և ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց միջև:

Ինքնիրավչության հիմնական անմիջական օբյեկտն անձանց կողմից իրենց իրավունքների ու ազատությունների իրականացման՝ նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված կարգն է, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Օբյեկտիվ կողմից ինքնիրավչությունը դրսևորվում է միայն ակտիվ վարքագծով՝ գործողությամբ: Այս կապակցությամբ Վ. Պետրոսյանի գործով որոշման 13-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) [ինքնիրավչության օբյեկտիվ կողմը կազմող] գործողության իրավաչափությունը [պետք է] վիճարկվի անձի (կազմակերպության) կողմից: Տվյալ դեպքում որպես վիճարկում հարկ է հասկանալ շահագրգիռ անձի կողմից իրավապահ մարմիններին համապատասխան հայտարարություն (դիմում, բողոք) ներկայացնելը՝ ինքնիրավ գործողությունների արդյունքում իրավունքների և օրինական շահերի խախտման վերաբերյալ: (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշման իմաստով՝ ինքնիրավչության հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը, հետևաբար նաև ինքնիրավչության հանցակազմն առկա է այն դեպքում, երբ շահագրգիռ անձինք կամ կազմակերպությունները իրավապահ մարմիններին տեղեկացնում են, որ մեկ այլ անձի ինքնիրավ գործողությունների հետևանքով խախտվել են այդ անձի կամ կազմակերպության իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Ինքնիրավչության օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է գործողության կատարման եղանակը. հանցավորը գործում է ինքնակամ, ինքնազուլիս կերպով, իրավունքի իրականացման՝ օրենքով կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված կարգի խախտմամբ: Ընդ որում՝ արարքը որպես ինքնիրավչություն որակելու համար որևէ նշանակություն չունի, թե հանցավորի գործողություններն ուղղված են եղել իրական, թե ենթադրյալ իրավունքի իրականացմանը:

Ինքնիրավչության հանցակազմը նյութական է, այսինքն՝ հանցագործությունն ավարտված է համարվում այլ անձանց իրավունքներին և օրինական շահերին էական, իսկ պետության ու հասարակության շահերին՝ խոշոր վնաս պատճառելու դեպքում: Ինքնիրավչությունը, որի արդյունքում էական վնաս չի պատճառվել, քերորեն հետապնդելի արարք չէ:

Վնասը կարող է դրսևորվել ինչպես նյութական, այնպես էլ անձի սահմանադրական և այլ իրավունքների խախտման տեսքով, կարևորն այն է, որ ինքնիրավ գործողության և առաջացած վնասի միջև լինի պատճառահետևանքային կապ: Պատճառված վնասի էական լինելը պետք է որոշվի յուրաքանչյուր դեպքում՝ ելնելով գործի կոնկրետ հանգամանքներից:

Հանցագործության սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է դիտավորությամբ. հանցավորը կարծում է, թե ինքն ունի որոշակի իրավունք, գիտակցում է, որ այդ իրավունքը վիճարկվում է այլ անձի կամ կազմակերպության կողմից, և ինքն իրականացնում է այդ իրավունքը օրենքով կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված կարգի խախտմամբ: Հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ հանցավորի վերաբերմունքը կարող է դրսևորվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ:

Ինքնիրավչության սուբյեկտ կարող է լինել 16 տարին լրացած յուրաքանչյուր մեղսունակ ֆիզիկական անձ:

Փաստաթղթեր, դրոշմներ, կնիքներ, ձևաթղթեր, տրանսպորտային միջոցների պետհամարանիշներ կեղծելու, իրացնելու կամ օգտագործելու հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդված) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Սամվել Վոլոդյայի Գաբրիելյանի* գործով 2010 թ. հուլիսի 23-ին կայացված թիվ ԵՇԴ/0115/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Ս. Գաբրիելյանի* գործով որոշում):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում իրավունք վերապահող կամ պատասխանատվությունից ազատող վկայական կամ պաշտոնական այլ փաստաթուղթ կեղծելու, կեղծողի կողմից անձամբ կամ այլ անձի կողմից դրանք օգտագործելու կամ իրացնելու նպատակով կամ այդպիսի փաստաթուղթ իրացնելու կամ նույն նպատակներով կեղծ կնիքներ, դրոշմներ, ձևաթղթեր, տրանսպորտային միջոցների պետհամարանիշներ պատրաստելու կամ իրացնելու, ինչպես նաև ակնհայտ կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու համար:

Մեջբերված քրեաիրավական դրույթի վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ է հանդիսանում հանցագործության առարկան՝ իրավունք վերապահող կամ պատասխանատվությունից ազատող պաշտոնական փաստաթուղթ, դրոշմ, կնիք, ձևաթուղթ, տրանսպորտային միջոցի պետհամարանիշ:

Ս. Գաբրիելյանի գործով որոշման 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ

դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով] պաշտոնական փաստաթուղթ պետք է համարել պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց հիմնարկությունների, ձեռնարկությունների և կազմակերպությունների կողմից տրվող այն վավերացված տեղեկատվությունը, որը գտնվում է նյութական կրիչների վրա և հավաստում է իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստեր կամ իրադարձություններ: (...)»:

Փաստաթղթերի, դրոշմների և մյուս առարկաների կեղծումը կարող է իրականացվել երկու ձևով՝

ա) իրական փաստաթղթերի կամ մյուս առարկաների տեքստի, բովանդակության, դրանցում առկա տեղեկատվության աղավաղում տարբեր եղանակներով (ջնջում, քերծվածք, լրացում),

բ) ամբողջովին կեղծ փաստաթղթի կամ այլ առարկայի պատրաստում:

Օգտագործել կեղծ փաստաթղթեր նշանակում է դրանք շրջանառության մեջ դնել սեփական կարիքների համար՝ դրանց միջոցով իրավունքներ ձեռք բերելու կամ պատասխանատվությունից ազատվելու նպատակով:

Հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ. հանցավորը գիտակցում է, որ պատրաստում և օգտագործում է կեղծ փաստաթղթեր կամ այլ առարկաներ:

§ 6.9. Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները

Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը՝

- սուտ ցուցմունք կամ կեղծ եզրակացություն տալու կամ ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելու հանցակազմի (ՀՀ

քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդված) մեկնաբանության համատեքստում անդրադարձել է նշված հանցակազմի դիսպոզիցիայում նկարագրված արարքներից մեկի՝ սուտ ցուցմունք տալու հատկանիշներին.

- արգելանքի տակ գտնվող կամ բռնագրավման ենթակա գույքի նկատմամբ ապօրինի գործողությունների (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մաս) համար պատասխանատվություն նախատեսող հանցակազմի մեկնաբանության համատեքստում անդրադարձել է նշված հանցակազմի դիսպոզիցիայում նկարագրված արարքներից մեկի՝ վերգրված և արգելանքի տակ գտնվող գույքի կամ կալանքի տակ գտնվող դրամական միջոցների հետ կատարվող ապօրինի գործողությունների առանձնահատկություններին:

Սուտ ցուցմունք կամ կեղծ եզրակացություն տալու կամ ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդված) դիսպոզիցիայում նկարագրված արարքներից մեկի՝ սուտ ցուցմունք տալու հատկանիշները ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Կարեն Լևոնի Սարուխանյանի* գործով 2010 թ. *օգոստոսի 27-ին* կայացված թիվ *ԼԴ/ՕՅՈ 1/Օ1/09* որոշմամբ (այսուհետ՝ *Կ. Սարուխանյանի* գործով որոշում):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում քաղաքացիական գործով սուտ ցուցմունք տալու, քրեական գործով վկայի կամ տուժողի կողմից սուտ ցուցմունք տալու, քրեական կամ քաղաքացիական գործով փորձագետի կողմից ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալու, թարգմանչի կողմից ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելու համար:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում նույն հոդվածի 1-ին մասում նկարագրված արարքի համար, որը՝

1) կատարվել է ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության մեջ մեղադրանքի առնչությամբ,

2) զուգորդվել է այլ արհեստական ապացույցներ ստեղծելով,

3) կատարվել է շահադիտական դրդումներով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 3-րդ մասն ամրագրում է, որ Նույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով սահմանված հիմքով անձը ենթակա չէ քրեական պատասխանատվության, եթե նրա արարքը նշանակություն չէր կարող ունենալ գործի լուծման համար, կամ նա նախնական քննության կամ դատական քննության ընթացքում մինչև դատարանի կողմից դատավճիռ, վճիռ կամ որոշում կայացնելը կամովին հայտնել է իր տված սուտ ցուցմունքի, կեղծ եզրակացության կամ սխալ թարգմանության մասին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմին համարժեք հանցակազմ նախատեսված էր 1961 թ. հուլիսի 1-ին ուժի մեջ մտած և մինչ 2003 թ. օգոստոսի 1-ը գործողության մեջ եղած ՀՀ քրեական օրենսգրքի 196-րդ հոդվածով, որը պատասխանատվություն էր նախատեսում քննության ժամանակ կամ դատարանում վկայի կամ տուժողի կողմից ակնհայտ սուտ ցուցմունք տալու, կամ փորձագետի կողմից ակնհայտ կեղծ եզրակացություն տալու, ինչպես նաև թարգմանի կողմից ակնհայտ սխալ թարգմանություն կատարելու համար:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում հոդվածի 1-ին մասում նկարագրված արարքների համար, որոնք զուգորդված են եղել առանձնապես վտանգավոր պետական կամ այլ ծանր հանցագործության մեջ մեղադրելու հետ կամ եթե կատարվել են շահադիտական նպատակով կամ այլ ստոր դրդումներով, կամ զուգորդված են եղել արհեստականորեն մեղադրանքի ապացույցներ ստեղծելու հետ:

1961 թ. քրեական օրենսգրքի 196-րդ հոդվածում առկա չէր խրախուսական նորմ: Այլ խոսքով՝ առկա չէր որևէ դրույթ, որի հիմքով կբացառվեր անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը:

4. *Սարուխանյանի* գործով որոշման 21-րդ կետում համադրելով սուտ ցուցմունք տալու համար քրեական պատասխանատվություն սահմանող՝ ՀՀ նախկին և գործող քրեական օրենսգրքերի համապատասխան հոդվածներում առկա ձևակերպումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դրանք էական բովանդա-

կային տարբերություն ունեն: Մասնավորապես՝ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ի տարբերություն ՀՀ Նախկին քրեական օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի, Նախատեսում է անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու անհնարի-նության երկու դեպք.

1) եթե նրա արարքը (տվյալ պարագայում՝ տված ցուցմունքը) նշանակություն չի կարող ունենալ գործի լուծման համար.

2) եթե նա գործի Նախնական քննության կամ դատական քննության փուլերում, ընդհուպ մինչև դատարանի կողմից դատավճիռ, վճիռ կամ որոշում կայացնելը, կամովին կհայտնի իր տված սուտ ցուցմունքի, կեղծ եզրակացության կամ սխալ թարգմանության մասին:

Նախկին քրեական օրենսգրքի 196-րդ և գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի դիսպոզիցիաների համեմատական վերլուծության հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածում 3-րդ մասի ավելացումը հանդիսանում է օրենսդրի մոտեցման փոփոխություն այն առումով, որ Նախկին քրեական օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի իմաստով՝ սուտ ցուցմունք տալու հանցակազմն ավարտված էր համարվում այն պահից, երբ անձն ստորագրում էր սուտ ցուցմունք պարունակող արձանագրությունը: Մինչդեռ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված իրավադրույթի լույսի ներքո մեկնաբանելով Նույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ սուտ ցուցմունք տալու հանցակազմն առկա է այն դեպքում, երբ անձի ցուցմունքը նշանակություն ունի գործի ճիշտ լուծման համար: Այս հանգամանքը կարող է պարզաբանվել միայն հիմնական գործով ձեռք բերված ապացույցների հետազոտման ու գնահատման արդյունքում: Բացի այդ, գործի քննության ընթացքում, ընդհուպ մինչև դատարանի կողմից վերջնական դատական ակտ կայացնելը, անձը հնարավորություն ունի հարցաքննվել և այլ ցուցմունք տալ կամ կարող է հայտնել, որ իր տված ցուցմունքը սուտ է:

Հետևաբար, սուտ ցուցմունք տալու հանցակազմն առկա է այն

դեպքում, երբ գործով ձեռք բերված ապացույցների հետազոտման ու գնահատման արդյունքում կպարզվի, որ անձի ցուցմունքը նշանակություն ունի գործի ճիշտ լուծման համար, այս պայմաններում նա գործի քննության ընթացքում սուտ ցուցմունք է տվել և մինչև դատարանի կողմից գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելը չի հայտնել, որ իր տված ցուցմունքը սուտ է:

Շարադրված դատողությունների հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 4. Սարուխանյանի գործով որոշման 24-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(…) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածով նախատեսված սուտ ցուցմունք տալու հանցակազմի առկայության կամ բացակայության մասին հետևության հնարավոր կլինի հանգել միայն համապատասխան դատական ակտը կայացնելուց հետո»:

4. Սարուխանյանի գործով որոշման 23-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«[ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածով նախատեսված՝ սուտ ցուցմունք տալու հանցակազմի ավարտման պահի] կապակցությամբ օրենսդրի նոր մոտեցումը պայմանավորված է այնպիսի հիմնարար սահմանադրական արժեքներով, ինչպիսիք են արդարադատության իրականացումը միայն դատարանների կողմից (ՀՀ Սահմանադրության 91-րդ հոդված) և արդար դատաբնութայինը (ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդված), ինչպես նաև այդ սահմանադրական արժեքների հետևողական կենսագործման հրամայականով»:

Արդարադատության՝ միայն դատարանի կողմից իրականացվելու պահանջը ենթադրում է, որ գործի քննության մինչդատական փուլում արված հետևությունները նախնական բնույթ են կրում և չեն կարող փոխարինել վերջնական դատական ակտով կատարվող հետևություններին: Սուտ ցուցմունք տալու համար պատասխանատվություն նախատեսող հանցակազմի իմաստով՝ այս պահանջը նշանակում է, որ եթե որևէ ցուցմունք գործի նախնական քննության ընթացքում՝ նախքան տվյալ գործով վերջնական դատական ակտի կայացումը, գնահատվի որպես «սուտ», ապա կխաթարվի արդարադատության սահմանադրական գործառույթի բուն էությունը:

Բացի այդ, եթե քրեական գործով մինչդատական վարույթում քրեական հետապնդման մարմինը հնարավորություն ունենա քրեական հետապնդում հարուցել այն անձի նկատմամբ, ով ենթադրաբար սուտ ցուցմունք է տվել, ապա այդ անձը կարող է արդարացված մտավախություն ունենալ առ այն, որ դա իր հանդեպ հոգեբանական ճնշում է՝ մեղադրանքի կողմի համար ցանկալի ցուցմունքներ ստանալու նպատակով: Այդ մտավախությունից դրդված՝ քրեական հետապնդման ենթարկվող՝ դատավարությանը մասնակցող անձը կարող է փոխել իր ցուցմունքները մեղադրանքի կողմի համար ցանկալի եղանակով անգամ քրեական հետապնդման մարմնի համապատասխան աշխատակիցների բարեխղճության պարագայում:

Ուստի, նման անցանկալի հետևանքներից խուսափելու և արդար դատական քննության սահմանադրական արժեքի ու հանրային շահի ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 338-րդ հոդվածով նախատեսված սուտ ցուցմունք տալու հանցակազմն ավարտված է համարվում գործի ոչ թե նախնական, այլ դատական քննության փուլում՝ գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելուց հետո:

Արգելանքի տակ գտնվող կամ բռնագրավման ենթակա գույքի նկատմամբ ապօրինի գործողությունների (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մաս) համար պատասխանատվություն նախատեսող հանցակազմի դիսպոզիցիայում նկարագրված արարքներից մեկի՝ վերգրված և արգելանքի տակ գտնվող գույքի կամ կալանքի տակ գտնվող դրամական միջոցների հետ կատարվող ապօրինի գործողությունների առանձնահատկություններին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդարադարձել է *Գ. Առաքելյանի* գործով որոշմամբ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում արգելանքի տակ գտնվող կամ բռնագրավման ենթակա գույքն այն անձի կողմից վատնելու, օտարելու, թաքցնելու կամ ապօրինաբար մեկ ուրիշին հանձնելու համար, ում այդ գույքը վստահված է եղել, ինչպես նաև վարկատու կազմակերպության ծառայողի կողմից կալանքի տակ գտնվող

դրամական միջոցներով (ավանդներով) բանկային գործառնություններ իրականացնելու համար:

Մեջբերված հանցակազմի վերլուծությունից երևում է, որ դրա հիմնական, անմիջական օբյեկտ են հանդիսանում արդարադատության նորմալ գործունեությունն ապահովող հասարակական հարաբերությունները: Որպես լրացուցիչ օբյեկտ հանդես են գալիս քաղաքացիների (համապատասխան գործերով տուժողների, հայցվորների), իրավաբանական անձանց, պետության գույքային իրավունքներն ու օրինական շահերը:

Օբյեկտիվ կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով արգելված արարքը դրսևորվում է վերգրված և արգելանքի տակ գտնվող գույքը՝

ա) վատնելով,

բ) օտարելով,

գ) թաքցնելով,

դ) ապօրինաբար մեկ ուրիշին հանձնելով,

ե) կալանքի տակ գտնվող դրամական միջոցներով բանկային գործառնություններ իրականացնելով:

Գ. Առաքելյանի գործով որոշման 15-րդ կետում մեկնաբանելով արգելանքի տակ գտնվող կամ բռնագրավման ենթակա գույքի նկատմամբ ապօրինի գործողությունների համար պատասխանատվության նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը կազմող արարքներից յուրաքանչյուրը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) Վերգրված կամ արգելանքի տակ գտնվող գույքի վատնումը դրսևորվում է նրանում, որ հանցավորը, գույքի նկատմամբ իր լիազորություններն օգտագործելով, իրեն վստահված գույքն ապօրինի, անհատույց, շահադիտական նպատակով օտարում է (ծախսում, վաճառում, այլ անձանց հանձնում, սպառում և այլն): Վատնումն ավարտված է համարվում այն պահից, երբ ավարտվում է երրորդ անձանց գույքը հանձնելու կամ այն սպառելու գործընթացը: Վատնումը կարող է դրսևորվել ոչ միայն միանվագ

ակտով, այլև ժամանակի ընթացքում գույքը մաս-մաս օտարելու առանձին դրվագներով:

Վերգրված կամ արգելանքի տակ գտնվող գույքի օտարումը դրսևորվում է վաճառելով, փոխանակելով, նվիրելով, գրավ դնելով:

Վերգրված կամ արգելանքի տակ գտնվող գույքը թաքցնելը նշանակում է առանց վարույթի իրականացնող մարմնին տեղյակ պահելու և ապագայում էլ նրանց տեղեկատվություն չտալու մտադրությամբ դրա տեղափոխումը այլ վայր կամ այլ անձանց ի պահ տալը:

Վերգրված կամ արգելանքի տակ գտնվող գույքը մեկ ուրիշին հանձնելը նշանակում է առանց համապատասխան մարմնի թույլտվության դրա ի պահ տալը այլ կազմակերպության կամ անձի՝ առանց գույքը թաքցնելու մտադրության:

Կալանքի տակ գտնվող դրամական միջոցներով բանկային գործառնություններ իրականացնելը ենթադրում է յուրաքանչյուր բանկային գործառնության իրականացում, որը կարող են կատարել բանկային մարմինները՝ ՀՀ բանկային օրենսդրությանը համապատասխան»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմը բնութագրվում է ուղղակի դիտավորությամբ. հանցավորը գիտակցում է, որ ապօրինի գործողություններ է կատարում վերգրված և արգելանքի տակ գտնվող գույքի կամ կալանքի տակ գտնվող դրամական միջոցների հետ: Զննարկվող հանցակազմի սուբյեկտը հատուկ է. վերգրված կամ արգելանքի տակ գտնվող գույքի կապակցությամբ որպես այդպիսին կարող է հանդիսանալ միայն այն անձը, ում այդ գույքը վստահված է եղել, իսկ կալանքի տակ գտնվող դրամական միջոցների կապակցությամբ՝ վարկատու կազմակերպության ծառայողը:

§ 6.10. Չինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունները

Չինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագոր-

ծությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքում ամրագրված հանցակազմերի վերլուծության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը՝

- մեկնաբանել է ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված).
- ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված) մեկնաբանության համատեքստում անդրադարձել է այն հարցին, թե զինվորական ծառայության մեջ ընդգրկված լինելու փաստն արդյոք հիմք է արձանագրելու, որ զինծառայողը յուրաքանչյուր պահի զինվորական ծառայության կոնկրետ պարտականություններ է կատարում.
- ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված) մեկնաբանության համատեքստում անդրադարձել է այն հարցին, թե զինծառայողը կարող է արդյոք ենթարկվել կարգապահական պատասխանատվության, եթե նրա արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ հանցակազմի հատկանիշներ.
- ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված) մեկնաբանության համատեքստում անդրադարձել է նաև զինվորական հանցագործության և կարգապահական խախտման տարբերակման հիմնախնդրին.
- անդրադարձել է այն հարցին, թե զինծառայողի նկատմամբ կալանքը որպես կարգապահական տույժ կիրառված լինելու պայմաններում նույն արարքի համար նրան քրեական

պատասխանատվության ենթարկելիս խախտվում է արդյոք կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը (ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդված, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդված, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 7-րդ կետ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդված, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդված)։

- անդրադարձել է այն հարցին, թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 373-րդ հոդվածի 2-րդ մասի («Չենք, ռազմամթերքի, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի, պայթուցիկ կամ շրջապատի համար առավել վտանգ ներկայացնող այլ սարքերի, առարկաների կամ նյութերի հետ վարվելու կանոնները խախտելը, որը մարդու առողջությանն անգոհուշությամբ պատճառել է ծանր վնաս կամ առաջացրել է ռազմական տեխնիկայի ոչնչացում կամ այլ ծանր հետևանքներ») վերաբերյալ գործերով ընդհանրացված հանգամանքները պետք է առանձնակի ուշադրության արժանանան։

Ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է *Սրապիոն Ազատի Հովհաննիսյանի* գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ՍԴ/0204/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ս. Հովհաննիսյանի գործով որոշում)։

Մինչև 2013 թ. ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու համար, նրանց միջև ստորադասության հարաբերությունների բացակայության դեպքում, որն արտահայտվել է անձի պատիվն ու արժանապատվությունը ստորացնելով, նրան ծաղրուծանակի ենթարկելով կամ հալածելով կամ զուգորդվել է բռնություն գործադրելով։

Հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում նույն արարքի համար, որը կատարվել է՝

- 1) երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,
- 2) մի խումբ անձանց կողմից,
- 3) զենք կամ մարմնական վնասվածքներ պատճառելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկաներ գործադրելով,
- 4) անձի առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելով:

Հոդվածի 3-րդ մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում նույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքի համար, որն առաջացրել է ծանր հետևանքներ:

Հոդվածի 4-րդ մասը պատասխանատվություն էր նախատեսում նույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքի համար, որը կատարվել է ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում:

2013 թ. ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո գործող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է նախատեսում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու համար, նրանց միջև ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում, որն արտահայտվել է ծաղրուծանակի ենթարկելով կամ հալածելով կամ ծեծելով կամ այլ բռնի գործողություններ կատարելով:

Հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում նույն արարքի համար, որը կատարվել է՝

- 1) երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ,
- 2) մի խումբ անձանց կողմից,
- 3) զենք կամ առողջությանը վնաս պատճառելու համար հատուկ հարմարեցված այլ առարկաներ գործադրելով,
- 4) անձի առողջությանը թեթև կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելով:

Հոդվածի 3-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում նույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքի համար, որն անզգուշությամբ առաջացրել է ծանր հետևանքներ:

Հողվածի 4-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում նույն հողվածի 1-ին կամ 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքի համար, որը կատարվել է ռազմական դրության, պատերազմի ժամանակ կամ մարտի պարագաներում:

Ինչպես մինչև 2013 թ. ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը, այնպես էլ դրանից հետո գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի վերլուծությունից երևում է, որ դրա հիմնական օբյեկտը զինվորական կանոնադրությունում ամրագրված՝ ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կարգն է, իսկ լրացուցիչ օբյեկտ է զինծառայողների առողջությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը:

Ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերությունների կարգը սահմանված է ՀՀ Սահմանադրությամբ, օրենքներով, զինվորական կանոնադրություններով, կանոնադրությամբ, ենթաօրենսդրական ակտերով, պետերի (հրամանատարների) հրամաններով, և դրա խախտումը դրսևորվում է ոչ միայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված արարք(ներ)ի կատարմամբ, այլև զինվորական ծառայությունից բխող հատուկ վարքագծի կանոնների խախտմամբ: Ասվածը նշանակում է, որ ենթակայության տակ չգտնվող զինծառայողների փոխհարաբերություններին կարող է վնաս պատճառվել այնպիսի գործողությամբ կամ անգործությամբ, որը զուգորդվել է զինծառայողի վարքագծի ընդհանուր կամ հատուկ կանոնների խախտմամբ:

Երկօբյեկտ հանցակազմերի առանձնահատկությունները հաշվի առնելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ս. Հովհաննիսյանի* գործով որոշման 15-րդ կետում արձանագրել է, որ հանցակազմի հիմնական օբյեկտին վնաս հասցնելը հնարավոր է լրացուցիչ օբյեկտի, տվյալ դեպքում՝ տուժողի առողջությանը, պատվին ու արժանապատվությանը վնաս հասցնելու միջոցով: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Ս. Հովհաննիսյանի* գործով որոշման 15-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) տուժողի առողջությանը, պատվին ու արժանապատվությանը վնաս հասցնելը ինքնին չի նշանակում, որ հանցավորի

արարքն ուղղված է եղել հիմնական օբյեկտի՝ զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ, քանի որ արարքը կարող է ուղղված լինել անձի առողջության, նրա պատվի ու արժանապատվության դեմ՝ որպես հանցագործության հիմնական օբյեկտի: (...):

Հետևաբար, զինծառայողի կողմից մեկ այլ զինծառայողին ծաղրուծանակի ենթարկելը, հալածելը, ծեծելը կամ այլ բռնի գործողություններ կատարելը կարող է որակվել որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված հանցագործություն միայն այն դեպքում, երբ ոտնձգում է զինվորական ծառայությունը կրելու համար սահմանված կարգի դեմ և անմիջականորեն կապված է զինվորական գործունեության հետ: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ս. Հովհաննիսյանի գործով որոշման 18-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) [արարքը] ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով որակելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք մեղավոր անձը թույլ է տվել զինվորական կանոնադրքերով նախատեսված վարքագծի կանոնների խախտում, և դա ուղղված է եղել արդյոք զինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ»:

2013 թ. ապրիլի 30-ի ՀՕ-34-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո գործող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ զինվորական ծառայության դեմ ուղղված հանցագործությունների սուբյեկտներն են ՀՀ զինված ուժերում, ՀՀ այլ զորքերում օրենքով սահմանված կարգով զինվորական ծառայություն անցնող անձինք և վարժական հավաքներ անցնող զինապարտները: Հետևաբար, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտը հատուկ է. որպես այդպիսին կարող են հանդես գալ շարքային, սերժանտական (ավագային) կազմի այն զինծառայողները, ինչպես նաև այն ենթասպաներն ու սպաները, ովքեր ստորադասության հարաբերությունների մեջ չեն գտնվում տուժողի հետ, այսինքն՝ ծառայության բերումով և կոչումով նրա պետը կամ ենթական չեն համարվում: Նրանք կարող են լինել ծառայական դրությամբ (պաշտոնով) և զինվորական կոչումով միմյանց հավասար, ինչպես նաև կրտսեր կամ ավագ զինվորական կոչումով, եթե

չեն գտնվում ստորադասության հարաբերությունների մեջ:

Սուբյեկտիվ կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին, 2-րդ և 4-րդ մասերում ամրագրված հանցակազմերը բնութագրվում են ուղղակի դիտավորությամբ, միևնույն նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված ծանր հետևանքի նկատմամբ հանցավորը դրսևորում է անզգուշություն, հետևաբար եթե ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողը խախտում է փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները և դիտավորությամբ, օրինակ՝ ծանր վնաս է պատճառում տուժողի առողջությանը, արարքը պետք է լրացուցիչ որակվի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով («Դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը»):

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի սուբյեկտիվ կողմի կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել նաև, որ նշված հանցակազմի շարժառիթները կարող են տարբեր լինել (օրինակ՝ խուլիգանական դրդումներ, զինվորական ծառայության նկատմամբ տուժողի վերաբերմունքից դժգոհություն, անձնական հակակրանք, մյուս զինծառայողներին իր ազդեցության տակ պահելու, նրանց հանդեպ իր թվացյալ գերազանցությունը հաստատելու ցանկություն և այլն):

Ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված) մեկնաբանության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննության է առել այն հարցը, թե **զինվորական ծառայության մեջ ընդգրկված լինելու փաստն արդյոք հիմք է արձանագրելու, որ զինծառայողը յուրաքանչյուր պահի զինվորական ծառայության կոնկրետ պարտականություններ է կատարում:** Բարձրացված հարցադրմանը պատասխանելու նպատակով դատարանը համակարգային վերլուծության է ենթարկել ՀՀ զինված ուժերի ներքին ծառայության կանոնագրքի 7-րդ, 8-րդ, 21-րդ, 22-րդ, 29-րդ հոդվածները և այդ վերլուծության համատեքստում ընդգծել է, որ ծառայության մեջ գտնվելու ժամանա-

կաշռջանում գինժառայողները գտնվում են ոչ միայն գինվորական ծառայական հարաբերությունների, այլ գինվորական օրենսդրության նորմերով չկարգավորվող այլ (անձնական, քաղաքացիաիրավական, ընտանեկան և այլն) իրավահարաբերությունների մեջ: Ուստի *Ս. Հովհաննիսյանի* գործով որոշման 19-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) գինվորական ծառայության մեջ ընդգրկված լինելու փաստն ինքնին հիմք չէ արձանագրելու, որ գինժառայողը յուրաքանչյուր պահի գինվորական ծառայության կոնկրետ պարտականություններ է կատարում»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված արարքները կարող են կատարվել ինչպես զորամասի տարածքում, այնպես էլ դրանից դուրս, ծառայության կամ հանգստի, մշակութային, սպորտային միջոցառումների ժամանակ, աշխատանքի վայրում կամ գործուղման մեջ, բուժփիմսարկում գտնվելիս և այլն: Ուստի յուրաքանչյուր դեպքում արարքի ճիշտ քրեաիրավական որակման համար կարևոր նշանակություն ունի գերակա շարժառիթի և նպատակի պարզումը:

Ս. Հովհաննիսյանի գործով որոշման 20-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) այն դեպքում, երբ գործով ձեռք բերված ապացույցների բավարար ամբողջությամբ կհիմնավորվի, որ գինժառայողի գերակա շարժառիթը և նպատակը կապված են եղել գինժառայողների միջև փոխհարաբերությունների սահմանված կարգը խախտելու հետ, արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով: Մինչդեռ եթե գերակա շարժառիթը գինժառայողների միջև փոխհարաբերությունների սահմանված կարգը խախտելու հետ կապված չի եղել, այլ պայմանավորված է եղել անձնական կամ այլ բնույթի մոտիվացիայով, և արարքն ուղղված չի եղել գինվորական ծառայության սահմանված կարգի դեմ, ապա այն ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի այն նորմով, որը պատասխանատվություն է սահմանում գինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար»:

Ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնները խախտելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված) մեկնաբանության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննության է առել այն հարցը, թե **զինծառայողը կարող է արդյոք ենթարկվել կարգապահական պատասխանատվության այն դեպքում, երբ նրա արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ հանցակազմի հատկանիշներ:** Այս հարցադրումը բխում է *Ս. Հովհաննիսյանի* գործով որոշման 20-րդ կետում ամրագրված դիրքորոշումից, որը իրավակիրառողի առջև խնդիր է դնում լուծել զինծառայողին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցն այն դեպքերում, երբ նրա արարքը որակվել է ոչ թե զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների համար պատասխանատվություն նախատեսող, այլ ՀՀ քրեական օրենսգրքի այն նորմով, որը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար:

Այսպես՝ *Ս. Հովհաննիսյանի* գործով որոշման 21-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) յուրաքանչյուր գործով անհրաժեշտ է զինվորական հանցագործությունը հստակ սահմանազատել ՀՀ քրեական օրենսգրքով արգելված այլ արարքներից, ինչպես նաև կարգապահական պատասխանատվության հիմք հանդիսացող զանցանքներից: Այլ խոսքով՝ զինվորական կանոնագրքերով սահմանված՝ զինծառայողների փոխհարաբերությունների վարքագծի կանոնների խախտումն ինքնին չի նշանակում, որ հանցագործության հատկանիշներ պարունակող արարքն անպայման պետք է որակվի որպես զինվորական հանցագործություն. այն կարող է որակվել նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի այն նորմով, որը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար, կամ որակվել որպես կարգապահական խախտում և հանգեցնել կարգապահական պատասխանատվության: (...)»:

Մեջբերված դիրքորոշման իմաստով՝ զինծառայողների փոխհարաբերությունների վարքագծի կանոնների խախտում թույլ տված զինծառայողը, ում արարքում բացակայում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշները, նշված խախտումը թույլ տալու համար ենթակա է կարգապահական պատասխանատվության:

Ինչ վերաբերում է այն դեպքին, երբ զինծառայողի արարքը որակվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի այն նորմով, որը պատասխանատվություն է սահմանում զինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար, ապա Ս. *Հովհաննիսյանի* գործով որոշման 23-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) զինծառայողը կարող է ենթարկվել կարգապահական պատասխանատվության նաև այն դեպքում, երբ նրա արարքում առկա են ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ հանցակազմի հատկանիշներ»:

Ստացվում է, որ նկարագրված դեպքում զինծառայողը ենթարկվում է ինչպես քրեական, այնպես էլ կարգապահական պատասխանատվության: Քրեական պատասխանատվության հիմքը անձի արարքում զինվորական գործունեության հետ չկապված արարքի համար պատասխանատվություն նախատեսող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով նախատեսված հանցակազմի առկայությունն է, իսկ կարգապահական պատասխանատվության հիմքը զինվորական կարգապահության կամ հասարակական կարգի խախտումն է:

Ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնադրային կանոնները խախտելու հանցակազմի (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդված) մեկնաբանության համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև **զինվորական հանցագործության և կարգապահական խախտման տարբերակման հիմնախնդրին** և Ս. *Հովհաննիսյանի* գործով որոշման 22-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) զինվորական հանցագործության և կարգապահական

խախտման տարբերակման հիմքը արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանն է: (...)»:

Արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել դեռևս 2009 թ. փետրվարի 17-ին Գարուշ Նորիկի Մադաթյանի գործով կայացված թիվ ԵՇԴ/0029/01/08 որոշման 14-րդ կետում, որի համաձայն.

«(...) Արարքի հանրային վտանգավորության աստիճանի որոշման ժամանակ դատարանը պետք է բացահայտի կատարված հանցագործությամբ պատճառված վնասի չափը, հանցագործության կատարման եղանակը, հանցավոր մտադրության իրականացման աստիճանը, հանցակցության դեպքում՝ հանցավորի կատարած արարքը և հանցագործությանը նրա մասնակցության աստիճանը»:

Ուստի երբ զինծառայողի արարքն արտաքինապես դրսևորվել է որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 359-րդ հոդվածով արգելված՝ ստորադասության (ենթակայության) հարաբերությունների բացակայության դեպքում զինծառայողների փոխհարաբերությունների կանոնագրքային կանոնների խախտում, սակայն չի պարունակում վերոնշյալ հանցակազմի հատկանիշները, զինծառայողը ենթակա է ոչ թե քրեական, այլ կարգապահական պատասխանատվության:

Բացի այդ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ զինվորական ծառայության կարգի դեմ ուղղված հանցագործությունների հանցակազմերը բլանկետային են, Ս. Հովհաննիսյանի գործով որոշման 21-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) զինծառայողին զինվորական հանցագործության համար քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս անհրաժեշտ է պարզել և դատավարական փաստաթղթերում (օրինակ՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում, մեղադրական եզրակացություն, դատավճիռ) շարադրել, թե կոնկրետ ինչում է արտահայտվել մեղավոր անձի կողմից վարքագծի կանոնների խախտումը, կոնկրետ որ ակտում ամրագրված դրույթներն են խախտվել, արդյոք արարքի և առաջացած հետևանքի միջև առկա է պատճառահետևանքային կապ»:

Այն հարցին, թե **զինծառայողի նկատմամբ կալանքը որպես կարգապահական տույժ կիրառված լինելու պայմաններում** նույն արարքի համար նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս խախտվում է արդյոք կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը (ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդված, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդված, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 7-րդ կետ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդված, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդված) ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Դավիթ Բորիսի Բաբայանի* գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ԿԴ 1/0043/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Դ. Բաբայանի* գործով որոշում): Նշված որոշման 29-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) չնայած Դ. Բաբայանին (...) կարգապահական մեկուսաբանում պահելը կիրառվել է որպես կարգապահական տույժ, սակայն նրա կողմից կատարված իրավախախտման բնույթը, ինչպես նաև նշանակված ներգործության միջոցի բնույթն ու խստությունը թույլ են տալիս եզրահանգելու, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով այն հավասարազոր է այդ արարքների համար նրան «քրեական մեղադրանքից համար դատապարտելուն»:

Նման եզրահանգման ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է՝ հիմք ընդունելով *Դ. Բաբայանի* գործով որոշմամբ հաստատված հանգամանքներն այն մասին, որ զինծառայողը նույն արարքի համար ենթարկվել է նախ՝ կարգապահական պատասխանատվության, ապա նույն արարքի համար նրան մեղադրանք է առաջադրվել, որով էլ առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով նա մեղավոր է ճանաչվել, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով՝ մեկ տարի ժամկետով: Դ. Բաբայանի նկատմամբ իրականացված քրեական հետապնդումը վերաբերել է այն նույն արարքին՝ նույն փաստական հանգամանքներով, որի համար նա ենթարկվել է կարգապահական պա-

տասխանատվության, որն իր բնույթով և նշանակված պատժի խստությամբ հավասարազոր է քրեական մեղադրանքի համար քրեական պատասխանատվության ենթարկվելուն:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումը վերլուծելու նպատակով, կարծում ենք, անհրաժեշտ է նախ և առաջ պարզել, թե «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով որոնք են իրավախախտումը որպես «քրեական» որակելու չափորոշիչները: Այսպես՝ *Էնգելը և այլք ընդդեմ Նիդեռլանդների գործով* Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել, որ «(...) Կոնվենցիան, անկասկած, թույլ է տալիս պետություններին հասարակական շահերի պաշտպանի գործառույթն իրականացնելիս սահման անցկացնել քրեական և կարգապահական վարույթների միջև, ինչպես նաև դրանց սահմանազատում իրականացնել՝ սակայն հաշվի առնելով որոշակի պայմաններ: Կոնվենցիան պետություններին ազատություն է տրամադրում որպես հանցագործություն բնորոշել իրավունքներից մեկի բնականոն իրականացումից շեղվող որևէ գործողություն կամ անգործություն: Խոսքն այն իրավունքների մասին է, որոնք պաշտպանվում են Կոնվենցիայով: (...) Եթե պայմանավորվող պետությունները կարողանային իրենց հայեցողությամբ իրավախախտումը որակել որպես կարգապահական՝ քրեականի փոխարեն, կամ «խառը» իրավախախտում կատարողին հետապնդել կարգապահական, այլ ոչ թե քրեական մակարդակով, ապա 6-րդ և 7-րդ հոդվածների հիմնական դրույթների գործողությունը կենթարկվեր նրանց ինքնիշխան կամքին: Իրավասության այդպիսի ընդլայնումը կարող է հանգեցնել Կոնվենցիայի նպատակների և խնդիրների հետ անհամատեղելի արդյունքների: Այդ պատճառով դատարանը, 6-րդ հոդվածին համապատասխան (...), իրավունք ունի հավաստիանալու, որ կարգապահական վարույթը ոչ մի կերպ չի փոխարինում քրեական վարույթին» (տե՛ս EN-GELAND OTHERS v. THE NETHERLANDS գործով 1976 թ. հունիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72, կետ 81):

Գալստյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «(...) ըստ դատարանի, որպեսզի պարզվի՝ արդյո՞ք իրավախախտումը Կոնվենցիայի իմաստով որակվում է որպես «քրեական», առաջին հերթին անհրաժեշտ է որոշակիացնել, թե իրավախախտումը սահմանող դրույթը պատասխանող պետության իրավական համակարգում գտնվում է քրեական իրավունքում թե ոչ, հաջորդը՝ պետք է հաշվի առնվի «իրավախախտման բնույթը» և հնարավոր պատժի ծանրությունը (...): Բոլոր դեպքերում, ներպետական իրավական համակարգում տրված բնորոշումը 6-րդ հոդվածի իմաստով որոշիչ չէ, և խնդրո առարկա իրավախախտման բնույթն առավել կարևոր գործոն է (...): Դատարանը նշում է, որ (...) դիմումատուի նկատմամբ կիրառված սանկցիայի նպատակը եղել է զուտ պատժիչ և կանխարգելիչ: Ի վերջո, ինչ վերաբերում է պատժի խստությանը, դատարանը որոշում է, որ ազատությունից զրկման կիրառումը՝ որպես պատիժ, ընդհանուր առմամբ, պատկանում է քրեական ոլորտին, եթե այն իր բնույթով, տևողությամբ կամ իրականացման եղանակով էականորեն վնասակար չէ (...): Սույն գործով դիմումատուն ազատությունից զրկվել է երեք օր ժամանակով և այս ընթացքում պահվել է փակի տակ: Ընդ որում՝ առավելագույն պատիժը, որը կարող էր սահմանվել, հանդիսանում էր 15-օրյա կալանքը: Այս դիտարկումները բավարար են հաստատված համարելու, որ այն արարքը, որի կատարման համար դիմումատուն մեղադրվում էր, Կոնվենցիայի համաձայն, կարելի է դասակարգել որպես քրեական (...)» (տե՛ս GALSTYAN v. ARMENIA գործով 2007 թ. նոյեմբերի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 26986/03, կետ 56-60):

Մեջբերելով և վերլուծելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Էնգելը և այլք ընդդեմ Նիդեռլանդների* և *Գալստյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործերով կայացված վճիռներում ձևավորված դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Դ. Բաբայանի* գործով որոշման 24-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավախախտումը որպես «քրեական» որակելու չափորոշիչներն են՝ ա) իրա-

վախախտման դասակարգումն ըստ ազգային օրենսդրության, բ) իրավախախտման բնույթը, գ) նշանակված կամ հնարավոր պատժի խստության աստիճանը: Ընդ որում՝ իրավախախտումը «քրեական» որակելու համար բավարար է այդ չափորոշիչներից միայն մեկի, այլ ոչ թե բոլորի պարտադիր առկայությունը»:

Սերգեյ Չոլոտուխինն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով կայացված վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ «Նախադեպային իրավունքի հիմքը, որը ձևավորվել է դատարանի կողմից 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի բողոքարկման արդյունքում, փաստում է, որ առկա է մի քանի մոտեցում այն հարցի հետ կապված, թե նույնն են արդյոք այն արարքները, որոնց մեջ դիմողը մեղադրվում է: Առաջին մոտեցումը, որը հիմնվում է դիմողի «նույն վարքագծի վրա»՝ անկախ այն բանից, թե այդ վարքագիծն ինչպես է որակվում օրենքով (*idem factum*), ներկայացված է *Gradinger*-ի գործով կայացված վճռում (...), որի համաձայն՝ թեև երկու հանցագործությունների տարբերակումը, բնույթն ու նպատակները տարբեր են եղել, տեղի է ունեցել 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ երկու որոշումներն էլ հիմնված են եղել դիմողի նույն վարքագծի վրա: (...) Երկրորդ մոտեցումը ևս բխում է այն ենթադրությունից, որ մեղադրյալի վարքագիծը, որի վրա հիմնված է մեղադրանքը, նույնն է, սակայն նշվում է, որ նույն վարքագիծը կարող է հասցնել մի քանի հանցագործության, որոնք կարող են քննվել տարբեր վարույթներում: (...) Դատարանի կարծիքով՝ թեև արդարադատության պատշաճ իրականացման սկզբունքին ավելի համահունչ կլիներ այն, որ երկու հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը քննվեին նույն դատարանում՝ մեկ վարույթով, սակայն այն փաստը, որ քննվող գործով երկու վարույթ է իրականացվել, Եական չի հանդիսանում: (...) Երրորդ մոտեցումը շեշտադրում է երկու հանցագործությունների «Եական տարրերը»: (...) Դատարանը ընդունում է, որ տարբեր մոտեցումների առկայությունը, կապված այն խնդրի հետ, թե դիմողին մեղսագրվող արարքն իսկապես համընկնում է այն արարքի հետ, որի համար նա արդեն դատապարտվել կամ

արդարացվել է, առաջացնում է իրավական անորոշություն, որը համատեղելի չէ այնպիսի հիմնարար իրավունքի հետ, ինչպիսին է նույն հանցագործության համար երկու անգամ չմեղադրվելը (...):

(...) Դատարանը կարծում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը պետք է ընկալվի այնպես, որ արգելվի երկրորդ «հանցագործության» մեջ մեղադրելը կամ դատապարտելը, քանի որ այն բխում է նույն փաստերից կամ այնպիսի փաստերից, որոնք, ըստ էության, նման են:

7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածում ամրագրված երաշխիքները ենթակա են կիրառման նոր մեղադրանք հարուցելու ժամանակ, երբ սկզբնական արդարացումը կամ դատապարտումն արդեն ձեռք է բերել *res judicata* ուժը: Այս հատման կետում առկա նյութը, անկասկած, ներառում է այն որոշումը, որով առաջին «պատժիչ վարույթը» եզրափակվել է, և այն մեղադրանքները, որոնք ներկայացվել են դիմողին նոր վարույթով: Որպես կանոն, այս փաստաթղթերում պետք է երկուստեք առկա լինեն այն հանցագործության փաստական հանգամանքները, որի համար դիմողն արդեն դատապարտվել է, և այն հանցագործության, որի համար նրան մեղադրանք է առաջադրվել: Դատարանի կարծիքով՝ նման փաստական հանգամանքները, որպես ելակետ, բավարար են պարզաբանելու համար այն հարցը, թե արդյոք երկու վարույթների փաստերը եղել են նման, թե ըստ էության նույնական: Դատարանը շեշտադրում է, որ կարևոր չէ, թե նոր մեղադրանքների որ հատվածներն են, ի վերջո, հետագա վարույթներով բավարարվել կամ մերժվել, քանի որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածն ամրագրում է երաշխիքներ՝ ուղղված նոր վարույթով մեղադրվելու կամ պատասխանատվության ենթարկվելու դեմ և ոչ թե երկրորդ անգամ դատապարտվելու կամ արդարացվելու արգելքի դեմ (...):

Դատարանը կրկնում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը չի սահմանափակում երկու անգամ չմեղադրվելու և դատարանի առաջ չկանգնելու իրավունքը (...): Նշված հոդվածը կիրառվում է անգամ այն դեպքերում, երբ անձը մեղադրվել է, սակայն չի դատապարտվել: Դատարանը կրկնում է, որ 7-րդ արձանագ-

րության 4-րդ հոդվածը սահմանում է երեք տարբեր երաշխիքներ և նշում, որ որևէ մեկը չպետք է լինի՝ ա) մեղադրման ենթակա, բ) մեղադրված կամ գ) դատապարտված նույն հանցագործության համար» (տես SERGEY ZOLOTUKHIN v. RUSSIA գործով 2009 թ. փետրվարի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14939/03, կետ 107-122):

Սերգեյ Չոլոտուխինն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով կայացված վճռում ձևավորված դիրքորոշման, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածում, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածում, «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 7-րդ կետում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածներում ամրագրված նորմերի համալիր վերլուծության հիման վրա *Դ. Բաբայանի* գործով որոշման 22-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) Նույն արարքի համար կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որի հիմքում ընկած է մեղքը քաված լինելու կանխավարկածը, որը նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք է: Ընդ որում՝ «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով»:

Դ. Բաբայանի գործով որոշմամբ հաստատված է համարվել, որ զինծառայողի կողմից իրավախախտում կատարելու ժամանակ գործող՝ «Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կայազորային և պահակային ծառայությունների կանոնադիրքը հաստատելու մասին» ՀՀ օրենքի թիվ 14 հավելվածի 1-ին, 16-րդ, 21-րդ կետերի, ինչպես նաև «Հայաստանի Հանրապետության

զինված ուժերի կարգապահական կանոնադրությունը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության 1996 թ. օգոստոսի 12-ի թիվ 247 որոշման 54-րդ կետի իմաստով՝ կարգապահական տույժի կարգով զինծառայողները կարող էին համապատասխանաբար մինչև 10 կամ 7 օր ժամկետով մեկուսացվել և պահվել խցերում՝ կայազորային կարգապահական մեկուսարանում: Ընդ որում՝ նույն մեկուսարանում են պահվել նաև քրեական վարույթի շրջանակներում ձերբակալված կամ կալանավորված, ինչպես նաև դատապարտված զինծառայողները: Կարգապահական տույժի կարգով մեկուսացված զինծառայողների համար սահմանված են եղել նույնպիսի իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպիսիք ունեցել են ձերբակալվածները, կալանավորվածները կամ դատապարտվածները: Այլ խոսքով՝ կարգապահական պատասխանատվության ենթարկված անձանց ազատությունը սահմանափակվել է, և նրանք պահվել են մեկուսացման նույն պայմաններում, ինչ որ ձերբակալված, կալանավորված և դատապարտված անձինք: Վերոնշյալ հանգամանքների հիման վրա *Դ. Բաբայանի* գործով որոշման 28-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ թեև *Դ. Բաբայանին* մեղսագրված իրավախախտումները նախատեսվել են որպես կարգապահական զանցանք, սակայն դրանք իրենց բնույթով եղել են վտանգավոր, հանդիսացել են հատուկ կարգավիճակ ունեցող անձանց որոշակի խմբի՝ զորակոչի կամ պայմանագրային հիմունքով զինվորական ծառայություն անցնող զինծառայողների համար սահմանված պարտադիր կանոնների խախտում, իսկ ներգործության միջոցի նպատակը եղել է պատժիչ: Հետևաբար՝

«(...) Դ. Բաբայանի նկատմամբ կալանքը որպես կարգապահական տույժ կիրառված լինելու պայմաններում նույն արարքի համար նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս խախտվել է կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը»:

Դ. Բաբայանի գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումները ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել և կիրառել է *Արսեն Կարենի Մկրտչյանի* գործով 2012 թ. դեկտեմ-

քերի 5-ին կայացված թիվ LԴ/0093/01/12 որոշման (այսուհետ՝ Ա. Մկրտչյանի գործով որոշում) 22-25-րդ կետերում՝ ստորադաս դատարաններին պարտավորեցնելով պարզել, թե արդյոք ամբաստանյալը կրել է իր նկատմամբ նշանակված կարգապահական տույժը, և դրանից հետո միայն անդրադառնալ այն հարցին, թե զենքի հետ անզգույշ վարվելու և դրա հետևանքով մեկ այլ զինծառայողի մարմնական վնասվածք հասցնելու համար ամբաստանյալի նկատմամբ կալանքը որպես կարգապահական տույժ¹¹⁰ կիրառված լինելու պայմաններում նույն արարքի համար նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելիս չի խախտվել արդյոք կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 373-րդ հոդվածի 2-րդ մասի («Զենքի, ռազմամթերքի, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի, պայթուցիկ կամ շրջապատի համար առավել վտանգ ներկայացնող այլ սարքերի, առարկաների կամ նյութերի հետ վարվելու կանոնները խախտելը, որը մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառել է ծանր վնաս կամ առաջացրել է ռազմական տեխնիկայի ոչնչացում կամ այլ ծանր հետևանքներ») վերաբերյալ գործերով առանձնակի ուշադրության արժանի հանգամանքները ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկնաբանել է Ա. Մկրտչյանի գործով որոշման մեջ:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 373-րդ հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է նախատեսում զենքի, ռազմամթերքի, ինչպես նաև ռադիոակտիվ նյութերի, պայթուցիկ կամ շրջապատի համար առավել վտանգ ներկայացնող այլ սարքերի, առարկաների կամ նյութերի հետ վարվելու կանոնները խախտելու համար, որը մարդու առողջությանն անզգուշությամբ պատճառել է ծանր վնաս կամ առաջացրել է ռազմական տեխնիկայի ոչնչացում կամ այլ ծանր հետևանքներ:

Մեջբերված քրեաիրավական դրույթի վերլուծությունից եր-

¹¹⁰ 2012 թ. ընդունված «ՀՀ զինված ուժերի կարգապահական կանոնագիրք» ՀՀ օրենքում կարգապահական կալանքը կարգապահական տույժերի ցանկում նախատեսված չէ:

և ում է, որ մարդու առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու, ռազմական տեխնիկայի ոչնչացման կամ այլ ծանր հետևանքների առաջացման նկատմամբ հանցավորը դրսևորում է անզգուշություն¹¹¹, որի տարատեսակները, ելնելով գործի փաստական հանգամանքների առանձնահատկություններից, տարբեր կերպ են բնորոշում հանցավորի անձնավորության և կատարված հանցագործության վտանգավորության աստիճանը: Այս տրամաբանությամբ Ա. Մկրտչյանի գործով որոշման 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) [ՀՀ քրեական օրենսգրքի 373-րդ հոդվածի 2-րդ մասով] նախատեսված հանցագործության վերաբերյալ գործերով անհրաժեշտ է առանձնակի ուշադրություն դարձնել զենքի, ռազմամթերքի և շրջապատի համար առավել վտանգ ներկայացնող առարկաների, նյութերի հետ վարվեցողության կանոնների խախտման, ինչպես նաև դրա արդյունքում առաջացած հետևանքների նկատմամբ հանցավորի դրսևորած հոգեբանական վերաբերմունքին»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մեջբերված դիրքորոշումից բխում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 373-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործությունների վերաբերյալ գործերով, ի թիվս այլ հանգամանքների (հանցագործության կատարման հանգամանքներ, եղանակ, գործիքներ ու միջոցներ և այլն), կարևոր նշանակություն ունեն հանցավորի կողմից այդ հանցագործության՝ հանրորեն վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ դրսևորված անզգուշ մեղքի տեսակը, ինչպես նաև նշված հանրորեն վտանգավոր հետևանքները նախատեսելու բնույթն ու աստիճանը:

¹¹¹ Անզգուշ մեղքի ձևի տարատեսակների մասին տե՛ս Էդմոն Գարասիմի Ասատրյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թ. օգոստոսի 24-ի թիվ ԵԷԴ/0201/01/11 որոշումը:

ԲԱԺԻՆ 7

ԱՐԴԱՐ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

§ 7.1. Անմեղության կանխավարկածը

Անմեղության կանխավարկածի երաշխիքը ՀՀ Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված անձի հիմնարար իրավունքներից մեկն է: Քրեական դատավարությունում այս սկզբունքն ընկալվում, մեկնաբանվում և կիրառվում է որպես արդար դատաքննության իրավունքի անբաժան բաղադրատարր:

Անմեղության կանխավարկածի գաղափարախոսությունն առավել սեղմ կարելի է ներկայացնել հետևյալ ձևակերպմամբ. յուրաքանչյուր անձ իրավունք ունի համարվել անմեղ այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի կայացվել հակառակը ապացուցող վերջնական որոշում: Իհարկե, այս սկզբունքը չի կարող բացարձակ երաշխավորել, որ որևէ անմեղ անձ ոչ մի դեպքում մեղավոր չճանաչվի, սակայն այն սահմանում է հստակ չափորոշիչներ, որոնք թույլ են տալիս հետադարձ գնահատական տալ մեղադրյալին դատապարտող դատական ակտի արդարացիությանը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան ոչ միայն բացահայտել է անմեղության կանխավարկածի գործառույթներն ու հատկությունները, այլև ձևակերպել է մի շարք չափանիշներ, որոնք ապահովում են անմեղ համարվելու իրավունքի իրացումը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կարծիքով՝ անմեղության կանխավարկածը *inter alia* պահանջում է, որ իրենց պարտականությունները կատարելիս դատավորները չունենան կանխակալ կարծիք առ այն, որ մեղադրյալը կատարել է իրեն մեղսագրվող արարքը, ապացուցման պարտականությունը պետք է կրի մեղադրանքի կողմը, և ցանկացած կասկած պետք է

մեկնաբանվի հոգուտ մեղադրյալի: Դրանից հետևում է, որ մեղադրանքի կողմը պետք է իրազեկի մեղադրյալին նրա դեմ հարուցված գործի մասին այն հաշվով, որ նա կարողանա համապատասխան կերպով նախապատրաստել և ներկայացնել իր պաշտպանությունը: Մեղադրանքի կողմը պետք է նաև ներկայացնի մեղադրյալին դատապարտելու համար բավարար ապացույցներ:

Այս առումով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի խախտում է համարել այն իրավիճակը, երբ մեղադրյալը դեռևս օրենքին համապատասխան մեղավոր չի ճանաչվել, սակայն նրա վերաբերյալ ընդունված դատական որոշումից կարելի է կարծիք կազմել, որ նա մեղավոր է (տե՛ս BARBERA, MESSEGUE AND JABARDO v. SPAIN գործով 1988 թ. դեկտեմբերի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10590/83, կետեր 77; 91):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային պրակտիկայով ևս ընդգծել է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի արժեքայնությունը և բացահայտել դրա դերն ու նշանակությունը քրեական արդարադատության իրականացման ընթացքում: *Այսպես Ջիվանի Բաբայանի և Սուրեն Ռազմիկի Թումանյանի գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ԵԷԴ/0044/01/11 որոշման (այսուհետ՝ Ա. Բաբայանի և Ս. Թումանյանի գործով որոշում) 14-րդ կետում* ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) արդար դատական քննության հիմնարար իրավունքի ապահովումն առանց անմեղության կանխավարկածի պահպանման հնարավոր չէ: Նշված սկզբունքը ենթադրում է, որ հանցագործություն կատարած յուրաքանչյուր ոք համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքը չի ապացուցվել օրենքով նախատեսված կարգով: Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը կանխորոշում է քրեական գործի դատաքննության ողջ բովանդակությունը և էությունը՝ անկախ քրեական հետապնդման իրավական ելքից:

(...) [Անմեղության կանխավարկածի նկատմամբ հարգանքի պահանջն առաջին հերթին վերաբերում է դատարանին՝ որպես գործն ըստ էության լուծող անկողմնակալ մարմնի: Ուստիև դատարանը մինչև գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի կա-

յացման պահը իր գործողություններով, այդ թվում՝ որոշումներով, որևէ կերպ չպետք է սուբյեկտիվ դիրքորոշում հայտնի ամբաստանյալին ներկայացված քրեական մեղադրանքի հիմնավորվածության կամ անհիմն լինելու մասին»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով և զարգացնելով վերը նշված որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումը, մի քանի այլ գործերով անդրադարձել է անմեղության կանխավարկածի դրսևորման տարբեր ասպեկտներին ինչպես մինչդատական վարույթում, այնպես էլ դատական քննության փուլում:

Մինչդատական վարույթում անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխիքը պահպանելու կարևորության առումով հատկանշական է *Աշոտ Գազիկի Առաքելյանի* գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010 թ. հուլիսի 23-ի թիվ ԵԿԴ/0580/06/09 որոշումը (այսուհետ՝ *Ա. Առաքելյանի* գործով որոշում): Այս գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, մասնավորապես, **քննարկման առարկա է դարձրել այն հարցը, թե խախտվել է արդյոք Ա. Առաքելյանի անմեղության կանխավարկածը, երբ նրան կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին դատական ակտում հաստատված է համարվել, որ նա կատարել է հանցագործություն:**

Համաձայն գործի նյութերի՝ առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանները, համապատասխանաբար, Ա. Առաքելյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին որոշումները, ի թիվս այլոց, հիմնավորել են այն հանգամանքով, որ Ա. Առաքելյանը «կատարել է հանցանք»:

Այսինքն՝ առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանները մինչդատական վարույթում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքի ժամկետը երկարացնելու իրավաչափությունը որոշելիս քննարկման առարկա են դարձրել Ա. Առաքելյանին վերագրվող արարքներում նրա մեղավորության հարցը և, ըստ էության, հաստատված համարել այն: Մինչդեռ անմեղության կանխավարկածի լույսի ներքո որպես խափանման միջոց կալանավորումը կիրառելու հարցին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել էր դեռևս *Տիգրան Վահրադյանի* գործով 2008 թ. դեկտեմբերի 26-ին կայացված թիվ

ԼԴ/Օ 197/06/08 որոշմամբ, որի 41-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) [Մինչդատական վարույթի նկատմամբ] դատական վերահսկողության շրջանակներում կայացվող դատական ակտերում անձի մեղավորության հարցերի քննարկումը (...) սահմանադրական և քրեադատավարական կարևորագույն սկզբունքի՝ անմեղության կանխավարկածի խախտում է»:

Այս իրավական դիրքորոշման, ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի իրավակարգավորումների հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Առաքելյանի գործով որոշման 22-26 կետերում եզրակացրել է, որ Ա. Առաքելյանին կալանավորելու մասին դատական ակտում նրա մեղավորությունը հաստատված համարելը նրա անմեղության կանխավարկածի սահմանադրական երաշխիքի խախտում է:

Այսպիսով՝ վերոնշյալ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի ուղղակի խախտում այն հիմքով, որ կոնկրետ հանցանքի կատարման մեջ մեղադրյալի մեղավորության մասին հետևությունը դատարանի կողմից արվել է դատավարության վաղ փուլում՝ նրա նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը լուծելիս, մինչև մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի կապակցությամբ վերջնական դատական ակտի կայացումը: Բացի այդ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ըստ էության, ընդունել է, որ ստորադաս դատարանների կողմից հաշվի չեն առնվել և չեն պահպանվել նախկինում կայացված նախադեպային որոշման պահանջները: Նման քայլով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կոնկրետացման ավելի բարձր մակարդակով արձագանքել է նախադեպային որոշումից հետո կայացված նոր դատական ակտին, ինչը բավական արդյունավետ միջոց է օրենքի միատեսակ կիրառության սահմանադրական գործառնության իրականացման արդյունքներն ամրապնդելու և հետևողականորեն կիրառելու գործում:

Դատարանի կողմից ըստ օրենքի մեղավոր չճանաչված մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ դիրքորոշում հայտնե-

լու անթույլատրելիության մեկ այլ՝ ոչ պակաս կարևոր երևույթի ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Սամսոն Արթուրի Ամիրխանյանի* գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ԵԱԴԴ/0034/01/12 որոշման մեջ: **Այս գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել այն հարցը, թե խախտել է արդյոք վերաքննիչ դատարանը անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը, երբ Սամսոն Ամիրխանյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու հնարավորությունը կապել է ամբաստանյալի նկատմամբ մեկ այլ քրեական գործ հարուցված լինելու հանգամանքի հետ:**

Քրեական գործի փաստական հանգամանքները ցույց են տալիս, որ Ս. Ամիրխանյանն առաջին ատյանի դատարանի կողմից մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 361-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարք կատարելու համար, այն է՝ 2012 թ. փետրվար ամսին, նշանակված լինելով ծառայության, ութ օր առանց հարգելի պատճառների ծառայության չի ներկայացել: Ս. Ամիրխանյանի նկատմամբ նշանակված պատիժը (մեկ ամիս ժամկետով կալանքը) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի հիման վրա պայմանականորեն չի կիրառվել և սահմանվել է փորձաշրջան մեկ տարի ժամկետով:

Մեղադրողի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը պատժի մասով փոփոխել է առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը, Ս. Ամիրխանյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառումը համարել անթույլատրելի և նրան դատապարտել կալանքի՝ մեկ ամիս ժամկետով:

Իր որոշումը վերաքննիչ դատարանը պատճառաբանել է ամբաստանյալի բացասական բնութագրով, մասնավորապես այն հանգամանքով, որ 2012 թ. մայիս ամսին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 361-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցվել է մեկ այլ քրեական գործ՝ Ս. Ամիրխանյանի կողմից 2012 թ. ապրիլին երեք օրից ավելի, բայց մեկ ամսից ոչ ավելի տևողությամբ առանց հարգելի պատճառների ծառայության չներկայանալու փաստի առթիվ:

Ընդ որում՝ վերաքննիչ դատարանը կարևորել է այն փաստը,

որ Ս. Ամիրխանյանը վերը նշված հանցավոր արարքը կատարել է այն ժամանակահատվածում, երբ սույն գործը գտնվել է դատաքննության ընթացքում, ինչն էլ հաշվի առնելով՝ ոչ հիմնավոր է համարել առաջին ատյանի դատարանի այն եզրահանգումը, որ տվյալ հանցագործությունը կատարելուց հետո ամբաստանյալ Ս. Ամիրխանյանը դրսևորել է պատշաճ վարքագիծ:

Հենվելով անմեղության կանխավարկածը սահմանող միջազգային-իրավական մի շարք փաստաթղթերի և ներպետական օրենսդրության համապատասխան դրույթների վրա՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզաբանել է, որ իրավունքի հանրաճանաչ այս սկզբունքը կոչված է պաշտպանել անձի իրավունքները քրեական գործով վարույթի ամբողջ ընթացքում, այդ թվում՝ վերաքննիչ վարույթում: Ուստի դատարանները, ներառյալ դատական ակտը վերանայող ավելի բարձր ատյանի դատարանը, մինչև կոնկրետ գործով կայացված վերջնական դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելը պարտավոր են ձեռնպահ մնալ անձի մեղավորության վերաբերյալ որևէ եզրակացություն անելուց:

Մանրամասնելով իր ձևավորած իրավական դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ որևէ եզրակացություն անելու արգելքի մեջ ներառվում է նաև անձի վերաբերյալ մեկ այլ գործով դատական ակտ կայացնելիս այնպիսի հաստատական դատողություններ անելը, որոնք կապված են այդ նույն անձի նկատմամբ մեկ այլ փաստի առթիվ հարուցված մեկ այլ քրեական գործով առաջադրված մեղադրանքում նրա մեղավորության հետ:

Ուստի վերաքննիչ դատարանի դատական ակտում տրված ձևակերպումներով և հիմնավորումներով ամբաստանյալ Ս. Ամիրխանյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածը կիրառելու անթույլատրելիությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտել է որպես ամբաստանյալի անմեղության կանխավարկածի խախտում:

Այստեղ հարկ է նշել, որ քննարկվող գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ս. Ամիրխանյանի անմեղության կանխավարկածի խախտումն արձանագրել է երկու առումով.

1) երբ վերաքննիչ դատարանը 2012 թ. ապրիլին կատարված

ենթադրյալ հանցավոր գործողությունները, օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճռի բացակայության պայմաններում, գնահատել է որպես Ս. Ամիրխանյանի կողմից արդեն իսկ կատարված հանցավոր արարք։

2) երբ վերաքննիչ դատարանը ամբաստանյալի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի կիրառման հնարավորությունը կապել է նրա նկատմամբ մեկ այլ քրեական գործ հարուցելու հանգամանքի հետ։

Այսպիսով՝ վերոնշյալ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անձի վերաբերյալ մեղադրական դատողություններից ձեռնպահ մնալու՝ դատարանի վարքագիծը մեկնաբանել է պատժի նշանակման լույսի ներքո՝ կարևորելով հատկապես արդարադատության իրականացման այս բաղադրատարրը։

Անմեղության կանխավարկածի հաջորդ կարևորագույն դրսևորումը, որն իր նախադեպային պրակտիկայում ամրագրել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անձին դատապարտելու համար բավարար ապացույցների առկայությունն է։ Ս. Գաբրիելյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել **վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից կայացված մեղադրական դատավճռի հիմքում դրված և գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջության կապակցությամբ**։

Համաձայն գործի նյութերի՝ Ս. Գաբրիելյանին մեղադրանք է ներկայացվել 2009 թ. մարտի 4-ին Երևանի Շենգավիթ համայնքի թիվ 16 տեղամասի թաղային լիազոր ներկայացուցչից իր բնակության վայրի վերաբերյալ ակնհայտ կեղծ տեղեկանք ստանալու և 2009 թ. ապրիլի 11-ին այն Երևանի «Կենտրոն» նոտարական գրասենյակ ներկայացնելու համար, որի հիման վրա նա ստացել է միանձնյա ժառանգության իրավունքի վկայական։ Այսինքն՝ մեղադրյալին վերագրվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ակնհայտ կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու հանցանք։

Առաջին ատյանի դատարանը Ս. Գաբրիելյանին նշված մեղադ-

րանքով արդարացրել է, սակայն վերաքննիչ քրեական դատարանը մեղադրողի բողոքի հիման վրա բեկանել է արդարացման դատավճիռը, Ս. Գաբրիելյանին մեղավոր ճանաչել ակնհայտ կեղծ փաստաթուղթ օգտագործելու համար, դատապարտել տուգանքի և համաՆերման կիրառմամբ ազատել նշանակված պատիժը կրելուց:

Ս. Գաբրիելյանի դատապարտման իրավաչափությունը պարզելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախ և առաջ քննարկման առարկա է դարձրել քրեական գործում առկա ապացույցները: Մասնավորապես՝

1) 2009 թ. մարտի 4-ին Երևանի Շենգավիթ համայնքի թիվ 16 տեղամասի թաղային լիազոր ներկայացուցչի կողմից Ս. Գաբրիելյանին տրված և քրեական գործով իրեղեն ապացույց ճանաչված տեղեկանքը, ըստ որի՝ Երևան քաղաքի Ղարիբջանյան փողոցի 50 տանը 30.11.1998 թ. բնակվում են Հրանտ Արամի Տիգրանյանը և Սամվել Վոլոդյայի Գաբրիելյանը և կատարում են բոլոր կոմունալ վճարումները:

2) Ս. Գաբրիելյանի ցուցմունքը, որով նա հայտնել է, որ բնակվել և բնակվում է Երևան քաղաքի Ղարիբջանյան փողոցի 50 տանը, 2009 թ. մարտի 4-ին իրեն տրված տեղեկանքում նշված տվյալները համապատասխանում են իրականությանը, իսկ Շենգավիթ համայնքի թիվ 16 տեղամասի թաղային լիազոր ներկայացուցիչը մինչև տեղեկանքը ստորագրելը ստուգել և համոզվել է, որ գրվածը համապատասխանում է իրականությանը:

3) «Երևան-Ջուր» ՓԲԸ-ի և «Հայաստանի էլեկտրական ցանցեր» ՓԲԸ-ի կողմից տրված փաստաթղթերը, համաձայն որոնց՝ Սամվել Գաբրիելյանը հանդիսանում է Երևան քաղաքի Ղարիբջանյան փողոցի 50 տան բաժանորդ:

4) Երևանի Շենգավիթ համայնքի թիվ 16 տեղամասի թաղային լիազոր ներկայացուցչի կողմից 2005 թ. հուլիսի 13-ին Ս. Գաբրիելյանին տրված տեղեկանքն այն մասին, որ նա գրանցված է Երևանի Ղարիբջանյան փողոցի 50 տանը, ուր բնակվում է իր ընտանիքով:

5) 2007 թ. նոյեմբերի 12-ին Երևանի Շենգավիթ համայնքի թիվ 16 տեղամասի թաղային լիազոր ներկայացուցչի կողմից Ս.

Գաբրիելյանին տրված տեղեկանքն առ այն, որ նա 1976 թ-ից հաշվառված է և մշտապես բնակվում է Երևան քաղաքի Ղարիբջանյան փողոցի 50 տանը, ծնողների մահվանից հետո մինչ օրս նա է կատարում իր կողմից անընդմեջ օգտագործվող նշված տան բոլոր կոմունալ վճարումները:

6) Նախաքննության ընթացքում վկաների տված ցուցմունքներն այն մասին, որ վերջին տարիներին Ս. Գաբրիելյանին օրվա տարբեր ժամերի հաճախ տեսել են Երևանի Ղարիբջանյան փողոցի 50 հասցեում, սակայն պնդել են, որ նա այդ հասցեում չի բնակվում:

7) Առաջին ատյանի դատարանում վկաների տված ցուցմունքները, համաձայն որոնց՝ առնվազն վերջին երեք տարիների ընթացքում նրանք տեսել են Ս. Գաբրիելյանին Երևանի Ղարիբջանյան փողոցի 50 հասցեում, սակայն չեն կարող հաստատապես ասել, որ նա բնակվում է այդ տանը, քանի որ չեն տեսել կամ չգիտեն, թե արդյոք նա գիշերը քնում է այդ տանը, թե ոչ, Ս. Գաբրիելյանի հետ համատեղ չեն բնակվում կամ Ղարիբջանյան փողոցի 50 տան բակ ընդհանրապես չեն մտնում:

Այս փաստական հանգամանքների պայմաններում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է հետևյալ իրավադրույթները.

1) ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածը, ըստ որի՝ չփարատված կասկածները մեկնաբանվում են հօգուտ մեղադրյալի:

2) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, որը սահմանում է, որ հանցանք գործելու մեջ անձի մեղավորության մասին հետևությունը չի կարող հիմնվել ենթադրությունների վրա: Այն պետք է հաստատվի գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջությամբ:

3) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, համաձայն որի՝ մեղադրանքն ապացուցված լինելու վերաբերյալ բոլոր կասկածները, որոնք չեն կարող փարատվել սույն օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում, մեկնաբանվում են հօգուտ մեղադրյալի կամ կասկածյալի:

4) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվա-

ծի 2-րդ մասը, որն ամրագրում է, որ վկայի հաղորդած տվյալները չեն կարող ծառայել որպես ապացույց, եթե նա չի նշում դրանց ստացման աղբյուրը:

Քրեական գործում առկա ապացուցողական զանգվածի գնահատման և վերոշարադրյալ նորմերի վերլուծության հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է եզրակացության, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 21-րդ հոդվածի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի պահանջները, չփարատված կասկածները հոգուտ մեղադրյալի մեկնաբանելու փոխարեն դրանք մեկնաբանել է ի վնաս մեղադրյալի, իսկ հանցանք գործելու մեջ Ս. Գաբրիելյանի մեղավորության մասին հետևությունները կառուցելով ենթադրությունների վրա՝ գործին վերաբերող փոխկապակցված հավաստի ապացույցների բավարար ամբողջության բացակայության պայմաններում Ս. Գաբրիելյանի նկատմամբ կայացրել է մեղադրական դատավճիռ:

Ապացույցների վերոնշյալ ամբողջությունը հաշվի առնելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ վերջին տարիներին՝ գրեթե ամեն օր՝ օրվա տարբեր ժամերին, Ս. Գաբրիելյանին Երևանի Ղարիբջանյան փողոցի 50 հասցեում տեսնելու մասին վկաների պնդումները հիմնված են իրենց հաստատապես հայտնի փաստերի վրա, քանի որ նրանք անձամբ են տեսել Ս. Գաբրիելյանին Երևանի Ղարիբջանյան 50 հասցեում:

Ինչ վերաբերում է վկաների հայտնած այն տեղեկություններին, թե Ս. Գաբրիելյանը Երևանի Ղարիբջանյան 50 հասցեում չի բնակվել, ապա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է այն հետևության, որ այդ պնդումները հիմնված են ենթադրությունների վրա, քանի որ վկաները կամ չեն նշում Ս. Գաբրիելյանի՝ Ղարիբջանյան 50 տանը չբնակվելու վերաբերյալ իրենց հայտնած տվյալի ստացման աղբյուրը, կամ չեն կարող հաստատապես պնդել Ս. Գաբրիելյանի՝ Ղարիբջանյան 50 տանը գիշերելու փաստը, քանի որ տեղյակ չեն:

Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր ապացույցն՝ ըստ վերաբերելիության և թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գոր-

ծի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից գնահատելով և չփարատված կասկածները հոգուտ ամբաստանյալի մեկնաբանելով՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը հաստատված պետք է համարեր, որ գործով ձեռք բերված ապացույցներով չի հիմնավորվել Ս. Գաբրիելյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքի կատարումը:

Վերլուծված որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ոչ միայն ուղղակիորեն կիրառել է անմեղության կանխավարկածի բովանդակությունը արտացոլող և միջազգային իրավունքում համընդհանուր ճանաչում ստացած «*in dubio pro reo*» («Կասկածը մեկնաբանվում է հոգուտ մեղադրյալի») կանոնը, այլև սահմանել է ապացուցման նոր չափանիշ, որը կարելի է բնորոշել հետևյալ կերպ. մեղադրանքը կազմող յուրաքանչյուր փաստական հանգամանք պետք է հիմնավորվի ապացույցների այնպիսի ծավալով, որը կբացառի դրա ապացուցվածության վերաբերյալ ցանկացած հիմնավոր կասկած:

Դրա հետ մեկտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ըստ էության, սահմանել է, որ դատավճիռ կայացնելիս (հատկապես մեղադրական) հարկավոր է հաշվի առնել անհրաժեշտ և հնարավոր ապացույցների բացակայությունը: Ի վերջո, հարկ է նշել, որ ստորադաս դատարանի կողմից ամբաստանյալի անմեղության կանխավարկածի խախտման փաստը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիտարկել է նաև որպես նրա նկատմամբ կայացված մեղադրական դատավճռի օրինականության, հիմնավորվածության և պատաճառաբանվածության՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 358-րդ հոդվածում ամրագրված պահանջների խախտում, ինչով ընդգծել է անձի հիմնարար իրավունքի ոտնահարման ուղղակի կապը ոչ արդարացի դատական ակտի կայացման հետ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դատական վարույթների ընթացքում անմեղության կանխավարկածի պահանջները չպահպանելու բավական յուրօրինակ դեպք է բացահայտել *Մելինե Միշայի Մարգարյանի* գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0081/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Մ. Մարգարյանի գործով

որոշում): Այս դեպքում, ի թիվս այլոց, **ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել նաև այն հարցը, թե առաջին ատյանի դատարանը թույլ տվել է արդյոք տուժողի անմեղության կանխավարկածի խախտում, երբ դատավճռում արձանագրել է, որ ամբաստանյալն իրեն մեղսագրվող չորս դրվագներով, տուժողի հետ հանցավոր համաձայնության գալով, կատարել է առանձնապես խոշոր չափերի հափշտակություն:**

Ըստ մեղադրական եզրակացության՝ Մ. Մարգարյանին մեղադրանք է ներկայացվել 2009 թ. հունիսից մինչև 2010 թ. ապրիլն ընկած ժամանակահատվածում ինը դրվագով Երևան քաղաքի Մ. Խորենացի թիվ 33 հասցեում գտնվող «Տաշիր» առևտրի կենտրոնի ոսկու շուկայի մի խումբ աշխատակիցներից խարդախությամբ առանձնապես խոշոր չափերի՝ ընդհանուր 67.117.994 ՀՀ դրամին համարժեք ոսկեղեն և գումար հափշտակելու համար:

Նախաքննության ընթացքում հաստատված է համարվել, որ «Տաշիր» առևտրի կենտրոնի ոսկու շուկայի աշխատակիցներից մեկը՝ Իրինա Բաբաջանյանը, գործով տուժող ճանաչված անձանցից գույք հափշտակելու դիտավորություն չի ունեցել և չի հափշտակել, այլ ինքն է տուժել Մ. Մարգարյանի հանցավոր գործողություններից: Այդ հիմնավորմամբ քննիչը որոշում է կայացրել Ի. Բաբաջանյանի նկատմամբ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին՝ նրա արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ: Նշված գործով Ի. Բաբաջանյանը ճանաչվել է տուժող:

Դատաքննության արդյունքում առաջին ատյանի դատարանը որոշել է, որ տուժող Ի. Բաբաջանյանից խարդախությամբ ոսկյա զարդեր հափշտակելու դրվագով ամբաստանյալ Մ. Մարգարյանին առաջադրված մեղադրանքը հիմնավորված չէ, նշված արարքի կատարման մեջ Մ. Մարգարյանին մեղավոր ճանաչելու համար բավարար ապացույցներ ձեռք չեն բերվել, ուստի առաջին ատյանի դատարանը այն հանել է Մ. Մարգարյանին առաջադրված մեղադրանքի ընդհանուր ծավալից՝ նրան մեղավոր ճանաչելով մյուս դրվագներով առաջադրված մեղադրանքներով:

Միևնույն ժամանակ առաջին ատյանի դատարանը դատավճռում հիմնավորված է համարել, որ ամբաստանյալ Մ. Մարգարյանը, իրեն վերագրվող ինը դրվագներից հինգով միանձնյա, իսկ չորս դրվագներով՝ հանցավոր համաձայնության գալով նախաքննության մարմնի կողմից որպես տուժող ներգրավված Ի. Բաբաջանյանի հետ՝ հափշտակել է առանձնապես խոշոր չափերի՝ 59.050.634 ՀՀ դրամ ընդհանուր արժողությամբ ոսկյա զարդեր և կանխիկ գումար, թեև այդ չորս դրվագներով Ի. Բաբաջանյանի հետ հանցավոր համաձայնությամբ հափշտակություն կատարելու որակյալ հատկանիշը մեղադրական եզրակացությամբ Մ. Մարգարյանի մեղադրանքի ծավալի մեջ ներառված չի եղել:

Իր կողմից բարձրացված հարցին պատասխանելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որպես ուղենիշ է ընդունել այն հանգամանքը, որ անմեղության կանխավարկածը նախևառաջ հանդիսանում է դատավարական երաշխիք, սակայն դրա կիրառման ոլորտը դուրս է գալիս այդ շրջանակից: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված հիմնարար սկզբունքը պաշտպանում է յուրաքանչյուրին՝ պետական պաշտոնատար անձանց կողմից հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվելուց՝ նախքան օրենքին համապատասխան կայացված դատարանի դատավճիռը:

Այս գաղափարախոսությունն առավել վառ արտացոլվել է *Վուլախը և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայացրած վճռում, որտեղ դատարանը շեշտել է, որ վերջնական մեղադրական դատական ակտի բացակայության պայմաններում առկա է հիմնարար տարբերություն անձի կողմից հանցանք կատարած լինելու վերաբերյալ կասկած արտահայտելու և դատական ակտում անձի կողմից տվյալ հանցանքը կատարած լինելու վերաբերյալ հստակ ձևակերպում տալու միջև: Հաշվի առնելով շրջանային և ռեգիոնալ դատարանների դատական ակտերում առկա ձևակերպումների հստակ և անվերապահ բնույթը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է,

որ դրանք հանդիսացել են պարոն Վիտալի Վուլախի մեղքի վերաբերյալ դատողություն, որը կատարվել է նախքան նրան օրենքով սահմանված կարգով մեղավոր ճանաչելը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ դատարանի կողմից նման բնույթի ժամանակավոր դատողություն անելու համար որևէ արդարացում չի կարող լինել: Հետևաբար, տեղի է ունեցել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտում (տե՛ս VULAKH AND OTHERS v. RUSSIA գործով 2012 թ. հունվարի 10-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33468/03, կետեր 33–37):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ Ի. Բաբաջանյանը տվյալ գործով որպես մեղադրյալ չի ներգրավվել, այլ անձի հետ հանցավոր համաձայնությամբ առանձնապես խոշոր չափերի գումարներ և ոսկյա զարդեր խարդախությամբ հափշտակելու մեջ չի մեղադրվել, այդպիսի մեղադրանքի կապակցությամբ չի հարցաքննվել և դրանից չի պաշտպանվել: Ավելին՝ նախաքննական մարմինը որոշում է կայացրել Ի. Բաբաջանյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 178-րդ հոդվածով քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին՝ նրա գործողություններում հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ, և այդ որոշումը չի վերացվել:

Այս պայմաններում առաջին ատյանի դատարանի կողմից դատավճռում Ի. Բաբաջանյանի մասով համապատասխան ձևակերպումներ տալը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գնահատել է որպես «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով քրեական մեղադրանքի առաջադրում:

Վերոշարադրյալի համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ դատավճռում առաջին ատյանի դատարանի կողմից Ի. Բաբաջանյանի մեղավորության վերաբերյալ արված հստակ և անվերապահ հետևություններ խախտվել են՝

- ա) Ի. Բաբաջանյանի անմեղության կանխավարկածի իրավունքը,
- բ) դատական քննության սահմանների քրեադատավարական պահանջը, քանի որ փաստացի դատական քննությունն իրականաց-

րել է ամբաստանյալ Մ. Մարգարյանից բացի այլ անձի նկատմամբ և ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի սահմաններից դուրս,

գ) մրցակցության սկզբունքը, քանի որ, Մ. Մարգարյանին առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածությունն ու ապացուցվածությունը ստուգելուց բացի, ստանձնելով մեղադրողի գործառույթներ, առաջին ատյանի դատարանն ինքնուրույն ձևակերպել է նոր մեղադրանք (Մ. Մարգարյանի և Ի. Բաբաջանյանի կողմից հանցավոր համաձայնությամբ հափշտակություն կատարելը),

դ) ամբաստանյալ Մ. Մարգարյանի պաշտպանության իրավունքը, քանի որ վերջինս զրկվել է նշված չորս դրվագներով իր պաշտպանությունն իրական և արդյունավետ կազմակերպելու հնարավորությունից:

Այսպիսով՝ վերոնշյալ նախադեպային որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդարձակել է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի պաշտպանության տիրույթը, ընդգծել դրա արժեքն ու նշանակությունը ոչ միայն կասկածյալի ու մեղադրյալի, այլև նման կարգավիճակ չունեցող և քրեական վարույթին ներգրավված այլ անձանց համար, ինչպես նաև բացահայտել է քրեական դատավարության հիմնարար այս սկզբունքի խախտման ածանցյալ հետևանքները:

§ 7.2. Պաշտպանության իրավունքը

Արդար դատաքննության իրավունքի կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքն է: Քրեական արդարադատության ոլորտում պաշտպանության իրավունքն ընկալվում է որպես հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձին վերապահված իրավունքների ամբողջություն, որն անհրաժեշտ և բավարար է քրեական մեղադրանքից արդյունավետ պաշտպանվելու համար:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է պաշտպանության իրավունքի առանցքը կազմող այն նվազագույն իրավունքները, որոնք մեղադրյալը

պետք է ունենա՝ անկախ որևէ հանգամանքից: Այս կանոնից ելնելով՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նախանշել է պաշտպանության իրավունքի առանձին տարրերի իրացման պայմաններն ու երաշխիքները: Անդրադառնալով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» ենթակետին (մեղադրյալի իրավունքը՝ իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին)՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ դրա դրույթները թեւադրում են շահագրգռված անձին «մեղադրանքի» մասին տեղեկացնելու հարցում ցուցաբերել ծայրահեղ զգուշավոր մոտեցում: Մեղադրական եզրակացությունը վճռորոշ դեր է խաղում քրեական հետապնդման մեջ. դրա հանձնման պահից մեղադրվող անձը համարվում է իրեն ներկայացված մեղադրանքի փաստական և իրավական հիմքերի մասին պաշտոնապես և գրավոր ձևով տեղեկացված (տե՛ս KAMASINSKI v. AUSTRIA գործով 1989 թ. դեկտեմբերի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 9783/82, կետ 79):

Միաժամանակ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշում է, որ վերը նշված ենթակետի դրույթները մեղադրյալին իրավունք են վերապահում տեղեկացված լինելու ոչ միայն մեղադրանքի համար առիթ հանդիսացած նյութական փաստերի մասին, այլև նաև այդ փաստերի մանրամասն իրավական որակման մասին, քանի որ դրա վերաբերյալ մեղադրյալի ճշգրիտ և լրիվ տեղեկացումը քրեական դատավարության արդար դատաբնության էական նախապայման է (տե՛ս PELISSIER AND SASSI v. FRANCE գործով 1999 թ. ապրիլի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 25444/94, կետեր 51-52):

Վերջապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիքորորոշում է հայտնել նաև, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» և «բ» (մեղադրյալի իրավունքը՝ ունենալ բավարար ժամանակ և հնարավորություններ՝ իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար) ենթա-

կետերը կապված են միմյանց հետ, և որ մեղադրանքի բնույթի և առիթների մասին տեղեկացված լինելու իրավունքը պետք է դիտել պաշտպանության նախապատրաստության իրավունքի լույսի ներքո (տե՛ս PELISSIER AND SASSI v. FRANCE գործով 1999 թ. ապրիլի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 25444/94, կետ 54):

Հիմք ընդունելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ներպետական դատական ատյանների համար ևս ձևավորել է մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովմանն ուղղված որոշակի մոտեցումներ: **Անդրադառնալով պաշտպանության իրավունքի իրականացման համար մեղադրական եզրակացության նշանակության հարցին՝** ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Սուրեն Կարոյի Նալբանդյանի* գործով 2009 թ. դեկտեմբերի 18-ին կայացված թիվ ՀՀԶԲԴՂ2/0144/01/09 որոշման 24-րդ կետում դիրքորոշում է հայտնել, որ՝

«(…) մեղադրական եզրակացության կարևորության մասին է վկայում այն հանգամանքը, որ դրանով ընդգծվում են քրեական գործի դատական քննության սահմանները: Մեղադրական եզրակացության նշանակությունն արտահայտվում է նաև նրանում, որ այն մեղադրյալին հնարավորություն է տալիս կազմակերպել և իրականացնել իր պաշտպանության իրավունքը՝ առաջադրված մեղադրանքի և այն հաստատող ապացույցների շրջանակներում»:

Իր մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը **բացահայտել է պաշտպանության իրավունքի և դատական քննության սահմանների հարաբերակցության խնդիրը:** *Արթուր Խաչատուրի Սերոբյանի* գործով 2007 թ. մարտի 30-ին կայացված թիվ ՎԲ-46/07 որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է.

«(…) Թե՛ առաջին ատյանի դատարանը, թե՛ վերաքննիչ դատարանը և թե՛ վճռաբեկ դատարանը ամբաստանյալի կամ դատապարտյալի նկատմամբ գործը քննելիս և լուծելիս չեն կարող դուրս գալ նրան առաջադրված մեղադրանքի սահմաններից: Հակառակ դեպքում կխախտվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածով նախատեսված սկզբունքը՝ «Կասկածյալի և մե-

դադրյալի պաշտպանության իրավունքը և դրա ապահովումը»։ Եթե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածում օգտագործված «մեղադրանք» եզրույթը հասկացվի սոսկ «քրեաիրավական որակում» իմաստով, և չնեղառի արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները, ապա կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը չի լինի կոնկրետ և իրական, այլ կլինի վերացական և պատրանքային, քանի որ առանց փաստական հիմքի քրեաիրավական որակումից պաշտպանվելու իրավունքը առարկայազուրկ է։

Ուստի Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի, ինչպես նաև գործի դատական քննության սահմանների առումով «մեղադրանք» հասկացությունը ներառում է նաև արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստերը (...)»։

Վերը նշված գործերով արտացոլված դիրքորոշումները Վճռաբեկ դատարանը կատարելագործել և կոնկրետացրել է Արկարի Պատվականի Պապյանի գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ՏՂ/0115/01/09 որոշման մեջ (այսուհետ՝ Ա. Պապյանի գործով որոշում)։ Ըստ այդ գործի նյութերի՝ որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշմամբ Ա. Պապյանին մեղսագրվել է շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով սպանության փորձի հատկանիշը։ Հետագայում Ա. Պապյանին առաջադրված մեղադրանքի ծավալը փոփոխելու և լրացնելու մասին որոշման, ինչպես նաև Ա. Պապյանի նկատմամբ հաստատված և դատարան ուղարկված մեղադրական եզրակացության համաձայն՝ «Ա. Պապյանը (...) համագյուղացի Բ. Հակոբյանին սպանելու դիտավորությամբ գնացել է գյուղի կենտրոնական հրապարակ, որտեղ իր կողմից վարվող «ՎԱՀ 2121» մակնիշի, առանց պետհամարանիշի ավտոմեքենայից հանելով ապօրինի կերպով ձեռք բերված հրազեն հանդիսացող «KM 1797» տեսակի ատրճանակը, հինգ անգամ դիտավորությամբ կրակել է Բ. Հակոբյանի վրա»։

Այս գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը կարևորել է այն հանգամանքը, որ մեղադրանքի ձևակերպումը պետք է արտացոլի

մեղսագրվող գործողությունների կամ անգործության բովանդակությունը, հետևաբար պետք է ներառի հանցակազմի բոլոր պարտադիր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալները: Փաստական տվյալների ներառումն անհրաժեշտ նախապայման է, որպեսզի մեղադրանքի մեջ նշվի այն քրեական օրենքը, որով նախատեսված են հանրության համար վտանգավոր, հակաիրավական և քրեորեն պատժելի արարքի հատկանիշները, այսինքն՝ հանգեցնի մեղադրանքում արարքին համապատասխան իրավաբանական գնահատական տալուն:

Մեկնաբանելով շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով կատարված սպանությունը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետ)՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանգել է այն հետևության, որ այն բնութագրվում է կատարման այնպիսի եղանակով, որի հետևանքով որոշակի անձի կյանքից զրկելով՝ հանցավորը միաժամանակ գիտակցաբար իրական վտանգի տակ է դնում նաև այլ անձանց կյանքը: Այսինքն՝ արարքը որպես շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով սպանություն որակելու համար անհրաժեշտ է, որ արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած լինեն որոշակի փաստական հանգամանքներ, որոնք կվկայեն հանցավորի գործողությունների կամ անգործության՝ այլ անձանց կյանքն իրական վտանգի տակ դնելու մասին:

Այս պայմաններում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է, որ թեև մեղադրանքի ծավալը փոփոխելու և լրացնելու արդյունքում Ա. Պապյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով (շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով սպանության փորձի համար), նրան իրականում մեղսագրվել է միայն ապօրինի կերպով ձեռք բերված հրազեն հանդիսացող ատրճանակից սպանելու դիտավորությամբ Բ. Հակոբյանի վրա հինգ անգամ կրակելու հանգամանքը: Ա. Պապյանին առաջադրված մեղադրանքում «շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակի» հատկանիշը բնութագրող և այդ հատկանիշի առկայությունը հաստատող որևէ փաստական տվյալ չի նկարագրվել, հետևապես և Ա. Պապյանին չի մեղսագրվել: Այ-

նինչ Ա. Պապյանի արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով որակելու համար տվյալ հանցակազմի պարտադիր տարր հանդիսացող՝ «շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակի» հատկանիշը պետք է մեղսագրվեր Նրան և հաստատվեր արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած որոշակի փաստերով:

Վերոշարադրյալի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ Ա. Պապյանին «շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակի» հատկանիշը չմեղսագրելու պայմաններում Նրան ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետով մեղավոր ճանաչելով՝ ստորադաս դատարանները դուրս են եկել Նրան առաջադրված մեղադրանքի սահմաններից, ինչի արդյունքում խախտել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջները: Միաժամանակ դատարանների կողմից թույլ տրված սխալի հետևանքով խախտվել է նաև ամբաստանյալի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով ամրագրված պաշտպանության և արդար դատաբանության իրավունքը:

Մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովման մեկ այլ ասպեկտի Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Շողակաթ Ժուլվերնի Ամիրխանյանի և Գառնիկ Մարտինի Ֆարմանյանի* գործով 2011 թ. փետրվարի 24-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0209/01/10 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Շ. Ամիրխանյանի և Գ. Ֆարմանյանի* գործով որոշում): **Այս գործով ամբաստանյալների պաշտպանության իրավունքի խախտման փաստը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է առաջին ատյանի դատարանի կողմից արագացված դատական քննություն անցկացնելու կարգի ու պայմանների խախտման համատեքստում:**

Համաձայն քրեական գործի նյութերի՝ Շ. Ամիրխանյանը և Գ. Ֆարմանյանը մինչդատական վարույթում պաշտպան ունենալ չեն ցանկացել: Սակայն առաջին ատյանի դատարանում Շ. Ամիրխանյանը խնդրել է իրեն տրամադրել հանրային պաշտպան՝ նշելով

կոնկրետ փաստաբանի: Այդուհանդերձ, դատարանը որպես պաշտպան երաշխավորել է տվյալ քրեական գործի հետ որևէ առնչություն չունեցող մեկ այլ փաստաբանի, որին ամբաստանյալներն ընդհանրապես չեն ճանաչել: Վերջինս ստանձնել է ամբաստանյալների պաշտպանությունը և յոթ հատորից բաղկացած քրեական գործի նյութերին չծանոթանալու, իր պաշտպանյալների հետ չխորհրդակցելու, ինչպես նաև նրանց մեղադրանքի հաստատված լինելու մեջ չհամոզվելու պայմաններում միջնորդել է կիրառել դատական քննության արագացված կարգ:

Գործի նյութերում բացակայել են դատարանի կողմից ներգրավված պաշտպանի իրավավիճակը հաստատելու համար ներկայացվող՝ անձը հաստատող փաստաթուղթը, փաստաբանների պալատի կողմից տրված՝ նրա փաստաբան լինելու հանգամանքը հաստատող փաստաթուղթը, ինչպես նաև որպես պաշտպան հանդես գալու՝ ամբաստանյալի ստորագրությամբ վավերացված փաստաթղթային հաստատումը կամ պաշտպան նշանակելու վերաբերյալ իրավասու մարմնի որոշումը: Բացի այդ, գործում չի եղել որևէ տվյալ առ այն, որ դատարանի կողմից ներգրավված պաշտպանը ծանոթացել է քրեական գործի նյութերին, իսկ ամբաստանյալները դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու միջնորդությունը ներկայացրել են պաշտպանի հետ խորհրդակցելուց հետո:

Վերոշարադրյալ փաստական հանգամանքների և վերաբերելի իրավակարգավորումների ամբողջության հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ Շ. Ամիրխանյանի և Գ. Ֆարմանյանի վերաբերյալ գործն արագացված դատական քննության կարգով քննելիս առաջին ատյանի դատարանը թույլ է տվել դատավարական իրավունքի խախտում, որը դրսևորվել է արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու կարգի ու պայմանների, արագացված դատաքննության կարգով գործի քննության վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելու, ինչպես նաև գործով վարույթին պաշտպանի մասնակցության հիմքերի վերաբերյալ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված պահանջների անտեսման ձևով:

Նշված գործով ամբաստանյալների պաշտպանության իրավունքի խախտման հարցը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և *Նորիկ Սեդրակի Պողոսյանի* գործով 2010 թ. մարտի 26-ին կայացված թիվ ՀՀԶԲԴ2/0153/01/08 որոշման 27-րդ կետում արտահայտված հետևյալ դիրքորոշման լույսի ներքո.

«(...) Եթե կասկածյալը չունի պաշտպան և վարույթն իրականացնող մարմինն չի ներկայացնում որևէ փաստաթանի, ապա այդ դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը ՀՀ փաստաթանների պալատից պահանջում է որևէ փաստաթանի նշանակել պաշտպան. պաշտպանի ընտրության և նշանակման իրավասություն քննիչը չունի: ՀՀ փաստաթանների պալատի նշանակումից հետո պաշտպանը քրեական վարույթն իրականացնող մարմինն ներկայացնում է պաշտպան նշանակելու վերաբերյալ ՀՀ փաստաթանների պալատի որոշումը:

ՀՀ քրեադատավարական օրենքում նման պահանջի և ընթացակարգի սահմանումը նպատակ է հետապնդում ապահովել կասկածյալի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը՝ դրանով իսկ նպաստելով քրեական գործի արդարացի քննությանն ու լուծմանը, ինչպես նաև բացառել վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից իր նախաձեռնությամբ որևէ մեկին որպես պաշտպան երաշխավորելը»:

Շ. Ամիրխանյանի և Գ. Ֆարմանյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ քրեական գործով վարույթի ընթացքում կասկածյալին, մեղադրյալին պաշտպան ընտրելու, իրավիճակում իրավունքի վերապահումը նախ և առաջ նպատակ է հետապնդում ապահովել նրանց պաշտպանության իրավունքի իրացումը: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է այն հանգամանքը, որ պաշտպանի ընտրությունը ոչ միայն իրավաբանական, այլև բարոյական նշանակություն ունեցող երևույթ է, որի ելությունը պաշտպանի և պաշտպանյալի միջև վստահության անհ-

րաժեշտ մթնոլորտի ձևավորումն է: Հաշվի առնելով ՀՀ օրենսդրության մեջ «պաշտպանի անհատական հրավիրման սկզբունքի» ամրագրման փաստը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դրա խախտումը համարել է կասկածյալի, մեղադրյալի, ամբաստանյալի պաշտպանության իրավունքի ոտնահարում:

Ձարգացնելով իր նախադեպային պրակտիկան սույն գործով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատարանի նախաձեռնությամբ ներգրավված փաստաբանի մասնակցությունը կրել է անօրինական բնույթ, քանի որ նա քրեական գործով վարույթին մասնակցել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգի խախտմամբ: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ընթացքում Շ. Ամիրխանյանը և Գ. Ֆարմանյանը ոչ միայն զրկվել են իրենց ընտրած պաշտպանի միջոցով իրենց պաշտպանելու կամ անվճար պաշտպան ունենալու իրավունքից, այլև նրանց չի տրվել բավարար ժամանակ և հնարավորություն իրենց պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար: Ուստի խախտվել է ամբաստանյալների՝ ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածով և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված և երաշխավորված պաշտպանության իրավունքը:

§ 7.3. Մրցակցությունը և կողմերի հավասարությունը

Քրեական արդարադատության ոլորտում տեսականորեն մրցակցությունն ընկալվում է որպես դատավարության կատարյալ մոդել, որտեղ հավասար կողմերի վեճը լուծվում է անկախ դատարանի կողմից: Օրենսդրական մակարդակում այն դիտվում է որպես քրեական դատավարության առանցքային սկզբունք, որը բնութագրվում է երեք հիմնական տարրերով՝ մեղադրանքի, պաշտպանության և արդարադատության գործառույթների տարանջատում, իրենց գործառույթներն իրականացնելիս կողմերի դատավարական իրավահավասարություն և անկախ ու անկողմնակալ դատարանի առկայություն:

իրավակիրառ և հատկապես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայում մրցակցությունը և կողմերի հավասարությունը մեկնաբանվում է այն իմաստով, որ կողմերի դրությունը դատաքննության ընթացքում պետք է լինի արդարացիորեն հավասար: Հիմնարար այս դիրքորոշումը մանրամասնվել և կոնկրետացվել է առանձին գործերով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայացրած որոշումներում: Այսպես՝ արդար դատաքննության ընդգրկուն հասկացության այս բաղադրիչը պահանջում է, որ՝

1) դատական քննության ժամանակ, երբ բախվում են հակադիր շահեր, յուրաքանչյուր կողմ ողջամիտ հնարավորություն ունենա ներկայացնելու իր գործը՝ ներառյալ ապացույցները, այնպիսի պայմաններում, որտեղ կողմերից որևէ մեկը չունի ակնհայտ առավելություն:

2) յուրաքանչյուր կողմի ընձեռված լինի ողջամիտ հնարավորություն՝ շարադրելու իր դիրքորոշումն այնպիսի պայմաններում, որոնք այդ կողմին հակառակ կողմի համեմատ չեն դնում էականորեն անբարենպաստ վիճակի մեջ:

3) դատական քննությունը չանցկացվի մեղադրյալին պակաս բարենպաստ վիճակի մեջ անհիմն դնելու պայմաններում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր հերթին, ներպետական իրավակիրառ պրակտիկայի համար կարևորելով մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքի արժեքն ու նշանակությունը, մի շարք գործերով անդրադարձել է դրա տարբեր դրսևորումներին, բացահայտել կամ մեկնաբանել է օրենսդրական մակարդակում ոչ լիարժեք կամ հակասական կարգավորումներ ունեցող որոշ խնդիրներ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը առանձնակի ուշադրություն է դարձրել դատական նիստերին կողմերի մասնակցության և նրանց իրավունքների հավասարության հարցերին:

Այսպես՝ *Ամալյա Սերժիկի Ղարիբյանի* գործով 2011 թ. հոկտեմբերի 20-ին կայացված թիվ ԿԴ/0008/06/11 որոշման մեջ **ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձել վերաքննիչ դատարանում մեղադրյալի կալանավորման օրինականու-**

յան ստուգման դատական նիստին պաշտպանության կողմի չմասնակցելու հարցը: Համաձայն գործի նյութերի՝ մեղադրյալ Ա. Ղարիբյանի պաշտպանը վերաքննիչ բողոք է բերել իր պաշտպանյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետի երկարացման վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի որոշման դեմ: Պաշտպանի բողոքը վերաքննիչ դատարանում քննության է նշանակվել 2011 թ. օգոստոսի 6-ին՝ ժամը 13-ին, սակայն նշանակված դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին ծանուցագրերը դատավարության մասնակիցներին, այդ թվում՝ պաշտպանին փոստի միջոցով ուղարկվել են նիստի օրը՝ 2011 թ. օգոստոսի 6-ին: Գործի նյութերում չի եղել որևէ ապացույց առ այն, որ դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին դատավարության մասնակիցները վաղօրոք այլ կերպ ծանուցված են եղել: Միաժամանակ արձանագրվել է, որ նշված դատական նիստին մասնակցել է քննիչը:

Հիմնվելով վերոնշյալ փաստական հանգամանքների վրա՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ վերաքննիչ դատարանն անտեսել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 7-րդ մասի, 73-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետի, 284-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, 288-րդ հոդվածի և 390-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջները, դատավարության մասնակիցներին, այդ թվում՝ պաշտպանին պատշաճ կերպով չի ծանուցել գործի քննության տեղի և ժամանակի մասին, ինչի արդյունքում վերջիններս զրկվել են գործի դատական քննությանը մասնակցելու հնարավորությունից: Արդյունքում խախտվել է դատական քննությանը մասնակցելու պաշտպանի իրավունքը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, սակայն, չի սահմանափակվել այսպես և, ելնելով այն հանգամանքից, որ քրեական հետապնդում իրականացնող մարմնի ներկայացուցիչը մասնակցել է վերաքննիչ դատարանի դատական նիստին, այդ նույն նիստին պաշտպանության կողմի չմասնակցելու փաստը քննարկել է նաև արդար դատական քննության իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Այս առումով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մրցակցության և կողմերի հավասարության երևույթները դիտարկել է մեկ միասնության մեջ,

քանի որ կողմերի հավասարությունը, ի թիվս այլոց, ենթադրում է, որ մի կողմը պետք է հնարավորություն ունենա ծանոթանալու մյուս կողմի ներկայացրած փաստարկներին և ապացույցներին: Վերջինս արդար դատական քննության իրավունքի ապահովման կարևորագույն նախապայման է, քանի որ առանց կողմերի հավասար տեղեկացվածության դատական քննարկումը նշանակում է մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքների անհամաչափ ձևականացում և առարկայազրկում:

Հիմնվելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք նախադեպերում ամրագրված դիրքորոշումների վրա¹¹², ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ արդար դատական քննություն իրականացնելու պահանջը ՀՀ ներպետական իրավունքի իմաստով հավասարապես վերաբերելի է նաև մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում անցկացվող դատական քննություններին: Նկատի ունենալով, որ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու, ինչպես նաև կալանավորման ժամկետը երկարացնելու վերաբերյալ միջնորդությունների քննարկման ընթացքում դատական քննությունը զրկված է գործի հրապարակային քննության երաշխիքից՝ արդար դատաքննության իրավունքի իրացման տեսանկյունից առավել կարևորվում է կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքների պահպանումը դատարանի կողմից: Հետևաբար, ինչպես առաջին ատյանի դատարանը՝ կալանք կիրառելու կամ դրա ժամկետը երկարացնելու մասին նախաքննության մարմնի միջնորդությունը քննելիս, այնպես էլ վերաքննիչ դատարանը՝ ստորադաս դատարանի կողմից կայացրած որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը դատական ստուգման ենթարկելիս, պարտավոր են միջոցներ ձեռնարկել կողմերի հավասարության և մրցակցային դատավարության ապահովման

¹¹² Տե՛ս, օրինակ, PELLADOAH v. NETHERLANDS, 1994 թ. սեպտեմբերի 22, գանգատ թիվ 16737/90, կետ 41, OCALAN v. TURKEY, 2003 թ. մարտի 12, գանգատ թիվ 46221/99, կետ 166, GARCIA ALVA v. GERMANY, 2001 թ. փետրվարի 13, գանգատ թիվ 23541/94, կետ 39, LIETZOW v. GERMANY, 2001 թ. փետրվարի 13, գանգատ թիվ 24479/94, կետ 44:

ուղղությամբ: Այդ նպատակով դատարանները, ի թիվս այլ գործողությունների, պետք է պատշաճ միջոցներ ձեռնարկեն նշանակված դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին կողմերին ծանուցելու և վերջիններիս՝ դատական քննությանը մասնակցելու իրավունքի անխափան իրացումն ապահովելու համար:

Այս համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է նաև այն դեպքերը, երբ մեղադրյալը չունի պաշտպան և իր պաշտպանությունն անձամբ է իրականացնում: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ընդունել է, որ ստորադաս դատարանները պետք է միջոցներ ձեռնարկեն դատական քննությանը մեղադրյալի մասնակցությունն ապահովելու համար այն հաշվով, որպեսզի վերջինս ողջամիտ հևարավորություն ունենա ներկայացնելու իր շահերն այնպիսի պայմաններում, որոնք նրա համար չեն ստեղծի անբարենպաստ վիճակ՝ ի համեմատ մրցակից կողմի: Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վերաքննիչ դատարանում մեղադրյալ Ա. Ղարիբյանի կալանավորման օրինականության ստուգման դատական նիստին պաշտպանության կողմի չմասնակցելը հանգեցրել է արդար դատական քննության իրավունքի խախտման: Պաշտպանության կողմը զրկվել է դատական քննությանը մասնակցելու իրավունքից, հետևաբար հևարավորություն չի ունեցել տեղեկանալու և մեկնաբանելու քրեական հետապնդման մարմնի ներկայացրած տեղեկությունները, փաստերը կամ ապացույցները, այսինքն՝ մեղադրող կողմի համեմատությամբ հայտնվել է խիստ անբարենպաստ վիճակում: Փաստորեն, տեղի է ունեցել կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքների խախտում, ինչն էլ իր հերթին հանգեցրել է ՀՀ Սահմանադրությամբ, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով երաշխավորված արդար դատական քննության իրավունքի խախտման:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նույնանման մոտեցում է ցուցաբերել նաև *Մյասնիկ Ենգիբարի Հակոբյանի* գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԵԴ/0009/12/10 որոշմամբ: Նշված գործով

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը դատապարտյալ Մյասնիկ Հակոբյանի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա դատական ստուգման է ենթարկել նրան պատժի հետագա կրումից ազատելու վերաբերյալ ՀՀ ԱՆ «Վարդաշեն» ԶՀԿ-ի վարչակազմի միջնորդությունը մերժելու մասին առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը: Առաջին ատյանի դատարանի դատական նիստին որպես կողմ մասնակցել է ՀՀ գլխավոր դատախազության պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող վարչության ներկայացուցիչը: Վերաքննիչ դատարանի դատական նիստին կանչվել են դատախազը և «Վարդաշեն» ԶՀԿ-ի ներկայացուցիչը, սակայն դատական նիստն անցկացվել է դատախազի բացակայությամբ: Միաժամանակ ՀՀ գլխավոր դատախազության պատիժների և հարկադրանքի այլ միջոցների կիրառման օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող վարչության պետին ուղարկված ծանուցման բովանդակությունից պարզվել է, որ այն վերաբերում է մեկ այլ գործի:

Հաշվի առնելով այս փաստական հանգամանքները և վերլուծելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 7-րդ մասի, 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, 390-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և 438-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ դատական որոշումներն ի կատար ածելու հետ կապված հարցերը քննելիս պետք է պարտադիր ապահովվի դատախազի մասնակցությունը: Ուստի նշված գործով դատական քննության ժամանակ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից թույլ են տրվել մրցակցության սկզբունքի խախտումներ, որոնք գործին մասնակցող անձանց, տվյալ պարագայում՝ դատախազին, օրենքով երաշխավորված իրավունքներից զրկելու ճանապարհով խոչընդոտել են գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտմանը: Այդ խախտումները օրենքի էական խախտումներ են, որոնք ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա:

Մրցակցության սկզբունքին առնչվող հաջորդ որոշումը *Կարեն*

Սահակյանի գործով 2011 թ. *փետրվարի 24-ին* կայացված *թիվ ԸՎԴ/0002/11/10* որոշումն է (այսուհետ՝ Կ. Սահակյանի գործով որոշում): Այս գործի առանձնահատկությունն այն է, որ վճռաբեկ բողոք բերող դատախազը բողոքում մրցակցությանը կամ կողմերի հավասարությանը վերաբերող խնդիրներ չէր նշել: Սակայն ՅՅ վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ էր համարել անդրադառնալ պաշտպանի կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխանում շարադրված այն փաստարկմանը, որ **դատախազի վճռաբեկ բողոքը պետք է թողնվի առանց քննության, քանի որ դատախազը վճռաբեկ բողոքարկման իրավասություն չունի:**

Իր որոշման մեջ ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի, 6-րդ հոդվածի 22-րդ կետի, ինչպես նաև 23-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերի համեմատական վերլուծության արդյունքում ՅՅ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը դատախազին վճռաբեկ բողոքարկման իրավունք չտրամադրելու մասով հակասում է նույն օրենսգրքի 23-րդ հոդվածին: Միաժամանակ ՅՅ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է, որ ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի կարգավորումից բխում է, որ կողմերի մրցակցային իրավունքների, իրենց դիրքորոշումը պաշտպանելու հնարավորությունների սահմանափակումները կարող են հիմնավորվել բացառապես ողջամիտ իրավական շահերով: Այնինչ մրցակցային դատավարությունում մեղադրանքի կողմը ներկայացնող հիմնական սուբյեկտին՝ դատախազին, վճռաբեկ բողոքարկման իրավունքով չօժտելը պաշտպանության կողմի բոլոր սուբյեկտներին այդ իրավունքով օժտելու պայմաններում որևէ ողջամիտ իրավական շահով չի հիմնավորվում:

Յենվելով «Իրավական ակտերի մասին» ՅՅ օրենքի 24-րդ հոդվածի 5-րդ մասում առկա իրավակարգավորման վրա՝ ՅՅ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ նման իրավիճակում նախապատվությունը պետք է տրվի ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի ընդհանուր մասում, այսինքն՝ 23-րդ հոդվածում ամրագրված

դրույթին: Հետևաբար, դատախազի կողմից վճռաբեկ բողոքարկումն իրավաչափ է, և նշված բողոքն այդ հիմքով չի կարող առանց քննության թողնվել:

Հայտնի է, որ մրցակցության հիմնական հենասյուներից մեկն անկախ և անկողմնակալ դատարանի առկայությունն է: Տարբեր իրավական համակարգերում և տեսական տարբեր վերլուծություններում մրցակցության ապահովումը կապվում է ինչպես ակտիվ, այնպես էլ պասիվ դատարանի գոյության հետ: Սակայն, հաշվի առնելով քրեական արդարադատության ոլորտում դատարանի կարգավիճակի կարևորությունն ու բացառիկությունը, մրցակցությունն առաջին հերթին պետք է համատեղվի ինքնուրույն, կողմերի դիրքորոշումներով կամ փաստարկներով չկաշկանդված դատարանի հետ, որը միշտ պետք է ունենա այս կամ այն որոշումը կայացնելու սկզբունքային երկընտրանք՝ անկախ կողմի վարուժանին շահից կամ վարքագծից:

Հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ դատարանի նման հայեցողությունը չի կարող լինել բացարձակ և առաջին հերթին բխում է գործի արդարացի քննության օբյեկտիվ անհրաժեշտությունից: Եվ դա լիովին տրամաբանական է, քանի որ, անկախ կողմերին տրված իրավունքների բնույթից և ծավալից, դատարանն է այն միակ սուբյեկտը, ով բացարձակ պատասխանատվություն է կրում կայացվելիք դատական ակտի օրինականության, հիմնավորվածության և արդարացիության համար: Ուստի կարելի է եզրակացնել, որ մրցակցային դատավարության հիմքում դրված հնարավորությունների իրացման համար անհրաժեշտ են ոչ միայն հավասար կողմեր (մեղադրանք և պաշտպանություն), այլև իր բարձր կարգավիճակին համապատասխանող անկողմնակալ և ինքնուրույն դատարան:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, կարևորելով դատական քննության փուլում դատարանի դերի և կարգավիճակի առանձնահատկությունները, իր նախադեպային պրակտիկայում բացահայտել ու մեկնաբանել է դրանցից մի քանիսը: Այս կապակցությամբ նախ և առաջ ուշադրության է արժանի *Ա. Բաքայանի և Ս. Թումանյանի* գործով որոշումը, որտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման

առարկա է դարձրել հետևյալ իրավական հարցը. **գործը դատական քննության նախապատրաստելիս պարտավոր է արդյոք դատարանը որոշում կայացնել գործը մեղադրողին վերադարձնելու մասին՝ առաջարկելով փոփոխել կամ լրացնել առաջադրված մեղադրանքը, եթե պարզվում է, որ արարքի իրավաբանական որակումը չի համապատասխանում արարքի նկարագրությանը կամ չի բխում գործում առկա ապացույցներից:**

Վերլուծելով ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ և 21-րդ հոդվածների, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ, 18-րդ, 23-րդ, 25-րդ, 292-րդ և 296-րդ հոդվածների վերաբերելի դրույթները, ինչպես նաև հենվելով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2010 թ. ապրիլի 2-ի ՍԴՈ-872 որոշման և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք նախադեպային վճիռների վրա¹¹³, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է այն հետևության, որ գործը դատական քննության նախապատրաստելիս առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու առաջարկով գործը մեղադրողին վերադարձնելը ոչ այլ ինչ է, քան մինչև գործի ըստ էության լուծումը տվյալ վարույթի հանգուցային հարցերի վերաբերյալ դատարանի սուբյեկտիվ դիրքորոշման արտահայտում: Ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ եթե առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվի այս ինստիտուտի կիրարկմամբ, և արարքին դատարանի նախաձեռնությամբ տրված նոր որակմամբ մեղադրական դատավճիռ կայացվի, ապա դատապարտյալն օբյեկտիվ հիմքեր կունենա պնդելու, որ գործը մեղադրողին վերադարձնելու պահից (նախքան դատավճռի կայացումը) դատարանն իր նկատմամբ որոշակի նախատրամադրվածություն է ունեցել:

Արդարադատություն իրականացնելիս դատարանը չի կա-

¹¹³ Տե՛ս, օրինակ, SANDER v. THE UNITED KINGDOM, 2000 թ. մայիսի 9-ի վճիռը, զանգատ թիվ 34129/96, կետ 22, FINFLAY v. THE UNITED KINGDOM, 1997 թ. փետրվարի 25-ի վճիռը, զանգատ թիվ 22107/93, կետ 73, BARBERA, MESSEGUE AND JABARDO v. SPAIN, 1988 թ. դեկտեմբերի 6-ի վճիռը, զանգատ թիվ 10590/83, կետ 77; 91:

րող առանց պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում ապացույցները հետազոտելու դրանց նախապես տալ հաստատված ապացույցի ուժ, քանի որ մինչդատական վարույթի ընթացքում ձեռք բերված ապացույցները դատարանի համար ունեն նախնական և օժանդակ նշանակություն: Ուստի մեղադրողին առաջարկելով փոփոխել կամ լրացնել առաջադրված մեղադրանքը՝ դատարանը դուրս է գալիս անկողմնակալության սկզբունքի շրջանակներից և ուղղորդում է մեղադրողին՝ իրականացնելով արդարադատության գործառույթի հետ անհամատեղելի գործողություններ: Այս կերպ գործելով ի շահ մեղադրողի՝ դատարանը խախտում է ոչ միայն մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքը, այլև անմեղության կանխավարկածը, քանի որ շրջանցվում է միջազգային իրավունքում համընդհանուր ճանաչում ստացած «Կասկածը մեկնաբանվում է հոգուտ մեղադրյալի» (*«in dubio pro reo»*) կանոնը:

Վերոշարադրյալից ելնելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատարանն ընդհանրապես, այդ թվում՝ դատական քննության նախապատրաստության փուլում, իրավասու չէ հանդես գալ առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու նախաձեռնությամբ, քանի որ դա կհանգեցնի արդար դատական քննության հիմնարար արժեքի առարկայազրկման: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ դատարանի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ և 296-րդ հոդվածների հիման վրա գործը մեղադրողին վերադարձնելն արդարացված կլինի միայն այն դեպքում, երբ մեղադրական եզրակացությունը կազմված է քրեադատավարական օրենքի պահանջների խախտումներով, օրինակ՝ դատախազը չի հաստատել մեղադրական եզրակացությունը, այն ստորագրված չէ քննիչի կողմից, չունի նկարագրական-պատճառաբանական մաս, օրենքով սահմանված անհրաժեշտ հավելվածներ և այլն:

Ա. Բաբայանի և Ս. Թումանյանի գործով վերոշարադրյալ դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է *Սիրակ Շավարշի Սաքանյանի* գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ԵԵԴ/0058/01/11 որոշմամբ: Նշված գործով վճռաբեկ բողոք ներ-

կայացրած դատախազը դատավարական իրավունքի խախտում է համարել այն հանգամանքը, որ վերաքննիչ դատարանը ժխտողական վերաբերմունք է դրսևորել օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքում ձեռք բերված տվյալների նկատմամբ: Ըստ բողոքաբերի՝ քրեական հետապնդման մարմնի ներկայացրած տվյալների տեղեկատվության աղբյուրը հայտնի չլինելու պատճառաբանությամբ դրանք որպես ապացույց չընդունելու փոխարեն վերաքննիչ դատարանը կարող էր դատական գործողությունների միջոցով ճշտել նշված փաստական հանգամանքների աղբյուրները:

Վճռաբեկ բողոքի վերոնշյալ փաստարկը քննության առնելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ելել է այն չափորոշիչից, որ դատական քննության փուլում իրականացվող ապացուցման հիմքում դրված է ոչ թե յուրաքանչյուր քրեական գործով օբյեկտիվ ճշմարտությունը բացահայտելու պարտադիր պայմանը, այլ մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության ապահովման պահանջը, որն էլ իր հերթին արդարացի դատական ակտ կայացնելու գլխավոր պայմանն է: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ մրցակցությունը և ապացուցման գործընթացում դատարանի ակտիվությունը չեն հակասում միմյանց, սակայն կարևոր է հստակ որոշել դատական ակտիվության սահմանները և նպատակը, որպեսզի թույլ չտրվի դատարանին ներքաշվելու մեղադրանքի կամ պաշտպանության կողմին օգնելու, մեղադրյալի մեղքի ապացուցման կամ հերքման գործին:

Հիմք ընդունելով մրցակցության սկզբունքի պարտադիր բաղադրիչները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանգել է այն հետևության, որ դատարանը չի կրում մեղադրանքը ապացուցելու կամ քրեական հետապնդման մարմնի թույլ տված թերացումները վերացնելու պարտականություն: Ապացուցմանը մասնակցելը դատարանի իրավունքն է, այլ ոչ թե պարտականությունը, ընդ որում՝ դատարանն ինքն է որոշում նոր ապացույց հավաքելու անհրաժեշտության հարցը՝ նպատակ չհետապնդելով աջակցել մեղադրանքը ապացուցելուն: Այս առումով դատարանը սեփական նախաձեռնությամբ նոր ապացույցներ հավաքելու իր իրավունքը կարող է

իրացնել միայն այն ժամանակ, երբ դատաքննության ընթացքում հետազոտվել են բոլոր ապացույցները, և կողմերը նոր ապացույցներ ձեռք բերելու միջնորդություններ չեն ներկայացրել, և այն պայմանով, որ հետազոտված ապացույցները դատարանին օբյեկտիվորեն հնարավորություն չեն տալիս կայացնել հիմնավորված, պատճառաբանված և արդարացի դատական ակտ:

Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հիմնավոր չի գտել բողոքաբերի վերոնշյալ փաստարկը, քանի որ ինչ առաջին ատյանի դատարանը, ինչ էլ վերաքննիչ դատարանը պարտավոր չէին տվյալ գործով քրեական հետապնդման մարմնի ներկայացրած տվյալների տեղեկատվության աղբյուրը հայտնի չլինելու պատճառաբանությամբ դրանք որպես ապացույց չհամարելու փոխարեն դատական գործողությունների միջոցով ճշտել նշված փաստական հանգամանքների աղբյուրները, հատկապես եթե գործում առկա ապացույցները բավարար են եղել հիմնավորված, պատճառաբանված և օրինական դատական ակտ կայացնելու համար:

Շարունակելով մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքի բնութագրական հատկանիշների բացահայտումը՝ Մ. Մարգարյանի գործով որոշման մեջ **ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արդար դատաքննության իրավունքի այս բաղադրատարրը դիտարկել է դատական քննության սահմանների հետ համակցության մեջ:**

Նշված քրեական գործով առաջին ատյանի դատարանը դատավճռում հիմնավորված է համարել, որ ամբաստանյալ Մ. Մարգարյանը, իրեն վերագրվող ինը դրվագներից հինգով միանձնյա, իսկ չորս դրվագներով՝ հանցավոր համաձայնության գալով նախաքննության մարմնի կողմից որպես տուժող ներգարվված Ի. Բաբաջանյանի հետ, հափշտակել է առանձնապես խոշոր չափերի՝ 59.050.634 ՀՀ դրամ ընդհանուր արժողությամբ ոսկյա զարդեր և կանխիկ գումար: Այնինչ, ըստ մեղադրական եզրակացության, այդ չորս դրվագներով Ի. Բաբաջանյանի հետ հանցավոր համաձայնությամբ հափշտակություն կատարելու որակյալ հատկանիշը Մ. Մարգարյանի մեղադրանքի ծավալի մեջ ներառված չի եղել: Այս կապակցությամբ վերահաստատելով և զարգացնելով Ա. Բա-

քայանի և Ս. Թումանյանի, ինչպես նաև Ա. Պապյանի գործերով կայացված որոշումներում ձևավորված իրավական դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ գործի դատական քննությունը սահմանափակված է այն անձանց շրջանակով, ում նկատմամբ գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է դատարան, և կայացվել է դատական քննություն նշանակելու մասին որոշում՝ այդ անձանց նկատմամբ առաջադրված մեղադրանքի ծավալով: Հետևաբար, դատարանն իրավասու չէ դուրս գալ դատական քննության՝ մեղադրական եզրակացությամբ նախանշված սահմաններից: Հակառակ պարագայում դատարանը կիրականացնի քրեական հետապնդման գործառույթ՝ այդպիսով խախտելով մրցակցության, կողմերի հավասարության, անմեղության կանխավարկածի սկզբունքները, ինչպես նաև մեղադրյալի (ամբաստանյալի) պաշտպանության իրավունքը:

Վերոշարադրյալի համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ընդունել է, որ դատավճռում Մ. Մարգարյանի և Ի. Բաբաջանյանի հանցավոր համաձայնության վերաբերյալ արված միանշանակ պնդմամբ առաջին ատյանի դատարանը փաստացի դատական քննությունն իրականացրել է ամբաստանյալ Մ. Մարգարյանից բացի այլ անձի նկատմամբ և ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի սահմաններից դուրս, ինչով և խախտել դատական քննության սահմանների քրեադատավարական պահանջը: Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ Մ. Մարգարյանին առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածությունն ու ապացուցվածությունը ստուգելուց բացի, առաջին ատյանի դատարանն ինքնուրույն ձևակերպել է նոր մեղադրանք, այն է՝ Մ. Մարգարյանի և Ի. Բաբաջանյանի կողմից հանցավոր համաձայնությամբ հափշտակություն կատարելը, ինչով և ստանձնել է մեղադրողի գործառույթներ ու խախտել մրցակցության սկզբունքը:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային պրակտիկայում ոչ միայն անդրադարձել է մրցակցության և կողմերի հավասարության սկզբունքի տարբեր կողմերին ու դրսևորումներին, այլև դրանք դիտարկել ու քննարկել է ՀՀ քրեադատա-

վարական օրենսդրության այլ սկզբունքների և ինստիտուտների հետ օրգանական միասնության մեջ: Դա հնարավորություն է ըն-
ծեռում համալիր պատկերացում կազմել ինչպես արդար դատաքն-
նության իրավունքի էության, այնպես էլ դրա գործնական դրսևոր-
ման բազմազանության վերաբերյալ:

§ 7.4. Մեղադրանքի հասկացությունը

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը իր նախադեպային որոշումներում անդրադարձել և մեկնաբանել է քրեադատավարական այնպիսի մի կարևոր եզրույթ, ինչպիսին մեղադրանք է:

Մեղադրանքի իրավական բնույթի և էության վերաբերյալ տե-
սության մեջ առկա են երկու տարբեր մոտեցումներ, որոնցից առա-
ջինի կողմնակիցներն ընդունում են, որ այն սահմանված քրեա-
դատավարական կարգով առաջադրված պնդում է անձի կողմից
հանցանքի կատարման վերաբերյալ: Գիտնականների մյուս մասի
կարծիքով՝ մեղադրանքը քրեական հայց է, որը ներկայացվում է
դատարան՝ ընդդեմ մեղադրյալի¹¹⁴:

Հանրահայտ է, որ գիտության մեջ ընդհանուր հասկացություն-
ները ունեն մեծ կարևորություն, քանի որ նրանք, ճիշտ ձևակերպ-
ված լինելով, հնարավորություն են տալիս ավելի խորը ներթափան-
ցել ուսումնասիրվող երույթի մեջ՝ ընկալելու համար դրանց ներքին
օբյեկտիվ առանձնահատկությունները: Այս առումով քրեադա-
տավարական տեսության և պրակտիկայի համար «մեղադրանք»
եզրույթն ունի հատուկ նշանակություն՝ հաշվի առնելով այն հան-
գամանքը, որ խոսքը դատավարական կենտրոնական և առավել
նշանակալի կատեգորիայի մասին է, որն իր ազդեցությունն է թող-
նում մի շարք ինդիկների լուծման վրա: Դա է պատճառը, որ մե-
ղադրանքի հասկացության և բովանդակության բացահայտմանն
են ուղղված ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մի շարք որոշումներ:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդ-

¹¹⁴ Ст' u Михайлов А. А., Правовая природа и сущность обвинения в уголовном процессе России. Вестник ТГПУ, выпуск 11(62), Томск, 2006, сс. 89–90.

վածի 20-րդ կետի համաձայն՝ մեղադրանքը օրենսգրքով նախատեսված կարգով ներկայացված հիմնավորում է որոշակի անձի կողմից քրեական օրենսգրքով չթույլատրված կոնկրետ արարքի կատարման մասին:

Ա. Ստեփանյանի գործով որոշման 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) Քրեական օրենքով նախատեսված՝ անձին մեղսագրվող արարքը պետք է արտացոլվի անձին առաջադրված մեղադրանքի ձևակերպման մեջ: Վերջինս պետք է ներառի հանցակազմի բոլոր պարտադիր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալները, ինչպես նաև դրանում պետք է նշվի քրեական այն օրենքը, որով նախատեսված են հանրության համար վտանգավոր, հակահրավակ և քրեորեն պատժելի արարքի հատկանիշները»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, իր նախադեպային պրակտիկայով ամրապնդելով և զարգացնելով այս դիրքորոշումը, Ա. Պապյանի գործով որոշման 18-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝

«(...) մեղադրանքի ձևակերպումը պետք է արտացոլի մեղսագրվող գործողությունների կամ անգործության բովանդակությունը, հետևաբար պետք է ներառի հանցակազմի բոլոր պարտադիր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալները: Փաստական տվյալների ներառումն անհրաժեշտ նախապայման է, որպեսզի մեղադրանքի մեջ նշվի այն քրեական օրենքը, որով նախատեսված են հանրության համար վտանգավոր, հակահրավակ և քրեորեն պատժելի արարքի հատկանիշները, այսինքն՝ հանգեցնի մեղադրանքում ձևակերպված արարքին համապատասխան իրավաբանական գնահատական տալուն»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից մեղադրանքի ձևակերպման կարևորումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ համապատասխան դատավարական փաստաթղթերում (անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշում, մեղադրական եզրակացություն) դրա առկայությունը հնարավորություն է տալիս քրեական հետապնդման ենթարկվող անձին արդյունավետ կերպով

իրականացնել իր պաշտպանության իրավունքը: Ավելին՝ մեղադրական եզրակացության մեջ շարադրվող առանձին հարցեր էական նշանակություն ունեն անձի պաշտպանության իրավունքի պատշաճ իրականացման համար: Այս պահանջը բխում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի բովանդակությունից, համաձայն որի՝

«1. Կասկածյալը և մեղադրյալն ունեն պաշտպանության իրավունք:

2. Քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է կասկածյալին և մեղադրյալին բացատրել նրանց իրավունքները և ապահովել օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով մեղադրանքից նրանց պաշտպանվելու փաստացի հնարավորությունը: (...):»

Պաշտպանության իրավունքի իրականացման համար մեղադրանքի ձևակերպման կարևորության հարցի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոշարադրյալ դիրքորոշումը հիմնված է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Նախադեպային իրավունքի վրա: Այսպես՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ «Քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի հետևյալ նվազագույն իրավունքները.

ա) իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ ու հանգամանորեն տեղեկացվելու իրեն ներկայացված մեղադրանքի բնույթի և հիմքի մասին, (...):»

Վերը նշված իրավունքը իր ամրագրումն է գտել ներպետական օրենսդրության տարբեր նորմերում, մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, «Ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր անձ իրեն հասկանալի լեզվով անհապաղ տեղեկացվում է պատճառների, իսկ քրեական մեղադրանք ներկայացվելու դեպքում՝ նաև մեղադրանքի մասին: (...):»

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը անդրադարձել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի մեկնաբանման հետ

կապված Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկային, որի համաձայն՝ շահագրգռված անձին «մեղադրանքի» մասին տեղեկացնելու հարցում անհրաժեշտ է ցուցաբերել ծայրահեղ զգուշավոր մոտեցում: Մեղադրական եզրակացությունը վճռորոշ դեր է խաղում քրեական հետապնդման մեջ. դրա հանձնման պահից մեղադրվող անձը համարվում է իրեն ներկայացված մեղադրանքի փաստական և իրավական հիմքերի մասին պաշտոնապես և գրավոր ձևով տեղեկացված:

Մեղադրյալին փոխանցման ենթակա անհրաժեշտ տեղեկատվությունը վերաբերում է հանցանքի «բնույթին և հիմքին»: «Բնույթ» նշանակում է այն հանցանքը, որի համար նա մեղադրվում է, իսկ «հիմք» բառը ցույց է տալիս այն գործողությունները, որոնք վերջինս ենթադրաբար կատարել է: Հանցագործության մանրամասները չափազանց կարևոր են, քանի որ դրանց մատուցման պահից է կասկածյալը պաշտոնապես տեղեկացվում իր դեմ ներկայացված մեղադրանքների փաստական և իրավական հիմքերի մասին:

Բացի այդ, անձին առաջադրված մեղադրանքի մասին ամբողջական, մանրամասն տեղեկատվության ապահովումը, արարքի իրավական բնութագիրը, որին պետք է անդրադառնա նաև դատարանը, կարևոր նախապայման է երաշխավորելու վերջինիս արդար դատաքննության իրավունքը:

«Մեղադրանք» եզրույթի հստակ դատավարական մեկնաբանումը, պաշտպանության իրավունքի պատշաճ ապահովման տեսանկյունից բացի, մեծ կարևորություն է ներկայացնում նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետի մեկնաբանման տեսանկյունից, համաձայն որի՝ «Քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման, եթե՝ (...) անձի նկատմամբ կա նույն մեղադրանքով քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին հետաքննության մարմնի, քննիչի և դատախազի չվերացված որոշում (...)»:

Այս նորմի բովանդակությունից հետևում է, որ անձի նկատ-

մամբ որոշակի մեղադրանքով քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին որոշման առկայությունը բացառում է նույն անձի նկատմամբ նույն մեղադրանքով քրեական գործ հարուցելու կամ քրեական հետապնդում իրականացնելու հնարավորությունը: Այլ խոսքով՝ բանի դեռ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին որոշումը վերացված չէ, նույն անձը նույն մեղադրանքով քրեական պատասխանատվության ենթարկվել չի կարող: Քրեական հետապնդումը բացառող այս համաձայնագրի հիմքում օրենսդիրը նախատեսել է երկու պարտադիր պայման:

ա) Քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին որոշումը պետք է վերաբերի նույն անձին:

բ) Այդ որոշումը պետք է կայացված լինի նույն մեղադրանքի սահմաններում:

Դ. Բաբայանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ մեղադրանքի ձևակերպման մեջ պետք է ամբողջապես արտացոլվի անձին մեղսագրվող արարքը, որը պետք է ներառի հանցակազմի բոլոր հատկանիշները բնութագրող փաստական տվյալները, ինչպես նաև քրեական այն օրենքը, որին համապատասխանում է նկարագրված՝ հանրության համար վտանգավոր, հակաիրավական և քրեորեն պատժելի արարքը: Արարքի ճիշտ որակման համար հատկապես կարևոր է հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը բնութագրող փաստերի հստակ և լիարժեք շարադրանքը:

Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ մեղադրանքի՝ գործով հաստատված, հանրության համար վտանգավոր և հակաիրավական արարքի հիմքում ընկած փաստերի ամբողջական, հստակ և ճիշտ ձևակերպումը նաև երաշխիք է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետով նախատեսված՝ քրեական հետապնդումը բացառող հիմքի առկայությունը հաստատելու կամ ժխտելու, ինչպես նաև անձի՝ նույն արարքի համար անձին քրեական պատասխանատվության չենթարկելու համար այն դեպքերում, երբ այդ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ առկա է քրեական հետապնդում

իրականացնելուց հրաժարվելու մասին չվերացված որոշում:

Այսպիսով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ կասկածյալի և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի, ինչպես նաև գործի դատական քննության սահմանների առումով «մեղադրանք» հասկացությունը ներառում է նաև արարքի քրեաիրավական որակման հիմքում ընկած փաստերը:

ԲԱԺԻՆ 8

ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Ազատության իրավունքը ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված՝ մարդու հիմնարար, անօտարելի իրավունքներից է, որի պատշաճ պաշտպանությունն անհրաժեշտ նախապայման է ժողովրդավարական հասարակությունում յուրաքանչյուր մարդու բնականոն կենսագործունեության համար: Ազատության իրավունքի պաշտպանության խնդիրը հատկապես սրվում է մինչդատական վարույթում կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելիս՝ հաշվի առնելով, որ այն կիրառվում է քրեական դատավարության սկզբնական փուլերում, երբ դեռևս պատշաճ իրավական ընթացակարգի սահմաններում հաստատված չէ, որ անձը կատարել է իրեն վերագրվող արարքը, և անհրաժեշտ են իրապես հիմնավոր պատճառներ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը սահմանափակելու համար: Այդ պատճառով էլ անձի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու յուրաքանչյուր դեպքում պետք է գնահատվի ազատության իրավունքի սահմանափակման աներկբա անհրաժեշտությունը՝ ավելի բարձր նշանակության բարիքի, քաղաքակիրթ մարդկության կողմից առավել արժեքավորվող հանրային շահի պաշտպանության տեսանկյունից՝ ապահովելով հանրային և մասնավոր շահերի ողջամիտ հավասարակշռությունը, ազատության սահմանափակման հիմնավորվածությունը, հսկողական և վերահսկողական գործուն մեխանիզմների առկայությունը: Այս գաղափարն ունի անկյունաքարային նշանակություն ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ կալանավորման հիմքերը և պայմանները սահմանող, դրա օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգմանը վերաբերող նախադեպային պրակտիկայի համար: Այսպես՝ դեռևս *Ալլան Յովհաննեսի Ավետիսյանի* գործով 2008 թ. հոկտեմբերի 31-ին կայացված թիվ ԱՎԴ/0022/06/08 որոշման

18-րդ և 22-րդ կետերում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախագծել է ազատության իրավունքի քրեադատավարական պաշտպանության զարգացման հիմնարար հայեցակարգային ուղղությունները.

«(...) անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքը, մարդու այլ հիմնական իրավունքների հետ մեկտեղ, ՀՀ Սահմանադրությամբ ծանաչվում է անօտարելի և բարձրագույն արժեք (ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդված): Ուստի մարդու այդ հիմնական իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության երաշխիքները կանոնակարգող իրավադրույթները մեկնաբանելիս անհրաժեշտ է ելնել մարդու իրավունքները հարգելու, մարդու իրավունքների սահմանափակման միջոցով հիմնական իրավունքը բովանդակազրկելու անթույլատրելիության սկզբունքներից:

(...)

Ընդ որում՝ անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելիս, ինչպես նաև կալանքի ժամկետը երկարացնելիս պետք է հաստատվի հասարակության ընդհանուր շահի և անհատի հիմնարար իրավունքների միջև արդարացի հավասարակշռություն, և որը պետք է բխի անձի՝ ազատությունից զրկելու հետ կապված կիրառվող միջոցի և հետապնդվող նպատակների միջև համամասնության ողջամիտ հարաբերակցության անհրաժեշտությունից»:

Ազատության իրավունքի արժեքայնությունն ընդգծվում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայով և ՀՀ բրեական դատավարության օրենսգրքով դրա համար սահմանված երաշխիքներով: Վերոնշյալ իրավական ակտերի՝ մեզ հետաքրքրող հիմնական դրույթներն ունեն հետևյալ տեսքը.

ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունք: Մարդուն կարելի է ազատությունից զրկել կամ նրա ազատությունը սահմանափակել միայն օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով: Օրենքը կարող է նախատեսել ազատությունից զրկում միայն հետևյալ դեպքերում. (...)

4) առկա է հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, կամ երբ դա անհրաժեշտ է անձի կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու նպատակով. (...)»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով. (...)

գ) անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմինն ներկայացնելու նպատակով կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար. (.)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Յուրաքանչյուր անձ ունի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունք:

2. Ոչ ոք չի կարող արգելանքի վերցվել և պահվել անազատության մեջ այլ կերպ, քան սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով և կարգով: (...)»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ խափանման միջոց կարող է կիրառվել «միայն այն դեպքում, երբ քրեական գործով ձեռք բերված նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ կասկածյալը կամ մեղադրյալը կարող է՝

1. թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից.

2. խոչընդոտել մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու, գործի հա-

մար նշանակություն ունեցող նյութերը թաքցնելու կամ կեղծելու, քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կանչով առանց հարգելի պատճառների չներկայանալու կամ այլ ճանապարհով.

3. կատարել քրեական օրենքով չթույլատրված արարք.

4. խուսափել քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը

կրելուց.

5. խոչընդոտել դատարանի դատավճռի կատարմանը»:

Որպես ուղենիշ ունենալով վերոշարադրյալ հիմնադրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, իրականացնելով արդարադատության բարձրագույն ատյանի և օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովող մարմնի իր կոչումը, վերջին տարիներին հետևողականորեն ամրապնդել և զարգացրել է քրեական դատավարության ընթացքում կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելիս անձի ազատության իրավունքի կամայական կամ անհիմն սահմանափակումը բացառելուն ուղղված երաշխիքները, որոնք բխում են Նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում արտահայտված հստակ իրավական դիրքորոշումներից:

§ 8.1. Հիմնավոր կասկածը որպես կալանավորման պայման

Կալանավորման օրինականության և հիմնավորվածության ապահովման տեսանկյունից առաջնային է դրա հիմքերի և պայմանների հստակ կանոնակարգումը: Կալանավորման պայմանների մեջ իր նշանակությամբ առանձնանում է հանցանքը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության պահանջը: Հիմնավոր կասկածին և դրա հիմնավորման չափանիշներին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Վահրամ Ռուդիկի Գևորգյանի* գործով 2011 թ. փետրվարի 24-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0678/06/10 որոշմամբ (այսուհետ՝ Վ. Գևորգյանի գործով որոշում): Նշված որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է այն հարցը, թե արդյոք հիմնավորված և պատճառա-

բանված է ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի այն հետևությունը, որ Վ. Գևորգյանն առնչություն ունի իրեն մեղսագրված արարքին:

Մինչդատական վարույթում կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու համար հիմնավոր կասկածի առկայությունն ունի հիմնարար նշանակություն, քանզի դրա բացակայության պայմաններում անձի ազատության ցանկացած սահմանափակում կհամարվի ի սկզբանե ապօրինի՝ անկախ այլ պայմանների առկայությունից: Այլ կերպ՝ հիմնավոր կասկածի առկայությունը և հաստատվածությունը *sine qua non* պայման է կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու համար, ինչն ամրագրված է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներում (տե՛ս LABITA v. ITALY, RUDNICHENKO v. UKRAINE, MAMEDOVA v. RUSSIA և այլն): Ի սկզբանե հիմնավոր կասկածի առկայության պահանջը կոչված է երաշխիք ծառայել կամայական ձերբակալման և կալանավորման դեմ, այն յուրօրինակ երաշխիք է նաև արդար դատաքննության ապահովման համար, քանզի թույլ է տալիս ապահովագրել անձին՝ անհիմն կալանավորվելուց հետո նրա նկատմամբ ճնշում գործադրելով խոստովանական ցուցմունք կորզելու, այլ անձանց դեմ ցուցմունք տալուն հարկադրվելու վտանգից, ինչպես նաև քրեական հետապնդման մարմիններին այնպիսի տեղեկություններ կամ տվյալներ հաղորդելուն հարկադրվելուց, որոնք կարող են հետագայում նրա կալանավորման կամ դատապարտման համար արդարացում ծառայել: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ հիմնավոր կասկածը չի կարող հասկացվել վերացականորեն, այլապես այն կիմաստազրկվի՝ չծառայելով իր նպատակին: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մշակել է հիմնավոր կասկածի հիմնավորման որոշակի չափանիշ, որի համաձայն՝

«(...) «Հիմնավոր կասկած» հասկացությունից բխում է այնպիսի փաստերի կամ տեղեկությունների գոյություն, որոնք անկողմնակալ դիտորդին կհամոզեն, որ տվյալ անձը, հնարավոր է, հանցանք գործած լինի (...)» (տե՛ս FOX, CAMPBELL AND HARTLEY v. THE UNITED KINGDOM գործով 1991 թ. մարտի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 12244/86, կետ 32):

Չարգացնելով այս դիրքորոշումը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ պետությունը պետք է ներկայացնի առնվազն ինչ-որ փաստեր կամ տեղեկատվություն, որոնք կհամոզեն դատարանին, որ ձերբակալված անձը հիմնավոր կերպով է կասկածվում ենթադրյալ հանցագործության կատարման մեջ¹¹⁵: Այսինքն՝ քրեական հետապնդման մարմինները պետք է ներկայացնեն կասկածը հիմնավորող որոշակի փաստական հանգամանքներ, իսկ դատարանի ետևությունները կասկածի հիմնավորվածության վերաբերյալ պետք է լինեն պատճառաբանված: Մյուս կողմից՝ կասկածի հիմնավորվածության պահանջվող մակարդակը չի ենթադրում կատարված արարքի մեջ մեղադրյալի մեղավորությունն ապացուցող բավարար փաստերի առկայություն, ինչը հիմնավոր կասկածից վեր ապացուցման չափանիշ է: Վարույթն իրականացնող մարմնից պահանջվում է ներկայացնել կատարված արարքին անձի առնչությունն ապացուցող տվյալներ և փաստեր: Ընդ որում՝ անհրաժեշտ է ունենալ նաև բավարար հիմքեր՝ եզրակացնելու, որ դեպքը, իրադարձությունը համընկնում է այն ենթադրյալ հանցանքին, որի կատարման մեջ անձը կասկածվում է:

Ինչ վերաբերում է Վ. Գևորգյանի գործով որոշմանը, ապա դրանում արձանագրված է, որ առաջին ատյանի դատարանն իր որոշման պատճառաբանական մասում հիմնավոր կասկածի հիմնավորվածության հարցին որևէ անդրադարձ չի կատարել: Վերաքննիչ դատարանը Վ. Գևորգյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ որոշման մեջ նշել է, որ ըստ ներկայացված նյութերի՝ առկա է հիմնավոր կասկած, որ Վ. Գևորգյանը կատարել է իրեն մեղսագրված արարքը: Վերաքննիչ դատարանը, սակայն, բավարարվելով հանցանքի կատարման մեջ հիմնավոր կասկածի առկայության վերաբերյալ օրենսդրական պայմանի պարզ շարադրանքով, իր որոշման մեջ չի նշել գործով ձեռք բերված որևէ փաստական տվյալ, որն ուղղակիորեն կմատ-

¹¹⁵ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները: Աջակցություն Հայաստանում արդարադատության մատչելիությանը», Ե., 2012, էջ 100:

Նանշեր Վ. Գևորգյանի առնչությունը կատարված իրավախախտմանը, ինչպես նաև չի պատճառաբանել հիմնավոր կասկածի առկայության վերաբերյալ իր հետևությունը: Վերաքննիչ դատարանը չի մատնանշել նաև բավարար հիմքեր (փաստեր)՝ եզրակացնելու, որ դեպքը, իրադարձությունը համընկնում է այն հանցանքին, որի կատարման մեջ Վ. Գևորգյանը կասկածվում է: Այսպիսով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, վերլուծելով ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի 4-րդ կետը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետը և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածը, հանգել է հետևության, որ անձի կալանավորումը կհամարվի օրինական և հիմնավորված միայն այն դեպքում, երբ հաստատվի՝

ա) անձի առնչությունն իրեն մեղսագրվող հանցագործությանը (հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը) և

բ) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկի կամ մի քանիսի առկայությունը:

Զարգացնելով այս իրավական դիրքորոշումը՝ Վ. Գևորգյանի գործով որոշման 19-րդ կետում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է.

«(…) Կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելիս դատարանը պարտավոր է անդրադառնալ կալանավորման պայմանների և հիմքերի առկայությանը: Կալանավորման պայմանը փաստական տվյալներով հաստատված հանգամանքներ են, որոնց բացակայությունը բացառում է խափանման միջոցի կիրառումը: Կալանավորման պայմանների թվում հատուկ կարևորություն ունի անձի կողմից իրեն վերագրվող հանցագործությունը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը, որի առկայությունը հավաստելուց հետո միայն հնարավոր է անդրադառնալ կալանավորման հիմքերին: Ավելին, եթե առկա չէ անձի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված՝ կալանավորման հիմքերի առկայության հարցի քննարկումն այլևս անիմաստ է»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն այնուհետև ամրագրել է, որ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդության քննարկման արդյունքներով դատարանը՝

ա) պետք է արձանագրի հիմնավոր կասկածի առկայությունը կամ բացակայությունը,

բ) պետք է պարզի կալանավորման մյուս պայմանների առկայությունը,

գ) այն դեպքում, երբ դատարանը կհանգի այն հետևության, որ վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած նյութերը բավարար են արձանագրելու, որ առկա է անձի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, և միաժամանակ կալանավորման մյուս պայմանները նույնպես առկա են, ապա պետք է կայացնի հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում այն մասին, թե արդյոք առկա են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկը կամ մի քանիսը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերի առկայության վերաբերյալ դատարանի հետևությունը ևս պետք է հիմնավորված լինի վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ներկայացված համապատասխան տեղեկություններով, փաստերով կամ ապացույցներով:

Գնահատելով քննարկվող գործի փաստական հանգամանքները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ հիմնավորված և պատճառաբանված չէ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի այն հետևությունը, որ Վ. Գևորգյանն առնչություն ունի իրեն մեղսագրված արարքին:

Վերոշարադրյալ վերլուծությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է հիմնավոր կասկածի՝ որպես կալանավորման անհրաժեշտ և պարտադիր պայմանի առկայության և պատշաճ պատճառաբանվածության կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը:

Հիմնավոր կասկածի ապացուցման չափանիշներին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև *Հարություն Լարվենտի խաչատրյանի* գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ

ՏԴ2/0009/06/11 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Յ. Խաչատրյանի* գործով որոշում): Նշված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննության է առել այն հարցը, թե Հարություն Խաչատրյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու հարցը քննարկելիս դատարանն իրավասու է արդյոք անդրադառնալ անձին առաջադրված մեղադրանքի էությանը և հիմնավորվածությանը: Այլ խոսքերով՝ հիմնավոր կասկածի առկայությունը ստուգելիս դատարանն իրավասու է արդյոք դատողություններ կատարել անձի մեղավորության վերաբերյալ:

Բարձրացված հարցն ուղղակիորեն առնչվում է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության նպատակներին: Այսպես՝ դատական վերահսկողության նպատակներն են՝ պաշտպանել քրեական դատավարության մասնակիցների իրավունքները, բացառել նրանց իրավունքների ապօրինի կամ անհիմն սահմանափակումը քրեական հետապնդման մարմինների կողմից և վերականգնել խախտված իրավունքները: Ինչ վերաբերում է կալանավորման թույլտվությունը միայն հիմնավոր կասկածի առկայության պարագայում տալու օրենսդրական պահանջին, ապա այդ նորմի նպատակն է նվազագույնի հասցնել մինչդատական վարույթում անձի ազատության իրավունքի կամայական և անհիմն սահմանափակման հավանականությունը: Չպետք է մոռանալ, որ հիմնավոր կասկածի ապացուցման համար բավական է կատարված արարքի հետ անձի օբյեկտիվ կապը հաստատող փաստեր կամ տեղեկություններ ունենալը և հաստատել քննարկվող դեպքի և այն հանցագործություն իդենտիկությունը, որի կատարման մեջ անձը մեղադրվում է: Միաժամանակ այդ փուլում անձի մեղավորությունը և մեղադրանքի էությունը քննարկելը չի բխում դատական վերահսկողության նպատակային նշանակությունից: Այդ հարցերը ենթակա են քննարկման և լուծման դատական քննության փուլում, քանի որ իրենցից ներկայացնում են արդարադատության իրականացում: Ուստի դատարանի կողմից մեղադրյալին կալանավորելու միջնորդությունը քննարկելիս վերոնշյալ հարցերին անդրադառնալը կխախտի քրեական դատավարության հիմքում ըն-

կած այնպիսի հիմնարար սկզբունք, ինչպիսին է գործառուության տարանջատման սկզբունքը, այսինքն՝ միևնույն պարունական նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնող դատարանը դուրս կգա իր իրավասությունների շրջանակից և, ըստ էության, արդարադատություն կիրականացնի: Դատարանի կողմից մեղադրանքի էությանն ու հիմնավորվածությանն անդրադառնալը նաև կասկածի տակ կդնի հետագայում գործն ըստ էության քննող դատարանի անաչառությունը և նախատրամադրվածության բացակայությունը, ինչն էլ իր հերթին կարող է անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի խախտման հարց բարձրացնել, բացի այդ, կարող է առաջանալ նաև մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի խախտման հարց, քանի որ նա չի կարող կանխատեսել, որ կալանքի միջնորդության քննարկման դատական նիստում կարող է քննարկվել իր մեղավորության հարցը, ուստիև հնարավորություն չի ունենա ինչպես հարկն է պատրաստել իր պաշտպանությունը:

Ուստի *Յ. Խաչատրյանի* գործով որոշման 13-րդ կետում *ՀՀ վճռաբեկ դատարանն* արձանագրել է.

«(...) միևնույն պարունական նկատմամբ դատական վերահսկողություն իրականացնելիս դատարանն իրավունք չունի անդրադառնալու մեղադրանքի էությանը, հիմնավորվածությանը, քանի որ միևնույն պարունական նկատմամբ դատական վերահսկողությունը չի հետապնդում կատարված հանցագործության բոլոր հանգամանքները հետազոտելու և դրանց քրեաիրավական գնահատական տալու կամ տրված գնահատականը ստուգելու ու համապատասխան որոշում կայացնելու նպատակ (...):»

Քննարկվող հարցի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ դատարանն իրավունք չունի միևնույն դատական քննության ավարտն իր որոշմամբ կամ որևէ այլ ձևով կարծիք արտահայտել մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ¹¹⁶:

¹¹⁶ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության եվրոպական չափանիշների կիրառումը ՀՀ քրեական դատավարությունում», Ե., 2010, էջ 208:

Խնդրո առարկա գործի նյութերի համաձայն՝ առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանները Հարույթուն Խաչատրյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու և անփոփոխ թողնելու վերաբերյալ որոշումներում փաստարկել են, որ առկա են ապացույցներ, որոնցով հիմնավորվում է մեղադրյալի առնչությունը կատարված արարքին, մասնավորապես՝ մեղադրյալը հետևողականորեն պնդել է, որ չի պատրաստվում կատարել իր քաղաքացիական պարտականությունը՝ կապված զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայության հետ: Հետևաբար, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ստորադաս դատարանների որոշումներում մեղադրանքի էությունը կամ հիմնավորվածությունը գնահատելու հատկանիշներ չի արձանագրել:

§ 8.2. Կալանավորման հիմքերը և հիմնավորվածությունը

Խոսելով ազատության սահմանափակման օրինական դեպքերի մասին՝ պետք է փաստել, որ դրանք խիստ սահմանափակ են և ընդգրկում են միայն ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածներում թվարկված հիմքերը: Այս կապակցությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածում նախատեսված՝ ազատության իրավունքից բացառությունների ցանկը սպառնիչ բնույթ ունի, և այդ բացառությունների միայն նեղ մեկնաբանությունն է համապատասխանում այդ դրույթի նպատակին, այն է՝ ապահովել, որ ոչ ոք կամայականորեն չգրկվի իր ազատությունից (տե՛ս VASILEVA v. DENMARK գործով 2003 թ. սեպտեմբերի 25-ին կայացված վճիռը, գանգատ թիվ 52792/99, կետ 33):

Ավելին՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածը սահմանում է խափանման միջոցի կիրառման, այդ թվում՝

կալանավորման օրինական հիմքերի սպառնիչ ցանկը: Իրավունքի գերակայության և իրավական որոշակիության սկզբունքներից բխում է, որ կալանավորման՝ որպես ամենախիստ խափանման միջոցի կիրառման հիմքերն օրենքում սպառնիչ թվարկված լինեն, որպեսզի անձը կարողանա պատշաճ որոշակիությամբ կանխատեսել իր ազատության իրավունքի սահմանափակման դեպքերը և կարգը: Ասվածը նշանակում է, որ օրենքում չնախատեսված հիմքով անձին կալանավորելը *prima facie*՝ անօրինական է:

Կալանավորման պատշաճ հիմնավորվածության հարցին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Վ. Գևորգյանի գործով որոշման մեջ՝ քննարկելով այն հարցը, թե իրավաչափ է արդյոք ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից մեղադրյալ Վ. Գևորգյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու հիմքում վերջինիս կողմից մեղադրանքը չընդունելու և իրեն մեղավոր չճանաչելու, ինչպես նաև գործով այլ մեղադրյալների նկատմամբ հետախուզում հայտարարված լինելու հանգամանքները դնելը:

Գործի նյութերի համաձայն՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը Վ. Գևորգյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշման հիմքում դրել է նաև այն հանգամանքը, որ առաջադրված մեղադրանքը չընդունելու և իրեն մեղավոր չճանաչելու պայմաններում ավելանում է Վ. Գևորգյանի կողմից գործով մյուս մեղադրյալներ Մամիկոն և Յուրի Մարտիրոսյանների վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու միջոցով քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը: Այլ կերպ ասած՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն ի վնաս մեղադրյալի է մեկնաբանել այն, որ վերջինս օգտվել է ՀՀ Սահմանադրությամբ իրեն վերապահված՝ իր դեմ ցուցմունք չտալու, իր իրավունքներն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունքներից, ինչպես նաև քրեական դատավարության օրենսգրքով երաշխավորված՝ իր անմեղության մասին հայտարարելու իրավունքից: Մինչդեռ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Մեղադրյալի կողմից իր իրավունքներից օգտվելը կամ դրանցից օգտվելուց հրաժարվելը

չպետք է մեկնաբանվի ի վնաս նրա և նրա համար առաջացնի որևէ անբարենպաստ հետևանք»։ Զննարկվող պատճառաբանությունն անմեղության կանխավարկածի համատեքստում դիտարկելիս կալանավորման օրինականության պահանջի հետ դրա անհամատեղելիությունն առավել ակնհայտ է դառնում։ Ստացվում է, որ չնայած սահմանադրական այն դրույթին, որ մինչև դատարանի կողմից հանցանք կատարելու համար դատապարտվելն անձը համարվում է անմեղ, սեփական անմեղության մասին հայտարարելը կարող է դիտվել որպես արդարադատության իրականացմանը խոչընդոտելու վտանգ և ազատության սահմանափակման պատճառ հանդիսանալ։ Ավելին՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը մեղադրյալի կալանավորումը պայմանավորել է գործով մյուս մեղադրյալների վարքագծով՝ անտեսելով կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելիս մեղադրյալի անձը, անձնական հատկանիշները հաշվի առնելու օրենսդրական պահանջը։ Ասվածը հիմք է տալիս փաստելու, որ Վ. Գևորգյանի նկատմամբ կալանավորում կիրառելիս նշվել են այնպիսի հիմնավորումներ, որոնք ոչ միայն նախատեսված չեն կալանավորման թույլատրելի հիմքերը սահմանող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով, այլև հակասում են օրենքին՝ խախտելով մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքը և անմեղության կանխավարկածը։

Հաշվի առնելով վերոնշյալ փաստարկները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Գևորգյանի գործով որոշման 34-րդ կետում արձանագրել է.

«(...) մեղադրյալի կողմից իր անմեղության մասին հայտարարելը, ինչը տվյալ դեպքում դրսևորվել է մեղադրանքը չընդունելով և իրեն մեղավոր չճանաչելով, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու հիմք դիտարկելու և մեղադրյալի կողմից մեղադրանքը չընդունելով պայմանավորված վերջինին ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված հիմնարար իրավունքից զրկելն իրավաչափ չէ։ Նշված փաստարկումը սկզբունքորեն չի կարող դրվել անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության հիմքում։ (...)»:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է հանգել հետևության, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի քննարկվող որոշման մեջ որպես կալանավորման հիմնավորում օրենքին հակասող փաստարկներ նշելը հակասում է նաև մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության նպատակներին: Վերջինիս նպատակն է հենց նվազագույնի հասցնել մարդու իրավունքների անհիմն սահմանափակումները, երաշխավորել քրեական վարույթի մասնակիցների իրավունքների պաշտպանությունը, ինչը ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է *Ներսես Միսակյանի* գործով 2009 թ. ապրիլի 10-ին կայացված թիվ ԱՐԴ/1/0003/11/08 որոշման (այսուհետ՝ *Ն. Միսակյանի* գործով որոշում) 12-րդ կետում.

«(...) Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների շարքում առաջնային տեղ է գրավում դատական պաշտպանության իրավունքը, իսկ քրեական գործի մինչդատական վարույթի ընթացքում դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից է դատական վերահսկողությունը մինչդատական վարույթի նկատմամբ: (...)»:

Նմանատիպ հարց ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է նաև Ա. Առաքելյանի գործով որոշման մեջ, որտեղ քննության առարկա է դարձել այն հարցը, թե իրավաչափ է արդյոք դատարանի կողմից կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին որոշման հիմքում մեղադրյալի՝ ցուցմունքներ տալուց հրաժարվելը (լռություն պահպանելը) դնելը:

Գործի նյութերի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը մեղադրյալին կալանավորելու միջնորդությունը բավարարելիս որոշել է, որ քննիչի կողմից ներկայացված միջնորդությունը ենթակա է բավարարման, քանի որ Ա. Առաքելյանը հրաժարվում է ցուցմունքներ տալուց, կատարել է ծանր հանցագործություն, որի համար նախատեսվում է 5-10 տարի ազատազրկում, և նրան մեղսագրվող հանցագործության ծանրությունը կարող է բավարար լինել նրան ազատությունից զրկելու համար:

Ինչպես և նախորդ գործում, կալանավորման միջնորդություն-

նը բավարարվել է այնպիսի հիմնավորմամբ, որը ոչ միայն նախատեսված չէ օրենքով, այլև խախտում է ՀՀ Սահմանադրությամբ, քրեական դատավարության օրենսգրքով և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված՝ անձի լուրջություն պահպանելու և պաշտպանության իրավունքները:

ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ոչ ոք պարտավոր չէ ցուցմունք տալ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների վերաբերյալ: Անձը, որին քրեական վարույթն իրականացնող մարմինն առաջարկում է հայտնել կամ տրամադրել հանցանք գործելու մեջ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների մեղավորությունը հիմնավորող տեղեկություններ կամ նյութեր, իրավունք ունի հրաժարվել նման տեղեկություններ հայտնելուց կամ նյութեր տրամադրելուց»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը սահմանում է, որ մեղադրյալն իրավունք ունի տալ ցուցմունքներ կամ հրաժարվել ցուցմունքներ տալուց:

Տեղին է ընդգծել, որ իր վերաբերյալ ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատ լինելու իրավունքը քրեական դատավարությունում անձի իրավունքների պաշտպանության գործունե երաշխիքներից է: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը բազմիցս նշել է, որ թեև լուրջության և իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքները «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում ուղղակիորեն նախատեսված չեն, այնուամենայնիվ, դիտվում են որպես նշված հոդվածով երաշխավորված արդար դատաքննության հասկացության հիմքում ընկած համընդհանուր ճանաչում ունեցող միջազգային չափորոշիչներ: Դրանց նշանակությունը, *inter alia*, մեղադրյալի պաշտպանությունն է պետական իշխանության անհիմն հարկադրանքից, ինչը կօգնի խուսափել դատական սխալներից և կնպաստի «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատություններ-

րի պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախանշված նպատակների իրագործմանը¹¹⁷:

Այսպիսով՝ մեղադրյալի կողմից լուրջություն պահպանելու իրավունքը միջազգային հանրության կողմից ընդունված՝ իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքներից է և հիմնարար նշանակություն ունի արդար դատաքննության սկզբունքի կենսագործման համար: Անհնար է պատկերացնել, թե ինչպես պետք է ապահովվեն մրցակցությունը, զենքերի հավասարությունը, դատարանի անաչառությունը, թույլատրելի ապացույցների պատշաճ հետազոտման վրա հիմնված արդարացի պատժի նշանակումը և, ի վերջո, արդարադատության իրականացումն այն պայմաններում, երբ մեղադրյալը պարտադրված է ցուցմունք տալ: Ինչպե՞ս պետք է ապահովվեն արդար դատաքննության անթակտելի մաս կազմող՝ մեղադրյալի մյուս իրավունքները և ապացույցների հավաստիությունը:

Քննարկվող դեպքում դատարանը, փաստորեն, ի վնաս մեղադրյալի է մեկնաբանել այն, որ վերջինս օգտվել է ցուցմունք չտալու՝ իր սահմանադրական իրավունքից: Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Առաքելյանի գործով որոշման 19-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) Մեղադրյալի կողմից իր դատավարական իրավունքների իրականացումը ոչ մի դեպքում չի կարող մեկնաբանվել ի վնաս մեղադրյալի և հիմք հանդիսանալ ինչպես կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու, այնպես էլ կալանավորման ժամկետը երկարացնելու համար»:

Ինչպես Վ. Գևորգյանի, այնպես էլ Ա. Առաքելյանի գործով որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, փաստորեն, ամրագրել է, որ կալանավորման նպատակները չեն կարող հասկացվել այնպես, որ մեղադրյալի կողմից իր իրավունքներից օգտվելը հավասարեցվի արդարադատության իրականացմանը խոչընդոտելու կամ նոր հանցանք գործելու վտանգին, և հանգեցնեն ազատության սահմանափակման, ինչը համատեղելի չէ ազատության իրավունքի ամրագր-

¹¹⁷ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության եվրոպական չափանիշների կիրառումը ՀՀ քրեական դատավարությունում», Գ. Ղազինյան, Ս. Դիլբանդյան, Հ. Ղուկասյան, Ա. Հարությունյան, Դ. Մելքոնյան, Ա. Թաթոյան, Ե., 2010, էջ 151:

ման սահմանադրական նպատակների և արժեքավորման հետ:

Անթույլատրելի հիմքով կալանավորման ևս մեկ դեպքի ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Հ. *Խաչատրյանի* գործով որոշմամբ, որտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը բնության է առել այն հարցը, թե իրավաչափ է արդյոք ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից մեղադրյալ Հ. Խաչատրյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշման օրինակա-նությունն ու հիմնավորվածությունը ստուգելիս որպես որոշման հիմնավորվածություն գործը դատարան ուղարկված լինելու և առաջին ատյանի դատարանի կայացրած՝ «Քրեական գործը դատական բնության նշանակելու մասին» որոշմամբ մեղադրյալի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը նույնը թողնելու հանգամանքները շարադրելը:

Վերոնշյալ գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Հ. Խաչատրյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշումն անփոփոխ թողնելիս ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը, անդրադառնալով Հ. Խաչատրյանի կալանավորման հիմքերին, ի թիվս մեղադրյալի կողմից նոր հանցանքներ կատարելու և պատասխանատվությունից խուսափելու հավանականության մասին հետևությունների, նշել է նաև այն, որ Հ. Խաչատրյանի վերաբերյալ քրեական գործն ուղարկվել է Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան, և վերջինիս կողմից 2011 թ. օգոստոսի 19-ին կայացված՝ «Քրեական գործը դատական բնության նշանակելու մասին» որոշմամբ մեղադրյալի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը թողնվել է նույնը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նշված գործի փաստական հանգամանքները բնարկելով Վ. *Գևորգյանի* գործով որոշմամբ ձևավորված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո, վերահաստատել է իր սկզբունքային կողմնորոշումն այն մասին, որ կալանավորման հիմքում կարող են դրվել միայն այնպիսի հիմքեր, որոնք նախատեսված են օրենքով, ուստի ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն իրավասու էր Հ. Խաչատրյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշման հիմքում դնել

Նրա վերաբերյալ քրեական գործը Տավուշի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստյանի դատարան ուղարկված լինելու և դատարանի կողմից 2011 թ. օգոստոսի 19-ին կայացված՝ «Քրեական գործը դատական քննության նշանակելու մասին» որոշմամբ Յ. Խաչատրյանի նկատմամբ ընտրված խափանման միջոցը նույնը թողնելու հանգամանքները:

Խոսելով կալանավորման անթույլատրելի պայմանների մասին՝ անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև *Հրաչիկ Աղեկյանի* գործով 2011 թ. մայիսի 11-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0744/06/10 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Հ. Աղեկյանի* գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից քննարկված այն հարցին, թե իրավաչափ է արդյոք դատարանի կողմից ազատագրվման ձևով նշանակված պատիժը փաստացի կրող դատապարտյալի նկատմամբ խափանման միջոց կալանքի կիրառումը:

Վկայակոչված գործի նյութերից երևում է, որ երբ 2010 թ. դեկտեմբերի 6-ին քննիչը միջնորդություն է հարուցել Հ. Աղեկյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանավորում կիրառելու մասին, վերջինս պատիժ է կրել «Դատապարտյալների հիվանդանոց» քրեակատարողական հիմնարկում և պատժից պետք է ազատվեր 2011 թ. մարտի 19-ին: Փաստորեն, միջնորդություն հարուցելու պահին Հ. Աղեկյանը գտնվել է ուղղիչ հիմնարկում՝ անազատության մեջ:

Տվյալ գործով դիրքորոշում հայտնելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը բարձրացված հարցը քննարկել է կալանավորման նպատակների լույսի ներքո: Այսպես՝ կալանավորման՝ որպես խափանման միջոցի Էությունն ազատության մեջ գտնվող անձին ժամանակավորապես հասարակությունից մեկուսացնելն է, որպեսզի վերջինս, լինելով իրավապահ մարմինների հսկողության ներքո, հնարավորություն չունենա կատարել նոր հանցագործություն, խոչընդոտել գործով քննության իրականացմանը կամ խուսափել արդարադատությունից: Այսինքն՝ կալանավորումը կարող է կիրառվել միայն այն անձի նկատմամբ, ով գտնվում է ազատության մեջ: Մինևույն ժամանակ, ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին

մասի, «Ազատագրվումը որոշակի ժամկետով դատապարտյալին ուղղիչ հիմնարկում անազատության մեջ պահելու ձևով հասարակությունից մեկուսացնելն է»։ Այսինքն՝ ազատագրվման՝ որպես պատժատեսակի էությունը դատապարտյալին արտաքին աշխարհից մեկուսացնելն է։ Ազատագրվման մեջ գտնվող դատապարտյալի բազմաթիվ իրավունքներ՝ նամակագրության, հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության, ազատ տեղաշարժվելու, իրեր և առարկաներ փոխանցելու և ստանալու, արդեն իսկ սահմանափակված են։ Ստացվում է, որ նրա նկատմամբ կալանք կիրառելու դեպքում նրա վիճակի փոփոխություն տեղի չի ունենա։ Բացի այդ, գտնվելով քրեակատարողական հիմնարկում, անընդհատ հսկողության ներքո, դատապարտյալն օբյեկտիվորեն հնարավորություն չունի կատարելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում նախատեսված գործողություններից որևէ մեկը։ Ասվածից հետևում է, որ կալանավորումը կիրառվելու դեպքում անգամ չի ծառայի իր նպատակին, որովհետև այդ նպատակն արդեն իրականացվում է ազատագրվում պատժատեսակի միջոցով։ Իսկ եթե դատապարտյալի նկատմամբ լրացուցիչ անվտանգության միջոցներ կիրառելու անհրաժեշտություն կա, ապա հնարավոր է կիրառել «Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ «Նոր հանցանք կատարելու մեջ կասկածվող կամ մեղադրվող՝ ուղղիչ հիմնարկներում պատիժը կրող դատապարտյալները կարող են պահվել նույն հիմնարկների հատուկ սարքավորված տեղամասերում՝ այլ դատապարտյալներից մեկուսացված»։

Վերոշարադրյալ իրավական փաստարկները հաշվի առնելով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ անազատության մեջ գտնվող և դատարանի կողմից ազատագրվման ձևով նշանակված պատիժը կրող դատապարտյալ Հ. Աղեկյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելը հիմնավորված չէ։ Մինևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ կալանավորումը պետք է ոչ միայն կիրառվի միայն օրենքով նախատեսված հիմքերով, այլև լինի պատշաճ կերպով պատճառաբանված և հիմնա-

վորված: Այսինքն՝ միայն օրենքով նախատեսված հիմքերի շարադրանքն ակնհայտորեն չի կարող բավարար հիմք համարվել մինչդատական վարույթի ընթացքում անձի ազատությունը սահմանափակելու համար: Ժողովրդավարական հասարակությունում արդարադատության տեսանկյունից պահանջից բխում է, որ կալանավորման մասին դատարանի որոշումը պետք է պարունակի այնպիսի տեղեկություններ և փաստեր, որոնք անաչառ դիտորդի տեսանկյունից կհիմնավորեն գործի քննության ընթացքում անձի ազատության սահմանափակման անհրաժեշտությունը: Առավել ևս չի կարելի մոռանալ, որ կալանավորման հիմքերը սահմանող՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում նախատեսված գործողությունները վերաբերում են ապագային, դրանք ենթադրություններ են դեռևս չկատարված գործողությունների վերաբերյալ. մեղադրյալը կալանավորման միջնորդությունը ներկայացնելու պահին դեռևս չի խոչընդոտել քննության ընթացքին, չի կատարել նոր հանցագործություն և չի թաքնվել վարույթն իրականացնող մարմնից: Սակայն վերջինս որոշակի պատճառներով կանխատեսում է, որ մեղադրյալի կողմից թվարկված գործողությունները կատարելու հավանականությունը բարձր է: Ուստի դատարան պետք է ներկայացվեն այն նյութերը, տեղեկությունները, տվյալները, որոնք հիմնավորում են վարույթն իրականացնող մարմնի այդ կանխատեսումը, հակառակ պարագայում, առանց մեղադրյալի կողմից այդ գործողությունները կատարելու հիմնավոր ենթադրության, նրան ազատությունից զրկելը չի կարող համատեղելի լինել անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի և պաշտպանության իրավունքների հետ: Այդ պատճառով էլ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային իրավունքում շարունակաբար ամրագրել է այն դիրքորոշումը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում թվարկված՝ մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերից բխող ողջամիտ կասկածների կամ ենթադրությունների վրա: Դա նշանակում է, որ կալանավորման կիրառման հիմքում բոլոր դեպքերում պետք է դրվեն որոշ փաս-

տական տվյալներ (տե՛ս *Արամ Ճուղությունի* գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2007 թ. օգոստոսի 30-ի թիվ ՎԲ-132/07 որոշումը):

Կալանավորման հիմնավորվածության և պատճառաբանվածության հարցին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Տարոն Հակոբի Պիրապյանի* գործով 2010 թ. հուլիսի 23-ին կայացված թիվ ԱՐԴ 1/0028/06/10 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Տ. Պիրապյանի* գործով որոշում): Նշված գործով առաջին ատյանի դատարանը կալանավորման միջնորդությունը բավարարելու վերաբերյալ որոշման մեջ շարադրել էր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերը՝ առանց հիմնավորելու, թե ինչու է կարծում, որ քննիչի միջնորդությունը հիմնավոր է, և Տ. Պիրապյանը, մնալով ազատության մեջ, կարող է թաքնվել քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից և խուսափել պատասխանատվությունից: Նույնը կարելի է ասել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ առաջին ատյանի դատարանի որոշումն անփոփոխ թողնելու մասին որոշման վերաբերյալ: Կալանավորման նմանատիպ որոշումները, անշուշտ, անթույլատրելի են, ինչը բխում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածից, որի 1-ին մասի համաձայն՝ «հափանման միջոցը կիրառվում է դատարանի, դատախազի, քննիչի կամ հետաքննության մարմնի որոշմամբ: հափանման միջոց կիրառելու մասին քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված, բովանդակի մեղադրյալին կամ կասկածյալին վերագրվող հանցագործության մասին նշումներ և համապատասխան խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտության մասին հիմնավորում»:

Ուստի *Տ. Պիրապյանի* գործով որոշման 14-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) առաջին ատյանի դատարանն անտեսել է այն իրավական պահանջը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածում թվարկված՝ մեղադրյալի հավանական գործողությունների մասին հետևությունները պետք է հիմնված լինեն գործի նյութերից բխող ողջամիտ կասկածների կամ ենթադրությունների վրա, և կալանավորման կիրառման հիմքում բոլոր դեպքերում պետք

Է դրվեն որոշ փաստական տվյալներ: Փաստորեն դատարանը, առանց համապատասխան հիմքերի առկայության, հետևություն է արել Տ. Պիրապյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդության հիմնավորված լինելու մասին և արդյունքում կայացրել անհիմն ու չպատճառաբանված որոշում»:

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ ստորադաս դատարանների կողմից կալանավորման որոշումները պատշաճ կարգով չհիմնավորելու և չպատճառաբանելու պրակտիկան ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից գնահատվել է որպես ոչ միայն կալանավորման օրինակալուծության և հիմնավորվածության դատական ստուգման վերաբերյալ դրույթների, այլև օրինականության սկզբունքի խախտում:

§ 8.3. Կալանավորման ժամկետի երկարացման հիմնավորում

Կալանավորման հիմքերը և պայմանները կանոնակարգող դրույթները տարբերակված մոտեցում ունեն շարունակական կալանքի օրինականության և հիմնավորվածության չափանիշների սահմանման հարցում: Օրինաչափ է, որ կալանավորման ժամկետի երկարացման համար քրեական վարույթն իրականացնող մարմինները պետք է ներկայացնեն առավել հիմնավոր պատճառներ և ոչ երկիմաստ փաստեր՝ մինչդատական վարույթում անձի շարունակական կալանքն արդարացնելու համար, ինչը բխում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի դրույթներից: Սկզբնական կալանքն անհրաժեշտ է հիմնավոր կասկածը ստուգելու, դա հաստատող կամ հերքող ապացույցներ հավաքելու, անհրաժեշտ քննչական և դատավարական գործողություններ կատարելու համար: Այսինքն՝ վարույթն իրականացնող մարմինը սկզբնական կալանքի ժամանակահատվածում պետք է դրսևորի «պատշաճ ջանասիրություն» և հնարավորինս սեղմ ժամկետում կատարի գործի քննությունը՝ հաշվի

առնելով ազատության իրավունքի կարևորությունը և միևնույն ժամանակ վարույթում կալանավորման ողջամիտ ժամկետի պահանջը: Որքան ժամանակ է անցնում մեղադրյալի կալանավորման պահից, այնքան դժվարանում է շարունակական կալանավորման անհրաժեշտության հիմնավորումը, քանի որ հիմնական ապացույցներն արդեն հավաքված են, վկաները՝ հարցաքննված, և օբյեկտիվորեն նվազում է մեղադրյալի կողմից գործի քննությանը խոչընդոտելու հավանականությունը: Իսկ ինչ վերաբերում է մեղադրյալի՝ փախուստի դիմելու վտանգին, ապա դա հիմնականում կարելի է կանխել նաև այլընտրանքային խափանման միջոցներով: Ուստի միանգամայն արդարացված է կալանավորման ժամկետի երկարաձգման համար ավելի խիստ չափանիշների սահմանումը՝ ի համեմատ սկզբնական կալանքի: Դատարանները կալանքի ժամկետի երկարաձգման միջնորդությունը բավարարելիս հաշվի են առնում նպատակների և հիմնավորումների բավականին սահմանափակ շրջանակ, ինչպես նաև ստուգում են սկզբնական կալանքի ժամկետում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից «պատշաճ ջանասիրության» դրսևորումը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ձևավորել և հետևողականորեն ամրապնդել է կալանքի ժամկետի երկարաձգման ընդունելի պայմանների և նպատակների վերաբերյալ նախադեպային պրակտիկա, որի համաձայն՝ կալանքի ժամկետի երկարաձգումը կարող է հիմնավորված լինել միայն այն դեպքում, երբ գոյություն ունեն հստակ նշաններ, որոնք արտացոլում են իրական հանրային շահի գոյությունը, որը, անկախ անմեղության կանխավարկածից, տվյալ դեպքում իր նշանակությամբ գերակայում է անձնական ազատության իրավունքի նկատմամբ (տե՛ս PUNZELT v. THE CZECH REPUBLIC գործով 2000 թ. ապրիլի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 3131/96, կետ 71):

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նաև սահմանել է, որ ներպետական դատարաններն իրավասու չեն իրենց որոշումները հիմնավորել կարծրատիպերով, ուստի կալանքի երկարաձգումը հիմնավորելու համար բերվող պատճառները պետք

Ե լինեն վերաբերելի և բավարար, որպեսզի ցույց տան, որ կալանքը ոչ ողջամիտ կերպով չի երկարաձգվել և չի հակասել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասին: Հետևաբար, կանխավարկածը պետք է միշտ գործի հոգուտ ազատ արձակման, բացառությամբ եթե առկա են կալանքի շարունակումը հիմնավորող ծանրակշիռ պատճառներ: Այդ պատճառների գոյությունը պետք է շարունակվի մինչդատական ողջ ժամանակահատվածում: Ներպետական դատարանները պետք է իրենց որոշումները հիմնեն այն փաստերի և տեղեկությունների վրա, որոնցով պայմանավորված է ազատ արձակումը մերժելու կոնկրետ պատճառը: Դատարաններն իրավասու են հիմնվել այն ողջամիտ կասկածի վրա, թե մեղադրյալն է կատարել տվյալ իրավախախտումը. դա կալանքը շարունակելու օրինականության պարտադիր նախապայման է: Այդուհանդերձ, որոշ ժամանակ անց այս հիմքն այլևս բավարար չէ մեղադրյալի կալանքի ժամկետի հետագա երկարացումն արդարացնելու համար (տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի SVIPSTA v. LATVIA, YAGCI AND SARGIN v. TURKEY, TOMASI v. FRANCE, WEMHOLF v. GERMANY, LETELLIER v. FRANCE վճիռները): Այսպես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ հարցը, թե նախնական կալանքի ժամկետը ողջամիտ է, թե ոչ, բաղկացած է երկու առանձին հարցերից: Առաջին հարցն այն է, թե արդյո՞ք ներպետական մարմինների մյուս հիմնավորումները կարող են համարվել «համապատասխան» և «բավարար», շարունակական կալանքն արդարացնելու համար: Եթե այո, ապա երկրորդ հարցն այն է, թե իրավասու մարմինները դրսևորել են արդյո՞ք «պատշաճ ջանասիրություն» վարույթի ընթացքում: Եթե այո հարցերից որևէ մեկին տրվի բացասական պատասխան, ուրեմն նախնական կալանքը գերազանցել է «ողջամիտ ժամկետը»¹¹⁸:

¹¹⁸ St' u, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*”, Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn (eds.), fourth edition, Antwerpen–Oxford, 2006, pp. 493–494:

Հիմնվելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ամրագրած սկզբունքային ուղղությունների վրա՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային պրակտիկայում ձևավորել է իրավական դիրքորոշում, որի համաձայն՝ մեղադրյալին կալանքի տակ պահելու ժամկետը կարող է երկարացվել հետևյալ երկու պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

ա) Շարունակում են առկա լինել կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու հիմքերն ու պայմանները, կամ ի հայտ են եկել անձին կալանքի տակ պահելու նոր հիմքեր:

բ) Գործի քննությունն իրականացնող մարմնի կողմից դրսևորվել է անհրաժեշտ ջանասիրություն՝ ապահովելու գործի քննության ընթացքը (տես *Ա. Ավետիսյանի* գործով որոշման 26-րդ կետը):

Կալանքի ժամկետի երկարաձգման օրինականության և հիմնավորվածության հարցին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Վահե Սերյոժայի Բարսեղյանի* գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ *ԼԴ/0078/06/12* որոշմամբ (այսուհետ՝ *Վ. Բարսեղյանի* գործով որոշում): Նշված որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե օրինական և հիմնավորված են եղել արդյոք Վ. Բարսեղյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին առաջին ատյանի դատարանի և վերաքննիչ դատարանի որոշումները:

Խնդրո առարկա գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Վ. Բարսեղյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին որոշման մեջ առաջին ատյանի դատարանը ոչ միայն չի անդրադարձել կալանավորման պայմանների և հիմքերի առկայության հարցին, այլև չի էլ վկայակոչել խափանման միջոց կիրառելու՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկը: Փոխարենը առաջին ատյանի դատարանը Վ. Բարսեղյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու անհրաժեշտությունը պատճառաբանել է անհրաժեշտ քննչական գործողություններ կատարելու, փորձաքննության եզրակացությունն ու հեռախոսահամարների վերծանումները ստանալու և նյութերը կողմերին ծանոթանալու համար

տրամադրելու անհրաժեշտությամբ, իսկ վերաքննիչ դատարանը, դատական ստուգման ենթարկելով առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը, հանգել է հետևության, որ դատական ակտը վերացնելու հիմքեր չկան:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Վ. Բարսեղյանի գործով որոշման 19-րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանափակումը թույլատրվում է միայն բացառիկ դեպքերում՝ օրենքով սահմանված կարգով: Ընդ որում՝ անձին ազատությունից զրկելու՝ օրենքով թույլատրված հիմքերի ցանկը սպառնիչ է, հետևաբար անձին ազատությունից զրկելը, որը տեղի չի ունենում օրենքով նախատեսված կարգով կամ սահմանված հիմքերի շրջանակում, կամայական է և անօրինական: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը կարծում է, որ անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանափակման յուրաքանչյուր դեպքում անհրաժեշտ է ապահովել այդ սահմանափակման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը:

(...) այն դեպքում, երբ դատարանը կեզրակացնի, որ վարույթն իրականացնող մարմնի ներկայացրած նյութերը բավարար են արձանագրելու, որ առկա է անձի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկած, և միաժամանակ առկա են նաև կալանավորման մյուս պայմանները, պետք է կայացնի հիմնավորված և պատճառաբանված որոշում, թե արդյոք առկա են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերից որևէ մեկը կամ մի քանիսը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված հիմքերի առկայության վերաբերյալ դատարանի հետևությունը ևս պետք է հիմնավորված լինի վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ներկայացված համապատասխան տեղեկություններով, փաստերով կամ ապացույցներով»:

Հետագոտելով գործի փաստական հանգամանքները և վերլուծելով վերը բերված նախադեպային պրակտիկան՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ Վ. Բարսեղյանի կալանքի ժամկե-

տը երկարացնելու մասին ստորադաս դատարանների որոշումներն օրինական և հիմնավորված չեն:

Սույն գործի կապակցությամբ անհրաժեշտ է ընդգծել, որ, ինչպես երևում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ձևավորած մոտեցումներից, կալանքի ժամկետը երկարացնելիս պետք է ապահովվի ոչ միայն կալանավորման հիմնավորվածության ընդհանուր չափանիշներին համապատասխանությունը, այլև լրացուցիչ երաշխիքների կենսագործումը, որոնք անհրաժեշտ են կալանքի ժամկետի երկարացման հիմնավորվածության համար, այսինքն՝ ոչ միայն արարքը կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի շարունակական առկայությունը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով նախատեսված գործողությունները կատարելու վերաբերյալ փաստական տվյալներով ամրապնդված հիմնավոր ենթադրությունը, այլև վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից «պատշաճ ջանասիրության» դրսևորումը, ինչը ենթադրում է, որ կալանավորման նախորդ ժամկետի ընթացքում պատկան մարմիններն իրականացրել են տվյալ պայմաններում անհրաժեշտ և հնարավոր բոլոր քննչական ու դատավարական գործողությունները, սակայն կալանավորման ժամկետի երկարաձգումն անհրաժեշտ է իրենցից չկախված օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքների ուժով:

Կալանավորման ժամկետի երկարաձգման օրինականության և հիմնավորվածության չափանիշներին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև Ա. Առաքելյանի գործով որոշման մեջ՝ քննարկելով, թե Ա. Առաքելյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին ստորադաս դատարանների հետևությունները համապատասխանում են արդյոք դրա համար անհրաժեշտ հիմնավորվածության չափանիշին, և ստորադաս դատարաններն իրավասու էին արդյոք Ա. Առաքելյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու մասին իրենց որոշումները հիմնավորել բացառապես նրան մեղսագրվող հանցագործության ծանրությամբ և քննչական գործողություններ կատարելու անհրաժեշտությամբ:

Սույն իրավական հարցի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների

Եվրոպական դատարանի ամրագրած իրավական դիրքորոշումն այն է, որ ի սկզբանե դիմողին մեղսագրվող հանցագործության ծանրությունը կարող է բավարար լինել նրան ազատությունից զրկելու համար: Սակայն այդ կալանքի հնարավոր հիմնավորումները բոլոր դեպքերում ժամանակի ընթացքում դառնում են գործին քիչ վերաբերելի: Մասնավորապես՝ ռիսկը, թե դիմողը նախաքննության ընթացքում խոչընդոտներ կստեղծի կամ կխանգարի գործով ճշմարտությունը, ապացուցողական նշանակություն ունեցող տարրերը բացահայտելուն: Այդ հիմնավորումը կորցնում է իր արդիականությունը գործի նախաքննության ավարտից հետո¹¹⁹:

Ինչպես երևում է գործի նյութերի ուսումնասիրությունից, Ա. Առաքելյանի կալանքի ժամկետը երկարացնելու մասին որոշումներում թե՛ առաջին ատյանի և թե՛ վերաքննիչ դատարանները բավարարվել են միայն օրենքով նախատեսված կալանավորման հիմքերի օրենսդրական ձևակերպումների շարադրանքով՝ հիմնվելով մեղադրյալին մեղսագրվող հանցանքի ծանրության և քննչական գործողություններ կատարելու անհրաժեշտության վրա՝ առանց իրենց որոշումները փաստական հանգամանքների հիման վրա կատարված ողջամիտ ենթադրություններով պատճառաբանելու:

Փաստորեն, ինչպես և նախորդ դեպքում, սույն գործով նույնպես ստորադաս դատարանները պարզապես շարադրել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի դրույթները՝ առանց իրենց հետևությունները փաստական տվյալներով ամրապնդելու: Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել է Ա. Ավետիսյանի գործով որոշման 19-րդ կետում արտացոլված իր վճռական հետևությունն այն մասին, որ՝

«(...) Խափանման միջոցի կիրառման հիմքերը չեն կարող այնպես մեկնաբանվել և կիրառվել, որ կալանքի ժամկետը երկարացնելու մասին դատական ակտը պատճառաբանելու համար ընդամենը բավարար լինի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի

¹¹⁹ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները: Աջակցություն Հայաստանում արդարադատության մատչելիությանը», Ե., 2012, էջ 120:

135-րդ հոդվածով սահմանված իրավական ձևակերպումների վկայակոչումը կամ վերարտադրումը: Հակառակ պարագայում անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության սահմանադրական իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության դատական երաշխիքը կլինի պատրանքային, իսկ հիմնական իրավունքը փաստացի կբովանդակագրկվի»:

Քննարկվող գործում ստորադաս դատարանները, ինչպես նշվեց, իրենց հետևությունները հիմնավորել են մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի ծանրությամբ և քննչական գործողություններ կատարելու անհրաժեշտությամբ: Հանցանքի ծանրությունը և համապատասխանաբար պատժի խստությունը, անշուշտ, կարող են ազդել մեղադրյալի փախուստի հավանականությունը գնահատելու վրա, քանի որ ողջամիտ է ենթադրել, որ որքան խիստ է սպասվող պատիժը, այնքան մեծ է դրանից խուսափելու ձգտումը: Սակայն ասվածը չի կարելի ընդունել որպես ապացուցման կարիք չունեցող փաստ և կիրառել առանց բացառության բոլոր դեպքերում: Կալանքի մասին որոշում կամ կալանքը երկարաձգելու որոշում կայացնելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել մի շարք գործոններ, այդ թվում՝

- ✓ տվյալ գործով կասկածյալների թիվը,
- ✓ միջազգային տարրերի առկայությունը,
- ✓ իրավական հարցերի բնույթը և բարդությունը,
- ✓ կասկածյալների վարքագիծը¹²⁰:

Այսինքն՝ յուրաքանչյուր գործով գնահատելով կոնկրետ փաստական հանգամանքները դրանց ամբողջության մեջ, մեղադրյալի անձը և հնարավորությունները՝ դատարանը պետք է գնահատի մեղադրյալի՝ փախուստի դիմելու հավանականությունը՝ իր ենթադրությունը հիմնավորելով փաստական տվյալներով:

Կալանքի ժամկետը երկարաձգելը միայն հանցագործության ծանրությամբ և պատժի խստությամբ պայմանավորելու տարածված պրակտիկայի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվ-

¹²⁰ Տե՛ս «Право на свободу и личную неприкосновенность в рамках Европейской конвенции о защите прав человека», 2007, կետ 50:

րոպական դատարանն արձանագրել է, որ մեղադրյալի փախուստի վտանգը չի կարող գնահատվել բացառապես նախատեսված պատժի ծանրության հիման վրա: Այն պետք է գնահատվի այլ համապատասխան գործոնների հետ ամբողջության մեջ, որոնք կարող են կամ հաստատել փախուստի վտանգը, կամ ցույց տալ, որ այն այնքան աննշան է, որ չի կարող արդարացնել մինչդատական կալանքը (տես MANSUR v. TURKEY գործով 1995 թ. հուլիսի 8-ի վճիռը, գանգատ թիվ 16026/90, կետ 52):

Մեկ այլ գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ թեև անձին սպառնացող պատժի խստությունը հանդիսանում է փախուստի դիմելու կամ նոր հանցանք կատարելու հավանականությունը գնահատելու կարևոր տարր, ազատությունից զրկելը երկարաձգելու անհրաժեշտությունը չի կարող գնահատվել բացառապես վերացական տեսանկյունից՝ հաշվի առնելով միայն հանցագործության ծանրությունը (տես ILIJKOV v. BULGARIA գործով 2001 թ. հուլիսի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33977/96, կետ 81):

Ինչ վերաբերում է քննչական գործողություններ կատարելու անհրաժեշտությանը, ապա դա, իհարկե, կարող է հաշվի առնվել, սակայն այդ փաստարկը պետք է գնահատվի վարույթն իրականացնող մարմնի դրսևորած «պատշաճ ջանասիրության» համատեքստում: Ամեն դեպքում, ինչպես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, այնպես էլ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը հստակ է այն հարցում, որ կալանքի ժամկետը չի կարող երկարացվել բացառապես քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններ կատարելու անհրաժեշտության հիման վրա, քանզի այդ հիմքը նախատեսված չէ օրենքով, բացի այդ, այն չի համարվում «վերաբերելի» և «բավարար» «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով:

Այսպես, ներկայացված չափորոշիչներով գնահատելով Ա. Առաքելյանի կալանքի ժամկետի տևողությունը երկարացնելու գործընթացը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ այն չի համապատասխանել

անձի ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքին վերաբերող ինչպես երկրի ներքին օրենսդրության, այնպես էլ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի հիմնարար պահանջներին:

Ամփոփելով վերոշարադրյալ վերլուծությունը կալանքի ժամկետի երկարաձգման չափանիշների վերաբերյալ՝ պետք է նշել, որ յուրաքանչյուր դեպքում դատարանները պետք է դրսևորեն առանձնահատուկ շրջահայացություն՝ ապահովելով միջդատական վարույթում անձի կալանավորման ժամկետի ողջամտությունը, կալանավորման նպատակների կենսագործումը և բացառելով անձի ազատության իրավունքի ոտնահարումն ու բովանդակազրկումը:

§ 8.4. Կալանավորման օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգման դատավարական կարգը

Կալանավորման օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգման դատավարական կարգի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանում բարձրացվել է հետևյալ հարցը. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը, չապահովելով մեղադրյալ Ս. Պիրապյանի մասնակցությունը վերաքննիչ բողոքի քննությանը, արդյոք նրան զրկել է արդար դատաքննության իրավունքից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ «Դատական ստուգումը կատարվում է դժնփակ դատական նիստում՝ դատախազի և պաշտպանի մասնակցությամբ: Բողոքը քննելու օրը նախապես իրազեկ կողմի չներկայանալը չի խոչընդոտում դատական ստուգումն իրականացնելուն: Դատարանը բացատրություններ տալու համար դատական նիստին կարող է կանչել հետաքննության մարմնի աշխատակցին կամ քննիչին, ինչպես նաև տուժողին»:

Շարադրված դրույթի վերլուծությունից երևում է, որ որպես խափանման միջոց կալանքն ընտրելու կամ չընտրելու, ինչպես նաև

կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու կամ երկարացնելուց հրաժարվելու օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգումը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի կողմից կատարվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, որը դատական ստուգմանը մեղադրյալի մասնակցության մասին դրույթ չի պարունակում:

Միաժամանակ վերոգրյալ նորմի վերլուծությունից բխում է, որ չնայած այն հանգամանքին, որ որպես խափանման միջոց կալանքն ընտրելու կամ չընտրելու վերաբերյալ որոշման օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգմանը դատախազի և պաշտպանի պարտադիր ներկայությունն սահմանված չէ, այնուամենայնիվ, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը պարտավոր է բողոքը քննելու օրվա և ժամի մասին նախապես իրազեկել ինչպես մեղադրանքի, այնպես էլ պաշտպանության կողմերին: Վերաքննիչ դատարանում կալանավորման հարցի քննությանը մեղադրյալի մասնակցության ապահովման պահանջ նախատեսված չէ նաև որևէ այլ իրավական նորմով:

Ուստի Վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ, որպես ընդհանուր կանոն, վերաքննիչ դատարանը չունի կալանավորման հարցի քննությանը մեղադրյալի մասնակցությունն ապահովելու պարտականություն:

Տ. Պիրապյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մոտեցումը համահունչ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Համաձայն վերջինիս կայուն իրավական դիրքորոշման՝ անձին ազատությունից զրկելու դեմ բողոքների դատական ստուգումը պետք է իրականացվի որոշակի երաշխիքների պահպանմամբ, մասնավորապես՝ կողմերի մրցակցության («զենքերի հավասարության») պայմաններում և դատական նիստի շրջանակներում: Ընդ որում՝ մրցակցության պահանջը կարող է ապահովված համարվել, եթե ազատությունից զրկված անձը հնարավորություն է ստացել մասնակցել իր բողոքի քննությանը կամ անձամբ, կամ ներկայացուցչի միջոցով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվա-

ծի 3-րդ մասը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանում մեղադրյալի մասնակցությունը սահմանում է ներկայացուցչության (պաշտպանի մասնակցության) եղանակով, ինչը համահունչ է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ազատությունից զրկելու օրինականության ստուգումը կատարվում է մրցակցության պայմաններում՝ կողմերին հնարավորություն վերապահելով ինչպես ներկա գտնվել դատարանում, այնպես էլ անմիջապես դատարանին ներկայացել իրենց դիրքորոշումը հիմնավորող ապացույցները¹²¹:

Սույն գործով Ս. Պիրապյանի պաշտպանը վերաքննիչ դատարանում իր պաշտպանյալի կալանավորման հարցի քննությանը փաստացի մասնակցել է: Հետևաբար, Ս. Պիրապյանի մասնակցությունը վերաքննիչ բողոքի քննությանը չապահովելով՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը մեղադրյալի արդար դատաքննության իրավունքի խախտում թույլ չի տվել:

Կալանքի օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգմանը մեղադրյալի մասնակցության առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև ևս մեկ ուշադրության արժանի հարց է բարձրացվել Վ. *Գևորգյանի* գործով որոշմամբ. իրավաչափ է արդյոք վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ մեղադրյալը խուսափել է մասնակցել դատական նիստին այն դեպքում, երբ վերջինս և նրա պաշտպանը պատշաճ կերպով ծանուցված չեն եղել վերաքննիչ դատարանի նիստի վերաբերյալ:

Քննարկման ենթակա գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

ա) 2010 թ. նոյեմբերի 25-ին կայանալիք դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին ծանուցումները, պաշտպանի կողմից ՀՀ վճռաբեկ դատարան ներկայացված փոստային ծրարի համաձայն, փոստին են հանձնվել 2010 թ. նոյեմբերի 25-ին և հասցեա-

¹²¹ Տե՛ս Գ. Մ. Ղազինյան, Ս. Ա. Դիլբանյան, Հ. Հ. Ղուկասյան, Ա. Ռ. Հարությունյան, Դ. Մ. Մելքոնյան, Ա. Հ. Թաթոյան, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության եվրոպական չափանիշների կիրառումը ՀՀ քրեական դատավարությունում, Ե., 2010, էջ 97-98:

տերերի կողմից ստացվել են 2010 թ. նոյեմբերի 27-ին:

բ) Գործի նյութերում առկա չեն 2010 թ. նոյեմբերի 29-ին նշանակված դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին մեղադրյալի և նրա պաշտպանի ծանուցումը հավաստող պատշաճ փաստաթղթերը:

գ) 2010 թ. նոյեմբերի 29-ին դատարանը որոշել է դատական նիստը հետաձգել և նշանակել նոյեմբերի 30-ին՝ բացատրություն տալու համար դատարան հրավիրելով տուժողին, սակայն մեղադրյալը կամ պաշտպանը դարձյալ դատական հաջորդ նիստի մասին չեն ծանուցվել:

Այս փաստական տվյալների վերլուծությունից երևում է, որ վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքը քննելու օրվա և ժամի մասին մեղադրյալ Վ. Գևորգյանը և նրա պաշտպանը պատշաճ չեն ծանուցվել:

Այնուամենայնիվ, վերաքննիչ դատարանը մեղադրյալի բացակայությունը դիտել է որպես վերաքննիչ դատարանի դատական նիստերին մասնակցելուց խուսափում և անհիմն կերպով գնահատել է որպես նրա կողմից քննությունից խուսափելու և թաքնվելու մասին որոշակիորեն վկայող հանգամանք:

Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշում է կայացրել, որ վերաքննիչ դատարանի վերը նշված հետևությունն իրավաչափ չէ, հատկապես այն պարագայում, երբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իմաստով՝ վերաքննիչ դատարանի դատական նիստին մասնակցելը մեղադրյալի իրավունքն է, ոչ թե պարտականությունը, հետևաբար անգամ պատշաճ ծանուցված մեղադրյալի բացակայությունը՝ որպես օրենքով տրված իրավունքից չօգտվելու դրսևորում, չէր կարող դրվել կալանավորման հիմքում:

Կալանքի օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգման ընթացակարգի հետ կապված՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է այն հարցին, թե մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ քննիչի միջնորդությունը հետ վերցնելու՝ դատախազի իրավասության առ-

կայության պայմաններում իրավաչափ է արդյոք կալանքի միջնորդությունը մերժելու մասին դատախազի խնդրանքը՝ մեղադրյալի կողմից հանցանք կատարված լինելու վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի բացակայության պատճառաբանությամբ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 282-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Դատարանում վարույթն սկսելու հիմք է ծառայում հետաքննության մարմնի, քննիչի կամ դատախազի պատճառաբանված որոշման մեջ պարունակվող միջնորդությունը՝ համապատասխան գործողություններ կատարելու մասին թույլտվություն ստանալու համար»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «Դատական նիստին իրավունք ունի մասնակցել դատախազը, եթե անհրաժեշտ է համարում անձամբ պաշտպանել դատավարական հարկադրանքի միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունը: Դատախազն իրավունք ունի հետ վերցնել ներկայացված միջնորդությունը»:

Մեջբերված նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդությունը մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներում դատարան ներկայացնելու իրավունք ունեն քննիչը կամ դատախազը: Նշված միջնորդության դատական քննության ընթացքում դատախազն իրավասու է ինչպես անձամբ պաշտպանել կալանքի միջնորդությունը, այնպես էլ հետ վերցնել այն, եթե կարծում է, որ միջնորդությունը հիմնավոր չէ: Այսինքն՝ մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին իր կամ քննիչի ներկայացրած միջնորդության դատական քննության ժամանակ դատախազն օժտված է բացառապես հետևյալ լիազորություններով՝

ա) անձամբ պաշտպանել իր կամ քննիչի ներկայացրած միջնորդությունը,

բ) հետ վերցնել իր կամ քննիչի ներկայացրած միջնորդությունը:

Ժիրայր Հարությունի Պարոնյանի գործով 2012 թ. նոյեմբերի 1-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/Օ185/06/12 որոշման (այսուհետ՝ Ժ.

Պարոնյանի գործով որոշում) համաձայն՝ նախաքննության մարմնի 2012 թ. հունիսի 7-ի որոշմամբ Ժ. Պարոնյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ: Նույն օրը նախաքննության մարմինը միջնորդություն է ներկայացրել առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով մեղադրյալ Ժ. Պարոնյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրել կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով: Առաջին ատյանի դատարանում նիստին մասնակցող դատախազը խնդրել է քննիչի ներկայացրած միջնորդությունը մերժել՝ մեղադրյալ Ժ. Պարոնյանի կողմից հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր կասկածը հաստատված չլինելու հիմքով: Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թ. հունիսի 7-ի որոշմամբ նախաքննության մարմնի միջնորդությունը բավարարվել է, և մեղադրյալ Ժ. Պարոնյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը՝ երկու ամիս ժամկետով: Վերաքննիչ դատարանը, դատական ստուգման ենթարկելով առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը, այն թողել է օրինական ուժի մեջ:

Մեջբերված փաստական հանգամանքների վերլուծությունից երևում է, որ առաջին ատյանի դատարանում մեղադրյալ Ժ. Պարոնյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդության քննության ընթացքում դատախազը խնդրել է մերժել միջնորդությունը և ոչ թե հետ է վերցրել այն: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ մեղադրյալ Ժ. Պարոնյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց չընտրելու վերաբերյալ դատախազի՝ որպես մինչդատական վարույթի նկատմամբ հսկողություն իրականացնող սուբյեկտի կամաարտահայտության դրսևորման միակ դատավարական ձևը ներկայացրած միջնորդությունը հետ վերցնելն է: Միջնորդությունը հետ վերցնելու վերաբերյալ դատախազի կամքը կարող է դրսևորվել այդ մասին դատարանում ուղղակիորեն հայտարարելու միջոցով կամ գրավոր ընթացակարգով, մինչդեռ սույն գործով դատախազը ոչ միայն միջնորդությունը հետ վերցնելու վերաբերյալ հայտարարություն չի արել դատարանում, այլ նաև դատարանին ուղղված իր խնդրանքում չի օգտագործել այնպիսի ձևակերպումներ, որոնք կվկայեին, որ դատախազը հետ

Ե վերցնում մեղադրյալ Ժ. Պարոնյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ միջնորդությունը:

Բացի այդ, դատախազի կողմից միջնորդությունը հետ վերցնելու կամաարտահայտության բացակայության մասին Ե վկայում նաև այն փաստը, որ դատախազը հետագայում Ժ. Պարոնյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ որոշումը չի բողոքարկել:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ դատախազի՝ մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու վերաբերյալ քննիչի միջնորդությունը հետ վերցնելու իրավասության առկայության պայմաններում կալանքի միջնորդությունը մերժելու մասին դատախազի խնդրանքն իրավաչափ չէ:

§ 8.5. Գրավ

Ազատության իրավունքի նկատմամբ քաղաքակիրթ հասարակությունում հաստատված հարգանքը և անմեղության կանխավարկածը պահանջում են, որ մինչդատական վարույթի ընթացքում կալանքը չլինի մեղադրյալի պատշաճ վարքագծի ապահովման նպատակով կիրառվող միակ խափանման միջոցը և, երբ դա թույլ են տալիս գործի փաստական հանգամանքները և մեղադրյալի անձնական հատկանիշները, հնարավոր լինի այն փոխարինել առավել մեղմ, այլընտրանքային խափանման միջոցներով: Վճռաբեկ դատարանի կողմից բազմիցս ընդգծվել է, որ կալանավորումը խափանման միջոցներից ամենախիստն է և պետք է կիրառվի միայն այն դեպքում, երբ մյուս՝ ավելի մեղմ խափանման միջոցները չեն կարող ապահովել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը գործի քննության ընթացքում (տե՛ս *Ա. Ճուղուրյանի* և *Ա. Ավետիսյանի* գործերով կայացված որոշումները): Ավելին՝ օրինաչափությունը հենց այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառումն է, իսկ կալանքը պետք է ընտրվի այն բացառիկ դեպքերում, երբ վարույթն իրականացնող մարմինը ներկայացնում է գործի փաստական հան-

գամանքների վրա հիմնված, փաստական տվյալներով ամրապնդված հիմնավոր ենթադրություն այն մասին, որ այլընտրանքային խափանման միջոցները չեն կարողանա կանխել մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագիծը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը որպես կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց է նախատեսում գրավը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի համաձայն՝ գրավը հանցագործության համար մեղադրվողին կալանքից ազատելու համար դրամի, արժեթղթերի, այլ արժեքների ձևով դատարանի դեպոզիտ մեկ կամ մի քանի անձանց կատարած ներդրումն է՝ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի տրամադրության տակ մեղադրյալի գտնվելն ապահովելու նպատակով:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գրավը համարվում է կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց և կիրառվում է միայն այն դեպքում, երբ ստացվել է դատարանի որոշումը մեղադրյալին կալանավորելու մասին: Այսինքն՝ գրավը յուրատեսակ գործարք է մեղադրյալի և պետության միջև այն մասին, որ պետությունը, հաշվի առնելով գործի փաստական հանգամանքները և մեղադրյալի համապատասխան հատկանիշները, նրան վստահելով, ընդառաջում է և անգամ կալանավորման հիմքերի առկայության պարագայում չի սահմանափակում վերջինիս ազատությունը՝ պայմանով, որ մեղադրյալն իր հերթին պետք է կատարի իր պարտականությունները, ներկայանա վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով և չխոչընդոտի գործի քննությանը: Մեղադրյալի պատշաճ վարքագծի երաշխիքն այս դեպքում ներդրված գրավն է:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Կալանավորման մասին որոշում կայացնելու հետ միաժամանակ դատարանը լուծում է մեղադրյալին գրավով կալանքից ազատելու հնարավորության հարցը և, ճանաչելով նման ազատման հնարավորությունը, նշանակում է գրավի գումարը»:

Սույն դրույթից երևում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում կալանավորման կամ կալանքի ժամկետի երկարաձգման հարց քննարկե-

լիս դատարանը պետք է քննության առնի անձին գրավով ազատելու հնարավորությունը և հիմնավորի դրա անհնարինությունը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումը գրավի՝ որպես խափանման միջոցի կիրառման վերաբերյալ հանգում է նրան, որ թեև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասը չի երաշխավորում գրավի դիմաց ազատ արձակվելու բացարձակ իրավունք, սակայն դրանով նախատեսված՝ նման պահանջ ներկայացնելու հնարավորությունը դատական մարմինների համար առաջացնում է պարտականություն հստակեցնելու, թե արդյոք այդ երաշխիքի միջոցով չի կարելի հասնել այն նպատակին, որին ծառայում է անձին կալանքի տակ պահելը¹²²:

Հետևաբար, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր նախադեպային պրակտիկայում ձևավորել է չորս հիմնական ընդունելի չափանիշներ, որոնց առկայության պարագայում միայն դատարանը կարող է մերժել անձին ազատ արձակելը: Ազատ արձակումը մերժելու համար «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասի շրջանակներում ընդունելի են համարվում հետևյալ հիմքերը.

- ✓ դատաքննությանը չներկայանալու ռիսկը,
- ✓ այն ռիսկը, որ կալանավորվածը կմիջամտի արդարադատության իրականացմանը,
- ✓ այն ռիսկը, որ կալանավորվածը նոր իրավախախտում կկատարի,
- ✓ կալանքի անհրաժեշտությունը հասարակական կարգի պահպանման տեսակետից¹²³:

Ամեն դեպքում դատարանը պարտավոր է մանրամասնորեն քննության առնել կալանքը շարունակելու համար ներկայացվող

¹²² Տե՛ս «Theory and Practice of the European Convention on Human Rights», Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn (eds.), fourth edition, Antwerpen–Oxford, 2006, p. 497:

¹²³ Տե՛ս «Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան», ուսումնական նյութերի ժողովածու, Ե., 2007, էջ 285–287:

պատճառաբանումները, ինչպես նաև պաշտպանական կողմի՝ ազատ արձակումը հիմնավորող փաստարկները:

Գրավի կիրառման առանձնահատկություններին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Ա. Առաքելյանի գործով որոշման մեջ՝ քննարկելով այն հարցը, թե հիմնավորված և պատճառաբանված են արդյոք Ա. Առաքելյանին կալանքից գրավով ազատելը մերժելու և այն անթույլատրելի ճանաչելու մասին առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների հետևությունները:

Ինչպես երևում է Ա. Առաքելյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը երկարացնելու վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի 2009 թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշումից, նրան գրավով կալանքից ազատելը ճանաչվել է անթույլատրելի, քանի որ կատարել է ծանր հանցագործություն, և «հավանական է, որ նա, ազատության մեջ մնալով, կխոչընդոտի գործով ճշմարտության բացահայտմանը»: Իսկ վերաքննիչ դատարանի 2010 թ. հունվարի 19-ի որոշումից երևում է, որ գրավի կիրառումը մերժվել է նույն հիմքով, որով հիմնավորվել է կալանքի տակ պահելու ժամկետի երկարացման անհրաժեշտությունը, ընդ որում՝ գրավի կիրառումը մերժելու պատճառաբանությունը հիմնված չէ գործով առկա փաստական տվյալների վրա:

Այս հարցի կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր դիրքորոշումն արտահայտել է Ա. Ավետիսյանի գործով որոշման 34-րդ կետում՝ արձանագրելով, որ՝

«(...) անձին կալանքի տակ պահելու անհրաժեշտության հիմնավորումը կարող է դրվել գրավի կիրառումը մերժելու պատճառաբանության հիմքում՝ պայմանով, որ այդ պատճառաբանությունը հիմնված լինի գործով առկա փաստական տվյալների վրա (...):»:

Մեկ այլ նմանատիպ իրավիճակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից քննության առարկա է դարձել *Դավիթ Գրիգորի Ալիխանյանի* գործով 2012 թ. դեկտեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԱԶԴ/0138/06/12 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Դ. Ալիխանյանի* գործով որոշում):

Նշված գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ առաջին ատյանի դատարանը մեղադրյալ Դ. Ալիխանյանի նկատ-

մամբ գրավի կիրառումն անթույլատրելի ճանաչելու մասին իր որոշումը պատճառաբանել է երկու հանգամանքով. առկա է հիմնավոր կասկած առ այն, որ Դ. Ալիխանյանը կատարել է իրեն վերագրվող հանցանքը և մնալով ազատության մեջ՝ կարող է խոչընդոտել գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու ճանապարհով: Վերաքննիչ դատարանն օրինական ուժի մեջ է թողել առաջին ատյանի դատարանի որոշումը՝ պատճառաբանելով, որ առաջին ատյանի դատարանն ապահովել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջը, այն է՝ քրեական գործով վարույթի ընթացքում մեղադրյալի ոչ պատշաճ վարքագիծը կանխելը և դատավճռի կատարումն ապահովելը: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանը որևէ փաստական տվյալով չի հիմնավորել իր այն եզրահանգումը, թե ազատության մեջ մնալով՝ մեղադրյալը կարող է խոչընդոտել գործի քննությանը՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու ճանապարհով: Ավելին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ընդունել է, որ առաջին ատյանի դատարանի վերոշարադրյալ եզրահանգումը հիմնավորող փաստական տվյալներ գործի նյութերում չկան: Փոխարենը առկա են տվյալներ, որ Դ. Ալիխանյանն իրեն վերագրվող արարքը կատարելուց հետո ազատվել է աշխատանքից ռազմական ոստիկանությունում, ինչն էականորեն նվազեցնում է նրա կողմից գործին մասնակցող անձանց վրա անօրինական ազդեցություն գործադրելու և ճշմարտության բացահայտմանը խոչընդոտելու հավանականությունը: Սույն վերլուծության շրջանակներում բազմիցս ընդգծվել է, որ նման կարծրատիպային որոշումներն անթույլատրելի են ինչպես ներքին օրենսդրության, այնպես էլ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի տեսանկյունից:

Ինչ վերաբերում է այն հանգամանքին, որ դատարանը կալանավորումը գրավով փոխարինելու անթույլատրելիությունը հիմնավորել է հիմնավոր կասկածի առկայությամբ, ապա այն չի բխում

գրավի խափանման միջոցի օրենսդրական կարգավորման տրամաբանությունից: Օրենքը գրավը դիտում է որպես կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց և սահմանում, որ գրավ կիրառելու հարցին դատարանն անդրադառնում է, եթե հաստատել է կալանավորում կիրառելու պայմանների ու հիմքերի առկայությունը, իսկ հիմնավոր կասկածի առկայությունը պարտադիր պայման է կալանավորում կիրառելու համար: Դա նշանակում է, որ գրավի հարցը քննարկելիս հիմնավոր կասկածի առկայությունն արդեն իսկ հաստատված է և ինքնըստինքյան ենթադրվում է, ուստի դատարանն ակնհայտորեն չի կարող գրավի կիրառման անթույլատրելիությունը պայմանավորել հիմնավոր կասկածի առկայությամբ:

Վերոնշյալ հիմնավորումներով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ Դ. Ալիխանյանին գրավի դիմաց կալանքից ազատելու անթույլատրելիության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևություններն իրավաչափ չեն:

Գրավի կիրառման չափանիշներին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է նաև *Աննա Սերոբի Երեմյանի (Գևորգյանի)* գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0513/06/10 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Երեմյանի (Գևորգյանի) գործով որոշում), որտեղ քննության է առել այն հարցը, թե վերաքննիչ դատարանն իրավասու էր արդյոք մեղադրյալ Ա. Երեմյանին (Գևորգյանին) կալանքից գրավով ազատելը թույլատրելի ճանաչել այն դեպքում, երբ հիմնավորված չի համարել նրա նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելը:

Քննարկվող գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ վերաքննիչ դատարանը հիմնավորված չի համարել առաջին ատյանի դատարանի կողմից մեղադրյալ Ա. Երեմյանի (Գևորգյանի) նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտությունը և առանց հաշվի առնելու, որ գրավը կալանավորման այլընտրանքային խափանման միջոց է, կիրառել է այն:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, քերականական վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 137-րդ հոդվածի 4-րդ մասի դրույթները և

դրանք համադրելով քննարկվող գործի փաստական հանգամանքների հետ, ընդունել է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանն իրավասու չէր մեղադրյալ Ա. Երեմյանին (Գևորգյանին) կալանքից գրավով ազատելը թույլատրելի ճանաչել այն դեպքում, երբ հիմնավորված չի համարել նրա նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելը:

§ 8.6. Կալանավորում հանձնման նպատակով

Հանձնումը կամ էքստրադիցիան մի պետության կողմից մեկ այլ պետությանը իր կամ օտարերկրյա քաղաքացուն հանձնելն է, որը կարգավորվում է պետությունների միջև կնքված երկկողմ կամ բազմակողմ պայմանագրերով: Հանձնման մասին 1957 թ. Եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են միմյանց հանձնել սույն Կոնվենցիայի դրույթներին և պայմաններին համաձայն հանձնման ենթակա բոլոր այն անձանց, ում դեմ հայցող կողմի իրավասու մարմինները գործ են հարուցել, կամ որոնք հետախուզվում են վերոհիշյալ մարմինների կողմից՝ դատավճռի ի կատար ածման կամ կալանավորման նպատակով»:

Հանձնումը կարող է իրականացվել նաև առանց պայմանագրի, եթե դա նախատեսված է հանձնման վերաբերյալ պահանջ ստացած պետության օրենսդրությամբ: Հանցանք կատարած անձանց հանձնումը պետության իրավունքը և ոչ թե պարտականությունն է: Այն պարտականություն է դառնում միայն քրեական գործերի կապակցությամբ փոխադարձ իրավական օգնության վերաբերյալ պետությունների միջև կնքված երկկողմ պայմանագրերի առկայության դեպքում¹²⁴:

Մերօրյա պայմաններում առանձնահատուկ կարևորվում է հանձնման ինստիտուտի նշանակությունը՝ պայմանավորված այն հանգամանքով, որ տարբեր երկրների միջև հաղորդակցության

¹²⁴ Տե՛ս Ա. Մկրտումյան, Դ. Ավետիսյան, Հ. Մարգարյան, Վ. Ենգիբարյան, Ռ. Մելիքյան, Ա. Վարդապետյան, Լ. Աբրահամյան, Դատավորի ձեռնարկ: Գիտագործնական վերլուծություն, Ե., 2010, էջ 261:

բանուկ ուղիների առկայությունը հնարավորություն է տալիս հան-
ցագործներին հանցավոր արարքը կատարելուց հետո թաքնվել
այլ պետության տարածքում: Հանձնման ինստիտուտի դերը հատ-
կապես մեծ է միջազգային բնույթի հանցագործությունների և կազ-
մակերպված հանցավորության դեմ պայքարի հարցում: Այն միա-
ժամանակ ապահովում է քրեական իրավունքի այնպիսի կարևոր
սկզբունքի կենսագործումը, ինչպիսին է պատասխանատվության
անխուսափելիությունը:

Հանձնման իրականացումն ապահովելու համար հաճախ անհ-
րաժեշտություն է առաջանում սահմանափակել հանձնման ենթա-
կա անձի ազատությունը: Հանձնման մասին 1957 թ. Եվրոպական
կոնվենցիայի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ճայրահեղ
անհրաժեշտության դեպքում հայցող կողմի իրավասու մարմին-
ները կարող են պահանջել հետախուզվող անձի ժամանակավոր
ձերբակալություն: Հայցվող կողմի իրավասու մարմինները գործը
կլուծեն իրենց օրենսդրության համաձայն»:

Այսպես՝ ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածի համաձայն՝
«Յուրաքանչյուր ոք ունի անձնական ազատության և անձեռնմ-
խելիության իրավունք: Մարդուն կարելի է ազատությունից զրկել
օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով: Օրենքը կարող է նա-
խատեսել ազատությունից զրկում միայն հետևյալ դեպքերում.

(...)

4) առկա է հանցագործություն կատարած լինելու հիմնավոր
կասկած, կամ երբ դա անհրաժեշտ է անձի կողմից հանցագոր-
ծության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը
կանխելու նպատակով.

(...)

7) Հայաստանի Հանրապետություն անձի անօրինական մուտ-
քը կանխելու, նրան արտաքսելու կամ այլ պետության հանձնելու
նպատակով: (...):»:

*Արմեն Աշոտի Պետրոսյանի գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին
կայացված թիվ ԵԷԴ/0024/06/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Պետրոսյա-
նի գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննության է առել այն*

հարցը, թե Ա. Պետրոսյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը պետք է հաշվվի Ռուսաստանի Դաշնությունում նրան արգելանքի վերցնելու, թե Հայաստանի Հանրապետություն տեղափոխելու պահից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 36-րդ կետի համաձայն՝ արգելանքի վերցնելը գործողություն է, որն սկսվում է անձին ազատությունից փաստացի հարկադրական զրկելու պահից՝ ձերբակալելիս, կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելիս, ազատագրվման ձևով դատավճիռն ի կատար ածելիս:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 37-րդ կետի համաձայն՝ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կալանքն ընտրելն է:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 38-րդ կետի համաձայն՝ անազատության մեջ պահելը անձին ազատությունից հարկադրաբար զրկելն է, ինչ պատճառներով էլ որ դա իրականացված լինի:

Վերոշարադրյալ քրեադատավարական և սահմանադրական նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ Սահմանադրությունը և քրեադատավարական օրենսդրությունը նախատեսում են կալանավորման երկու ինքնուրույն տեսակ՝

ա) կալանավորումը որպես խափանման միջոց,

բ) հանձնման նպատակով կալանավորումը:

Կալանավորման վերոնշյալ տեսակներն ունեն տարբեր իրավական բնույթ և հետապնդում են տարբեր նպատակներ: Դրանցից առաջինը հանդիսանում է հարկադրանքի միջոց, որը կիրառվում է կասկածյալի կամ մեղադրյալի նկատմամբ՝ քրեական գործով վարույթի ընթացքում նրա ոչ պատշաճ վարքագիծը կանխելու և դատավճռի կատարումն ապահովելու նպատակով, իսկ կալանավորման երկրորդ տեսակը անձին անազատության մեջ պահելն է այլ պետությանը նրա հանձնումն ապահովելու նպատակով:

«Քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին» Մինսկի կոնվենցիայի 61.2-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Սույն Կոնվենցիայի 60-րդ, 61-րդ և 61.1-րդ հոդվածների դրույթներին հա-

մապատասխան՝ կալանքի վերցված անձի՝ կալանքի տակ պահելու ժամանակը նրան հանձնելու դեպքում հաշվվում է կալանքի տակ պահելու ամբողջ ժամկետի մեջ, որը նախատեսված է այն Պայմանավորվող կողմի օրենսդրությամբ, որին այդ անձը հանձնվել է»:

Մեջբերված կոնվենցիոն դրույթի տառացի մեկնաբանությունից երևում է, որ հանձնման դեպքում անձին կալանքի տակ պահելու ժամանակը պետք է հաշվվի ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված՝ անձին կալանքի տակ պահելու ամբողջ ժամկետի մեջ: ՀՀ քրեադատավարական օրենքի 138-րդ հոդվածի վերլուծությունից երևում է, որ դրանում սահմանված են խափանման միջոց կալանավորման ժամկետների հաշվարկման կարգն ու պայմանները, որոնք չեն վերաբերում հանձնման նպատակով կալանքի ժամկետին:

ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2012 թ. մարտի 19-ին ընդունված օրենքով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածը լրացվել է 38.1-րդ և 38.2-րդ կետերով, որոնցից 6-րդ հոդվածի 38.1-րդ կետի համաձայն՝ ժամանակավոր կալանավորումն անձին անազատության մեջ պահելն է հանձնելու վերաբերյալ միջնորդությունն ստանալու և հանձնումը բացառող հանգամանքները պարզելու նպատակով: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 38.2-րդ կետի համաձայն՝ հանձնելու համար կալանավորումն անձին անազատության մեջ պահելն է նրա հանձնումն ապահովելու նպատակով:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «Քրեական դատավարության օրենսգրքում տեղ գտած հիմնական հասկացությունները» վերտառությունը կրող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում 2012 թ. մարտի 19-ին կատարված լրացումը (38.1-րդ և 38.2-րդ կետեր) վկայում է այն մասին, որ օրենսդիրը ևս խափանման միջոց կալանքը տարբերակում է հանձնման նպատակով կալանքից:

Այսպիսով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հանգել է այն եզրակացությանը, որ եթե անձը չի գտնվում ՀՀ իրավասու մարմինների տրամադրության տակ, նրա նկատմամբ որպես խափանման միջոց կալանք ընտրելու մասին դատարանի որոշումը չի կարող

կատարված համարվել, հետևաբար, խոսք չի կարող լինել դատարանի որոշմամբ ընտրված խափանման միջոց կալանավորման ժամկետի ընթացքը սկսված լինելու, համապատասխանաբար նաև՝ այդ ժամկետի հաշվարկի մասին: Ուստի խափանման միջոց կալանավորման ժամկետը սկսում է հոսել ՀՀ իրավասու մարմինների տրամադրության տակ անձի հայտնվելու, այլ խոսքով՝ անձին Հայաստանի Հանրապետությանը հանձնելու պահից:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, սակայն, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հանձնման նպատակով կալանավորման ժամկետը, խափանման միջոց կալանավորման ժամկետի հետ մեկտեղ, պետք է հաշվակցվի անձի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտով նշանակված ազատազրկման հետ կապված պատժի ժամկետի մեջ:

Քննարկվող հարցի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումը համապատասխանում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Չանդբերգսն ընդդեմ Լատվիայի գործով կայացված վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ընդունել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի ոչ 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ոչ էլ որևէ այլ դրույթ սկզբունքորեն Մասնակից պետությանը չի պարտավորեցնում հաշվի առնել երրորդ պետությունում անձի կրած նախնական կալանքի ժամկետը (տես ZANDBERGS v. LATVIA գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 71092/01, կետ 63):

Այսպիսով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն *Ա. Պետրոսյանի* գործով արձանագրել է, որ վերջինիս մինչդատական վարույթի կապակցությամբ կալանքի տակ պահելու ժամկետը պետք է հաշվվի ոչ թե Ռուսաստանի Դաշնությունում նրան արգելանքի վերցնելու, այլ Հայաստանի Հանրապետություն տեղափոխելու պահից: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը միևնույն դիրքորոշումն է արտահայտել նաև Արմեն Աշոտի Պետրոսյանի գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին կայացված մեկ այլ՝ *թիվ ԵԷԴ/0001/11/12* որոշմամբ:

ԲԱԺԻՆ 9

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ՝ ԿՅԱՆՔԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊՈԶԻՏԻՎ ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿՈՂՄԸ

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան: (...)»:

Մարդու հիմնական իրավունքներից է կյանքի իրավունքը, որը, ավանդաբար համարվելով յուրաքանչյուր մարդու բնական և անօտարելի իրավունքը, կարևորագույն դեր է խաղում մարդու իրավունքների պաշտպանության ցանկացած համակարգում: Այսպես՝ ՀՀ Սահմանադրության 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի կյանքի իրավունք: (...)»:

Մարդու կյանքի իրավունքի միջազգային-իրավական պաշտպանության հարցում չափազանց մեծ դեր է կատարում «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան, հանձին Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ որպես Կոնվենցիայում ամրագրված իրավունքների պաշտպանության դատական երաշխիք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը ամենահիմնարար նշանակություն ունեցող հոդվածներից մեկն է և խոշտանգումների, անմարդկային ու նվաստացուցիչ վե-

րաբերմունքի կամ պատժի արգելքն ամրագրած՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի հետ միասին սահմանում է եվրոպայի խորհրդի անդամ ժողովրդավարական հասարակությունների ամենասկզբունքային արժեքներից մեկը¹²⁵:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը պաշտպանվում է օրենքով: (...)»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը պարունակում է ինչպես պոզիտիվ, այնպես էլ նեգատիվ պարտավորություններ. պոզիտիվ պարտավորությունն է պաշտպանել անձանց կյանքը, իսկ նեգատիվ պարտավորությունը՝ ձեռնպահ մնալ կյանքից անօրինական զրկելուց: Պոզիտիվ պարտավորությունը բխում է 2-րդ հոդվածի բովանդակությունից՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 1-ին հոդվածի հետ համակցությամբ և միաժամանակ գործուն պաշտոնական քննություն իրականացնելու պարտավորություն է սահմանում մարդուն կյանքից զրկելու ցանկացած դեպքի համար¹²⁶:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է եղել հավաստել, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված իրավունքները ոչ թե տեսական կամ պատրանքային են, այլ գործնական են և արդյունավետ, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի տարբեր հոդվածների համատեքստերում սահմանվել են դատավարական պարտականու-

¹²⁵ Տե՛ս Վ. Քոչարյան, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկան, Ե., 2007, էջ 8:

¹²⁶ Տե՛ս INTERIGHTS Manual for Lawyers. The Right to Life under the ECHR (Article 2), London, 2008, p. 1:

յուններ (տե՛ս, օրինակ, B. v. THE UNITED KINGDOM, 1987 թ. հոկտեմբերի 8-ի վճիռ, գանգատ թիվ 9840/82, կետ 63, M. C. v. BULGARIA, 2003 թ. դեկտեմբերի 4-ի վճիռ, գանգատ թիվ 39272/98, կետ 148–153, և CYPRUS v. TURKEY, 2001 թ. մայիսի 10-ի Մեծ պալատի վճիռ, գանգատ թիվ 25781/94, կետ 147):

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը պետության վրա պոզիտիվ պարտավորություն է դնում ապահովելու, որպեսզի օրենքը պատշաճ կերպով պաշտպանի կյանքի իրավունքը, ինչպես նաև պարտավորեցնում է կիրառել այդ օրենքը: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը միշտ պետք է դիտարկվի նույն Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի հետ միասին, որը, նկատի ունենալով կյանքի իրավունքի հիմնաքարային կարևորությունը, մահվան դեպքերի կապակցությամբ իրականացվող քննության նկատմամբ խիստ պահանջներ է սահմանել (տե՛ս KAYA v. TURKEY, 1998 թ. փետրվարի 19-ի վճիռ, գանգատ թիվ 22729/93, կետ 107, YASA v. TURKEY, 1998 թ. սեպտեմբերի 2-ի վճիռ, գանգատ թիվ 22495/93, կետ 114–115):

Միաժամանակ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մանրակրկիտ ուշադրության է արժանացնում մարդուն կյանքից զրկելու այն դեպքերը, երբ անձի մահը պետական մարմինների կողմից կիրառված ուժի արդյունք է, կամ երբ անձի մահը վրա է հասել պետության հսկողության տակ գտնվելու ժամանակ¹²⁷:

Ազատագրկման վայրերում մահվան դեպքերի առնչությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը պահանջում է, որպեսզի իրականացվի մահվան առաջացման հանգամանքների պատշաճ և արդյունավետ քննություն, և որ քննության համար պատասխանատու անձինք ենթակա լինեն վերահսկողության (դատախազության կամ այլ մարմնի կողմից): Կարևորվում է նաև այն հանգամանքը, որպեսզի ապահովվի բոլոր բերած ան-

¹²⁷ St' u Yutaka Arai, Edwin Bleichrodt, Cees Flinterman and etc., Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, Antwerpen–Oxford, 2006, p. 355:

ձանց արդյունավետ մասնակցությունը քննությանը, ինչպես նաև այն, որ վարույթը հնարավորություն ընձեռի հայտնաբերել և պատասխանատվության ենթարկել մեղավորներին (տե՛ս, օրինակ, AK-SOY v. TURKEY, 1996 թ. դեկտեմբերի 18-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21987/93, կետ 98):

Լևոն Գուլյանի գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0051/11/09 որոշման (այսուհետ՝ Լ. Գուլյանի գործով որոշում) 31-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկային, նշել է.

«(...) Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով ամրագրված կյանքի իրավունքի շրջանակներում արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականությունը (կյանքի իրավունքի դատավարական բաղադրիչը) բխում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում հաստատված այն իրավական դիրքորոշմամբ, որ եթե առողջ անձը ոստիկանության կողմից արգելանքի է վերցվել և հետագայում մահացել, ապա պետությունը պարտավոր է ներկայացնել անձին մահվան հանգեցրած իրադարձությունների համոզիչ բացատրություն. այն չներկայացնելու դեպքում պետությունը խախտած կլինի Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը: (...)»:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննության է առել այն հարցը, թե արդյո՞ք Լ. Գուլյանի մահվան փաստի նկատմամբ տարածվում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված կյանքի իրավունքի դատավարական բաղադրիչը:

Անդրադառնալով կոնկրետ գործի հանգամանքներին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հաշվի է առել այն հանգամանքը, որ Լ. Գուլյանը ՀՀ ոստիկանության քրեական հետախուզության գլխավոր վարչություն էր տեղափոխվել ՀՀ ոստիկանության ԶԶԳՎ պետի հանձնարարությամբ, ՀՀ ոստիկանության բարձրաստիճան պաշտոնյաների կողմից ծառայողական մեքենայով: Վերջինս վարչությունում աշխատասենյակից աշխատասենյակ էր տեղափոխվել ոստիկանության աշխատակիցների ուղեկցությամբ, իսկ

Լ. Գուլյանի մահը վրա էր հասել ՀՀ ոստիկանության քրեական հետախուզության գլխավոր բաժիններից մեկի պետի աշխատասենյակի պատուհանից վայր ընկնելու հետևանքով:

Այս փաստական հանգամանքները համադրելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշման հետ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Լ. Գուլյանի գործով որոշման 33-րդ կետում հանգել է հետևյալ եզրակացության.

«(…) ՀՀ ոստիկանության քրեական հետախուզության գլխավոր վարչության աշխատակիցների տրամադրության տակ լինելու պայմաններում Լ. Գուլյանի մահվան փաստի առթիվ պետությունը պարտավոր է իրականացնել արդյունավետ քննություն՝ ուղղված նրա մահվանը հանգեցրած իրադարձությունների համոզիչ բացատրություն ներկայացնելուն: (…):»:

Լ. Գուլյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված երկրորդ հարցը վերաբերել է այն հանգամանքին, թե Լ. Գուլյանի մահվան փաստի արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականությունը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի իմաստով կարող է արդյոք ավարտված համարվել:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը իր նախադեպային որոշումներում արձանագրել է, որ կասկածելի պայմաններում տեղի ունեցած մահվան փաստի արդյունավետ քննության պարտականությունը առկա է այնքան ժամանակ, քանի դեռ իշխանությունները ողջամտորեն կարող են միջոցներ ձեռնարկել մահվան հանգամանքները բացահայտելու և դրա համար պատասխանատվություն սահմանելու նպատակով (Տես BRECKNELL v. THE UNITED KINGDOM գործով 2007 թ. նոյեմբերի 27-ի վճիռ, գանգատ թիվ 32457/04, կետ 66–72):

Լ. Գուլյանի գործի նյութերի ուսումնասիրության հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վերջինիս մահվան կապակցությամբ քննություն իրականացնելիս չի պարզվել ՀՀ ոստիկանության քրեական հետախուզության գլխավոր վարչության 2-րդ վարչության 1-ին բաժնի պետի աշխատասենյակի պատու-

հանից Լ. Գուլյանի վայր ընկնելու մեխանիզմը, և այդ նպատակով չի կատարվել քննչական փորձարարություն: Ընդ որում՝ գործով քննության արդյունավետության տեսանկյունից նշված քննչական փորձարարության կարևորությունը հաստատվել է ինչպես Երևան քաղաքի Կենտրոն և Նորթ-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի, այնպես էլ նախաքննության մարմնի և նախաքննության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող դատախազի կողմից:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վճռել է, որ Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան իրավապահայան մարմինները դեռևս ողջամտորեն կարող են միջոցներ ձեռնարկել քննչական փորձարարության համար անհրաժեշտ մանեկենը ձեռք բերելու և քննչական փորձարարությունը կատարելու համար: Ռուսաստանի Դաշնության գլխավոր դատախազության ուղարկած գրության մեջ նշված է եղել, որ «Ռուսաստանի Դաշնության դատախազությանն առընթեր քննչական կոմիտեի կողմից ներկայում գնված են 170 սմ երկարությամբ և 40 կգ քաշով շարնիրային մանեկեններ»: Դրանից հետևում է, որ Լ. Գուլյանի մահվան փաստի քննության համար անհրաժեշտ բնութագրիչներով մանեկենները (178 սմ երկարությամբ և 95 կգ քաշով) ողջամտորեն կարող են պատվիրվել այն նույն կազմակերպությունից, որից գնումներ է կատարել Ռուսաստանի Դաշնության դատախազությանն առընթեր քննչական կոմիտեն:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ Ռուսաստանի Դաշնության գլխավոր դատախազության՝ վերը նշված գրությունը ստանալուց հետո շուրջ 4 ամիս շարունակվող նախաքննության ընթացքում վարույթն իրականացնող մարմինը որևէ միջոց չի ձեռնարկել նշված քննչական փորձարարության կատարումն ապահովելու ուղղությամբ, նոր հարցում չի կատարվել Ռուսաստանի Դաշնության դատախազությանը՝ խնդրելով մատնանշել մանեկենները պատրաստող կազմակերպությունը, և այդ կազմակերպությանը Լ. Գուլյանի մահվան փաստի քննության համար անհրաժեշտ հատկանիշներով մանեկեն պատրաստելու պատվեր չի տրվել:

Ամփոփելով վերը շարադրված փաստերը՝ ՀՀ վճռաբեկ դա-

տարանը հանգել է այն եզրակացության, որ *Լ. Գուլյանի* մահվան փաստի առթիվ արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականությունը դեռևս առկա է, քանի որ կա ողջամիտ ակնկալիք առ այն, որ անհրաժեշտ մանեկենը ձեռք կբերվի, և համապատասխան քննչական գործողությունները կկատարվեն:

Բացի այդ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ *Լ. Գուլյանի* գործով «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով ամրագրված դատավարական պարտականության կատարման մասին վերջնական հետևությունները հնարավոր են միայն քննչական փորձարարության և, անհրաժեշտության դեպքում, դրանից բխող այլ գործողությունների արդյունքների ամփայության դեպքում: Այդ պարագայում նշված ապացույցների հաշվառմամբ հնարավոր կլինի նաև ամբողջական գնահատական տալ *Լ. Գուլյանի* մահվան փաստի քննության արդյունավետությանը:

Անձանց մահվան փաստի առիթով արդյունավետ քննություն իրականացնելու հարցը կարող է արծարծվել նաև բժշկական օգնության տրամադրման ոլորտում կյանքը պաշտպանելու համար պետության կողմից պատշաճ միջոցներ ձեռք առնելու պարտավորության համատեքստում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Գեորգի Էդիկի Մկրտչյանի* գործով 2010 թ. դեկտեմբերի 23-ին կայացված թիվ ԵԵԴ/0002/11/10 որոշման (այսուհետ՝ *Գ. Մկրտչյանի* գործով որոշում) 21-րդ կետում արձանագրել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով ամրագրված՝ կյանքի իրավունքի շրջանակներում արդյունավետ քննություն իրականացնելու պարտականությունը (կյանքի իրավունքի դատավարական բաղադրիչը) բխում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում հաստատված այն իրավական դիրքորոշումից, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով նախատեսված դատավարական պարտականությունը պահանջում է պետությունից

ձևավորել արդյունավետ, անկախ դատական համակարգ, որպեսզի հնարավոր լինի պարզել պետական կամ մասնավոր ոլորտում աշխատող բժշկի հսկողության տակ գտնվող հիվանդի մահվան պատճառը և պատժել դրա համար պատասխանատու անձանց:

9. *Մկրտչյանի* գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Կ. Փափազյանի մահվան պատճառի վերաբերյալ տարբեր՝ իրար հակասող չորս եզրակացությունների առկայության պարագայում վարույթն իրականացնող մարմինը 2009 թ. դեկտեմբերի 19-ի որոշմամբ կարճել է քրեական գործի վարույթը, և վերջինիս բուժօգնություն ցուցաբերելու ընթացքում «Էրեբունի» ԲԿ-ում բժշկական օգնություն և սպասարկում իրականացնողների կողմից մասնագիտական պարտականությունները չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքի առթիվ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 2-րդ մասով քրեական հետապնդում չի իրականացվել՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ: Նշվածից ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ Կ. Փափազյանի մահվան փաստի առիթով արդյունավետ քննություն չի իրականացվել: Քննության արդյունավետության վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գնահատականը պայմանավորված է եղել այն հանգամանքով, որ նշանակված դատաբժշկական փորձաքննությունների եզրակացությունների միջև առկա հակասությունները պայմանավորված են այն հանգամանքով, որ նախկին փորձաքննությունները կատարած փորձագետները ներկա չեն գտնվել կրկնակի փորձաքննությանը և պարզաբանումներ չեն տվել, այն պարագայում, երբ նախկին փորձաքննությունը կատարած փորձագետների՝ կրկնակի փորձաքննությանը ներկա գտնվելու և պարզաբանումներ տալու հնարավորությունը նախատեսված է քրեադատավարական օրենսդրությամբ:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ «(...) Նախկին փորձաքննությունը կատարած փորձագետները կարող են ներկա գտնվել կրկնակի փորձաքննությանը, տալ պարզաբանումներ, սակայն հետազոտմանը և եզրակացություն կազմելիս նրանք չեն մասնակցում»:

Գ. Մկրտչյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ նշանակված չորս դատաբժշկական փորձաքննությունների արդյունքում կազմված եզրակացություններում առկա հակասությունների պայմաններում մարդու իրավունքների գերակայության և անմիջական գործողության սահմանադրական արժեքները թելադրում էին միջոցներ ձեռնարկել վերջին՝ դատաբժշկական կրկնակի հանձնաժողովային փորձաքննությանը ներգրավելու և մասնակից դարձնելու նախորդ փորձագետներին և նրանց հնարավորություն ընձեռելու անհրաժեշտության դեպքում տալ պարզաբանումներ:

Բացի Կ. Փափազյանի մահվան փաստի առիթով քննության արդյունավետության հարցից, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է նաև, թե կրկնակի դատաբժշկական փորձաքննություն նշանակելու և դրա կատարումը ՀՀ առողջապահության նախարարի հրամանով կազմված փորձագիտական հանձնաժողովին հանձնարարելու վերաբերյալ որոշմանը տուժողի իրավահաջորդ Գ. Մկրտչյանին չձանոթացնելը չի հանգեցրել արդյոք վերջինիս իրավունքների խախտմանը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Տուժողի իրավահաջորդ է ճանաչվում նրա մերձավոր ազգականներից մեկը, ով ցանկություն է հայտնել քրեական գործով վարույթում իրականացնել մահացած (...) տուժողի իրավունքները և պարտականությունները»:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Տուժողի իրավահաջորդը քրեական գործով վարույթին մասնակցում է տուժողի փոխարեն և ունի վերջինիս իրավունքներն ու պարտականությունները, (...)»:

Բողոք բերած անձանց քննությանը արդյունավետ մասնակցության հարցը կարևորվում է նաև Եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկայով (տե՛ս AKSOY v. TURKEY, 1996 թ. դեկտեմբերի 18-ի վճիռ, գանգատ թիվ 21987/93):

Վերը շարադրված քրեադատավարական նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշումը փորձաքննության կատարման միակ դատավարական հիմքն է: Ուստի փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշմանը

կասկածյալին, մեղադրյալին, տուժողին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 80-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ուժով՝ նաև տուժողի իրավահաջորդին ծանոթացնելն անհրաժեշտ է վերջիններիս կողմից իրենց իրավունքներն արդյունավետ կերպով իրականացնելու համար: Փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշմանը ծանոթանալուց հետո կասկածյալը, մեղադրյալը, տուժողը, տուժողի իրավահաջորդը կարող են բացարկ հայտնել փորձագետներին, միջնորդել, որ նոր փորձագետ նշանակվի, փորձագետներին առաջադրել լրացուցիչ հարցեր, քննիչի թույլտվությամբ ներկա գտնվել փորձաքննության կատարմանը և այլն:

Գ. Մկրտչյանի գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ դրանցում առկա է միայն ՀՀ առողջապահության նախարարի հրամանով կազմված փորձագիտական հանձնաժողովի եզրակացությանը տուժողի իրավահաջորդին ծանոթացնելու մասին 2009 թ. նոյեմբերի 27-ի արձանագրություն, որի համաձայն՝ տուժողի իրավահաջորդ Գ. Մկրտչյանը, ծանոթանալով այդ եզրակացության չորս էջերին, հրաժարվել է հետագա ծանոթացումից և հեռացել քննիչի աշխատասենյակից: Այսինքն՝ կրկնակի դատաբժշկական փորձաքննություն նշանակելու և դրա կատարումը ՀՀ առողջապահության նախարարի հրամանով կազմված փորձագիտական հանձնաժողովին հանձնարարելու վերաբերյալ որոշմանը տուժողի իրավահաջորդ Գ. Մկրտչյանը չի ծանոթացվել:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը արդյունքում արձանագրել է, որ կրկնակի դատաբժշկական փորձաքննություն նշանակելու և դրա կատարումը ՀՀ առողջապահության նախարարի հրամանով կազմված փորձագիտական հանձնաժողովին հանձնարարելու վերաբերյալ որոշմանը տուժողի իրավահաջորդ Գ. Մկրտչյանին չծանոթացնելը հանգեցրել է վերջինիս՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 247-րդ հոդվածով սահմանված իրավունքների խախտմանը:

Այսպիսով՝ վերոնշյալ նախադեպային որոշումներով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է անձի կյանքի իրավունքի պաշտպանության հարցերին՝ անդրադառնալով ոչ միայն պետության կողմից ուժի կիրառման կապակցությամբ արդյունավետ քննութ-

յուն իրականացնելու պետության պարտականությանը, այլ նաև անհրաժեշտ բժշկական օգնություն չցուցաբերելու կապակցությամբ առաջացած մահվան դեպքերի արդյունավետ քննությանը՝ միաժամանակ կարևորելով քննությանը տուժողի իրավահաջորդի մասնակցության, ինչպես նաև մեղավորներին հայտնաբերելու և պատասխանատվության ենթարկելու հարցերը:

ԱՊԱՑՈՒՑՈՒՄ ԵՎ ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐ

Ապացուցումը (ապացույցների հավաքումը, ստուգումը, օգտագործումը և գնահատումը) քրեադատավարական գործունեության կարևորագույն բաղկացուցիչ մասն է: Այն ճանաչողական գործունեություն է, որն ուղղված է նախկինում տեղի ունեցած դեպքի հանգամանքների հետազոտմանը և վերականգնմանը: Այս գործընթացը կարելի է բնութագրել որպես քրեական վարույթի ողնաշար, առանց որի չեն կարող մշակվել վարկածներ, հաստատվել կամ հերքվել փաստեր, իրականացվել դատավարական գործողություններ կամ կայացվել որոշումներ:

Ապացուցումն անխզելիորեն կապված է քրեական դատավարության սկզբունքների և այլ առանցքային դրույթների հետ: Լինելով ճանաչողական համընդհանուր գործընթացի տարատեսակ՝ ապացուցումը քրեական դատավարության յուրաքանչյուր փուլում ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք պայմանավորված են դատավարության կոնկրետ փուլի խնդիրներով և դատավարական ձևով:

Ապացուցման, մասնավորապես ապացույցների ներկայացման և թույլատրելիության հիմնախնդիրներն առավել հաճախ դիտարկվում են արդար դատաքննության իրավունքն ապահովող երաշխիքների լույսի ներքո: Արդար դատաքննության պահանջներն իրագործելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի դատարանն անդրադառնա ապացուցման խնդիրներին և անթույլատրելի ճանաչի օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցները: Միաժամանակ անմեղության կանխավարկածի ձևակերպման մեջ առկա «օրենքով սահմանված կարգով» դրույթը ենթադրում է, որ մեղադրական դատավճռի հիմքում կարող են դրվել միայն այն ապացույցները, որոնք ձեռք են բերվել օրենքով նախատեսված պահանջների խստիվ պահպանմամբ: Սա նաև նշանակում է, որ կողմերն իրավունք ունեն դատարանից պահանջել, որպեսզի դատական ակտե-

ըն կայացվեն իրավական տեսանկյունից բացառապես օգտագործման համար պիտանի ապացույցների հիման վրա:

Ապացուցման հետ կապված օրենսդրական և գործնական հիմնախնդիրները պարբերաբար դարձել են նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ուսումնասիրության առարկա: Շուրջ մեկ տասնյակ գործերով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել և լուծումներ տվել ապացուցողական գործունեության տարբեր կողմերին առնչվող հարցերի՝ հատկապես մեծ ուշադրություն հատկացնելով ապացույցների թույլատրելիության խնդիրներին և դրանց հետ հարաբերվող դատավարական նորմերին:

§ 10.1. Ապացույցների թույլատրելիություն

Ապացույցների թույլատրելիության առումով նախ և առաջ հարկ է հիշատակել *Արմեն Սեյրանի Սարգսյանի* գործով 2009 թ. սեպտեմբերի 16-ին կայացված թիվ ԵԶԴ/0295/01/08 որոշումը, որով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած դիրքորոշումը ուղենիշային է դարձել հետագա որոշումների կայացման համար: Նշված որոշման 15-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) որպես ապացույց չեն կարող օգտագործվել քննչական կամ այլ դատավարական գործողության կատարման կարգի էական խախտմամբ ձեռք բերված փաստական տվյալները, հատկապես, եթե դրանք իրենց հերթին հանգեցրել են դատավարության մասնակիցների իրավունքների էական խախտման, ազդել են կամ կարող էին ազդել ստացված փաստական տվյալների հավաստիության վրա:

Այսպիսով՝ ապացույցների հավաքմանը և ստուգմանն ուղղված դատավարական գործողությունների կատարման ընթացքում պետք է ապահովվի անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը: Հակառակ դեպքում կատարված դատավարական գործողության արդյունքում ստացված փաստական տվյալը, անկախ գործի համար ունեցած նշանակությունից, կորցնում է իր իրավական ուժը, ապացուցողական նշանակությունը և

չի կարող ընդգրկվել կոնկրետ քրեական գործով ապացույցների համակցության մեջ և դրվել մեղադրանքի հիմքում»:

Այս հիմնարար մոտեցումն ավելի կոնկրետ իրացվել է *Սվետլանա Սեդրակի Գրիգորյանի* գործով 2011 թ. մայիսի 11-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0281/01/10 որոշմամբ: Նշված գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է այն հարցը, **թե կարող էր արդյոք կիրառվել դատական քննության արագացված կարգ այն դեպքում, երբ ամբաստանյալը հաղորդում է ներկայացրել իր նկատմամբ կիրառված վատ վերաբերմունքի վերաբերյալ:**

Իր վճռաբեկ բողոքում ամբաստանյալը նշել է, որ ստորադաս դատարաններն անտեսել են գործում առկա բժշկական և այլ տվյալները, որոնցով հաստատվել է իր նկատմամբ բռնություններ և այլ մեթոդներ կիրառելու հանգամանքը, իսկ նախաքննության մարմինն իր դիմումների ու բողոքների վերաբերյալ օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննություն չի իրականացրել: Բողոքաբերը պնդել է նաև, որ ոստիկանության բռնությունների հետևանքով ինքն ստացել է մի շարք մարմնական վնասվածքներ, ծեծի միջոցով իրեն հարկադրել են ստորագրել ինչ-որ ցուցմունքների տակ: Արդյունքում բռնության ազդեցության տակ կորզվել են ցուցմունքներ, և կազմվել են հարցաքննության ոչ օբյեկտիվ արձանագրություններ, որոնք չեն կարող դրվել մեղադրանքի հիմքում:

Քրեական գործում առկա նյութերի հետազոտումից պարզվել է, որ ամբաստանյալը նախաքննության ընթացքում հայտարարել է, թե իր աջ ձեռքը վնասված է, և բոլոր իրեն վերաբերող փաստաթղթերում ստորագրել է ձախ ձեռքով, ինչպես նաև, հետազոտության նպատակով հիվանդանոցում գտնվելու ժամանակ հայտարարել է, որ իրեն վնասվածքը հասցրել են ոստիկանության աշխատակիցները: Ամբաստանյալի հետազոտության և դատաբժշկական փորձաքննության արդյունքներով արձանագրվել է, որ նա ունի աջ արմնկահոդի սալջարդ, վերջույթների և մեջքի շրջանի բազմաթիվ կապտուկներ, որոնք հասցվել են բուր, կոշտ առարկաներով, հնարավոր է՝ նշված ժամկետում, և առողջության թեթև վնասի հատկանիշներ չեն պարունակում: Նախաքննության

ընթացքում ամբաստանյալը հաղորդում է ներկայացրել իր նկատմամբ կիրառված բռնության մասին, ինչի կապակցությամբ պատրաստված նյութերն անջատվել են առանձին վարույթում և հանձնվել ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությանը:

Այս պայմաններում առաջին ատյանի դատարանը կիրառել է դատական քննության արագացված կարգ և ամբաստանյալի նկատմամբ կայացրել մեղադրական դատավճիռ, իսկ վերաքննիչ դատարանն օրինական ուժի մեջ է թողել այդ դատավճիռը:

Վերոշարադրյալ փաստական հանգամանքները համադրելով խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի անթույլատրելիությունը սահմանող միջազգային ու ներպետական իրավական ակտերի համապատասխան դրույթների, ինչպես նաև դատական քննության արագացված կարգի կիրառման իրավաչափությունը բնութագրող պայմանների հետ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է այն հետևություն, որ առաջին ատյանի դատարանն իրավասու չէր արագացված կարգ կիրառելու միջնորդությունը ճանաչել կամավոր և բավարարել այն պայմաններում, երբ ամբաստանյալը վստահելի հաղորդում է ներկայացրել իր նկատմամբ կիրառված խոշտանգման վերաբերյալ:

Թեև ամբաստանյալին խոշտանգելու և այդ խոշտանգման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների թույլատրելիության հարցի կապակցությամբ վերջնական որոշում չէր կայացվել, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ իր նկատմամբ խոշտանգումներ կիրառելու վերաբերյալ վստահելի հայտարարություն անելով, ամբաստանյալը, ըստ էության, կասկածի տակ է դրել նշված գործով նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված որոշակի ապացույցների թույլատրելիությունը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կարծիքով՝ այդ հանգամանքն ինքնին ողջամիտ կասկածի տակ է դրել նաև արագացված դատական քննություն կիրառելու միջնորդության համապատասխանությունն ամբաստանյալի բուն կամքին, ուստի առաջին ատյանի դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.1-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով սահմանված հիմքով պետք է մերժեր արագացված դատական քննություն կիրառելու վե-

րաբերյալ մեղադրյալի միջնորդությունը և գործի քննությունն իրականացնելը ընդհանուր կարգով: Այսպիսով, ելնելով խոշտանգումներից զերծ մնալու իրավունքի բացարձակ բնույթից, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ խոշտանգումների և վատ վերաբերմունքի այլ ձևերի կիրառման վերաբերյալ վերջնականապես չհերքված հայտարարության առկայությունը լուրջ կասկածի տակ է դնում նման վերաբերմունքի արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների թույլատրելիությունը, հետևաբար դրանք չեն կարող օգտագործվել մեղադրական դատավճիռ կայացնելու համար, նույնիսկ, երբ այդպիսի միջնորդություն է ներկայացնում մեղադրյալը:

Ապացույցի թույլատրելիության վերաբերյալ մեկ այլ կանոն ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է *Մ. Մարգարյանի* գործով որոշմամբ, որում, ի թիվս այլոց, **քննարկման առարկա է դարձել տեսաձայնագրման փորձաքննության եզրակացությունն անթույլատրելի ապացույց ճանաչելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևության իրավաչափության հարցը:**

Ըստ քրեական գործի նյութերի՝ տուժողը վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայացրել է իր ամուսնու կողմից կատարված՝ իր և ամբաստանյալի միջև տեղի ունեցած խոսակցության ձայնագրառումը պարունակող լազերային սկավառակը: Դրա հիման վրա քննիչը, նպատակ ունենալով պարզել սկավառակի վրա առկա խոսակցության բովանդակությունը և խոսակցության մասնակիցներին, որոշում է կայացրել դատաձայնագրառման փորձաքննություն նշանակելու մասին՝ փորձագետին տրամադրելով նշված լազերային սկավառակը: Փորձագետն իր եզրակացությանը, որպես հավելված, կցել է սկավառակի վրա առկա ձայնագրառման վերծանումը: Նշված եզրակացությունը կից հավելվածով նախաքննական մարմնի կողմից դրվել է ամբաստանյալին ներկայացված մեղադրանքի հիմքում:

Առաջին աստիճանի դատարանը դատաձայնագրառման փորձաքննության եզրակացությունը ճանաչել է անթույլատրելի ապացույց՝ պատճառաբանելով, որ ձայնագրությունը կատարվել է քրեական դատավարություն իրականացնելու, համապատասխան քննչական կամ այլ դատավարական գործողություն կատարելու

իրավասությունն չունեցող անձի կողմից, չի պահպանվել այդ գործողության կատարման օրենքով սահմանված կարգը:

Նշված գործով դիրքորոշում ձևավորելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դարձյալ հենվել է *Ա. Սարգսյանի* գործով որոշման 17-րդ կետում արված դատողությունների վրա: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) [Ս]ույն գործով քրեական դատարանն անձի դատապարտման հիմքում դրել է այնպիսի ապացույցներ, որոնց բովանդակությունն ամբողջությամբ բխում է քրեադատավարական օրենքի էական խախտմամբ կատարված քննչական գործողությունից:

(...) Այդ ապացույցները թույլատրելի չեն, քանի որ դրանց բովանդակությունն ամբողջությամբ հիմնված է եղել անթույլատրելի ճանաչված քննչական գործողության տվյալների վրա, իսկ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործման սահմանադրական արգելքը վերաբերում է նաև դրանցից բխող ապացույցներին»:

Այս համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ թեև նախաքննական մարմինն ամբաստանյալի և տուժողի խոսակցության ձայնագրառումը ինքնին որպես ապացույց չի դիտել և ամբաստանյալի մեղադրանքի հիմքում անմիջականորեն չի դրել, սակայն այդ ձայնագրառման հիման վրա նշանակված փորձաքննության արդյունքում ստացված եզրակացությունը և խոսակցության բովանդակությունն արտացոլող հավելվածը համարել է ամբաստանյալի մեղքը հիմնավորող ապացույց:

Վերոգրյալի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ փորձագետի եզրակացությունը թույլատրելի ապացույց չէ, քանի որ եզրակացության հիմքում ընկած փաստական տվյալը՝ լազերային սկավառակի բովանդակությունը կազմող տեղեկատվությունը, ձեռք է բերվել օրենքի պահանջների խախտմամբ, իսկ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործման սահմանադրական արգելքը վերաբերում է նաև դրանցից բխող ապացույցներին: Ուստի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կարծիքով, տեսաձայնագրառման փորձաքննության եզրակացությունն ան-

թույլատրելի ապացույց ճանաչելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունն իրավաչափ է:

Այսպիսով՝ նշված գործերով ձևավորած դիրքորոշումներով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գործնականորեն կիրառել է «թունավոր ծառի պտուղների» տեսությունը՝ սահմանելով, որ օրենքի էական խախտմամբ ստացված տվյալները, ինչպես նաև դրանց հիման վրա կատարված ապացուցողական գործողությունների արդյունքում ձեռք բերված տվյալները ճանաչվում են անթույլատրելի և չեն կարող օգտագործվել որպես ապացույց:

Քննչական կամ այլ դատավարական գործողության կատարման կարգի էական խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցի թույլատրելիության հարց է քննարկվել նաև Կ. Սարուխանյանի գործով *որոշմամբ*: Նշված գործով Կ. Սարուխանյանի առողջությանը միջին ծանրության վնաս պատճառելու փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործի շրջանակներում հարցաքննվել են երեք վկաներ: Սակայն նախաքննական մարմինը նրանց տված ցուցմունքներն օգտագործել է մեկ այլ՝ Կ. Սարուխանյանի կողմից սուտ ցուցմունք տալու փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործով, որով այդ անձինք որպես վկա չեն հարցաքննվել: Մասնավորապես, վերջին գործով կազմված մեղադրական եզրակացության մեջ նշվել է, որ Կ. Սարուխանյանին առաջադրված մեղադրանքը հիմնավորվում է նշված երեք վկաների՝ Կ. Սարուխանյանի առողջությանը վնաս պատճառելու փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործով տված ցուցմունքներով:

Վերոնշյալ փաստական հանգամանքներին իրավական գնահատական տալու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի լույսի ներքո վերլուծել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 206-րդ հոդվածի 4-րդ մասը: Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ վկան նախագգուշացվում է տվյալ գործով իրեն հայտնի ամեն ինչ պատմելու պարտականության, ինչպես նաև ցուցմունքներ տալուց հրաժարվելու կամ խուսափելու, սուտ ցուցմունքներ տալու համար սահմանված քրեական պատասխանատվության մասին՝ ՀՀ վճռա-

բեկ դատարանը սահմանել է, որ վկայի ցուցմունքը պետք է դիտել որպես բնչական գործողության կարգի էական խախտմամբ ձեռք բերված, եթե նախքան ցուցմունք վերցնելը վկան չի տեղեկացվել, թե ի՞նչ քրեական գործով է հարցաքննվում:

Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ Կ. Սարուխանյանի սուտ ցուցմունք տալու փաստի առթիվ հարուցված քրեական գործով օգտագործված ցուցմունքները չեն եղել թույլատրելի ապացույցներ, քանի որ ձեռք են բերվել տվյալ բնչական գործողության՝ վկայի հարցաքննության կատարման կարգի էական խախտմամբ:

Մեկ այլ՝ *Կարեն Ալեքսանդրի Հովհաննիսյանի և այլոց* գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԵԶԴ/0063/01/08 որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է պաշտպանի վճռաբեկ բողոքում առկա այն փաստարկին, որ իր պաշտպանյալի մեղադրանքի հիմքում դրվել են նրա բնակարանի խուզարկությամբ հայտնաբերված և նախաքննության մարմնի կողմից իրեղեն ապացույց ճանաչված թմրամիջոցները, որոնք, սակայն, քրեական գործի հետ միասին դատարան չեն ուղարկվել, դատարանի կողմից չեն հետազոտվել, հետևաբար չին կարող օգտագործվել որպես ապացույց:

Վճռաբեկ բողոքում վկայակոչված փաստական հանգամանքների ուսումնասիրության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը պարզել է, որ Կ. Հովհաննիսյանի մեղավորությունը հաստատող ապացույցների զանգվածում ներառվել են վերջինիս վարձակալած բնակարանի խուզարկության արձանագրությունը և այդ խուզարկությամբ հայտնաբերված ու առգրավված թմրամիջոցների նկատմամբ իրականացված դատաքիմիական փորձաքննության եզրակացությունը, որոնք առաջին ատյանի դատարանը դատաքննության ընթացքում հետազոտել է քրեական դատավարության օրենսդրության պահանջների պահպանմամբ: Ինչ վերաբերում է իրեղեն ապացույց ճանաչված թմրամիջոցներին, ապա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշել է, որ տվյալ ապացույցի թույլատրելիության ինդիքն ինքնին բացակայում է, քանի այն ստորադաս դատարանների կողմից որպես ապացույց չի օգտագործվել:

§ 10.2. Ապացույցների բավարարություն և ապացույցների գնահատում

Ապացուցմանը և ապացույցներին վերաբերող իր նախադեպային պրակտիկան ձևավորելիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը չի սահմանափակվել միայն ապացույցների թույլատրելիության խնդիրներով: Իր որոշումներում բարձրագույն դատական ատյանը կարևորել է նաև ապացույցների բավարարության և գնահատման հարցերը:

Ապացույցների բավարարությունը ենթադրում է կոնկրետ գործով ապացուցման շրջանակների այնպիսի որոշում, որպեսզի հավաքված ապացույցները որակական կողմից ապահովեն ապացուցման առարկայի յուրաքանչյուր տարրի պարզումը, իսկ քանակական կողմից՝ այդ հանգամանքների բացահայտման արժանահավատությունը և դատավարական որոշումների հիմնավորվածությունն ու պատճառաբանվածությունը: Սակայն, ի տարբերություն ապացուցման առարկայի, քրեադատավարական օրենքը հստակ չի նշում, թե մինչև երբ պետք է հավաքվեն և հետազոտվեն ապացույցները, որպեսզի յուրաքանչյուր գործով պարզվի ապացուցման առարկան ամբողջությամբ կամ նրա տարրերն առանձին վերցված: Միաժամանակ օրենքը չի սահմանում միասնական չափանիշ առ այն, թե երբ են ի հայտ գալիս յուրաքանչյուր քրեական գործով ապացուցման առարկան բացահայտված համարելու հիմքերը:

Ելնելով վերոգրյալից և համակարգային վերլուծություն ենթարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի մի շարք դրույթներ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է ապացույցների բավարարության հետևյալ չափանիշները.

1) Վարույթն իրականացնող մարմինների ներքին համոզմունքը: Այս հարցի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել *Մակար Ռազմիկի Հովհաննիսյանի և Աշոտ Վաղարշակի Մարտիրոսյանի* գործով 2010 թ. փետրվարի 12-ին կայացված թիվ ԵԶԴ/0632/01/08 որոշման 14-րդ կետում: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) *Ներքին համոզմունքը՝ որպես ապացույցների գնահատ-*

ման արդյունք, բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների անխզելի կապով. այն մի կողմից պետք է բխի հետազոտվող ապացույցների բավարար համակցությունից և հիմնվի դրանց վրա, մյուս կողմից անկողմնակալ դիտորդի մոտ պետք է առաջացնի այն վստահությունը, որ ապացույցները հետազոտվել են արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ:

Ապացույցները, որոնք հավաքվել և ստուգվել են օրենքին համապատասխան, կազմում են ներքին համոզմունքի այն օբյեկտիվ հիմքը, որն իր դրսևորումն է գտնում ընդունվող որոշումներում: Թեպետ ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա, այն չի կարող լինել կամայական: Դրա հիմքում պետք է դրված լինի գործի բոլոր հանգամանքների լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի քննությունը»:

2) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված դատավարական որոշումների հիմնավորվածությունը և պատճառաբանվածությունը: Այս հարցի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել Ս. Սաքանյանի գործով որոշման 18-րդ կետում: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) Քրեական վարույթի ընթացքում ընդունվում են բազմաթիվ դատավարական որոշումներ, որոնցից յուրաքանչյուրը պահանջում է ապացուցման առարկայի մեջ մտնող հանգամանքների ապացուցվածության տարբեր աստիճաններ (...):

Ապացույցների բավարարությունն այս տեսանկյունից ընդգծում է ապացուցողական գործունեության շրջանակները, որն ապահովում է այս կամ այն դատավարական որոշումը կայացնելու համար անհրաժեշտ հանգամանքների վերաբերյալ ապացուցման սուբյեկտի իմացության չափը»:

3) Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը: Այս հարցի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել Ա. Բաբայանի և Ս. Թումանյանի գործով որոշման 14-րդ կետում: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ՝

«(...) [Ա]նմեղության կանխավարկածի նկատմամբ հարգան-

քի պահանջն առաջին հերթին վերաբերում է դատարանին՝ որպես գործն ըստ էության լուծող անկողմնակալ մարմնի: Ուստիև դատարանը մինչև գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի կայացման պահը իր գործողություններով, այդ թվում՝ որոշումներով, որևէ կերպ չպետք է սուբյեկտիվ դիրքորոշում հայտնի ամբաստանյալին ներկայացված քրեական մեղադրանքի հիմնավորվածության կամ անհիմն լինելու մասին»:

Այս չափանիշները ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կիրառել է առանձին գործերով կոնկրետ խնդիրներ լուծելու համար: Այսպես՝ Ս. Սաքանյանի գործով **ապացույցների բավարարությունը դիտարկվել է ամբաստանյալին վերագրվող արարքին քրեաիրավական գնահատական տալու լույսի ներքո**, ուստի բնարկվել է այն հարցը, թե արդյոք գործում առկա ապացույցները բավարար են Ս. Սաքանյանի արարքը վերաորակելու վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունը հիմնավորված համարելու համար:

Համաձայն քրեական գործի նյութերի՝ առաջին ատյանի դատարանը Ս. Սաքանյանի արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածից վերաորակել է 120-րդ հոդվածով՝ պատճառաբանելով, որ ամբաստանյալի կողմից տուժողին մարմնական վնասվածքը դիտավորությամբ պատճառած լինելու հանգամանքը հիմնավորող որևէ ապացույց գործով ձեռք չի բերվել:

Կիրառելով Մ. Հովհաննիսյանի և Ա. Մարտիրոսյանի գործով որոշման 13-րդ կետում ձևավորած իր դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ բողոքաբեր դատախազի կողմից վկայակոչված փաստական տվյալներն ընդամենը կարծիքներ են, գնահատողական դատողություններ և կոնկրետ փաստերի, գործողությունների վերաբերյալ ուղղակի վկայող փաստական տվյալներ չեն: Դրանք չեն վերաբերում ապացուցման առարկայի մեջ մտնող որևէ հանգամանքի, չեն հաստատում կամ հերքում որևէ հանգամանք: Դրանց որոշ մասը ձեռք չի բերվել քրեադատավարական օրենքով սահմանված աղբյուրներից, դրանք ամրագրված չեն դատավարական օրենքով սահմանված կարգով, ուստիև չեն կարող օգտագործվել որպես ապացույց:

Միաժամանակ, վերլուծելով քրեական գործի փաստական հանգամանքները, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ առաջին ատյանի դատարանը պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում հետազոտել է գործով ձեռք բերված ապացույցները և դրանք գնահատելով վերաբերելիության, թույլատրելիության, իսկ ամբողջ ապացույցներն իրենց համակցությամբ՝ գործի լուծման համար բավարարության տեսանկյունից՝ դրանց բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության վրա հիմնված իր ներքին համոզմամբ հանգել է ճիշտ հետևության, որ ձեռք բերված ապացույցներով չի հաստատվում մեղադրանքի կողմի ներկայացրած դեպքի նկարագիրը և դրան համապատասխան մեղքի դիտավորյալ ձևը, այլ հաստատվում են դեպքի այլ հանգամանքներ և դրանց համապատասխան մեղքի անգգույշ ձևը, ուստի Ս. Սաքանյանի արարքը համապատասխանում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 120-րդ հոդվածի 1-ին մասին:

Ապացույցների գնահատման հարցին անդրադառնալիս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դարձյալ հիմնվել է Մ. Հովհաննիսյանի և Ա. Մարտիրոսյանի գործով որոշման 19-րդ կետում արտահայտած իր դիրքորոշման վրա, որի համաձայն՝

«(...) [Ա]պացույցը գնահատող անձը մինչև դրանց հետազոտումը պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում չպետք է կանխակալ մոտեցում ցուցաբերի ապացույցներին, չպետք է դրանց որոշ մասին մյուսների նկատմամբ առավել կամ նվազ նշանակություն տա: Միևնույն ժամանակ, ներքին համոզմամբ ապացույցների ազատ գնահատումը ենթադրում է, որ ապացույցը գնահատող անձը կաշկանդված չէ տվյալ ապացույցին դատավարության նախորդ փուլերում կամ տվյալ փուլի շրջանակներում այլ անձանց կամ մարմինների տված գնահատականներով:

Նախապես հաստատված ապացույցի ուժ չունենալու օրենսդրական արգելքը բացառում է որևէ ապացույցի նկատմամբ կանխակալ մոտեցում ցուցաբերելը (մյուս ապացույցների նկատմամբ այդ փաստական տվյալի ապացուցողական արժեքին առավելություն վերագրելը կամ այդ արժեքը նվազեցնելը), քանի դեռ այդ

ապացույցը քրեադատավարական օրենսգրքով ամրագրված ընթացակարգով օրինականության, մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության, մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովման և այլ սկզբունքների պահպանմամբ չի հետազոտվել պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում: (...)»:

Այս համատեքստում Կ. Սարուխանյանի գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել այն հարցը, թե իրավաչափ են արդյոք ապացույցների գնահատմանը վերաբերող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 127-րդ հոդվածի 2-րդ մասի վերաբերյալ ստորադաս դատարանների մեկնաբանությունները: Այստեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնել առաջին ատյանի դատարանի այն դատողության հետ, որ տվյալ գործի նախաքննության փուլում արդեն իսկ վկաների ցուցմունքներին ու փորձագետի եզրակացությանը կանխակալ մոտեցում է ցուցաբերվել, և նրանց տրվել է առավել նշանակություն տուժողի ցուցմունքի նկատմամբ:

Հենվելով վերոնշյալ նախադեպում այդ հոդվածներին տրված վերլուծության վրա՝ Վճռաբեկ դատարանը ընդունել է, որ տվյալ գործով ապացույցների գնահատման կապակցությամբ ստորադաս դատարանների հետևությունները համապատասխանում են Վճռաբեկ դատարանի իրավական մոտեցումներին:

Կ. Աղաջանյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկել է այն հարցը, **թե առաջին ատյանի դատարանի արդարացման դատավճիռը բեկանելիս արդյոք վերաքննիչ դատարանը տվյալ գործով ձեռք բերված ապացույցները գնահատել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածով նախատեսված ապացույցների գնահատման կանոնների պահպանմամբ:** Այս դեպքում ևս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որպես չափանիշ է ընդունել Մ. Հովհաննիսյանի և Ա. Մարտիրոսյանի գործով որոշման 14-րդ կետում ամրագրված իր այն դիրքորոշումը, որ՝

«Ապացույցների գնահատումը՝ որպես ապացուցման գործընթացի տարր, մտավոր, տրամաբանական գործունեություն է, որի արդյունքում եզրահանգում է արվում ապացույցներից յուրաքանչյուրի

թուլատրելիության, վերաբերելիության, հավաստիության և ապացուցման առարկայի մեջ մտնող հանգամանքների բացահայտման համար ապացույցների համակցության բավարարության մասին:

Ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա: (...)»:

Այս գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը համաձայնվել է վերաքննիչ դատարանի մեղադրական դատավճռում արված հետևությունների հետ՝ ընդունելով, որ դրանք գործով ձեռք բերված ապացույցների գնահատման արդյունք են: Ուստի արձանագրվել է, որ վերաքննիչ դատարանը գործով ձեռք բերված ապացույցները գնահատել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածով նախատեսված՝ ապացույցների գնահատման կանոնների պահպանմամբ, ինչի արդյունքում ամբաստանյալ Վ. Աղաջանյանի արարքն իրավամբ որակվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

§ 10.3. Ապացուցման գործընթացին վերաբերող այլ հարցեր

Ապացուցման գործընթացին վերաբերող վերոնշյալ հարցերից բացի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն առանձին խնդիրների կապակցությամբ ևս արտահայտել է իրավական դիրքորոշումներ, որոնք նման գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար ունեն էական ուղղորդող նշանակություն:

Այս առումով նախ և առաջ հիշարժան է *Համայնակ Չալիկոյի Սահակյանի* գործով 2011 թ. *հոկտեմբերի 20-ին* կայացված *թիվ* *ԼԴ/0212/01/10 որոշումը*, որով քննության է առնվել այն հարցը, **թե արդյոք անանուն վկաների չիրապարակված ցուցմունքները կարող էին որպես ապացույց օգտագործվել ամբաստանյալի նկատմամբ մեղադրական դատավճիռը պատճառաբանելիս:**

Նշված գործով երեք վկաների նկատմամբ կիրառվել են պաշտպանության միջոցներ, և նրանց նախաքննական ցուցմունք-

ների բովանդակությունը պաշտպանության կողմի համար մատչելի չի եղել: Հետագայում առաջին ատյանի դատարանի դատավճռում նշվել է, որ, ի լրումն համապատասխան ապացույցների, Հ. Սահակյանի մեղքը հիմնավորվում է նաև քրեական գործում առկա պաշտպանության միջոցներ կիրառած անձանց ցուցմունքներով: Պաշտպանվող անձինք դատարան են ուղարկել համապատասխան դիմումներ, որոնցով հաստատել են իրենց կողմից նախկինում տված ցուցմունքները:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերին գնահատական տալու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերլուծել է ՀՀ Սահմանադրության 19 հոդվածի 1-ին մասի, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ, 73-րդ, 265-րդ, 353-րդ, 365-րդ հոդվածների և նույն օրենսգրքի 12-րդ գլխի («Քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց պաշտպանությունը») վերաբերելի դրույթները, ինչպես նաև անդրադարձել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային պրակտիկային:

Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ հանցագործության բացահայտմանը նպաստող անձանց պաշտպանությունն ընդհանրապես և պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող տվյալների պաշտպանությունը մասնավորապես հետապնդում են իրավաչափ նպատակներ և ինքնին անհամատեղելի չեն մեղադրյալի՝ արդար դատաքննությունն ապահովող իրավական արժեքների հետ: Սակայն հանցագործության բացահայտմանը նպաստող անձանց պաշտպանությունը կանոնակարգող քրեադատավարական իրավանորմերը մեկնաբանելիս և դրանցով սահմանված իրավական մեխանիզմները գործադրելիս հարկ է նկատի առնել, որ դրանք չեն կարող հանգեցնել մեղադրյալի՝ արդար դատաքննության իրավունքի չեզոքացմանը: Ուստի խնդրո առարկա հարցի կապակցությամբ հանրային և մասնավոր իրավաչափ շահերը պետք է այնպես հավասարակշռվեն, որ

մեղադրյալը չգրկվի «գեների հավասարության» իրավունքից և արդյունավետ պաշտպանության հնարավորությունից:

Այս առումով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ առանց պաշտպանության կողմին ծանոթանալու հնարավորություն տալու, առանց դատաքննության ընթացքում հետազոտելու որևէ ապացույց չի կարող դրվել մեղադրական դատավճռի հիմքում: Այլ կերպ՝ չբացահայտված բովանդակությամբ ապացույցի հիման վրա անձին դատապարտելու արգելքը բացարձակ բնույթ է կրում՝ անկախ ապացույցների ընդհանուր զանգվածում այդ ապացույցի դերից: Այդ արգելքը խախտելն ինքնին կազմում է քրեադատավարական օրենքի էական խախտում՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի իմաստով:

Այս դիրքորոշման լույսի ներքո Վճռաբեկ դատարանը եզրակացրել է, որ Հ. Սահակյանի նկատմամբ կայացված մեղադրական դատավճռի հիմքում չբացահայտված բովանդակությամբ ապացույցներ դնելով՝ առաջին ատյանի դատարանը թույլ է տվել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 365-րդ հոդվածների խախտումներ: Հատկանշական է, որ այս պարագայում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն էական չի համարել առաջին ատյանի դատարանի այն հիմնավորումը, որ գործում առկա մնացած ապացույցները բավարար են եղել Հ. Սահակյանի մեղքը հիմնավորելու համար, և նշված երեք ապացույցներն առաջին ատյանի դատարանում օգտագործվել են միայն ի լրումն դրանց:

Ապացուցման գործընթացում ապացույցների օգտագործման խնդրին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձ է կատարել նաև *Հարություն Արշավիրի Հակոբյանի* գործով 2010 թ. հունիսի 23-ին կայացված թիվ ԵԱԲԴ/0128/01/09 որոշմամբ: Ըստ գործի նյութերի՝ առաջին ատյանի դատարանը հետաձգել է վկաներից մեկի նախաքննական ցուցմունքների հրապարակումը և այլևս չի անդրադարձել այդ հարցին, սակայն հետագայում կայացված մեղադրական դատավճռի հիմքում, որպես ամբաստանյալին մեղսագր-

վող արարքի կատարումը հիմնավորող ապացույց, նշել է նաև այդ վկայի նախաքննական ցուցմունքները: Միաժամանակ դատարանը համադրել է տվյալ վկայի նախաքննական և դատաքննական ցուցմունքները և բացահայտել, որ արժանահավատ պետք է համարել նրա՝ նախաքննության ընթացքում տված ցուցմունքները:

Բացի այդ, համաձայն առաջին ատյանի դատարանի դատական նիստի արձանագրության, դատարանն ընդհանրապես իրեղեն ապացույցների զննություն չի իրականացրել, սակայն մեղադրական դատավճռում, որպես ամբաստանյալի կողմից նրան մեղսագրվող արարքի կատարումը հիմնավորող ապացույց, նշել է նախաքննության մարմնի կողմից իրեղեն ապացույց ճանաչված՝ հրազեն հանդիսացող թմբուկավոր ատրճանակն ու ռազմամթերք հանդիսացող փամփուշտները:

Վերոշարադրյալ փաստական հանգամանքները ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիտարկել է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ և 22-րդ հոդվածներում տրված իրավակարգավորումների, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի պահանջների նախադեպային մեկնաբանությունների բացահայտման տեսանկյունից: Բարձրագույն դատական ատյանը հանգել է այն հետևության, որ առաջին ատյանի դատարանը մեղադրական դատավճռի հիմքում դրել է այնպիսի ապացույցներ, որոնց վերաբերյալ պաշտպանության կողմին հնարավորություն չի տրվել արտահայտելու իր դիրքորոշումը, և որոնք հրապարակային դատաքննության ժամանակ չեն հետազոտվել:

Մեկ անգամ ևս կարևորելով ապացուցման գործընթացում արդար դատաքննության չափանիշների պահպանման անհրաժեշտությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ըստ էության, բացառել է դրանց խախտմամբ հետազոտված ապացույցների օգտագործման հնարավորությունը: Հետևաբար, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանն իրավասու չէր իր դատական ակտի հիմքում դնել վկայի՝ նախաքննության ընթացքում տված ցուցմունքները, ինչպես նաև նախնական քննության մարմ-

նի կողմից իրեղեն ապացույց ճանաչված ատրճանակն ու փափուշտները, քանի որ դրանք չէին հետազոտվել դատաքննության ժամանակ: Իսկ դատարանի դատավճիռը չի կարող հիմնավորված համարվել, եթե դրա նկարագրական-պատճառաբանական մասում բովանդակվող հետևություններն էապես հիմնված են դատաքննության ժամանակ չհետազոտված ապացույցների վրա:

Այսպիսով՝ ապացույցների օգտագործման և հատկապես մեղադրական դատավճռի հիմքում դրանք դնելու իրավաչափությունը որոշելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը չափանիշ է ընդունել մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի և դրա ապահովման, ինչպես նաև մրցակցության սկզբունքների պահանջների կատարումը: Ըստ էության, ապացուցման գործընթացը չի կարող արդարացի համարվել և դրական (պոզիտիվ) հետևանքներ առաջացնել, եթե դրա առանձին տարրերը (օրինակ՝ ապացույցների հավաքումը, օգտագործումը կամ գնահատումը) իրականացվել են համընդհանուր ճանաչում ստացած իրավական արժեքների անտեսմամբ կամ ոտնահարմամբ:

ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՅՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ

Քրեական արդարադատության ոլորտում դատական իշխանությունն իրացվում է ոչ միայն հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի անմեղության կամ մեղավորության վերաբերյալ վերջնական որոշում կայացնելու ձևով, այլև որոշակի վերահսկողական գործառնությունների իրականացման միջոցով: Այդպիսի գործառնություններից մեկը մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունն է, որի նպատակն է ապահովել քրեական վարույթ ներգրավված անձի իրավունքների, ազատությունների և իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը:

Դատավարական այս ինստիտուտը կոչված է քրեական գործերի քննության մինչդատական փուլում երաշխավորել անձի՝ դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի իրագործումը: Այն խնդիր ունի կանխել կամ վերացնել դատավարության մասնակիցների իրավունքների և ազատությունների խախտումները, վերականգնել խախտված իրավունքները, ինչպես նաև չեզոքացնել քրեական հետապնդման մարմինների ոչ իրավաչափ գործունեության անբարենպաստ կամ վնասակար հետևանքները:

Այդպանով հանդերձ դատական գործունեության այս տեսակն ուղղված է քրեական դատավարության խնդիրների, մասնավորապես իրական կամ ենթադրվող հանցավոր արարքի հետ կապված պետական իշխանության ինքնիրավ գործողություններից և չարաշահումներից անձի և հասարակության պաշտպանության խնդրի լուծմանը:

Քրեական դատավարության տեսությունը, որպես դատական վերահսկողության ինքնուրույն ձև, առանձնացնում է հետագա դատական վերահսկողությունը: Գործող քրեադատավարական օրենսդրության մեջ դրա դրսևորումն այն է, որ հետաքննության

մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների անօրինական ու անհիմն որոշումները և գործողությունները կարող են բողոքարկվել դատարան: Դատական վերահսկողության այս տեսակի առանձնահատկությունները պայմանավորված են այդ գործընթացի օբյեկտով (առարկայով), իրականացման ընթացակարգով, ընդունվող որոշումների բնույթով և դրանց իրավական նշանակությամբ:

Անձի իրավունքների դատական պաշտպանության այս ձևի խնդիրն է որոշակի ստուգողական գործունեության միջոցով պարզել և գնահատել քրեական հետապնդման մարմինների գործողությունների (անգործության) և որոշումների օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը: Այն լուրջ զսպիչ գործոն է պետաիշխանական լիազորություններ ունեցող մարմինների և պաշտոնատար անձանց համար, ինչպես նաև էական երաշխիք առ այն, որ անձի խախտված իրավունքները կարող են վերկանգնվել առավել արագ և արդյունավետ: Դրա հետ մեկտեղ այս ընթացակարգում մրցակցության տարրերի առկայությունը երաշխավորում է համապատասխան գործողությունների և որոշումների դեմ բերված բողոքների արդարացի քննությունն ու լուծումը:

Այդուհանդերձ, քրեական դատավարության տեսությունը հավելած է այն տեսակետին, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության դերն ու նշանակությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է հիմնվել մի քանի հիմնարար և ելակետային գաղափարների վրա: Մասնավորապես, դատական պաշտպանության իրավունքն անձի իրավունքների և ազատությունների ապահովման կարևորագույն համընդհանուր երաշխիք է, սակայն դատական վերահսկողության բուն իրականացումը չպետք է նպատակ հետապնդի ղեկավարել նախնական քննությունը կամ դատախազական հսկողությունը: Բացի այդ, քրեական հետապնդման մարմինների գործողությունների և որոշումների ստուգման գործընթացն ինքնին չի բացառում քրեական դատավարության մյուս խնդիրների իրականացումը, այդ թվում՝ հանցագործություններից

անձի, հասարակության և պետության պաշտպանությունը:

Հետագա դատական վերահսկողության իրականացման գործնական հիմնահարցերը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը դիտարկել է այնպիսի չափանիշների լույսի ներքո, ինչպիսիք են **դատական վերահսկողության առարկան, բողոքարկման կարգը և բողոքարկման ժամկետները**: Քննարկվող հարցերին համակարգային լուծում տալու նպատակով նախ և առաջ փորձ է արվել սահմանել **դատական վերահսկողության պրակտիկ խնդիրները**:

Ն. Միսակյանի գործով որոշման 12-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ՝
«Սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության արդյունավետ միջոցների շարքում առաջնային տեղ է գրավում դատական պաշտպանության իրավունքը, իսկ քրեական գործի մինչդատական վարույթի ընթացքում դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից է դատական վերահսկողությունը մինչդատական վարույթի նկատմամբ:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության խնդիրներն են՝

- դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների, օրինական շահերի պահպանության ապահովումը,
- դատավարության մասնակիցների և այլ անձանց խախտված իրավունքների և ազատությունների վերականգնումը մինչդատական վարույթում:

Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությունը դատավարական օրենքով նախատեսված միջոցների համակարգ է, որն ուղղված է դատական իշխանության սահմանադրական գործառույթների իրականացմանը գործի մինչդատական վարույթում՝ նպատակ ունենալով թույլ չտալ անձի իրավունքների և ազատությունների անօրեն և չհիմնավորված սահմանափակումներ, ինչպես նաև վերականգնել խախտված իրավունքներն ու ազատությունները (...):»:

Նման մոտեցմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ըստ էության, թի-րախավորել է դատական վերահսկողության գործառույթը՝ բացա-հայտելով ոչ միայն դրա էությունը, այլև ցույց տալով, թե գործնա-կանում ինչի համար այն պետք է իրականացվի: Սակայն, հաշվի առնելով օրենսդրական կարգավորման առանձնահատկություն-ները, մասնավորապես ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի, 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասի, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի ընդգրկուն ձևակերպումները, օրենքի միատեսակ կիրա-ռությունն ապահովելու, հետևաբար նաև միասնական դատական պրակտիկա ձևավորելու համար անհրաժեշտ էր մշակել միևնույն տեսակի վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության սահ-մանների գնահատման չափանիշները:

Եթե դատարանի կողմից քրեական հետապնդման մարմին-ների գործողությունների (անգործության) և որոշումների օրինա-կանության ու հիմնավորվածության ստուգման հանգամանքը կասկած կամ իրավական վեճ չէր առաջացնում, **ապա դրանց շրջա-նակի՝ որպես հետագա դատական վերահսկողության առարկա-յի հարցը տևական ժամանակ մնում էր խնդրահարույց:**

Այս ուղղությամբ առաջին քայլը Վճռաբեկ դատարանը կա-տարել է՝ *Վալերի Գրիգորյանի* գործով 2008 թ. հուլիսի 25-ին կա-յացված թիվ ԵԿԴ/003 1/11/08 որոշման 12-րդ կետում իրավական դիրքորոշում ձևավորելով այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդ-վածի 1-ին մասից հետևում է, որ դատական վերահսկողության առարկա կարող են լինել հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների բոլոր այն որոշումները և գործողույթ-յունները, որոնք խախտում են անձի իրավունքները և օրինական շահերը: Անձի իրավունքները և օրինական շահերը խախտելու դեպքում հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների որոշումները և գործողությունները դատական բողո-

քարկման առարկա լինելու հանգամանքն ուղղակիորեն բխում է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագրված՝ դատական պաշտպանության իրավունքից, (...):

(...) Եթե քրեական դատավարության օրենսգրքում հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների որոշումների և գործողությունների՝ դատական կարգով բողոքարկման ուղղակի դեպք և կարգ սահմանված չէ, սակայն այդ որոշումները և գործողությունները խախտում են անձի իրավունքները և օրինական շահերը, ապա ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածում ամրագրված՝ դատական պաշտպանության իրավունքի ուժով դրանք ենթակա են դատական կարգով բողոքարկման»:

Միաժամանակ նույն որոշման 14-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերապահում է արել՝ արձանագրելով հետևյալը.

«(...)

ՀՀ քրեական դատավարությունում քրեական գործը հարուցվում է քրեական օրենսգրքով չթույլատրված՝ ենթադրաբար կատարված հանցակազմի հատկանիշներ պարունակող արարք(ներ)ի կապակցությամբ, այլ կերպ՝ փաստի առթիվ, և որևէ անձի համար քրեական դատավարությունում այն իրավական որևէ հետևանք չի առաջացնում, ուստի և քրեական գործ հարուցելու մասին որոշմամբ քրեական դատավարությունում որևէ մեկի իրավունքները և օրինական շահերը չեն խախտվում:

Այսպիսով՝ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը դատական վերահսկողության առարկա լինել չի կարող, քանի որ քրեական դատավարությունում քրեական գործ հարուցելու մասին որոշմամբ անձի իրավունքները և օրինական շահերը չեն խախտվում»:

Իր այս դիրքորոշումը Վճռաբեկ դատարանը զարգացրել է Վարուժան Մանուկյանի գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0060/11/10 որոշման 15-16-րդ կետերում: Ըստ քննարկվող գործի փաստական հանգամանքների՝ նախաքննության մարմնի կողմից հարուցվել է քրեական գործ՝ Վ. Մանուկյանի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքի 214-րդ հոդված 1-ին մասով նախատեսված

հանցագործության հատկանիշներ պարունակող արարքը ենթադրաբար կատարելու փաստի առթիվ: Դիմողը և նրա ներկայացուցիչը բողոք են ներկայացրել առաջին ատյանի դատարան՝ խնդրելով վերացնել քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը: Առաջին ատյանի դատարանը մերժել է բողոքը՝ պատճառաբանելով, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը դատական վերահսկողության առարկա չի կարող լինել, քանի որ դատական կարգով այդպիսի որոշման բողոքարկում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով նախատեսված չէ: Վերացնելով առաջին ատյանի դատարանի որոշումը՝ վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումն առնչվում է կոնկրետ անձի շահերին, իրավունքներին և ազատություններին, հետևաբար անհիմն է առաջին ատյանի դատարանի այն պատճառաբանությունը, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը դատական վերահսկողության առարկա չի կարող լինել:

Ստորադաս դատական ատյանների տրամագծորեն հակառակ դիրքորոշումների իրավաչափությունը գնահատելու համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունել իրավական պաշտպանության միջոցների համարժեքության սահմանադրական պահանջը: Ըստ այդմ արձանագրվել է.

«(...) Մինչդատական վարույթում իրավական պաշտպանության միջոցների համարժեքությունը գնահատելիս, ի թիվս այլ հանգամանքների, անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև Հայաստանի Հանրապետությունում գործող քրեական դատավարության ձևը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով մինչդատական վարույթի համար նախատեսված դատավարական ձևը, մասնավորապես՝ մինչդատական վարույթում ձեռք բերված տվյալների՝ օրենքով որպես ապացույց համարվելը, մինչդատական վարույթի մանրամասն և համակողմանի օրենսդրական կանոնակարգումը, այդ թվում՝ նշված փուլում ապացույցների ձեռքբերման եղանակների և ընթացակարգի մանրակրկիտ կարգավորումը և այդ համատեքստում քրեական դատավարությունում հանրային ու մասնավոր շահերի ողջամիտ հավասարակշռումն ինքնին սահմա-

նափակում են մինչդատական վարույթում քրեական հետապնդման մարմնի յուրաքանչյուր որոշման կամ գործողության դատական բողոքարկման շրջանակը:

(...) Մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության կարգով բողոքարկման ենթակա են նախնական քննության մարմինների այն որոշումները և գործողությունները (անգործությունը), որոնք խախտում են անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը, ինչը, սակայն, չի նշանակում, որ քրեական դատավարության այս փուլում դատական կարգով բողոքարկման ենթակա որոշումների շրջանակն անսահմանափակ է: Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով բողոքարկման ենթակա որոշումների շրջանակի հստակեցման նպատակով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սահմանել հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. գործի նախնական քննության փուլում, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված որոշումներից զատ, դատարան կարող են բողոքարկվել քրեական հետապնդման մարմինների այն բոլոր որոշումներն ու գործողությունները (անգործությունը), որոնց բողոքարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում՝ դատարանում գործն ըստ էության քննելիս անհնար է, կամ այն կհանգեցնի անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման»:

Այսպիսով՝ վերոշարադրյալ որոշումներում արտահայտված դիրքորոշումների վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ մինչդատական վարույթում հետագա դատական վերահսկողության սահմաններն ուրվագծվում են հետևյալ երկու չափորոշիչների միաժամանակյա առկայությամբ.

1) Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով կարող են բողոքարկվել հետաքննության մարմինների, քննիչի, դատախազի և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների այն որոշումներն ու գործողությունները (անգործությունը), որոնք շոշափում են անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը:

2) Այդ որոշումների ու գործողությունների (անգործության) դեմ բերված բողոքներում վկայակոչված խախտումները, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան, չեն կարող վերացվել քրեական գործը դատարանում քննելիս՝ գործի դատական քննության փուլում, այդ թվում՝ վերաքննության կամ վճռաբեկության կարգով:

Յետագա դատական վերահսկողության առարկայի հստակեցման կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի մոտեցումը նոր որակներ է ստացել *ԼԼԻԿ Պողոսյանի* գործով 2011 թ. դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0136/11/11 որոշման մեջ: Այս գործով առաջին ատյանի դատարան է բողոքարկվել քննիչի՝ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման հետևյալ ձևակերպումը. «Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր Լ. Պողոսյանի կողմից պաշտոնեական լիազորությունները չարաշահելու և պաշտոնեական կեղծիք կատարելու դեպքի առթիվ նախապատրաստված նյութերով հարուցել քրեական գործ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 308-րդ և 314-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով»:

Վերահաստատելով նախկինում արտահայտած իր դիրքորոշումն առ այն, որ օրենքին համապատասխան կայացվելու դեպքում քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը չի խախտում որևէ անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը (հետևաբար դատական կարգով բողոքարկման ենթակա չէ)՝ սույն գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարևորել է քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ տրվող ձևակերպումների իրավական հետևանքների խնդիրը: Այս կապակցությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ եթե քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ տրվում են այնպիսի ձևակերպումներ, որոնցից հետևում է, որ կոնկրետ անձը կատարել է քրեորեն պատժելի արարք, քննարկվող որոշումն իրավական հետևանքների առումով հավասարվում է անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշմանը:

Յիմևելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի վրա¹²⁸ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը

¹²⁸ Տե՛ս, օրինակ, Դեվեերն ընդդեմ Բելգիայի (DEWEER v. BELGIUM) գործով

շեշտել է նաև, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մատնանշելու պարագայում նա իրավունք է ձեռք բերում օգտվելու որոշակի դատավարական երաշխիքներից, այդ թվում՝ պաշտպանության իրավունքից:

Ամփոփելով տվյալ գործի փաստական հանգամանքների, ինչպես նաև վերաբերելի իրավանորմերի և դատական նախադեպերի վերլուծությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման մեջ անձին որպես հանցանք կատարողի մատնանշելու պարագայում նա պետք է օգտվի որոշակի դատավարական երաշխիքներից, իսկ եթե այդ երաշխիքները չապահովվեն, անձը պետք է իրավունք ունենա մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով բողոքարկել քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը, քանի որ դրանով խախտվում են անձի սահմանադրական իրավունքներն ու օրինական շահերը, իսկ այդ որոշման բողոքարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում՝ դատարանում գործն ըստ էության քննելիս, կհանգեցնի անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման:

Ուստի եթե քրեական գործ հարուցելու մասին որոշմամբ հաստատված է համարվում կոնկրետ անձի կողմից քրեորեն պատժելի որևէ արարք կատարելու փաստը, այլ խոսքով՝ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշման նկարագրական-պատճառաբանական կամ եզրափակիչ մասերում առկա ձևակերպումներից ուղղակիորեն հետևում է, որ անձը կատարել է քրեորեն պատժելի արարք, ապա ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ընդունում է, որ քրեական գործ հարուցելու մասին որոշումը ենթակա է դատական կարգով բողոքարկման:

Մինչդատական վարույթում իրավական պաշտպանության միջոցների համարժեքության գնահատման չափանիշները ՀՀ

վճիռ, 1980 թ. փետրվարի 27, գանգատ թիվ 6903/75, կետ 44; 46, Էկլեն ընդդեմ Գերմանիայի (ECKLE v. GERMANY) գործով վճիռ, 1982 թ. հուլիսի 15, գանգատ թիվ 8130/78, կետ 73, Շուբինսկին ընդդեմ Սլովենիայի (ŠUBINSKI v. SLOVENIA) գործով վճիռ, 2007 թ. հունվարի 18, գանգատ թիվ 19611/04, կետ 62, Գ. Կ.–ն ընդդեմ Լեհաստանի (G. K. v. POLAND) գործով վճիռ, 2004 թ. հունվարի 20, գանգատ թիվ 38816/97, կետ 98:

վճռաբեկ դատարանն ամրապնդել է Կ. Սահակյանի գործով որոշմամբ: Ըստ գործի փաստական տվյալների՝ մեղադրյալ Կ. Սահակյանի պաշտպանը մինչդատական վարույթում մի շարք քննչական և այլ դատավարական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ ներկայացրել է միջնորդություններ, որոնք քննիչի որոշմամբ մերժվել են: Առաջին ատյանի դատարանը մերժել է քննիչի որոշման դեմ պաշտպանի բերած բողոքը, մինչդեռ վերաքննիչ դատարանը, բեկանելով առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, պաշտպանի բողոքը բավարարել է մասնակիորեն և պարտավորեցրել վարույթն իրականացնող մարմինն վերացնել մեղադրյալի իրավունքների ու ազատությունների խախտումները:

Ստորադաս դատարանների միջև առկա իրավական տարածայնությունը լուծելու համար Վճռաբեկ դատարանը հենվել է Վ. Գրիգորյանի վերաբերյալ և Վ. Մանուկյանի վերաբերյալ գործերով ամրագրած դիրքորոշումների վրա: Դրանք համադրելով տվյալ գործի փաստական հանգամանքների հետ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մասնավորապես նշել է.

«(․․) սույն գործով տուժողի նկատմամբ դատաբժշկական հանձնաժողովային լրացուցիչ փորձաքննությունն նշանակելու, մեղադրյալի նկատմամբ դատաբժշկական լրացուցիչ փորձաքննությունն նշանակելու, վկաների և տուժողի հետ առերես հարցաքննություններ կատարելու, Կ. Սահակյանի նկատմամբ դատահոգեբանական փորձաքննությունն նշանակելու, քննչական փորձարարություն կատարելու, մեղադրյալ Կ. Սահակյանին ծանաչման համար տուժող Ռ. Եդիգարյանին ներկայացնելու միջնորդությունների մերժմամբ նախաքննության մարմնի կողմից թույլ չեն տրվել մեղադրյալի իրավունքների և ազատությունների այնպիսի խախտումներ, որոնք հնարավոր չէ վերացնել դատաքննության ընթացքում:

Ավելին՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից հետևում է, որ եթե նախաքննության ժամանակ փորձաքննություն չի նշանակվել, դատական քննության ժամանակ կողմերն իրավունք ունեն միջնորդել այն նշանակելու: Իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի

351-րդ հոդվածից բխում է, որ ճանաչման ներկայացնելը և քննչական փորձարարությունը կարող են կատարվել դատական քննության ժամանակ»:

Այսպիսով, հաշվի առնելով ՀՀ քրեական դատավարությունում մինչդատական վարույթի բովանդակությունն ու ծավալները, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկ անգամ ևս ընդգծել է, որ նախաքննության ընթացքում ապացույցների հավաքման ու ստուգման հետ կապված հարցերը չեն կարող հանդիսանալ հետագա դատական վերահսկողության առարկա:

Չետագա դատական վերահսկողության առարկայի որոշակիացման առումով ուշագրավ է *Լատվիա Չարյանի* գործով 2010 թ. նոյեմբերի 5-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0081/11/09 որոշումը: Նշված գործով քննարկվել է այն հարցը, թե դատական ակտի պահանջների կատարման նպատակով կարող է արդյոք վերացվել քրեական հետապնդման մարմնի՝ գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը, եթե անցել են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածով սահմանված ժամկետները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի, 264-րդ հոդվածի 1-ին մասի և 278-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթների վերլուծության և համադրման արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է այն հետևության, որ քրեական հետապնդման մարմնի՝ գործի վարույթը կարճելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին որոշման վերացման համար ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված ժամկետային սահմանափակումները կիրառելի են միայն այն դեպքում, երբ նշված որոշման օրինականությունը և հիմնավորվածությունը շահագրգիռ անձի կողմից չեն վիճարկվել դատական կարգով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը պարզաբանել է, որ վերոնշյալ սահմանափակումները պետք է վերաբերեն այն դեպքերին, երբ քրեական գործի վարույթը կարճելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին

որոշումները վերացվում են մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատախազական հսկողության շրջանակներում: Իսկ եթե հիշատակված որոշումները վիճարկվում են դատական կարգով, ապա ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածով նախատեսված ժամկետային սահմանափակումները չեն գործում, և եթե դատարանը բողոքի քննության արդյունքում արձանագրում է անձի իրավունքների ու ազատությունների խախտում և այդ խախտումը վերացնելու պարտավորություն է սահմանում, ապա լիազոր մարմինը դատական ակտի պահանջները կատարելու նպատակով պարտավոր է վերացնել վիճարկվող որոշումը և վերսկսել գործի վարույթը՝ անկախ այն հանգամանքից, թե որքան ժամանակ է անցել որոշման կայացման պահից:

Բարձրագույն դատական ատյանն իր դիրքորոշումը հիմնավորել է այն փաստարկով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածով սահմանված ժամկետային սահմանափակումներին հակառակ մեկնաբանությունն տալու դեպքում ուղղակի կիմաստագրկվի մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության ինստիտուտը, և անձը կգրկվի ՀՀ Սահմանադրությամբ ու «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայով երաշխավորված դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքից, իսկ դատական պաշտպանությունը կվերածվի պատրանքային և վերացական իրավունքի:

Հետագա դատական վերահսկողության սահմանները որոշելու մեկ այլ չափանիշ Վճռաբեկ դատարանը սահմանել է *Վլադիմիր Բաղդասարյանի* գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ԳԴ 4/0002/01/11 որոշմամբ: Նախադեպի ձևավորման համար բարձրագույն դատական ատյանն էական է համարել այն հարցի պարզաբանումը, թե **մինչդատական վարույթն ավարտված լինելու պարագայում նախաքննության մարմնի որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները ենթակա են քննության քրեական գործի հետ համատեղ՝ գործն ըստ էության քննող դատարանի կողմից, թե՞ առանձին վարույթով՝ մինչդա-**

տական վարույթի նկատմամբ վերահսկողություն իրականաց- նող դատարանի կողմից:

Հենվելով Ն. Միսակյանի գործով կայացված որոշման մեջ ար-
տացողված մոտեցման վրա¹²⁹, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրակաց-
րել է, որ մինչդատական վարույթում անձի իրավունքների, ազա-
տությունների և օրինական շահերի պահպանության ապահովումն
ու խախտված իրավունքների կամ ազատությունների վերականգ-
նումն արդյունավետ իրականացնելու համար քրեադատավարա-
կան օրենքը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ
հոդվածը) սահմանել է վերահսկողական գործառույթների իրաց-
ման հատուկ ընթացակարգ, որն էապես տարբերվում է քրեական
գործի քննության կարգից:

Այս գործով իր դիրքորոշումն ամբողջականացնելու համար ՀՀ
վճռաբեկ դատարանը կարևորել է «Նարեկ» ՄՊԸ-ի գործով 2008
թ. նոյեմբերի 28-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0050/11/08 որոշման 22-
րդ կետում ամրագրված դիրքորոշումը, որի համաձայն.

*«(...) դատական կարգով բողոքարկման ենթակա են մինչդա-
տական վարույթն իրականացնող մարմինների գործողությունները
և որոշումները, որոնք կայացվել են մինչև գործն ըստ էության լու-
ծելու համար դատարան ուղարկելը: Սահմանելով հետագա դատա-
կան վերահսկողություն մինչդատական վարույթի նկատմամբ՝ ՀՀ
քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մա-
սը հետաքննության և նախաքննության մարմինների որոշումների
և գործողությունների դատական կարգով բողոքարկման որևէ սահ-
մանափակում չի նախատեսում՝ կապված գործի քննության դատա-
վարական փուլի հետ: Այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարության
օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով նախաքննությա-
ն ավարտված լինելը չի կարող խոչընդոտ հանդիսանալ հետաքն-
նության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-
հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝
ՀՀ քրեադատավարական օրենսգրքով նախատեսված որոշումների*

¹²⁹ Տե՛ս Ներսես Միսակյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2009 թ. ապրիլի
10-ի թիվ ԱԴԴ 1/0003/11/08 որոշման 12-րդ կետը:

և գործողությունների դատական բողոքարկման համար (...))»:

Արդյունքում իր ձևավորած նախադեպային պրակտիկայի վերլուծության հիման վրա բարձրագույն դատական ատյանը եզրակացրել է, որ մինչդատական վարույթն ավարտված լինելու պարագայում նախաքննության մարմնի որոշումների և գործողությունների (անգործության) դեմ բողոքները ենթակա են քննության մինչդատական վարույթի նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող դատարանի կողմից՝ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված վերահսկողության իրականացման ընթացակարգի (դատավարական ձևի) պահպանմամբ:

Հակառակ դեպքում, եթե այդ բողոքները քննության առարկա դարձվեն քրեական գործն ըստ էության քննող դատարանի կողմից, ապա այդ գործի քննության ընթացքում արդյունավետ կերպով չեն կենսագործվի մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության խնդիրները: Արդյունքում բողոքաբերը կգրկվի ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ իր իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներից:

Ինչպես տեսնում ենք, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության ինստիտուտը գնահատել է որպես անձի սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության կարևորագույն երաշխիք: Հետևաբար, վերջինս պետք է ընկալվի այն առումով, որ իր համապարփակ բնույթով կոչված է ապահովել դատական պաշտպանության համընդհանուր իրավունքի արդյունավետ իրացումը քրեական դատավարության հատկապես սկզբնական փուլերում:

Հետագա դատական վերահսկողության հետ առնչվող հաջորդ խնդիրը, որին անդրադարձել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային պրակտիկան, **նախաքննության մարմնի գործողությունների և որոշումների բողոքարկման կարգն է:** *Երիկ Եղիսյանի* գործով 2011 թ. փետրվարի 24-ին կայացված թիվ *ԼՂ/0008/11/10 որոշումից* երևում է, որ քննարկվող գործով քննիչը մերժել էր նրա դիմումի հիման վրա նախապատրաստված նյութերով քրեական գործի հա-

րուցումը՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ: Ե. Եղինյանը ՀՀ գլխավոր դատախազին հասցեագրված դիմումով բացարկ էր հայտնել քննիչին: Ի պատասխան ՀՀ գլխավոր դատախազության ավագ դատախազը հայտնել էր դիմողին, որ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին քննիչի որոշումն օրինական է, և այն վերացնելու հիմքեր չկան: Հետագայում դիմողը քննիչի որոշումը բողոքարկել էր առաջին ատյանի դատարան, որը բողոքը մերժել էր այն պատճառաբանությամբ, որ բողոքաբերը քննիչի որոշումը չի բողոքարկել դատախազին, իսկ վերաքննիչ դատարանն անփոփոխ էր թողել առաջին ատյանի դատարանի որոշումը:

Վերոնշյալ փաստական հանգամանքների լույսի ներքո ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել այն հարցը, թե արդյոք հիմնավորված և պատճառաբանված է ստորադաս դատարանների հետևությունն այն մասին, որ սույն գործով դիմողը չի պահպանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված «(...) եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» պայմանը այն դեպքում, երբ քննիչի նկատմամբ բացարկը քննելիս դատախազն ըստ էության անդրադարձել է քննիչի վիճարկվող որոշման օրինականությանը:

Իր որոշման հիմքում բարձրագույն դատական ատյանը դրել է կոնվենցիոն այն հիմնարար գաղափարը, որ դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման երաշխիքներից մեկը դատարանի մատչելիության իրավունքի ապահովումն է, և եթե անձը զրկված է դատարանի մատչելիության իրավունքից, ուրեմն իմաստազուրկ է նաև արդար դատաքննության իրավունքը:

Ըստ այդմ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումը պետք է լինի իրական, այլ ոչ թե պատրանքային, այսինքն՝ անձն իր իրավունքների և ազատությունների, օրինական շահերի ենթադրյալ խախտման յուրաքանչյուր դեպքում՝ ողջամիտ սահմանափակումների շրջանակներում, պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա: Ընդ որում՝ դատական պաշտպանության իրավունքի

իրացման հնարավոր սահմանափակումները չպետք է բացառապես ձևական բնույթ ունենան, որպեսզի դիմողը հնարավորություն ունենա իրացնել ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ հավասար պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքը: Հակառակ դեպքում կխախտվեն անձի՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքները: Բացի այդ, դատարանի մատչելիության սահմանափակումը պետք է օրինական նպատակ հետապնդի, և գործադրված միջոցի (այսինքն՝ սահմանափակման) և սահմանափակմամբ հետապնդված նպատակի միջև պետք է առկա լինի համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն:

Այս համատեքստում վերլուծելով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածների պահանջները, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 17-րդ, 41-րդ, 103-րդ և 290-րդ հոդվածների վերաբերելի դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է այն հետևության, որ օրենքով նախատեսված դեպքերում դատարանը լիազորված է քննել և լուծել քննիչի որոշումների և գործողությունների դեմ բերված բողոքները, սակայն դատական պաշտպանության իրավունքի ծագման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի բավարարվի օրենքով սահմանված «(...) եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» պայմանը: Ընդ որում՝ նշված որոշումների և գործողությունների դեմ բողոքները կարող են ներկայացվել դատարան, եթե տեղեկություն է ստացվել դատախազի կողմից բողոքը մերժելու մասին, կամ եթե դրա վերաբերյալ պատասխան չի ստացվել:

Միաժամանակ, քննարկելով սույն գործի վերոշարադրյալ փաստական հանգամանքները, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կարծիք է հայտնել, որ ստորադաս դատարանները դատական ակտ կայացնելիս անտեսել են Է. Եղիսյանի դիմումի կապակցությամբ դատախազի կողմից տրված պատասխանի բովանդակությունը, ըստ որի՝ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման օրինակա-

նությունն ըստ էության ստուգվել է, և այն վերացնելու հիմքեր չկան:

Ըստ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ հիմնավորված և պատճառաբանված չեն ստորադաս դատական ատյանների հետևություններն այն մասին, որ սույն գործով դիմողը չի պահպանել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված՝ «(...) եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից» պայմանը: Անկախ է. Եղինյանի դիմումի բովանդակությունից՝ դատախազի կողմից ըստ էության ստուգվել է քննիչի որոշման օրինականությունը, հետևաբար ստորադաս դատարանների պատճառաբանությունը՝ քննիչի որոշումը դատախազին չբողոքարկելու վերաբերյալ, բացառապես ձևական բնույթ ունի, քանի որ դատախազական հսկողության այն գործառույթը, որը պետք է իրականացվեր քննիչի որոշման բողոքարկման դեպքում, տվյալ պարագայում իրականացվել է բացարկ հայտնելու մասին Է. Եղինյանի դիմումի քննության արդյունքում:

Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ընդունել է, որ ստորադաս դատական ատյանները, բացառապես ձևական նկատառումներով մերժելով դիմող Է. Եղինյանի բողոքը, սահմանափակել են վերջինիս արդար դատական քննության և դատարանի մատչելիության իրավունքները: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է նաև, որ դատարանների կողմից Է. Եղինյանի իրավունքների սահմանափակման ու այդ սահմանափակման նպատակի միջև առկա չէ համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն:

Հետագա դատական վերահսկողության եղանակով բողոքարկման կարգին վերաբերող մեկ այլ հարց քննարկվել է *Համբարձում Հարությունյանի* գործով 2011 թ. հուլիսի 13-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0004/11/11 որոշմամբ, որով **ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ և 290-րդ հոդվածներով սահմանված՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության իրավական կառուցակարգերի ճիշտ տարանջատման հարցում օրենքի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու խնդիր է տեսել:**

Համաձայն գործի նյութերի՝ դիմող Հ. Հարությունյանը և նրա

Ներկայացուցիչը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի պահանջներով, քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին հետաքննիչի որոշման դեմ բողոք են ներկայացրել դատարան և խնդրել վերացնել վիճարկվող որոշումը: Առաջին ատյանի դատարանը բողոքը քննել և համապատասխան որոշում է կայացրել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով սահմանված կարգով: Վերաքննիչ դատարանը, իր հերթին որոշում կայացնելով դիմողի և նրա ներկայացուցչի վերաքննիչ բողոքը բավարարելու և առաջին ատյանի դատարանի որոշումը բեկանելու մասին, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի պահանջներով, վճիռ է կայացրել վիճարկվող որոշումը վերացնելու մասին: Այդուհանդերձ, վերաքննիչ դատարանը վարույթն իրականացնող մարմնի համար դիմողի իրավունքների և ազատությունների խախտումը վերացնելու պարտականություն է սահմանել (ինչը նախատեսված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 5-րդ մասով), այլ ոչ թե պարտավորեցրել է դատախազին հարուցել քրեական գործ (նման կարգավորում առկա է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 5-րդ մասում):

Վերոնշյալ նորմերի համեմատական վերլուծության արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է այն հետևություն, որ նույն իրավահարաբերությունը կարգավորող ընդհանուր և հատուկ նորմերի առկայության դեպքում իրավակիրառողը պետք է նախապատվությունը տա հատուկ նորմերին: Մինչդեռ գործի փաստական հանգամանքների վերլուծությունից երևում է, որ թե՛ առաջին ատյանի և թե՛ վերաքննիչ դատարանները քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման դեմ բերված բողոքի քննության արդյունքում կիրառել են ոչ թե դրա համար ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածով նախատեսված հատուկ կառուցակարգը, այլ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով նախատեսված ընդհանուր կառուցակարգը:

Ուստի ՀՀ վճռաբեկ դատարանը սահմանել է, որ սույն գործով որոշումներ կայացնելիս ստորադաս դատարանները չեն պահպա-

Նել քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման դեմ բերված բողոքի քննության քրեադատավարական ընթացակարգը: Ինչպես առաջին ատյանի դատարանը, այնպես էլ վերաքննիչ դատարանը դուրս են եկել մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության իրենց լիազորությունների շրջանակներից, ինչի արդյունքում թույլ են տվել ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի խախտումներ:

Միաժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է ստորադաս դատարանների կողմից բողոքաբերին իր ներկայացրած բողոքի քննությանը մասնակից չդարձնելու խնդրին, պարզաբանելով, որ անձը բոլոր դեպքերում պետք է տեղեկացվի բողոքի դատական քննության մասին, և նրան պետք է հնարավորություն տրվի մասնակցելու դրա քննությանը, եթե մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության կարգով քննվող բողոքն անմիջականորեն առնչվում է անձի իրավունքներին և օրինական շահերին:

Այս հիմնարար չափանիշից ելնելով, նշված գործով նախադեպային լուծում է տրվել իրավական կարգավորում չունեցող ևս մեկ հարցի: Նկատի ունենալով, որ դիմող Հ.Հարությունյանի կողմից ներկայացված բողոքն անմիջականորեն առնչվել է մեկ այլ անձի՝ Հ.Ալեքսանյանի իրավունքներին և օրինական շահերին (քանի որ վերաբերել է նրա կողմից ենթադրաբար կեղծիք կատարելու վերաբերյալ հաղորդման կապակցությամբ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշմանը), ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ բողոքի քննության կապակցությամբ բազմակողմանի, լրիվ, օբյեկտիվ քննության կատարելու նպատակով առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների կողմից Հ.Ալեքսանյանը պետք է տեղեկացվեր վերոնշյալ բողոքի դատական քննության մասին, և նրան պետք է հնարավորություն տրվեր մասնակցելու դրա քննությանը:

Հ.Հարությունյանի գործով որոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից հետագայում կիրառվել է ևս երկու գործով՝ ստորադաս դատարանների դատական ակտերը բեկանելու և արդեն ձևավորված

Նախադեպային դիրքորոշումն ամրապնդելու համար (*տե՛ս Լուսինե Բաբայանի վերաբերյալ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թ. մարտի 30-ի թիվ ԵԿԴ/0093/11/11 որոշման 16-21-րդ կետերը և Սուրեն Բաբայանի վերաբերյալ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2012 թ. հունիսի 8-ի թիվ ԵԿԴ/0157/11/11 որոշման 10-15-րդ կետերը*): Նշված գործերով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ըստ էության գտել է, որ ստորադաս դատարանների կողմից հաշվի չեն առնվել և չեն պահանջվել նախկինում կայացված նախադեպային որոշման պահանջները: Այսպիսով, բարձրագույն դատական ատյանն այս դեպքում ևս արձագանքել է նախադեպային որոշումից հետո կայացված նոր դատական ակտերին՝ հետևողականորեն կիրառելով օրենքի միատեսակ կիրառության սահմանադրական գործառույթի իրականացման արդյունավետ այս միջոցը:

Հետագա դատական վերահսկողության շրջանակներում միասնական դատական պրակտիկայի ապահովման առումով կարևորվում է նաև **դատական բողոքարկման ժամկետների չափանիշի սահմանումը**: Այս խնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Հայարսիի Աթոյանի* գործով 2010 թ. հուլիսի 23-ին կայացված *թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09* որոշմամբ: Ըստ նշված գործի տվյալների՝ առաջին ատյանի դատարանը մերժել է քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման դեմ Հ.Աթոյանի բողոքը, մասնավորապես, պատճառաբանելով, որ այն ներկայացվել է ոչ թե ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված յոթնօրյա ժամկետում, այլ՝ նույն օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով կանոնակարգվող մեկ ամսվա ընթացքում: Առաջին ատյանի դատարանը վկայակոչել է նաև «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 9-րդ մասը, համաձայն որի՝ իրավական ակտում հակասություն չի համարվում ընդհանուր նորմից բացառության սահմանումը: Վերաքննիչ դատարանը ևս մերժել է Հ. Աթոյանի բողոքը՝ վերահաստատելով առաջին ատյանի դատարանի դիրքորոշումը:

Այս պայմաններում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել հետևյալ իրավական հարցը. կարելի է արդյոք

քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված յոթնօրյա ժամկետի փոխարեն բողոքարկել նույն օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով սահմանված մեկամսյա ժամկետում:

Վերոնշյալ դատավարական նորմերի համեմատական վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը եկել է այն հետևություն, որ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշման բողոքարկման ժամկետ սահմանելու առումով դրանցում առկա է ուղղակի հակասություն: Այդ հակասությունը լուծելու համար հիմք է ընդունվել «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ըստ որի՝ «(...) միևնույն մարմնի ընդունած հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող իրավական ակտերի միջև հակասությունների դեպքում գործում են ավելի վաղ ուժի մեջ մտած իրավական ակտերի նորմերը, (...)»:

Նկատի ունենալով, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածը գործում է օրենսգրքի սկզբնական խմբագրությամբ (այսինքն՝ 1999 թ-ից), իսկ 185-րդ հոդվածի 3-րդ մասը՝ կիրառված խմբագրությամբ ուժի մեջ է մտել 2007 թ., ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վիճելի իրավահարաբերությունը կարգավորելու հարցում նախապատվությունը տվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի իրավակարգավորմանը:

Միաժամանակ, հիմնվելով «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24 հոդվածի 7-րդ մասի վրա («Հավասար իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերի կամ նույն իրավական ակտի տարբեր մասերի միջև հակասության դեպքում պետական (...) մարմինները ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հետ հարաբերություններում պետք է կիրառեն ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար նախընտրելի նորմատիվ-իրավական ակտը կամ դրա մասը»), ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ քննարկվող իրավահարաբերության նկատմամբ պետք է գործի հենց ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի կանոնը, քանզի այն անձի համար առավել բարենպաստ է:

Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրա-

վաչափ չէ առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների եզրահանգումն առ այն, թե քրեական գործ հարուցելը մերժելու մասին որոշումը ենթակա է բողոքարկման ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 185-րդ հոդված 3-րդ մասով նախատեսված յոթնօրյա ժամկետում:

Նույն դիրքորոշումը Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է նաև *Ա. Օհանյանի գործով (տես՝ Ալբերտ Օհանյանի գործով ՅՅ վճռաբեկ դատարանի 2010 թ. հուլիսի 23-ի թիվ ԵԱԲԴ/0001/11/10 որոշման 20-24-րդ կետերը)*:

Յետագա դատական վերահսկողության կարգով բողոքի ներկայացման ժամկետին վերաբերող ՅՅ վճռաբեկ դատարանի այս մոտեցումն ըստ էության կիրառվել և իրավական մեկնաբանության մեկ այլ մակարդակի է բարձրացվել ՅՅ Սահմանադրական դատարանի՝ 2010 թ. դեկտեմբերի 21-ի թիվ ՍԴՈ-930 որոշման մեջ:

Այդ որոշման համաձայն՝ ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված՝ «Գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հետ կապված բողոքը մերժելու մասին դատախազի որոշումը դրա պատճենն ստանալու պահից 7 օրվա ընթացքում կարող է բողոքարկվել դատարան» դրույթը՝ նույն օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորման հետ անհամապատասխանության պայմաններում և դատական պրակտիկայում դրան տրված բովանդակության շրջանակներում ճանաչվել է ՅՅ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր:

Վերոշարադրյալն էլ հիմք է հանդիսացել, որպեսզի ՅՅ վճռաբեկ դատարանը *Ա. Իսկանդարյանի գործով* ՅՅ սահմանադրական դատարանի նշված որոշումը դիտարկելով որպես նոր հանգամանք, վերանայի իր նախկին որոշումը և բեկանի ստորադաս դատարանների կողմից կայացված դատական ակտերը *(տես Ալբերտ Իսկանդարյանի գործով ՅՅ վճռաբեկ դատարանի 2011 թ. հոկտեմբերի 20-ի թիվ ԵԱՆԴ/0007/11/09 որոշման 16-22-րդ կետերը)*:

ԲԱԺԻՆ 12

ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ

§ 12.1. Վերաքննության սահմանները

Վերաքննության կարգով գործի քննության սահմանների մասին կանոնով լուծվում են հետևյալ հարցերը՝

1. գործը քննելիս և լուծելիս վերաքննիչ դատարանը կարող է կամ պարտավոր է արդյոք անդրադառնալ վերանայվող դատավճռով լուծված այն հարցերին, որոնք ստուգելու պահանջ որևէ իրավասու սուբյեկտ վերաքննիչ բողոքում չի ներկայացրել,

2. վերաքննիչ դատարանը կարող է կամ պարտավոր է ադյոք բեկանել կամ փոփոխել դատավճիռն այն դատապարտյալների մասով, որոնք բողոք չեն բերել և ի շահ որոնց վերաքննիչ բողոք չի բերվել¹³⁰:

Վերաքննության կարգով գործի քննության սահմանների վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվել են իրարամերժ տեսակետներ:

Բազմաթիվ դատավարագետներ գտնում են, որ վերաքննիչ ատյանի դատարանը պետք է կաշկանդված լինի վերաքննիչ բողոքով և ինչ գործը քննելիս, ինչ էլ որոշում կայացնելիս չպետք է իրավունք ունենա դուրս գալ կողմի ներկայացրած պահանջների սահմաններից¹³¹:

Այսպես, Ի. Լ. Պետրուխինի կարծիքով՝ հանրայնության սկզբունքի «գերաճը» միայն արտաբուստ է մարդասիրական բնույթ կրում: Իրականում դա անարգանք է անձի նկատմամբ, որի կամարտահայտության հետ չեն ցանկանում հաշվի նստել՝ իբր թե իր իսկ շահերից ելնելով¹³²:

¹³⁰ Տե՛ս Բ. Ն. Մելիքյան, Վերաքննությունը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2007, էջ 131:

¹³¹ Տե՛ս Духовский М. В., Русский уголовный процесс: Издание для студентов. М., типография А. П. Поплавского, 1908, с. 390. Фойницкий И. Я., Курс уголовного судопроизводства. В 2-ух томах, том 2-ой, СПб., «Альфа», с. 546. Ковтун Н. Н., նշված աշխատությունը, էջ 346–347:

¹³² Տե՛ս Петрухин И. Л., Правосудие: время реформ. М., 1991, с. 163:

Քննարկվող խնդրին այլ մոտեցում ունեն Ս. Ա. Վորոժցովը և Ա. Ն. Ռազինսկին։ Նրանց կարծիքով՝ վերաքննիչ դատարանը պետք է իրավունք (և ոչ թե պարտականություն) ունենա վերացնելու առաջին ատյանի դատարանի դատավճռում տեղ գտած նաև այն խախտումները, որոնք բողոքում մատնանշված չեն¹³³։

ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում։ Այլ կերպ՝ վերաքննիչ դատարանում գործի քննության սահմանները որոշվում են բացառապես վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների շրջանակով։ Այսպիսով՝ օրենսդիրը ներկայումս ընտրել է, այսպես կոչված, սահմանափակ վերաքննության մոդելը, որի պայմաններում խիստ սահմանափակված է դատարանի հնարավորությունը սեփական նախաձեռնությամբ արձագանքելու գործում տեղ գտած դատական սխալներին։ Ուստի անձի՝ իր խախտված իրավունքների վերականգնման համար պատշաճ ջանասիրություն դրսևորելու հանգամանքից է մեծապես կախված գործի՝ իր համար բարենպաստ ելքը, իսկ դատարանի ակտիվ դերը մղված է երկրորդ պլան։

Մինչև 2008 թ. գործում էր լրիվ վերաքննության մոդելը, երբ դատարանն իրավասու էր սեփական հայեցողությամբ ցանկացած հարցով դուրս գալու բողոքի սահմաններից և իրականացնել գործի լրիվ ծավալով ըստ էության քննություն՝ փոխարինելով առաջին ատյանի դատարանին։

Թե՛ գործող և թե՛ նախկին օրենսդրական կարգավորումները ըստ էության խիստ ծայրահեղական են։ Դրանք չափազանց խոցելի են քրեական դատավարության հիմնարար խնդիրներից մեկի, այն է՝ հանրային և մասնավոր իրավաչափ շահերի արդյունավետ հավասարակշռության ապահովման տեսանկյունից։ Մասնավորապես, վերաքննության գործող մոդելի պարագայում անտեսվում է կոնկ-

¹³³ St' u Ворожцов С. А., Принципы кассации по новому УПК. / «Российская юстиция», 2002, N 12, с. 15. Разинкина А. Н., Апелляция в уголовном судопроизводстве. дисс. ... канд. юрид. наук, М., 2003, сс. 140–141:

րետ դեպքերում դատական սխալների ուղղման հանրային շահը, և անհամաչափորեն գերակայում տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքից բխող՝ կողմերի՝ իրենց իրավունքների պաշտպանության համար պատշաճ ջանասիրությունը դրսևորելու շահը: Հակառակ ծայրահեղությունը մինչև 2008 թ. գործած մոդելն է:

Անշուշտ, սահմանափակ վերաքննության մեխանիզմի ներդրմամբ օրենսդիրը նպատակ է ունեցել բարձրացնել առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության դերն ու նշանակությունը, կանխել կադրային, նյութական և ժամանակային ռեսուրսների չարդարացված օգտագործումը: Սակայն, մյուս կողմից, չպետք է անտեսվի ցանկացած դատական վերանայման համակարգի հիմնական խնդիրներից մեկը՝ դատական սխալների ուղղումը, որն անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության կարևորագույն երաշխիք է: Ուստի հետապնդվող շահերի հավասարակշռման առումով չափազանց կարևորվում է վերաքննության սահմանների համաչափ օրենսդրական կարգավորումը և այս հարցում ծայրահեղությունների հնարավորինս բացառումը:

Դատական վերանայման սահմանների խնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային պրակտիկայում անդրադարձել է վճռաբեկ դատարանում գործի քննության սահմանների հարցը քննարկման առարկա դարձնելիս: *Գ. Հարությունյանի և այլոց գործով 2011 թ. հուլիսի 13-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշման (այսուհետ՝ Գ. Հարությունյանի և այլոց գործով որոշում) 13-14-րդ կետերում* ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրելով «բոլոր դեպքերում» ձևակերպումը՝ օրենսդիրը արտահայտել է այդ կանոնն իմպերատիվ դարձնելու կամք՝ անկախ վերադաս դատարաններում վարույթի սահմանները որոշող իրավանորմերից (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մաս և 415-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այլ կերպ, եթե վերադաս դատարանը հայտնաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ

մասում ամրագրված հանգամանքներից որևէ մեկը, ապա իրավասու է ուղղել այդ դատական սխալը՝ կաշկանդված չլինելով դատական վերանայման սահմանների վերաբերյալ կանոններով:

Նույնը վերաբերում է նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերում ամրագրված հիմքերին, որոնցով «հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման»։ Նշված ձևակերպումը ևս վկայում է նշված հիմքերն իմպերատիվ դարձնելու օրենսդրի կամքի մասին:

(...)

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մասում և 415-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված իրավանորմերն ըստ էության ամրագրում են Վճռաբեկ դատարանում դատական վերանայման սահմանափակ բնույթը և հետապնդում են իրավաչափ նպատակ. ապահովել կողմերի հետևողականությունն իրենց նյութաիրավական ու դատավարական շահերի պաշտպանության գործում:

Այնուհանդերձ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ և 415-րդ հոդվածներով նախատեսված սահմանափակումները չեն կրում և չեն կարող կրել բացարձակ բնույթ, քանի որ կողմերի իրավական հետևողականության ապահովման իրավական շահին հակակշիռ իրավական շահը՝ դատական սխալների ուղղումը, որոշակի պայմաններում կարող է եսպես մեծարժեք լինել, որպես գերակա հանրային շահ: Ուստի հիմնարար բնույթ կրող դատական սխալների հայտնաբերման պարագայում Վճռաբեկ դատարանն իրավասու է դուրս գալ բողոքարկման սահմաններից և վերացնել այդ դատական սխալները:

(...):»:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել և զարգացրել է վերաքննության սահմանների խնդրին առնչվող Ա. Խուրշուդյանի գործով 2012 թ. հունիսի 8-ին կայացված թիվ ԵԱԲԴ/0065/01/11 որոշման մեջ (այսուհետ՝ Ա. Խուրշուդյանի գործով որոշում)՝ քննարկելով այն հարցը, թե իրավաչափ է արդյոք Ա. Խուրշուդյանի նկատմամբ կայացված դատավճիռը պատ-

Ժի մասով բեկանելու և փոփոխելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի որոշումն այն դեպքում, երբ մեղադրողի վերաքննիչ բողոքը վերաբերել է Համաներման ակտի սխալ կիրառմանը:

Գործի նյութերի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանի դատավճռի դեմ բերված վերաքննիչ բողոքում մեղադրողը վիճարկել է Համաներման ակտի կիրառման իրավաչափությունը՝ փաստարկելով, որ Ա. Խուրշուդյանը նշված Համաներման ակտի կիրառմամբ ոչ թե պետք է ազատվեր նշանակված պատժի կրումից, այլ նրա նկատմամբ նշանակված պատժի չկրած մասը պետք է կրճատվեր մեկ քառորդով: Վերաքննիչ դատարանը համաձայնել է մեղադրողի փաստարկների հետ և միևնույն ժամանակ, դուրս գալով վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններից, սեփական նախաձեռնությամբ քննարկման առարկա է դարձրել Ա. Խուրշուդյանի նկատմամբ նշանակված պատժի արդարացիության հարցը:

Հաշվի առնելով վերաքննիչ բողոքի հիմքերը և հիմնավորումները բացառապես բողոքում նշելու օրենսդրական պահանջը և այդպիսիք գործի քննության ընթացքում փոփոխելու և լրացնելու օրենսդրական արգելքը, ինչպես նաև վերաքննության սահմանների օրենսդրական կանոնակարգումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Խուրշուդյանի գործով որոշման 13-րդ կետում եզրակացրել է, որ՝

«(...) Վերաքննիչ դատարանում գործի քննության սահմաններն էականորեն տարբերվում են առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության սահմաններից: Եթե առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության սահմանները որոշվում են անձին առաջադրված մեղադրանքի հիման վրա (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մաս), ապա վերաքննության կարգով գործը վերանայելիս գործի քննության սահմանները կանխորոշում է վերաքննիչ բողոքը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այլ կերպ՝ վերաքննիչ դատարանում վերաքննիչ բողոքի սահմաններում դատական ստուգման է ենթարկվում առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը, այլ ոչ թե

իրականացվում է գործի ըստ էության քննություն (...):

Քննարկվող որոշման մեջ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև հղում է կատարել *Մ. Էլոյանի և այլոց* գործով 2011 թ. հունիսի 13-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշման մեջ (այսուհետ՝ *Մ. Էլոյանի և այլոց* գործով որոշում) վճռաբեկ դատարանում գործի քննության սահմանների վերաբերյալ արդեն իսկ վկայակոչված՝ *Գ. Հարությունյանի և այլոց* գործով որոշման մեջ արտահայտված նույն իրավական դիրքորոշմանը և զարգացնելով այն՝ արձանագրել է, որ դա վերաբերելի է նաև վերաքննիչ դատարանում գործի քննության սահմաններն ամրագրող իրավանորմերին: Այսինքն՝ վերաքննիչ դատարանն իրավասու է դուրս գալ վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններից միայն այն դեպքում, երբ առկա է դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտում, որն անվերապահորեն պետք է հանգեցնի դատական ակտի բեկանման (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) կամ առկա է քրեական գործի վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Մյուս բոլոր դեպքերում վերաքննիչ դատարանը կաշկանդված է դատական վերանայման սահմանների վերաբերյալ կանոններով, հետևաբար իրավասու չէ սեփական նախաձեռնությամբ, վերաքննիչ բողոքի հիմքերից և հիմնավորումներից դուրս արձանագրել դատական սխալ և ուղղել այն:

Մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով շարադրված իրավական վերլուծության լույսի ներքո՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հանցավորի նկատմամբ նշանակված պատժի անհամաչափությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված՝ դատական ակտի անվերապահ բեկանմանը հանգեցնող դատավարական իրավունքի խախտում չէ և ոչ էլ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված՝ քրեական գործի կարճման կամ քրեական հետապնդման դադարեցման հիմք: Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դա-

տարանը եզրահանգել է, որ վերաքննիչ դատարանն իրավասու չէր սեփական նախաձեռնությամբ, վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններից դուրս անդրադառնալ Ա. Խուրշուդյանի նկատմամբ նշանակված պատժի արդարացիության հարցին և այդ մասով փոփոխել առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը (տե՛ս Ա. *Խուրշուդյանի* գործով որոշման 14–15–րդ և 17–18–րդ կետերը):

Այսպիսով՝ նշված գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերահաստատել և զարգացրել է իր նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումը վճռաբեկության սահմանների վերաբերյալ՝ տեղայնացնելով և հստակեցնելով այն վերաքննության սահմանների առնչությամբ:

Իրավաչափ համարելով անձի հիմնարար իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտության, մասնավորապես դատական ակտերի անվերապահ բեկանման կամ քրեական գործով վարույթի կարճման հիմքերի առկայության պարագայում վերանայման սահմաններից դուրս գալու հնարավորությունը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մյուս կողմից բացառում է վերանայման չափազանց լայն սահմանների նախատեսումը և ցանկացած դատական սխալի առկայության յուրաքանչյուր դեպքում վերադաս դատարանին բողոքի սահմաններց դուրս գալու հնարավորության ընձեռումը՝ դրանով իսկ երաշխավորելով հետապնդվող իրավական շահերի հավասարակշռված պաշտպանություն:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վկայակոչված որոշումները վերջինիս կողմից դատական վերանայման սահմանների առնչությամբ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրաիրավական գործառույթի արդյունավետ իրացման վառ դրսևորում են:

Վերաքննության սահմանների առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել նաև *Գ. Ղազարյանի* գործով 2012 թ. մարտի 30–ին կայացված թիվ ԱՐԴ/0121/01/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Գ. Ղազարյանի* գործով որոշում)՝ քննարկելով այն հարցը, թե հիմնավոր է արդյոք վերաքննիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ վերաքննության

փուլում մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու հանգամանքը բավարար հիմք չէ քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար:

Գործի նյութերի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը, դատական քննության արագացված կարգի կիրառմամբ, Գ. Ղազարյանին մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով և դատապարտել է 1 տարի ժամկետով ազատազրկման: Վերաքննիչ դատարանը գործը վերանայել է միայն ամբաստանյալ Գ. Ղազարյանի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա՝ նրա նկատմամբ նշանակված պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու սահմաններում: Մեղադրողը վերաքննիչ բողոք չի ներկայացրել, մինչդեռ վերաքննիչ դատարանի դատաքննության ընթացքում հանդես է եկել մեղադրանքից հրաժարվելու հայտարարությամբ՝ նշելով, որ առկա են չփարատված կասկածներ Գ. Ղազարյանին վերագրվող հանցավոր արարքի վերաբերյալ: Վերանայման ենթարկելով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը՝ վերաքննիչ դատարանն այն օրինական ուժի մեջ է թողել:

Համակարգային վերլուծության ենթարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության սահմանները և գործի քննության ընթացքում դատախազի լիազորություններն ամրագրող նորմերը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ մեղադրողը մեղադրանքը պաշտպանելու, մեղադրանքի ծավալները փոփոխելու, ինչպես նաև մեղադրանքից հրաժարվելու իրավասությամբ օժտված է բացառապես առաջին ատյանի դատարանում: Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի՝ դատավճռի կայացմամբ ավարտվում է մեղադրանքի հիմնավորվածության և օրինականության ստուգումը և, հետևաբար, սահմանափակվում է նաև մեղադրողի՝ մեղադրանքից հրաժարվելու իրավասությունը:

Ապա, ելնելով քրեադատավարական այն դրույթներից՝ համաձայն որոնց վերաքննիչ դատարանում գործը քննվում է բացառապես վերաքննիչ բողոքի առկայության պարագայում և բացառապես դրա հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում, այլ կերպ՝

վերաքննության առարկան ոչ թե գործի ըստ էության քննությունն է, այլ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության ստուգումը, և դրանով պայմանավորված՝ վերաքննիչ դատարանում դատաքննությունն սկսվում է ոչ թե մեղադրողի կողմից մեղադրական եզրակացության եզրափակիչ մասի հրապարակմամբ, այլ նախագահողի կողմից դատական ակտի բովանդակության, ինչպես նաև վերաքննիչ բողոքի և դրա դեմ առկա պատասխանների էության շարադրմամբ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ. Ղազարյանի գործով որոշման 28-29-րդ կետերում եկել է այն եզրահանգմանը, որ՝

«(...) Վերաքննիչ դատարանում մեղադրանքի պաշտպանություն չի իրականացվում, հետևաբար նաև՝ մեղադրողն օժտված չէ մեղադրանքից հրաժարվելու լիազորությամբ: Այսինքն՝ եթե մեղադրողը մեղադրանքից հրաժարվելու իր լիազորությունը չի իրացնում առաջին ատյանի դատարանում, որտեղ իրականացվում է գործի՝ ամբողջ ծավալով քննություն, ապա քրեական գործի հետագա քննությունների ընթացքում, այսինքն՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններում, որտեղ ստուգվում են ստորադաս դատարանների կողմից կայացված ակտերի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը, զրկվում է նման նախաձեռնությամբ հանդես գալու հնարավորությունից:

(...) այն դեպքերում, երբ գործի ըստ էության քննության արդյունքում դատական ակտի կայացումից հետո մինչ այդ դատական ակտն ուժի մեջ մտնելն ի հայտ են եկել այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հիմք են հանդիսանում դատախազի կողմից մեղադրանքի վերաբերյալ իր կարծիքը փոխելու համար, դատախազն իրավասու է համապատասխան հիմնավորումներով բողոք ներկայացնել վերադաս դատարան: Համանման կերպով, երբ վերոնշյալ հանգամանքներն ի հայտ են եկել այն ժամանակ, երբ քրեական գործը գտնվում է վերաքննիչ դատարանի վարույթում, դատախազն իրավասու է մեղադրանքի վերաբերյալ իր կարծիքը փոխելու վերաբերյալ հիմնավորված միջնորդություն ներկայացնել վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարան:

Վերոնշյալ բողոքի կամ միջնորդության բավարարումը վերաբնիչ դատարանի համար պարտադիր բնույթ չի կրում և դատարանը որոշում է կայացնում ընդհանուր հիմունքներով»:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո մեկնաբանելով գործի վկայակոչված հանգամանքները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հիմնավոր է համարել վերաբնիչ դատարանի հետևությունն այն մասին, որ վերաքննության փուլում մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու հանգամանքը բավարար հիմք չէ քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար:

Այսպիսով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր այս որոշմամբ հստակեցրել է, որ դատախազի կողմից մեղադրանքի ֆունկցիայի իրականացումն ավարտվում է առաջին ատյանի դատարանում դատավճռի կայացմամբ, և, ըստ այդմ, դատախազը վերաբնիչ դատարանում պաշտպանում է ոչ թե մեղադրանքը, այլ իր բերած վերաբնիչ բողոքը կամ հարուցած միջնորդությունը: Եթե ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրության համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանում մեղադրանքի, ներառյալ դրա պաշտպանության ծավալների վերաբերյալ մեղադրողի դիրքորոշումը, այդ թվում, մեղադրանքից հրաժարվելը պարտադիր է դատավարության բոլոր սուբյեկտների համար, ապա դատախազի՝ մեղադրանքի վերաբերյալ իր կարծիքը փոխելու վերաբերյալ ներկայացված բողոքի կամ միջնորդության բավարարումը վերադաս դատարանի համար պարտադիր չէ: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նշված եզրահանգման համար հիմք է ծառայել նաև վերաքննության սահմանների վերաբերյալ արտահայտած այն իրավական դիրքորոշումը, որ եթե առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության սահմանները որոշվում են առաջադրված մեղադրանքով, ապա վերաբնիչ դատարանում գործը քննվում է բացառապես վերաբնիչ բողոքի առկայության պարագայում և բացառապես դրա հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վերաքննության սահմանների կապակցությամբ իրավական դիրքորոշում արտահայտելիս անդրադարձել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատություն-

ների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին, համաձայն որի՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք: (...)»:

Ա. Սաքունցի բողոքի հիման վրա 2010 թ. *օգոստոսի 27-ին* կայացված *թիվ L7/0001/11/10* որոշման (այսուհետ՝ *Ա. Սաքունցի* բողոքի հիման վրա կայացված որոշում) 16-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով Սոկուրենկոն և Ստրիգունս ընդդեմ Ուկրաինայի գործին, նշել է, որ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի իմաստով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» արտահայտությունը մեկնաբանելիս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումը հանգում է նրան, որ այն դատարանը, որը որոշում է կայացրել օրենքով հստակ սահմանված լիազորությունների սահմանն անցնելով՝ զանգատարկվող վարույթի կապակցությամբ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի կիրառման իմաստով, չի կարող համարվել օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան:

Վերաքննության սահմանների հարցը իր ներպետական կարգավորումն է գտել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 1-ին մասում, համաձայն որի՝ «Վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում»: Այս նորմից բխում է, որ վերաքննիչ դատարանն իրավունք չունի դատական ակտի հիմքում դնել այնպիսի փաստարկումներ, որոնք առկա չեն վերաքննիչ բողոքում:

Նպատակային մեկնաբանման ենթարկելով դատական ակտը վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում վերանայելու իրավական պահանջը՝ Վճռաբեկ դատարանը նշել

Է, որ այն պարունակում է դատավարության մասնակցին տրված երաշխիք առ այն, որ իր գործով դատական քննության ընթացքում վերաքննիչ դատարանը չի կատարի տվյալ անձի դատավարական հակառակորդի գործառույթ:

Ամփոփելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատողությունները վերաքննության սահմանների կապակցությամբ և կիրառելով դրանք Ա. Սաքունցի բողոքի հիման վրա կայացված որոշմամբ հաստատված հանգամանքների նկատմամբ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշված որոշման 12-րդ կետում արձանագրել է.

«(...) Գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ վերաքննիչ բողոք ներկայացրած անձն իր բողոքում ընդհանրապես չի անդրադարձել և անգամ չի հիշատակել այն հանգամանքը, որ քննիչի կայացրած որոշումը Ա. Սաքունցը չի բողոքարկել դատախազին: Մինչդեռ վերաքննիչ դատարանը, մատնանշելով որոշումը վերադաս դատախազին բողոքարկված չլինելու հանգամանքը, որոշել է մասնակիորեն բավարարել դատախազի բողոքը, Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի դատարանի 2010 թ. մարտի 9-ի որոշումը բեկանել, իսկ քրեական հետապնդում չիրականացնելու մասին քննիչ Է. Կարապետյանի 2010 թ. հունվարի 13-ի որոշումը վերացնելու վերաբերյալ Ա. Սաքունցի դիմումը՝ մերժել (...):»:

Այսինքն՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից դատախազի վերաքննիչ բողոքը բավարարելու հիմքում Ա. Սաքունցի կողմից քննիչի կայացրած որոշումը դատախազին չբողոքարկելու հանգամանքը չէր կարող դրվել, այն պարագայում երբ դատախազը իր բողոքում ընդհանրապես չէր հիշատակել այդ փաստը: Տվյալ հանգամանքներում վերաքննիչ դատարանը չի հանդիսացել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան»:

Վճռաբեկ դատարանի առջև վերաքննության սահմանների հետ կապված ևս մեկ խնդրահարույց հարց է բարձրացվել Ս. Հովհաննիս-

յակի գործով որոշման 28-րդ կետում, որը հանգել է հետևյալին. արդյո՞ք վերաքննիչ դատարանը կարող էր բեկանել և փոփոխել առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը՝ վերաորակելով արարքը, եթե վերաքննիչ բողոքը վերաբերել է միայն նշանակված պատժի հարցերին:

Անդրադառնալով ներկայացված խնդրին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով նշանակված պատժի վերաքննիչ վերանայման շրջանակներում վերաքննիչ դատարանը, ի թիվս պատժի նշանակման այլ սկզբունքների, ղեկավարվում է պատիժ նշանակելու օրինականության սկզբունքով: Եվ միաժամանակ պատիժ նշանակելու օրինականության սկզբունքի ապահովումը հիմնված է արարքի ճիշտ քրեաիրավական որակման վրա, հետևաբար առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով նշանակված պատժի օրինականության հարցը հնարավոր չէ քննարկել առանց արարքի քրեաիրավական որակմանն անդրադառնալու:

§ 12.2. Վերաքննիչ դատարանի իրավասությունը

Օրինականությունը համընդհանուր իրավական սկզբունք է, որն առավել ընդհանուր ձևով կարելի է բնորոշել որպես համապատասխան սուբյեկտների կողմից իրենց գործունեության ընթացքում օրենքի դրույթների պահպանման խստագույն պահանջ:

Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով»:

Պետական իշխանության մարմինների՝ բացառապես իրենց իրավասության շրջանակում գործելու այս հիմնարար սահմանադրական պահանջն իր կոնկրետացումն է ստացել նաև ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում, որի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասը հստակ սահմանում է քրեական դատավարության սուբյեկտների, այդ թվում՝ դատարանի պարտականությունը պահպանել ՀՀ

Սահմանադրությունը, քրեական դատավարության օրենսգիրքը և մյուս օրենքները:

Մասնավորապես դատական իշխանության մարմնի՝ իր լիազորությունների շրջանակով կաշկանդված լինելու պահանջը նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված անձի հիմնարար իրավունքներից մեկի՝ արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասն է: Այսպես, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»: Վկայակոչված՝ 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի իմաստով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» արտահայտության մեկնաբանման առնչությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած նախադեպային պրակտիկայի համաձայն՝ նշված արտահայտությունը վերաբերում է ոչ միայն դատարանի գոյության իրավական հիմքին, այլև դատարանի կողմից իր գործունեության կարգը սահմանող նորմերի պահպանմանը (տե՛ս DMD GROUP, A. S. v. SLOVAKIA, 2011 թ. հունվարի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 19334/03, կետ 59, SORCIC v. SERBIA, 2011 թ. նոյեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատ թիվ 34973/06, կետ 62, SOKURENKO AND STRYGUN v. UKRAINE, 2006 թ. հուլիսի 20-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 29458/04 և 29465/04, կետ 24): Այն դատարանը, որը որոշումը կայացրել է օրենքով հստակ սահմանված լիազորությունների սահմանն անցնելով՝ գանգատարկվող վարույթի կապակցությամբ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի կիրառման իմաստով չի կարող համարվել օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան (Տե՛ս FIR-

MA TOV v. UKRAINE, 2012 թ. մայիսի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2217/07, կետ 21, VERITAS v. UKRAINE, 2008 թ. նոյեմբրի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 39157/02, կետ 27, SOKURENKO AND STRYGUN v. UKRAINE, 2006 թ. հուլիսի 20-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 29458/04 և 29465/04, կետեր 26-28):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ևս որոշակի նախադեպային պրակտիկա է ձևավորել քննարկվող խնդրի առնչությամբ՝ հիմքում ունենալով օրինականության հիմնարար արժեքի պաշտպանության գաղափարը: Ա. Օհանյանի գործով որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել վերաքննիչ դատարանի իրավասության շրջանակի վերաբերյալ՝ անդրադառնալով այն հարցին թե արդյոք վերաքննիչ դատարանն իրավասու էր մինչև իր կայացրած դատական ակտն ուժի մեջ մտնելը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 430-րդ հոդվածի հիման վրա կայացնել անհատակությունը լուծելու մասին որոշում:

Գործի նյութերի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանն անհատակությունը լուծելու մասին որոշում է կայացրել այն ժամանակ, երբ իր կողմից կայացրած որոշումը դեռևս օրինական ուժի մեջ չէր մտել, քանզի բողոքաբերի կողմից այդ որոշման դեմ արդեն վճռաբեկ բողոք էր բերվել, ինչը կասեցրել էր վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի ուժի մեջ մտնելու մեկամսյա ժամկետը:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի համաձայն տառացի մեկնաբանության ենթարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելու և այն ի կատար ածելու կարգը սահմանող 427-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և դատական ակտի անհատակությունների լուծման կարգը սահմանող 430-րդ հոդվածը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Օհանյանի գործով որոշման 16-րդ կետում իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ՝

«(...) դատարանը կարող է անհատակությունը լուծելու մասին որոշում կայացնել միայն հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում՝

ա) եթե տվյալ դատավճիռը կամ դատական ակտը մտել է օրի-

Նական ուժի մեջ և գտնվում է ի կատար ածման փուլում, և

բ) անհատակությունը պայմանավորված է ոչ հստակ որոշված պատժի չափի հետ կամ ոչ հստակ լուծված կամ ընդհանրապես չլուծված խափանման միջոցների, դատական ծախսերը վերաբաշխելու և իրեղեն ապացույցների ճակատագրի հարցերի հետ կամ դատական ակտի անհատակությունների մեկնաբանման հետ (...):»:

Այսպիսով, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակեցրել է դատական ակտի անհատակությունները լուծելու մասին որոշում կայացնելու հիմքերի և պայմանների վերաբերյալ այն օրենսդրական պահանջները, որոնք պարտադիր են համապատասխան դատարանի համար: Այլ կերպ՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրագծել է դատարանի՝ օրենքով սահմանված իրավասության շրջանակը լուծելու դատական ակտի անհատակությունները:

Փաստորեն, դատական ակտի անհատակությունները լուծելու օրենքով սահմանված պարտադիր պայմաններից մեկը օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի առկայությունն է, մինչդեռ վերաքննիչ դատարանն անհատակությունը լուծելու մասին որոշում է կայացրել այն ժամանակ, երբ իր կողմից կայացրած որոշումը դեռևս օրինական ուժի մեջ չէր մտել:

Ելնելով վերոգրյալից և առաջնորդելով վկայակոչված Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Նախադեպային պրակտիկայով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վերաքննիչ դատարանը չի գործել որպես «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ի մասի իմաստով «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան»:

Քննարկվող խնդրի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշակի իրավական դիրքորոշում է արտահայտել Նաև Ա. Մաղաթյանի գործով 2012 թ. օգոստոսի 24-ին կայացված թիվ ԼՂ/Օ171/Օ1/11 որոշմամբ (այսուհետ՝ Ա. Մաղաթյանի գործով որոշում) քննարկելով այն հարցը, թե իրավաչափ է արդյոք մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու հիմքով Ա. Մաղաթյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին վերաքննիչ դատարանի որոշումը:

Վերաքննիչ դատարանում դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու խնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է Գ. Ղազարյանի գործով որոշման 26–28–րդ կետերում և իրավական դիրքորոշում արտահայտել այն մասին, որ՝

«(...) մեղադրողը (...) մեղադրանքից հրաժարվելու իրավասությամբ օժտված է բացառապես առաջին աստիճանի դատարանում: Առաջին աստիճանի դատարանի դատական ակտի՝ դատավճռի կայացմամբ ավարտվում է մեղադրանքի հիմնավորվածության և օրինականության ստուգումը, հետևաբար սահմանափակվում է նաև մեղադրողի՝ մեղադրանքից հրաժարվելու իրավասությունը:

(...)

«(...) Վերաքննիչ դատարանում մեղադրանքի պաշտպանություն չի իրականացվում, հետևաբար նաև մեղադրողն օժտված չէ մեղադրանքից հրաժարվելու լիազորությամբ: Այլ կերպ, եթե մեղադրողը մեղադրանքից հրաժարվելու իր լիազորությունը չի իրացնում առաջին աստիճանի դատարանում, որտեղ իրականացվում է գործի ամբողջ ծավալով քննություն, ապա քրեական գործի հետագա քննությունների ընթացքում, այսինքն՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններում, որտեղ ստուգվում են ստորադաս դատարանների կողմից կայացված ակտերի օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը, զրկվում է նման նախաձեռնությամբ հանդես գալու հնարավորությունից»:

Վերահաստատելով և զարգացնելով Գ. Ղազարյանի գործով որոշման մեջ արտահայտած իրավական դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Ա. Մաղաթյանի գործով որոշման 16–րդ կետում արձանագրել է, որ՝

«(...) եթե իրենց վարույթում գտնվող գործի քննության ժամանակ վերադաս դատարանները պարզում են, որ առկա են քրեական գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքեր, ապա պարտավոր են քրեական գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում կայացնել՝ հիմնվելով ոչ թե մեղադրանքից հրաժարվելու վերաբերյալ մեղադրողի միջնորդության, այլ այդ միջնորդության

հիմքում դրված փաստական հանգամանքների վրա»:

Արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավաչափ չի համարել մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը, քանի որ նախ՝ վերաքննիչ դատարանն իրավասու չէր քրեական գործի վարույթը կարճել և քրեական հետապնդումը դադարեցնել մեղադրողի կողմից ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու պատճառաբանությամբ, քանի որ վերաքննիչ դատարանում մեղադրողն օժտված չէ մեղադրանքից հրաժարվելու լիազորությամբ: Ստանալով դատախազի՝ մեղադրանքից հրաժարվելու վերաբերյալ միջնորդությունը և պարզելով, որ առկա են քրեական գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքեր՝ վերաքննիչ դատարանը պետք է որոշում կայացներ՝ հիմնվելով ոչ թե մեղադրանքից հրաժարվելու վերաբերյալ մեղադրողի միջնորդության, այլ այդ միջնորդության հիմքում դրված փաստական հանգամանքների վրա:

Այսպիսով՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, հավատարիմ մնալով օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման իր սահմանադրաիրավական կոչմանը, քննարկվող որոշման մեջ զարգացնելով իր նախորդ իրավական դիրքորոշումը, այն հիմք է ծառայեցրել նոր իրավական խնդրի լուծման համար: Մասնավորապես՝ վերահաստատելով դատախազի՝ վերաքննիչ դատարանում մեղադրանքից հրաժարվելու իրավասության բացակայության վերաբերյալ իրավական հետևությունները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը համապատասխան եզրահանգման է եկել այդ հիմքով վերաքննիչ դատարանի կողմից գործով վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու ոչ իրավաչափ լինելու մասին: Դատախազի կողմից մեղադրանքի ֆունկցիայի իրականացումն ավարտվում է առաջին ատյանի դատարանում դատավճռի կայացմամբ, և, ըստ այդմ, դատախազը վերաքննիչ դատարանում պաշտպանում է ոչ թե մեղադրանքը, այլ իր բերած վերաքննիչ բողոքը կամ հարուցած միջնորդությունը: Եթե ՀՀ գործող քրեադատավարական օրենսդրության

համաձայն առաջին ատյանի դատարանում մեղադրանքի, ներառյալ դրա պաշտպանության ծավալների վերաբերյալ մեղադրողի դիրքորոշումը, այդ թվում՝ մեղադրանքից հրաժարվելը պարտադիր է դատավարության բոլոր սուբյեկտների համար, ապա դատախազի՝ մեղադրանքի վերաբերյալ իր կարծիքը փոխելը վերադաս դատարանի համար քրեական գործով վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք չէ:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածով սահմանված՝ օրինականության սկզբունքի խախտում *Գ. Ղազարյանի* գործով որոշման մեջ արձանագրել է նաև այն առումով, որ դատարանի կողմից չեն պահպանվել վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտին քրեադատավարական օրենքով ներկայացվող պահանջները: Նշված գործով Վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել այն հարցը, թե օրինական է արդյոք վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը դրա նկարագրական-պատճառաբանական մասում գործի փաստական հանգամանքներից տարբերվող և մեղադրանքի հետ առնչություն չունեցող փաստական հանգամանքներ բովանդակելու պայմաններում:

Դատավճռի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը դրա ընդհանուր դրական գնահատականն է, օրենքով ներկայացվող բոլոր պահանջները բավարարող դատավճռի բնութագիրը¹³⁴:

Դատավճռի օրինականությունն իրավաբանական գրականության մեջ բնութագրվում է որպես վերջնական դատական ակտի խիստ համապատասխանությունն նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերին, այդ թվում՝ գործին առնչություն ունեցող քրեադատավարական, քրեական, քաղաքացիական, աշխատանքային, հարկային և այլ իրավական նորմերին¹³⁵:

¹³⁴ Ст'я Мотовиловкер Я. О., Некоторые вопросы советского уголовного процесса в свете нового уголовно-процессуального законодательства. Камерово, 1962, с. 165:

¹³⁵ Ст'я Головки Л. В., Апелляционное производство по уголовным делам в Российской Федерации: проблемы и пути решения. Дис. ... канд. юрид. наук, М., РГБ, 2005, с. 144. Загорский Г. И., Судебное разбирательство по уголовному делу. М., 1985, с. 75. Строгович М. С., Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. М., 1955, с. 47:

Դատավճռի հիմնավորվածությունը նշանակում է, որ այն օրենքով սահմանված միակ ճշմարիտ որոշումն է, և բացառված էր որևէ այլ դատավարական որոշման կայացումը¹³⁶:

Գ. Ղազարյանի գործի նյութերի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանն իր դատական ակտի նկարագրական-պատճառաբանական մասում, մասնավորապես՝ «Գործի դատավարական նախապատմությունը» և «Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները» հատվածներում շարադրել է գործի՝ առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով հաստատված փաստական հանգամանքներից տարբերվող և գործին չվերաբերող, այլ անձանց վերաբերյալ փաստական հանգամանքներ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանը դատական ակտը կայացնում է նույն օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կանոններով՝ հաշվի առնելով նույն հոդվածում շարադրված պահանջները:

Նշված նորմի լույսի ներքո մեկնաբանելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտի՝ դատավճռի կառուցվածքին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները սահմանող 358-րդ, 370-372-րդ հոդվածները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ. Ղազարյանի գործով որոշման 19-20-րդ կետերում արձանագրել է, որ՝

«(...) առաջին ատյանի դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտի՝ դատավճռի կառուցվածքին և բովանդակությանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով ներկայացվող պահանջները վերաբերելի են նաև վերադաս դատական ատյանի՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտին: Այլ կերպ՝ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտերը ևս պետք է կազմված լինեն ներածական, նկարագրական-պատճառաբանական և եզրափակիչ մասերից, որոնց ներկայացվում են նույն բովանդակային պահանջները, ինչ դատավճռին:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով դատական ակտի կառուցվածքին և բովանդակությանը որոշակի պահանջներ ներկա-

¹³⁶ Ст'я «Комментарии к УПК РФ» / под общ. ред. Сухарева А. Я., М., 2002, с. 500:

յացնելը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դատական ակտը պետք է ամբողջական տեղեկություն պարունակի քննված գործի վերաբերյալ, ինչպես նաև ներառի դատարանի կողմից լուծման ենթակա բոլոր հարցերի պատասխանները: Բացի այդ, դատական ակտի տարբեր կառուցվածքային մասերում (ներածական, նկարագրական-պատճառաբանական, եզրափակիչ) արտացոլված տեղեկությունը պետք է ներքին միասնություն և տրամաբանական կապ ունենա, այդ թվում՝ վերաբերի միևնույն քրեական գործին, հակառակ պարագայում դատարանի դատական ակտն անօրինական է»:

Վերը շարադրված իրավական վերլուծության լույսի ներքո գնահատելով մեջբերված փաստական հանգամանքները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածով սահմանված՝ օրինականության սկզբունքի խախտում, քանի որ չեն պահպանվել վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացվող դատական ակտին քրեադատավարական օրենքով ներկայացվող պահանջները:

§ 12.3. Վերաքննիչ դատարանում գործի քննության դատավարական կարգը

ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ վերաքննիչ դատարանում գործերի քննության դատավարական կարգը սահմանող օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրված նորմի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանում գործերի քննությունը կատարվում է վերաքննության կանոններով, ինչպես նաև Վճռաբեկ դատարանում գործերի քննության համար սահմանված կանոններով: Այս կանոնի կիրառումը գործնականում որոշակի խնդիրներ էր առաջացնում: Քննարկման տեղիք է տալիս հատկապես այն հարցը, թե արդյոք խոսքը վերաքննիչ դատարանում գործի քննության երկու զուգահեռ իրավական ռեժիմների առկայության մասին է, որոնցից յուրաքանչյուրի կիրառման հարցը թողնված է վերաքննիչ դատարանի հայեցողությանը:

Հաշվի առնելով նշված ռեժիմների որակական տարբերությունը՝ կապված, օրինակ, կողմերի պարտադիր մասնակցության, նոր ապացույցներ հետազոտելու հնարավորության և այլնի հետ, ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ նշված ռեժիմներից յուրաքանչյուրի ընտրության հնարավորությունը թողնված է վերաքննիչ դատարանի հայեցողությանը, և սահմանված չեն հստակ կանոններ՝ կարելի է եզրակացնել, որ նման կարգավորումը կարող է հանգեցնել անձի իրավունքների ոչ արդարացված սահմանափակման¹³⁷:

Այս իրավական խնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Գ. Հախնազարյանի* գործով 2009 թ. հունիսի 29-ին կայացված թիվ ԵԶՐԴ/0219/0108 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Գ. Հախնազարյանի* գործով որոշում): Իրավական դիրքորոշում արտահայտելով վերաքննիչ դատարանում երկու զուգահեռ իրավական ռեժիմների առկայության մասին՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հստակեցրել է նշված ռեժիմներից յուրաքանչյուրի կիրառման հիմքերն ու պայմանները՝ իրավաչափորեն սահմանափակելով վերաքննիչ դատարանի հայեցողության շրջանակները:

Այսպես՝ *Գ. Հախնազարյանի* գործով որոշման 17-րդ կետում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադառնում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում ամրագրված արդար դատական քննության իրավունքի երաշխիքներից մեկին, այն է՝ քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր անձի համար իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ ունենալու, ինչպես նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիային կից 7-րդ արձանագրության 2-րդ հոդվածով նախատեսված՝ հանցագործության համար դատապարտված յուրաքանչյուր անձի՝ իր գործի վերանայման իրավունքին՝ հղում կատարելով

¹³⁷ Տե՛ս Ռ. Մելիքյան, Տ. Սուլջյան, Դատական վերանայման հիմնահարցերի կանոնակարգումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծում / «Պետություն և իրավունք», N1(59), 2013, էջ 33:

Դելկուրն ընդդեմ Բելգիայի գործին, որտեղ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ եթե պետությունն իր ազգային իրավունքում նախատեսում է վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, այդ դատարաններում վարույթի ընթացում անձինք պետք է օժտված լինեն «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի՝ արդար դատաքննության իրավունքի հիմնարար երաշխիքներով: Երաշխիքների կիրառման եղանակները, այնուամենայնիվ, կախված են գործի քննության առանձնահատկություններից (տես *DEL COURT v. BELGIUM* գործով 1970 թ. հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2689/65, կետ 25):

Ելնելով վերոգրյալից՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը Գ. Հախնազարյանի գործով որոշման 18-19-րդ կետերում արձանագրել է, որ՝

«(...) դատավարության մասնակիցները պետք է նախապես տեղյակ լինեն, թե ինչ դատավարական ձևով է իրականացվելու բողոքի քննությունը վերաքննիչ դատարանում, քանի որ դա անձի արդար դատական քննության իրավունքի ապահովման կարևորագույն երաշխիք է:

(...) վերաքննիչ դատարանը կարող է գործը քննել Վճռաբեկ դատարանում գործերի քննության համար սահմանված կանոններով միայն այն դեպքում, երբ՝

ա) դատական նիստ նշանակելու մասին որոշման մեջ նշել է այդ մասին, և հիշյալ որոշումը պատշաճ կարգով ուղարկվել է դատավարության մասնակիցներին,

բ) վերաքննիչ բողոք կամ բողոքի պատասխան ներկայացրած կողմը նոր նյութեր չի ներկայացրել և չի միջնորդել հավաքելու կամ հետազոտելու նոր ապացույցներ, կամ վերաքննիչ դատարանն այն համոզման է հանգել, որ կողմը, միջնորդելով գործին կցել նոր նյութեր կամ դատարան կանչել իր նշած վկային կամ փորձագետին կամ նշանակել փորձաքննություն, չի հիմնավորել, որ առաջին ատյանի դատարանում օբյեկտիվորեն հնարավորություն չի ունեցել կատարելու վերոնշյալ գործողությունները, կամ որ դրանց կատարման վերաբերյալ միջնորդությունները առաջին ատյանի դա-

տարանի կողմից մերժվել են անհիմն:

(...)»:

Վճռաբեկ դատարանի կողմից իր այս իրավական դիրքորոշման հետևողական իրացման վառ օրինակ է *Յ. Հարությունյանի* գործով 2010 թ. օգոստոսի 27-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/Օ151/Օ1/09 որոշումը (այսուհետ՝ *Յ. Հարությունյանի* գործով որոշում), որտեղ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել վերաքննիչ դատարանի կողմից գործի քննության դատավարական կարգի պահպանման հարցը:

Գործի նյութերի համաձայն՝ վերաքննիչ դատարանի՝ բողոքը վարույթ ընդունելու և քրեական գործը վերաքննիչ դատարանի դատական նիստում քննության նշանակելու մասին 2010 թ. մարտի 4-ի որոշումը չի բովանդակել մատնանշում, թե ինչ դատավարական ձևով է իրականացվելու բողոքի քննությունը վերաքննիչ դատարանում, բացի այդ՝ գործի նյութերում բացակայել է որևէ փաստաթուղթ, որը կհավաստեր հիշյալ որոշումը դատավարության մասնակիցներին ուղարկված լինելու մասին:

Վերը նշված փաստերի նկատմամբ կիրառելով *Գ. Հախնազարյանի* գործով որոշման մեջ սահմանած իրավական դիրքորոշումները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ սույն գործով վերաքննիչ դատարանը չի պահպանել վճռաբեկության կարգով բողոքը քննելու համար անհրաժեշտ իրավական ընթացակարգը:

Փաստորեն, այդ հանգամանքը «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի և դրան համահունչ՝ վերը հիշատակված *Գ. Հախնազարյանի* գործով որոշման մեջ արտահայտված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո անձի արդար դատաքննության իրավունքի խախտում է, քանի որ գրկել է անձին այնպիսի հիմնարար երաշխիքից, ինչպիսին իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու համար բավարար ժամանակ ու հնարավորություններ ունենալու իրավունքն է: Վերաքննիչ դատարանի կողմից գործի քննության վճռաբեկության ռեժիմի կիրառումը, առանց գնահատելու պաշտպանության կողմի՝ նոր ապացույցներ ներկայացնելու պահանջը,

վերջինիս գրկել է վերաքննության ռեժիմի պարագայում գործող մրցակցային պայմաններում ապացույցների անմիջական հետազոտման իրավական երաշխիքից: Թեև նույն *Գ. Հախնազարյանի* գործով որոշման 19-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ իրավաչափորեն նախատեսված է վճռաբեկության կանոնների կիրառման վերաբերյալ որոշումը փոխելու հնարավորությունը՝ ապացույցները հետազոտելու՝ կողմերից որևէ մեկի օբյեկտիվ հիմնավորման առկայության պարագայում:

Վերաքննիչ դատարանում գործի քննության դատավարական կարգի վերաբերյալ նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո սույն գործի հանգամանքների գնահատումը վկայում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման՝ իր սահմանադրաիրավական գործառույթի հետևողական իրացման մասին:

§ 12.4. Վերաքննիչ վերանայման առարկան

Վերաքննության կարգով գործի քննությունը վերաքննիչ վարույթի կենտրոնական և որոշիչ մասն է: Դրա ընթացքում վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքի հիման վրա իրականացնում է դատական ստուգում, ինչն իր հերթին անհրաժեշտ և բավարար նախադրյալներ է ստեղծում վերաքննիչ վարույթը եզրափակող դատավարական որոշում կայացնելու համար:

Վերաքննիչ վերանայման առարկան սահմանող՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 386-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքի հիման վրա վերաքննիչ դատարանն ստուգում է գործի փաստական հանգամանքների բացահայտման և քրեական օրենքի կիրառման ճշտությունը, ինչպես նաև գործը քննելիս և լուծելիս քրեական դատավարական օրենքի նորմերի պահպանումը:

Ըստ Ն. Ն. Կովտունի՝ գործի վերաքննիչ վերանայման առարկան ներառում է՝

1. դատավճռի կամ այլ վերջնական որոշման օրինականությունը, հիմնավորվածությունը և արդարացիությունը,

2. ապացույցները, որոնց հիման վրա կայացվել է բողոքարկվող դատական ակտը, և որոնք անմիջականորեն հետազոտվել են առաջին ատյանի դատարանում,

3. առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության դատավարական ձևը (օրինակ՝ գործի ընդդատության, դատական կազմի, գործի քննության պարտադիր մասնակիցների հետ կապված կանոնները),

4. առաջին ատյանի դատարանի բոլոր (կամ առանձին) գործողությունների դատավարական ձևը՝ ինչպես դրանց կատարման պայմանների, կարգի, հաջորդականության, այնպես էլ դրանց ելության (ապացուցողական նշանակության) մասով,

5. մինչդատական վարույթի դատավարական ձևը՝ ինչպես դրա կարգի, պայմանների և հիմքերի պահպանման, այնպես էլ դրա ելության մասով¹³⁸:

Վերաքննիչ դատարանը հանդես է գալիս և՛ որպես փաստի, և՛ որպես իրավունքի դատարան: Այսինքն՝ դատական ակտերի վերաքննիչ վերանայման մեխանիզմը, ի տարբերություն դատական վերանայման մյուս կառուցակարգերի, ենթադրում է ոչ միայն գործի փաստական, այլև իրավական հանգամանքներն ուղղակիորեն վերանայելու իրավական հնարավորության առկայություն¹³⁹:

Վերաքննիչ վերանայման առարկայի՝ մասնավորապես վերաքննիչ դատարանի կողմից փաստական հանգամանքները հետազոտելու օրենսդրական պահանջին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Լ. Չարյանի* գործով՝ որոշմամբ՝ քննարկելով այն հարցը, թե վերաքննիչ դատարանն արդյոք իրավասու էր ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2010 թ. փետրվարի 12-ի որոշման կայացումից հետո իրականացված նոր քննության արդյունքում, առանց գործի փաստական հանգամանքները հետազոտելու, կայացնել դատական ակտ:

Գործի նյութերի համաձայն՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քրեադատավարական օրենքի էական, այն է՝ օրինականության սկզբունքի

¹³⁸ Տե՛ս Ковтун Н. Н., Судебный контроль в уголовном судостроительстве России: понятие, сущность, формы. Дис. ... д-ра юрид. наук, М., РГБ, сс. 344–345:

¹³⁹ Տե՛ս «Դատավորի ձեռնարկ: Գիտագործնական վերլուծություն», Ե., Աստղիկ, 2010, էջ 299–300:

խախտման հիմքով բեկանել էր վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը և գործն ուղարկել նույն դատարան կրկին քննության՝ առանց նոր քննության ծավալը սահմանելու: ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննության չի առել բողոքում բարձրացված նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի ենթադրյալ խախտումների վերաբերյալ այլ փաստարկները՝ նկատի ունենալով, որ դրանց հնարավոր կլինի անդրադառնալ միայն ստորադաս դատարանի կողմից օրինականության սկզբունքի պահպանմամբ կայացված դատական ակտի առկայության պայմաններում: Իսկ վերաքննիչ դատարանն առանց իրավական հիմքի նշել է, որ գործի քննությունն իրականացնում է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից սահմանված ծավալով և չի անդրադառնում գործի փաստական հանգամանքներին:

Ելնելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի արդեն իսկ վկայակոչված 386-րդ հոդվածի և վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի պատճառաբանվածության պահանջը՝ նախատեսող՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համակարգային վերլուծությունից՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եկել է այն եզրահանգման, որ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը և՛ իրավական, և՛ փաստական առումով պետք է պատճառաբանված լինի:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ դատական ակտը բեկանելու մասին որոշմամբ վերաքննիչ դատարանում գործի նախորդ քննությունը, ինչպես նաև դրա արդյունքում կայացված դատական ակտը, ըստ էության, համարվել են առոչինչ: Հետևաբար, նոր քննությունը ՀՀ վերաքննիչ դատարանի կողմից պետք է իրականացվեր վերաքննիչ բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների ամբողջ ծավալով՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ բաժնի («Վարույթը վերաքննիչ դատարանում»), մասնավորապես՝ գործի և՛ փաստական, և՛ իրավական կողմին անդրադառնալու պահանջների պահպանմամբ:

Մինչդեռ, գործի նյութերի համաձայն, վերաքննիչ դատարանը, ըստ էության, չի կատարել տուժող Լ. Չարյանի վերաքննիչ բողո-

քի քննություն, դրա հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններում դատական ստուգման չի ենթարկել առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականությունն ու հիմնավորվածությունը և որոշում է կայացրել վերաքննիչ բողոքը բավարարելու մասին, ինչի իրավասությունը չունեն:

Արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ իրականացված նոր քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանն իրավասու չէր, առանց գործի փաստական հանգամանքները հետազոտելու, կայացնել դատական ակտ: Այլ կերպ՝ նոր քննությունը վերաքննիչ դատարանի կողմից իրականացվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված՝ վերաքննիչ դատարանում գործերի քննության և դատական ակտ կայացնելու կարգի խախտմամբ, այսինքն՝ տեղի է ունեցել ՀՀ Սահմանադրությամբ և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված օրինականության սկզբունքի խախտում:

Վերոգրյալի հիման վրա ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնել բողոքաբերի այն փաստարկին, որ վերաքննիչ դատարանը կայացրել է անորոշ դատական ակտ: Ըստ էության, չկատարելով վերաքննիչ բողոքի քննություն և իր դատական ակտում չարձանագրելով բողոքաբերի իրավունքների և ազատությունների որևէ խախտում՝ վերաքննիչ դատարանը, այնուամենայնիվ, իր որոշմամբ տուժողի իրավունքների խախտումը վերացնելու պարտավորություն է սահմանել՝ չմանրամասնելով, թե՞ ընդ իրավունքների խախտման մասին է խոսքը:

Վճռաբեկ դատարանի կողմից սույն գործով խախտման արձանագրման համար առանցքային նշանակություն է ունեցել այն, որ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանել էր ամբողջությամբ և գործն ուղարկել նույն դատարան կրկին քննության՝ առանց նոր քննության ծավալը սահմանափակելու՝ ըստ էության պարտավորեցնելով վերաքննիչ դատարանին իրականացնել գործի փաստական և իրավական կողմի վերանայում, ինչն էլ ենթադրում է վերաքննիչ վերանայման մեխանիզմը: Մինչդեռ վերաքննիչ դատարանն այս իրավիճակում առանց որևէ իրավական հիմքի

չի անդրադարձել գործի փաստական հանգամանքներին:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանի այս որոշմամբ համապատասխան արձանագրումն անկյունաքարային նշանակություն ունի անձի՝ իր նկատմամբ կայացված դատական ակտի՝ առնվազն մեկ ատյանում և՛ փաստի, և՛ իրավունքի հիմքով վերանայման իրավունքի երաշխավորման տեսանկյունից:

ՎՃՌԱԲԵԿՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ

2005 թ. սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում ՀՀ վճռաբեկ դատարանին, բացի արդարադատության համակարգի բարձրագույն օղակի դերից, վերապահվեց նաև օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման առաքելություն: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը ներկայումս պատասխանատու է և՛ դատական սխալների ուղղման, և՛ իրավունքի զարգացման խնդիրների հետևողական իրացման համար: Այս համատեքստում վճռաբեկ վերանայման կառուցակարգը, մասնավորապես՝ վճռաբեկության սահմանների կանոնակարգումը, պետք է առավել համահունչ լինի Վճռաբեկ դատարանի կարգավիճակին և նպաստի վերոհիշյալ խնդիրների արդյունավետ լուծմանը:

Վճռաբեկ դատարանում գործի քննության նեղ սահմանների նախատեսումը կոչված է առավելապես ապահովելու կողմերի պատասխանատու վերաբերմունքը («պատշաճ ջանասիրությունը») բողոքարկման իրենց իրավունքն իրացնելիս: Օրենսդրական նման կարգավորումը քրեական դատավարությունում տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքի ներդրման տարրեր է պարունակում: Մյուս կողմից՝ Վճռաբեկ դատարանում գործի քննությունը բացառապես բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների շրջանակով սահմանափակելը ծայրահեղական մոտեցում է, որը հնարավորություն չի տալիս դատական իշխանության բարձրագույն մարմնին անգամ կոպիտ դատական սխալների առկայության դեպքում արձագանքել անձի իրավունքների և օրինական շահերի խախտման փաստին: Բնականաբար, նման կարգավորման պարագայում բացակայում է արդարացի հավասարակշռությունը Վճռաբեկ դատարանի կողմից վկայակոչված մի կողմից՝ կողմերի իրավական հետևողականության ապահովման, մյուս կողմից՝ դատական սխալների ուղղման շահերի միջև, քանի որ առաջինն ակնհայտորեն գերակայում է երկրորդի նկատմամբ:

Իհարկե, ծայրահեղական կլիներ նաև հակառակ կարգավորումը, այն է՝ վճռաբեկության չափազանց լայն սահմանների նախատեսումը և ցանկացած դատական սխալի առկայության դեպքում Վճռաբեկ դատարանին բողոքի սահմաններից դուրս գալու հնարավորության ընձեռումը:

Վճռաբեկության սահմանների խնդրին ՀՀ վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Գ. Հարությունյանի և այլոց* գործով որոշմամբ՝ իրավական դիրքորոշում արտահայտելով այն հարցի կապակցությամբ, թե կարող է արդյոք ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածում շարադրված բեկանման հիմքի՝ գործի քննության ընդդատության խախտումը ստորադաս դատարաններում քննարկման և հետագայում բողոքարկման առարկա չհանդիսանալու դեպքում այդ հարցը քննարկման առարկա դարձնել:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 11-րդ կետի համաձայն՝ «Դատավճիռը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե (...) խախտվել է գործի քննության ընդդատությունը»:

Վերոնշյալ դրույթի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը *Գ. Հարությունյանի և այլոց* գործով որոշման 13-14-րդ կետերում արձանագրել է, որ՝

«(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրելով «բոլոր դեպքերում» ձևակերպումը՝ օրենսդիրը արտահայտել է այդ կանոնն իմպերատիվ դարձնելու կամք՝ անկախ վերադաս դատարաններում վարույթի սահմանները որոշող իրավանորմերից (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մաս և 415-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այլ կերպ, եթե վերադաս դատարանը հայտնաբերում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված հանգամանքներից որևէ մեկը, ապա իրավասու է ուղղել այդ դատական սխալը՝ կաշկանդված չլինելով դատական վերանայման սահմանների վերաբերյալ կանոններով:

(...)

Այսպես՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մասում և 415-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված իրավանորմերը, ըստ էության, ամրագրում են Վճռաբեկ դատարանում դատական վերանայման սահմանափակ բնույթը և հետապնդում են իրավաչափ նպատակ՝ ապահովել կողմերի հետևողականությունն իրենց նյութափրավական ու դատավարական շահերի պաշտպանության գործում:

Այնուհանդերձ, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ և 415-րդ հոդվածներով նախատեսված սահմանափակումները չեն կրում և չեն կարող կրել բացարձակ բնույթ, քանի որ կողմերի իրավական հետևողականության ապահովման իրավական շահին հակակշիռ իրավական շահը՝ դատական սխալների ուղղումը, որոշակի պայմաններում կարող է եապես մեծարժեք լինել՝ որպես գերակա հանրային շահ: Ուստի հիմնարար բնույթ կրող դատական սխալների հայտնաբերման պարագայում Վճռաբեկ դատարանն իրավասու է դուրս գալ բողոքարկման սահմաններից և վերացնել այդ դատական սխալները:

(...):»:

Ապա, Գ. Հարությունյանի և այլոց գործով որոշման 15-16-րդ կետերում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել գործերի պատշաճ ընդդատության ապահովման անհրաժեշտության վերաբերյալ առ այն, որ՝

«Գործերի պատշաճ ընդդատությունը՝ որպես արդար դատաբնության անհրաժեշտ բաղկացուցիչ, հիմնարար իրավական արժեք է: Դրա հիմնարար բնույթը բխում է արդար դատաբնության ինստիտուցիոնալ տարրից՝ անկախ, անկողմնակալ, իրավասու և օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան ապահովելու պետության պոզիտիվ պարտականությունից: (...)

(...)

Պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական նշանակությունն այն է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ քրեական գործ քննող դատարանի որոշման հստակ կանոնների առկայությունը և դրանց

կանխատեսելի գործադրումն անհրաժեշտ պայման են կողմնակի դիտորդի մեջ այնպիսի համոզմունք ձևավորելու համար, որ տվյալ կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանը և դատավորը նախատրամադրվածություն չունեն, և տվյալ գործը վարույթ ընդունելիս սուբյեկտիվիզմն ու կամայականությունը բացառված են եղել:

Այսպիսով՝ քրեական գործերի ընդդատության որոշման հստակ, կամայականությունը բացառող կանոնների առկայությունը և գործադրումը պարտադիր նախապայման են արդարադատության մատչելիության պատշաճ երաշխավորման համար»:

Վերոհիշյալ իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ անգամ եթե գործի քննության ընդդատության խախտումը ստորադաս դատարաններում բողոքարկման առարկա չի հանդիսանում, վերադաս դատարանը պարտավոր է այդ հարցը քննարկման առարկա դարձնել:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի այս որոշման հիմքում ընկած է իրավական շահերի ողջամիտ հավասարակշռություն ապահովելու հիմնարար գաղափարը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումը քննարկվող խնդրի առնչությամբ հստակ է. մի կողմից՝ իրավաչափ համարելով վճռաբեկության սահմաններից դուրս գալու հնարավորությունը, մյուս կողմից՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն այդ հնարավորությունը սահմանափակում է միայն միջազգային և ներպետական իրավական ակտերով երաշխավորված անձի հիմնարար իրավունքների խախտման մասին վկայող դատական սխալների առկայության դեպքերով:

ԲԱԺԻՆ 14

ԲԱՑԱՌԻԿ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄ

ՀՀ գործող դատական վերանայման համակարգի տարրերից մեկը դատական ակտերի բացառիկ վերանայումն է, երբ, ի տարբերություն վերանայման բնականոն եղանակների (վերաքննություն կամ վճռաբեկություն), բողոքարկվում են օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը:

Դատական ակտերի բացառիկ վերանայման ինստիտուտի նախատեսումը կապված է քրեական դատավարության սահմանադրական սկզբունքներից մեկի, այն է՝ կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի հետ:

Այս հիմնարար պահանջն ավելի մանրամասն ձևակերպված է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիային կից 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածում, համաձայն որի՝

«1. Ոչ ոք չպետք է միևնույն պետության իրավագործության շրջանակներում երկրորդ անգամ դատվի կամ քրեական դատավարության կարգով պատժվի այն հանցագործության կապակցությամբ, որի համար նա արդեն վերջնականապես արդարացվել է կամ դատապարտվել՝ այդ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը համապատասխան:

2. Նախորդ կետի դրույթները չեն խոչընդոտում գործի վերանայմանը՝ տվյալ պետության օրենքին և քրեական դատավարությանը (penal procedure) համապատասխան, եթե ի հայտ են եկել նոր կամ նոր բացահայտված փաստեր, կամ նախորդ քննության ժամանակ տեղ են գտել էական թերություններ (fundamental defect), որոնք կարող էին ազդել դրա արդյունքի վրա:

(...)»:

Օրինականության հիմքերից մեկը իրավական որոշակիության սկզբունքն է, որը, այլ պահանջների հետ մեկտեղ, ենթադրում է,

որ գործով վերջնական որոշումը չպետք է կասկածի տակ դրվի: Դատական ակտերի կայունության սկզբունքի ուժով կողմերից և ոչ մեկին չպետք է հնարավորություն տրվի գործի կրկին քննության նպատակով պահանջելու վերջնական դատական ակտի վերանայում (վերանայում զուտ վերանայման համար)¹⁴⁰:

Համաձայն «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիային կից 7-րդ արձանագրության բացատրական եզրակացության՝ որոշումը համարվում է վերջնական, եթե այն ձեռք է բերել իրավաբանական ուժ (res judicata): Որոշումը վերջնական է, եթե սովորական իրավական միջոցներից և ոչ մեկն այլևս հասանելի չէ, եթե կողմերը սպառել են այդ միջոցները, կամ լրացել են դատական ակտի բողոքարկման ժամկետները¹⁴¹:

Մյուս կողմից՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիային կից թիվ 7-րդ արձանագրության վկայակոչած 4-րդ հոդվածի 2-րդ կետի վերլուծությունից բխում է, որ կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքից շեղումն իրավաչափ կհամարվի համապատասխան հիմքերի առկայության պարագայում, ինչպիսիք են՝ նոր կամ նոր երևան եկած հանգամանքները, ինչպես նաև նյութական կամ դատավարական իրավունքի հիմնարար խախտումը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը *Նիկիտինս ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ վարույթի վերսկսումը կարող է տեղի ունենալ միայն «բացառիկ» հիմքերով, քանի որ այդպիսի հիմքերի կիրառմամբ վարույթի վերսկսումը չի նշանակում նույն արարքի կապակցությամբ երկրորդ վարույթի իրականացում (տե՛ս NIKITIN v. RUS-SIA, 2004 թ. հուլիսի 20-ի վճիռը, գանգատ թիվ 50178/99, կետ 45):

Կոնվենցիոնալ պահանջներին համահունչ՝ ՀՀ քրեական դա-

¹⁴⁰ St' u Pazyinkina A., Курочкина Л., Реформирование института пересмотра судебных решений по уголовным делам. / «Уголовное право», 2005, N3, с. 90:

¹⁴¹ St' u նույն տեղում:

տավարության գործող օրենսգիրքն առանձին բաժնում հստակ սահմանում է նոր և նոր երևան եկած հանգամանքների հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի բացառիկ վերանայման դատավարական ընթացակարգերը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12.1-րդ բաժին):

Ի թիվս այլոց, հստակ կանոնակարգված են բացառիկ բողոքարկման առարկայի և բացառիկ վերանայում իրականացնող դատական մարմնի սահմանման հետ կապված իրավահարաբերությունները: Այսպես՝ բացառիկ բողոքարկման առարկա են հանդիսանում առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.1-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Իսկ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը բացառիկ վերանայման կարգով քննող դատարանը որոշվում է «+1» կամ «մեկ ատյան բարձր» սկզբունքով, այսինքն՝ բողոքը բերվում է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը կայացրած դատարանի վերադաս դատարան: Այսպես՝ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ դատարանը, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ Վճռաբեկ դատարանը (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.1-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Նոր հանգամանքի հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը վերանայող դատական մարմնի որոշման կայացման դատավարական ընթացակարգին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Կ. Ստենզաչուի* գործով 2012 թ. մարտի 30-ին կայացված թիվ ԵԿԴ/0094/01/09 որոշմամբ (այսուհետ՝ *Կ. Ստենզաչուի* գործով որոշում)՝ քննարկելով այն հարցը, թե արդյոք օրինական և հիմնավորված է առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու վերաբերյալ վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին վերաքննիչ դատարանի 2011 թ. նոյեմբերի 14-ի որոշումը:

Գործի նյութերի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանի 2009 թ. հոկտեմբերի 12-ի դատավճռով քաղաքացիական հայց-

վորների հայցերը բավարարվել են: Վերոնշյալ դատավճռով որոշվել է նաև իրեղեն ապացույց ճանաչված գույքը՝ որպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված հանցավոր ճանապարհով ստացված գույք, բռնագրավել: Առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը քաղաքացիական հայցվորների կողմից չի բողոքարկվել: Դատավճռի կատարման փուլում քաղաքացիական հայցվորները դիմումներ են ներկայացրել առաջին ատյանի դատարան՝ քաղաքացիական հայցի մասով դատավճռում առկա անհստակությունը մեկնաբանելու խնդրանքով: Առաջին ատյանի դատարանը կայացրել է դատավճռի անհստակությունը մեկնաբանելու վերաբերյալ որոշում, որը քաղաքացիական հայցվորները բողոքարկել են վերաքննության կարգով: Վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ քաղաքացիական հայցվորների վերաքննիչ բողոքները մերժվել են: Վերաքննիչ դատարանի որոշման դեմ քաղաքացիական հայցվորների կողմից բերված վճռաբեկ բողոքները վերադարձվել են:

2011 թ. մարտի 2-ին քաղաքացիական հայցվորների՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասի սահմանադրականությունը որոշելու դիմումի հիման վրա ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2011 թ. հուլիսի 12-ին որոշել է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ «Այդ գույքը ենթակա է բռնագրավման՝ անկախ դատապարտյալի կամ որևէ երրորդ անձի սեփականությունը հանդիսանալու կամ նրանց կողմից տիրապետելու հանգամանքից» դրույթն իրավակիրառական պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանությամբ, այն է՝ հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված գույքի բռնագրավումից հետո չի երաշխավորում տուժողի (օրինական տիրապետողի) գույքային շահերի և սեփականության իրավունքի անհրաժեշտ պաշտպանություն, ճանաչվում է ՀՀ Սահմանադրության պահանջներին հակասող և անվավեր:

Քաղաքացիական հայցվորները 2011 թ. հոկտեմբերի 14-ին վերաքննիչ բողոք են ներկայացրել՝ խնդրելով նոր հանգամանքի հիմքով քաղաքացիական հայցի մասով վերանայել առաջին ատյանի դատարանի 2009 թ. հոկտեմբերի 12-ի դատավճիռը:

Վերաքննիչ դատարանի որոշմամբ՝ քաղաքացիական հայցվորների վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժվել է այն հիմքով, որ դատական ակտը նոր հանգամանքով վերանայելու բողոքը պետք է ներկայացվեր ոչ թե վերաքննիչ, այլ Վճռաբեկ դատարան:

Վերլուծության ենթարկելով բացառիկ վերանայման առարկան և բացառիկ վերանայումն իրականացնող դատարանը սահմանող համապատասխան քրեադատավարական դրույթները՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ նոր հանգամանքի հիմքով վերանայման ենթակա է միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը: ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը նոր հանգամանքով վերանայելու վերաբերյալ բողոքաբերների խնդրանքը մերժելիս վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ քաղաքացիական հայցվորները վերաքննության կարգով բողոքարկել են ոչ թե առաջին ատյանի դատարանի վերոնշյալ դատավճիռը, այլ դրանում առկա անհստակությունը մեկնաբանելու վերաբերյալ նույն դատարանի որոշումը, որը թեև ածանցյալ է գործով նույն դատարանի կողմից կայացված դատավճիռից այն առումով, որ դրանում մեկնաբանված է դատավճռի բովանդակությունը, սակայն, ի տարբերություն դատավճռի, անհստակությունը մեկնաբանելու վերաբերյալ որոշման մեջ սահմանված չեն քաղաքացիական հայցվորների իրավունքները և պարտականությունները: Վերոգրյալի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանի 2009 թ. հոկտեմբերի 12-ի դատավճիռը քաղաքացիական հայցի, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 4-րդ մասի կիրառման իրավաչափության մասով վերաքննիչ դատարան բողոքարկված չի եղել: Ուստի տուժողներն իրավամբ նոր հանգամանքով առաջին ատյանի դատարանի 2009 թ. հոկտեմբերի 12-ի դատավճիռը վերանայելու վերաբերյալ բողոքը ներկայացրել են վերաքննիչ և ոչ թե Վճռաբեկ դատարան: Հետևաբար, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը նոր հանգամանքի հիմքով վերանայելու վերաբերյալ վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական և հիմնավորված չի համարել:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն այս որոշմամբ հստակորեն կիրառել է բացառիկ վերանայում իրականացնող դատական մարմնի սահմանման վերաբերյալ առկա օրենսդրական կարգավորումը և մեկ անգամ ևս ընդգծել դատական ակտերի վերանայման բնականոն և բացառիկ եղանակների տարբերակման հիմքում ընկած առարկայական չափանիշը՝ պարզաբանելով, որ դատական ակտերի բացառիկ վերանայման կառուցակարգի գործադրման պարտադիր պայմանն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի առկայությունն է: Զննարկվող որոշումը նաև կարևոր նշանակություն ունի կոնկրետ դեպքում անձի դատական պաշտպանության իրավունքի ապահովման տեսանկյունից: Բացառիկ վերանայումն իրականացնող դատական մարմինը սահմանող քրեադատավարական դրույթների պահանջներին համապատասխան, անհիմն համարելով վերաքննիչ դատարանի համապատասխան եզրահանգումը, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը երաշխավորել է կոնկրետ գործով անձի՝ իր նկատմամբ կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման իրավունքը նախ՝ վերաքննիչ, ապա՝ Վճռաբեկ դատարանում:

Բացառիկ վերանայման ձևերից նոր հանգամանքներով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումն ունի համակարգային արժեք: Այն հնարավորություն է տալիս գործառնական կապեր ստեղծել ՀՀ ընդհանուր իրավասության դատական համակարգի՝ մի կողմից, և այդ համակարգից դուրս գործող մատչելի դատական մարմինների միջև (ներկայում՝ ՀՀ սահմանադրական դատարան և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան)՝ մյուս կողմից: Այդ գործառնական կապն անհրաժեշտություն է՝ նշված մարմինների իրավաբանության արդյունավետությունն ապահովելու և դրանք իրավական պաշտպանության գործունեինստիտուտներ դարձնելու նկատառումներով: Եթե որևէ արտահամակարգային դատական մարմնի եզրահանգումները պարտադիր չլինեն ընդհանուր իրավասության դատական համակարգի համար, ապա քաղաքացիների կողմից այդպիսի դատական մարմնին դիմելը կդառնա իմաստագուրկ¹⁴²:

¹⁴² Տե՛ս «Դատավորի ձեռնարկ: Գիտագործնական վերլուծություն», էջ 365–366:

Նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման առաջին հիմքը վերաբերում է տվյալ քրեական գործով դատարանի կիրառած օրենքի դրույթի սահմանադրականության վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումներին: Քննարկվող նոր հանգամանքի հետ կապված՝ տեսական գրականության մեջ առաջ է քաշվում դատական նախադեպի հետադարձ ուժի խնդիրը՝ որպես մեր իրավական համակարգի համար նոր, սակայն բավականաչափ քննարկված և մշակված խնդիր՝ ընդհանուր իրավունքի երկրներում: Բանն այն է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից օրենքը հակասահմանադրական ճանաչելու մասին որոշմանը հետադարձ ուժ տալը կարող է խաթարել հասարակական հարաբերությունների կայունությունը՝ հատկապես այնպիսի օրենքների վերաբերյալ գործերով, որոնց կիրառման շրջանակը լայն է եղել: Այդ պատճառով համաշխարհային պրակտիկան նախընտրելի է համարում դատական նախադեպի՝ հետադարձ ուժով կիրառման արգելքը: Այս կանոնից պետք է բացառություն արվի կոնկրետ դիմումատուի համար, որպեսզի սահմանադրական արդարադատությունը՝ որպես մասնավոր շահերի պաշտպանության միջոց, չարժեզրկվի¹⁴³:

Նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտի վերանայման դատավարական ընթացակարգերի կիրառման վառ օրինակ է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը Ս. Ասատրյանի գործով ՀՀ սահմանադրական դատարանի համապատասխան որոշման՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման վարույթի հարուցումը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի գործող խմբագրությամբ 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ նոր հանգամանքների հետևանքով դատական ակտերը վերանայվում են, եթե ՀՀ սահմանադրական դատարանը տվյալ քրեական գործով դատարանի կիրառած օրենքի դրույթը ճանաչել է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր, կամ այն ճանաչվել է Սահմանադրությանը համապատասխանող, սակայն որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտելով դրա սահմանադրաիրավական բովանդակությունը՝ Սահմանադրական դատա-

¹⁴³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 367:

րանը որոշել է, որ այդ դրույթը կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ:

Սակայն նախկին խմբագրությամբ, նույն 426.4-րդ հոդվածի համաձայն (մինչև «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թ. հոկտեմբերի 26-ի օրենքի հիման վրա նշված նորմում 2011 թ. նոյեմբերի 21-ին փոփոխություն կատարելը)՝ նոր հանգամանքների հիմքով դատական ակտերը վերանայվում էին, եթե ՀՀ սահմանադրական դատարանը տվյալ քրեական գործով դատարանի կիրառած օրենքի դրույթը ճանաչել էր Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր:

Համապատասխան օրենսդրական լրացման համար հիմք է ծառայել ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2011 թ. փետրվարի 25-ի ՍԴԴ-943 որոշումը, որով քննարկվող 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետն իրավակիրառ պրակտիկայում դրան տրված բովանդակության մասով, համաձայն որի՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումներից տարբերվող մեկնաբանությամբ օրենքի (իրավական այլ նորմի) կիրառման արդյունքում անձանց խախտված իրավունքները դատական բողոքարկման շրջանակներում նոր հանգամանքներով գործը վերանայելու հնարավորություն չի ընձեռում, ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության պահանջներին հակասող և անվավեր: ՀՀ սահմանադրական դատարանը ընդունում է, որ երբ ՀՀ Սահմանադրությանը վիճարկվող իրավանորմի համապատասխան լինելը Սահմանադրական դատարանը ճանաչում է իրավական որոշակի դիրքորոշումների շրջանակում, դատական պրակտիկայում դրան տրված այլ մեկնաբանությունը պետք է հիմք ծառայի նոր հանգամանքներով դատական համապատասխան ակտերը վերանայելու համար:

Վերը վկայակոչված *Ս. Ասատրյանի* գործով 2012 թ. մարտի 30-ին կայացված թիվ ՎԲ-04/12 որոշման համաձայն (այսուհետ՝ *Ս. Ասատրյանի* գործով որոշում) ՀՀ վճռաբեկ դատարանը քննարկման առարկա է դարձրել այն հարցը, թե արդյոք ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2011 թ. փետրվարի 25-ի ՍԴԴ-943 որոշումը Վճռաբեկ դատարանի 2010 թ. ապրիլի 30-ի դատական ակտը վերանայելու հիմք է:

Գործի նյութերի համաձայն՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով, 2010 թ. ապրիլի 30-ի որոշմամբ վերադարձրել է ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2009 թ. հունիսի 28-ի որոշման՝ որպես նոր հանգամանքի հիմքով վճռաբեկ բողոքն առ այն, որ դրանում հիմնավորված չէ գործով նոր հանգամանքի առկայությունը, քանի որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը տվյալ քրեական գործով դատարանի կիրառած օրենքը՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, հակասահմանադրական չի ճանաչել:

Քաղաքացիներ Ս. Ասատրյանի և Ա. Մանուկյանի դիմումի հիման վրա ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2011 թ. փետրվարի 25-ին որոշում է կայացրել, որի համաձայն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության պահանջներին հակասող և անվավեր:

Ելնելով այն հանգամանքից, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2011 թ. փետրվարի 25-ի ՍԴԴ-943 որոշումը հիմք է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումը նոր հանգամանքով վերանայելու համար՝ Ս. Ասատրյանը և նրա պաշտպանը 2012 թ. փետրվարի 1-ին բողոք են ներկայացրել Վճռաբեկ դատարան, որով խնդրել են հարուցել վերանայման վարույթ, նոր հանգամանքի հիմքով վերանայել ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 2010 թ. ապրիլի 30-ի որոշումը: 2012 թ. մարտի 6-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարանը որոշում է կայացրել նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման վարույթ հարուցելու մասին:

Հաշվի առնելով այն, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա համապատասխան օրենսդրական լրացում էր կատարվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, պարզելու համար նոր խմբագրությամբ նորմի կիրառման հարցը, նախ և առաջ անդրադարձել է քրեադատավարական օրենքի՝ ժամանակի մեջ գործողության խնդրին՝ հղում կատարելով այս խնդրի առնչությամբ Ա. Հարությունյանի գործով 2007 թ. հունիսի 1-ին կայացված թիվ ՎԲ-111/07 որոշման մեջ արտահայտած իրավա-

կան դիրքորոշմանը (այսուհետ՝ Ա. Հարությունյանի գործով որոշում), առ այն, որ՝

«ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավական նորմի կառուցվածքից բխում է, որ ժամանակի մեջ քրեական դատավարական օրենքի ներգործությունը սահմանող կանոնը տարածվում է այն իրավահարաբերությունների վրա, որոնք ընթանում են հետաքննության, նախաքննության կամ գործը դատարանում քննելու ժամանակ և կարգավորվում են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով:

(...)

Իսկ դատարանում գործի քննությունը սկսում է այն պահից, երբ անձը համապատասխան դատավարական փաստաթուղթը (բողոք, միջնորդագիր) ներկայացնում է դատարան»:

Հիմնվելով այդ դիրքորոշման և այն հանգամանքի վրա, որ, գործի կյուբերի համաձայն, նոր հանգամանքով վճռաբեկ բողոքը բերվել է այն ժամանակ, երբ արդեն գործում էր ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի լրացված նորմը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ սույն գործով դատական ակտը ՀՀ վճռաբեկ դատարանում վերանայելու ժամանակ պետք է ղեկավարվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի նոր խմբագրությամբ:

Քննարկելով գործով անձի նկատմամբ կիրառված նորմի, այն է՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթների սահմանադրականության վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2009 թ. դեկտեմբերի 22-ի ՍԴԴ-849 որոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթներն այդ որոշման մեջ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումների շրջանակներում ճանաչվել են ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող: Միևնույն ժամանակ այդ որոշման եզրափակիչ մասի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանը դրանում չի բացա-

հայտել ՅՅ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչված՝ ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 2-րդ մասի դրույթների սահմանադրաիրավական բովանդակությունը և չի կարծում, որ այդ դրույթները կիրառվել են այլ մեկնաբանությամբ:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը և համապատասխանաբար նաև ՅՅ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի լույսի ներքո մեկնաբանելով գործի հանգամանքները՝ ՅՅ վճռաբեկ դատարանը մերժել է բողոքը (տե՛ս Ս. Ասատրյանի գործով որոշման 14-20-րդ կետերը):

ՅՅ վճռաբեկ դատարանը, ՅՅ սահմանադրական դատարանի 2011 թ. փետրվարի 25-ի ՍԴՈ-943 որոշման հիման վրա, որպես նոր հանգամանքով վարույթ հարուցել է նաև Ս. Ասատրյանի գործի հետ նույնանման փաստական հանգամանքներով Ա. Մանուկյանի և Ա. Բարեղամյանի գործերը և արտահայտել նույն իրավական դիրքորոշումը (տե՛ս համապատասխանաբար Ա. Մանուկյանի գործով 2012 թ. մարտի 30-ի թիվ ԵԿԴ/106/01/08 որոշման 12-18-րդ կետերը, Ա. Բարեղամյանի գործով 2012 թ. մարտի 30-ի թիվ ԵԶԴԴ/0205/01/08 որոշման 11-17-րդ կետերը):

ՅՅ վճռաբեկ դատարանի՝ դատական ակտերի բացառիկ վերանայման ինստիտուտին վերաբերող վկայակոչված որոշումները դատական վերանայման համակարգի կարևորագույն խնդիրներից մեկի լուծման, այն է՝ իրավական քաղաքականության միասնության ապահովման վառ դրսևորում են: Այս որոշումները վկայում են ընդհանուր իրավասության դատարանների և ՅՅ սահմանադրական դատարանի միջև ամուր գործառնական կապերի առկայության մասին:

ԱՍՈՂԻԿ

Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» հրատարակչության տպարանում:

Ք. Երևան, Սայաթ-Նովա 24, (գրասենյակ)

Ավան, Դավիթ Մալյան 45 (տպարան)

Հեռ. (374 10) 54 49 82, 62 38 63

Էլ. փոստ՝ info@asoghik.am